

T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLE TEN

ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR

Cilt : XLV/2

Sa. 179

TEMMUZ 1981

TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ—ANKARA

1981

Sahibi : TÜRK TARİH KURUMU

Yazı işlerini yöneten sorumlu yönetmen : ULUĞ İĞDEMİR

İÇİNDEKİLER

Makaleler, İncelemeler :

Sayfa

- AKYÜZ, YAHYA: Maarif Nazırı Haşim Paşa ile İlgili Orijinal Bir Belge ve Bazı Eğitimsel Görüşler, Sorunlar 205
- SONYEL, SALÂHİ R.: Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngilizlerin Eline Geçen Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Tutanakları 215

Konferanslar :

- ASLAN, İFFET: Atatürk'ü Anlamak 303

Bibliyografya :

- PARMAKSIZOĞLU, İSMET: Richard F. Kreutel, *Die Autobiographie des Dolmetschers, 'Osman Aga aus Temeschwar* 319
- ŞAKİROĞLU, MAHMUT H.: Ory Solange, *Archives Max van Berchem conservées à la Bibliothèque Publique et Universitaire de Genève* 321
- : Antonio di Vittorio, *Il Commercio tra Levante Ottomano e Napoli nel secolo XVIII—18. Yüzyılda Osmanlı Devleti ile Napoli Arasındaki Ticaret* 327
- KARADENİZ, ŞADAN: Kitaplardan Haber 329

Haberler :

- Türk Tarih Kurumu'nun 50. Kuruluş Yıldönümü (Bir resimle birlikte) ... 333
- Türk Tarih Kurumu'nun Genel Kurul Toplantısı 350
- 1980 yılının ikinci yarısında kitaplığımıza gelen kitap ve dergiler 391

BELLE TEN

Cilt : XLV/2

TEMMUZ 1981

Sayı : 179

MAARİF NAZIRI HAŞİM PAŞA İLE İLGİLİ ORİJİNAL BİR BELGE VE BAZI EĞİTİMSEL GÖRÜŞLER, SORUNLAR

Prof. Dr. YAHYA AKYÜZ

Bu yazımızda Abdülhamit döneminin son Maarif Nazırı olan Haşim Paşanın (nazırlığı: 1903-1908) Saraya hitaben yazdığı ve Başbakanlık Devlet Arşivinde gördüğümüz bir belge tanıtılacak ve bu belgede yer alan bazı eğitim sorunlarına değinilecektir. Fakat önceden Haşim Paşa ile ilgili bazı bilgiler vermekte yarar vardır.

Türk Eğitim Tarihinde Haşim Paşanın hiç adı geçmez. O, unutulmuş bir Maarif Nazıridir. Günümüzde yalnızca, “şu mektepler olmasaydı maarifi ne güzel idare ederdim” biçiminde söylediği rivayet olunan söz bazan esprili biçimde zikredilmektedir.

O dönemlere ilişkin taradığımız kaynaklarda onun adına rastlanıyor. Fakat kaynaklar ondan hep olumsuz biçimde söz ediyorlar. Belki o, başarılı olmak şöyle dursun, olumsuz görülen çalışma ve düşünceleri nedeniyledir ki Türk Eğitim Tarihinde hiç yer tutmamıştır.

Örneğin, 1910’da *Maarif* adında ilginç bir kitapçık yazan Namık Ekrem adında bir öğretmen ve yazar, Haşim Paşa zamanında eğitimde kayırma politikasının alıp yürüdüğünü, resmî makamların öğretmenlerin sorunlarını çözmek için hiç bir çaba göstermediklerini şu şekilde açıklar:

“Hele şu son zamanlarda Maarif Nazırı Hâşim Molla olunca, mektep, muallim, marifet, fünün, maskara oldu. Eğlence hük-

müne girdi. Hocalıkta her şeyden evvel aranılacak noktalar: Ehliyet, malûmat, ihtisas, edep ve iffet, vukûf-u tedris, ilm-i takrir ve tefhim. İşte bir muallim bu meziyetleri hâiz olmak lâzımgelirdi. Fakat hayf ki, bu sıfatların üçünden, ikisinden bile hissesi olmayanlar muallim tayin olunuyor, mekteplere hoca gönderiliyor. Evlâd-ı vatani bunlar nasıl terbiye edecekler? O körpe dimağlara feyiz ve irfanı-kendilerinde bulunmadığı halde-hangi marifetle, hangi kudretle yerleştirebileceklerdir?

“Bu kim? Paşaya mensup! Haydi muallim! Bu kim? Mahdum beye mensup! Haydi mektep hocası! Bu? Damat efendiye; ya bu? Arabacıya; ya bu? Odacıya, ağaya, işçiye, aşçıya mensup! Aman yarabbi! Ne bitmez tükenmez mensup!

“Ötede yüzlerce erbâb-ı istihkak var. Kimin umrunda?... Beride bir çok âliye mezunları ait olduğu mesleği muktezası müracaat ediyor. Nezaret salonlarında sürünüyor, aylarca, yıllarca sürünüyorlar. Vazife istiyor, yalvarıyor, ağlıyorlar... Kim düşünür? Şurada bîkes, etek öpmez, âb-ı rû (yüzsuyu) dökmez, namus gayretiyle yaşamak ister, malûmat ve mükte-sebâtı kâfi, vatanına hizmet edecek. Kim takdir eder? Hangi hamiyetli, vicdanlı sever? Vatana hizmet matlup mu (isteniyor mu) ki, memleketin, milletin terakkisi arzu olunuyor mu ki? Heyhat!

“Bir yere intisabı olmayan kimsesizler, bin belâ ile bir muallimlik elde edenler, bâr-ı ihtiyaç (ihtiyaç yükü) altında eziliyor. İdare-i nefsdan âciz, ayda güç hal ile aldığı üç yüz kuruş ücretle münferiden yaşasa bile, geçinmek düşvar (zor). Ya ailesi de varsa! Ya ebeveynini de iâşe etmek mecburiyetinde ise!

“Paşa, muallimlere verilen ücreti çok görüyor, “muallimler, mektepler olmasa ben maarifi pek âlâ idare ederim” diyor. Biçare! Kara cahil! Bilmiyor ki zerre kadar liyakatı olmadığı halde ihraz ettiği o makâm-ı Nezaret, mektepler, muallimlerle kaimdir. Düşünmüyor ki, vücud-u bisûdu (yararsız vücudu) ağırlığında 360 lirayı ayda ona zahmetsiz, emeksiz mal ettiren millet, maarif, mekteplerdir! Oturduğu müzeyyen kâşâne, altındaki mükellef gerdüne (araba) arkasındaki sırmalı üniforma, yediği, içtiği hep vatan, maarif, mekâtip sayesinde. Nâil

olduğu bu nimetler, bu servetler, ah, milletin sızdırılan kanı, koparılan eti, kemiğidir. Maarif Nezaretine belki ayda bir memur alınır. Meclise aza, encümene aza, mekteplere müfettiş, mektupçuya muavin, muavine muavin, nevicad (yeni yeni icadedilen) vazifeler, nâşenide (adı işitilmemiş) memuriyetler! Muallimlere ücret olarak saati üç, beş kuruş, ah! ah! çok görülür de, ötede haftada değil, ayda bir saat vazifesi başına gelmeyen nâzeninlere ayda üç beş bin kuruş maaş tahsis olunur. Bu paralar babalarının mirasından verilmiyor. Çiftliklerinden gelmiyor. Mâlikânelerinin iradı değildir. Milletin parasıdır.”¹

Sözünü ettiğimiz arşiv belgesine gelince, bu, 20 Haziran 322 (1906) tarihinde Mâbeyn-i Hümâyûn Başkâtipliğine, başka deyişle Padişahın Sekreterliğine gönderilmiş ve Haşım Paşanın imzasını taşıyan bir yazıdır.

Yazıya, okullarda din ve ahlâkça arzulanan nitelikte öğrenci yetiştirilememesini konu alan Padişahın bir önceki yıl yayınlanmış iradesinden söz edilerek başlanılmaktadır. Bu irade üzerine, durumun ayrıntılarıyla incelenip okulların ders programlarının gönderilmesi Sadaretin bir emirnamesi ile Maarif Nezaretine yazı ile bildirilmiş olduğu da eklenmektedir.

Padişahın iradesi doğrultusunda tüm okulların programları değiştirilip ıslah edilmiş ve o yıldan itibaren uygulanmaya konulmuştur. Bu yeni programlarda Din ve Ahlâk dersleri artırılmış, “İlm-i Eşya gibi lüzumsuz bir takım dersler kaldırılmış”tır. Daha sonra da iradede istendiği biçimde, âlî ve idadî mekteplerine ulemâdan ikinci müdürler tayin edilmiştir.

Belgede daha sonra Padişahın sözü edilen iradesinin çok doğru ve isabetli olduğu belirtilerek şöyle denilmektedir:

“.....filhakika bittecrübe sabit olduğu üzere gerek Dersaadet gerek taşra mekâtib-i âliye ve idadiyesinden çıkanların ekserinde bir fikr-i mahsus peyda olarak tahsil-i ilim ve kemâlattan maksad-ı aksâ olan diyanet ve hüsn-ü ahlâk cihet-i mühimesi matlub-u âlî derecede görülememekte....”

¹ Bkz. Yahya Akyüz, *Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri* (1848-1940), Ankara, 1978, s. 89-90.

Bu ifadeler bugünkü Türkçeye kısaca şöyle çevrilebilir:

“Tecrübe ile kesindir ki, yüksek ve idadî (orta) öğretim kurumlarından çıkanların çoğunda, bilim ve olgunluk tahsilinin asıl amacı olan dindarlık ve iyi ahlâk arzulanan derecede görülüyor.”

Belgede bu nokta şöyle açıklanıyor: İncelenince bu durumun kaynağında Fransa elçisi Mösyö Bourrée'nin teşvik ve isteği üzerine Âlî Paşanın sadaretinde açılan Galatasaray Lisesinin olduğu ve o zaman, hangi düşünce ve nedenlere dayanıldı ise, okulun yönetiminin sadakati şüpheli kişilere verildiği ve böyle bir uygulamanın başlatılmış olduğu görülür. Sonradan açılan Darülfünûn ve öteki yüksek okullarda da bu yola gidilerek iş bu dereceye varmıştır. Bu durum yalnızca öğretmenlerin eğitim ve öğretimlerindeki kötü niyetli telkin ve anlatımlarından ortaya çıkıyor; öğrenciler ve ders kitaplarından bir zarar gelmesi mümkün değildir.

Şimdi yapılacak iş şudur: Öteki okullardan daha önce ilkokullar artırılmalı ve bundan böyle okulların tüm memur ve öğretmenlerinin iyi ahlâklı ve dindar kişilerden olmalarına son derece özen ve dikkat gösterilmelidir. Belgede daha sonra şöyle deniyor: ülkede, idare memurları yetiştirilmek üzere Mülkiye, mahkemeler için Hukuk ve öğretmen yetiştirmek için de, taşradakilerden ayrı olarak İstanbul'da bir Darülmualimîn, ayrıca bir de Darülfünûn vardır. Bunlardan Darülmualiminde okutulan dersler Darülfünûna gerek bırakılmakla beraber Darülfünûn, adının etkisi nedeniyle, öteki okulların öğrencilerinin ahlâkını bozacak kadar kötü bir örnek oluyor ve öğrenci çekiyor. Bu nedenle, Darülfünûna “bu sene talebe alınmayarak bunun talebe-i mevcudesini sınıflarına göre Mülkiye ve Hukuk ve Darülmualimîn mekâtib-i âliyesine taksim ve nakilleriyle dar-ı mezkûrun ilgası (Darülfünûnun kaldırılması) münasip mütalaa kılınmış ise de suret-i maruzanın makrun-u müsaade-i âlî buyrulduğu halde ya Nezaret-i çakerice icra veyahut Bâb-ı Âliye iş'ar olunmasının arz ve istizanına mücaheret eyledim olbabda emr-ü ferman hazret-i menlehül emrindir.”

Belgede ileri sürülen görüşleri, önerileri ve uygulamaları maddeler haline koyarak, aşağıdaki gibi tekrar kısaca yazmamızda yarar vardır:

a) Okullarda din ve ahlâkça arzulanan niteliklere sahip öğrenci yetiştirilememektedir.

b) Bu nedenle tüm okulların programları değiştirilmiş, Din ve Ahlâk dersleri artırılmış, İlm-i Eşya gibi “lüzumsuz” bazı dersler kaldırılmıştır.

c) Yüksek ve orta dereceli okullara din adamlarından ikinci müdürler atanmıştır.

d) Okullardan din ve ahlâkça arzulanan niteliklere sahip öğrenci yetişmemesi ilk kez Galatasaray Lisesinin açılması ve yönetim ve öğretiminin “sadakati şüpheli” kişilere verilmiş olması, sonradan öteki okullarda da bu yola gidilmiş olmasındandır.

e) Bundan sonra okul açılması işine ilkokullardan başlanmalı ve okulların tüm memur ve öğretmenlerinin iyi ahlâklı ve dindar kişilerden olmalarına özen gösterilmelidir.

f) Üniversite, adının etkisiyle çok öğrenci çekmekte ve öğrencilerin ahlâkını bozmaktadır. Bu nedenle kapatılmalı ve öğrencileri Mülkiye, Hukuk ve Yüksek Öğretmen Okuluna aktarılmalıdır (Bu öneri Haşim Paşa tarafından yazısının sonunda Padişaha sunulmaktadır).

Belgede, Darülfünûnun kapatılması önerisi, Haşim Paşanın “şu mektepler olmasaydı...” sözüne uygun düşüyor.

Belgede yer alan ve yukarıya maddeler halinde koyduğumuz görüş, öneri ve uygulamalar o dönemin eğitim zihniyetini göstermesi bakımından çok ilginç ve önemlidir. Biz bunlardan ikinci sırada yer alan konu üzerinde daha fazlaca duracağız:

Haşim Paşa, tüm okulların programlarının değiştirildiğini, Din ve Ahlâk derslerinin artırıldığını, İlm-i Eşya gibi “lüzumsuz” bazı derslerin kaldırıldığını yazıyor. Burada sözü edilen İlm-i Eşya, bir müspet bilim dersidir. Bu derste yağmur, kar vs. gibi atmosfer olayları, kaldiraç, çıkırık vs. gibi basit fizik konuları, toprak, kayalar, kireç, canlılar, vs.’ye ilişkin çeşitli konular ele alınıyordu. Bu ders, Meşrutiyet döneminde Dürûs-u Eşya ve Cumhuriyet döneminde de Tabiat Bilgisi adıyla okutulan, çocuğun maddî ve beşerî çevresi ile ilgili, çok yararlı bir dersti. Bizde, öğretim yöntemi konusunda ilk kitaplardan birini yazan Ayşe Sıdıka Hanım, Haşim Paşanın belgede ileri sürdüğü olumsuz görüşlerden dokuz yıl önce, çocuğun görerek,

yaparak öğrenmesi gerektiğini, ezberciliğin artık terkedilmesini söylüyor ve İlm-i Eşya dersinin böyle bir amaca çok uygun olduğunu belirtiyordu. Ayşe Sıdika Hanıma göre, o zaman Batıda ilkokullarda İlm-i Eşya dersi “katiyyen programlara dahil edilmiş ve her dersten ehem (daha önemli) görülmüştür. Bu ders sayesinde bir çocuk ileride intisap edeceği sanat ve meslek hakkında daha pek küçük iken malûmat-ı iptidaiye istihsal eder (ilk bilgileri kazanır) ve sanayi-i müte-nevviaya dair bir fikr-i icmalî hasıl eyler (çeşitli zanaatlara ilişkin derli toplu fikir edinir). Cereyan-ı medeniyet fikrini ve gidişini uyardıracak bir kabiliyet-i mahsusa iktisap eder (özel bir yetenek kazanır). Elbette bu suret üzere verilen terbiye ekser vücuh ile (bir çok bakımdan) eskisinden daha faydalıdır”². Böyle bir dersin “lüzumsuz” görülerek kaldırılmış olması, Abdülhamit ve öteki yöneticilerin zihniyetine uygun fakat Eğitim Tarihimizde çok olumsuz bir girişimdir.

O dönemde okullarda Din ve Ahlâk derslerine gelince, Kuleli Lisesinde de öğretmenlik yapmış Vahyi adında bir öğretmen, ele aldığımız arşiv belgesinden 11 yıl sonra şunları yazıyordu:

“Alelumum mekteplerimizde tedrisat-ı diniye emrinde altmış yetmiş seneden beri sebketmiş (dinî eğitim yapıldığı görülmüş), fakat daima mürâiyâne ve cahilâne, teşebbüsât ve icraata rağmen zerre kadar bir salah (düzeltme) ve terakki eseri görülmemiştir.

Onbeş yirmi sene evvel Rüştîyelerimize Kur’an-ı Kerim dersinin idhal ve teşmili, Yunan muharebe-i ahîresini müteakip İdadiyelerimize ve hatta Harbiyelerimize Fıkıh ve Kelâm derslerinin zam ve ilâvesi neticeten hemen hiç derecesinde kalmıştır. Çünkü mekteplerde dinî bir terbiye ve hayat yaşatılması cihetine hiç yanaşılmamıştır. Çünkü abdestsiz talebeyi camiye sevkeden ve esnâ-yı salatta sükûnu muhafaza ettiren gerilerde ve yanlarda eli sopalı ağzı küfürlü ashab-ı rütbeden mürebbilerin âmiliyet-i diniye (dinî uygulama) ile hiç de münasebeti olmadığı gibi imamete ekseriya mektebin bir hizmetçi parçası, bir dünya ve âhiret zavallısı geçirilirdi. Çünkü bu derslerden hiç biri için ne bir kitab-ı mahsus telif ne de bir muallim-i mahsus tayin edilmemiş idi. Rüştîye ve İdadiye ve Harbiyelerimizde bu dersler elde mevcut Arabî ve Farisî muallimlerine gelişigüzel tevzi kılınmış,

² Ayşe Sıdika, *Usûl-ü Talim ve Terbiye Dersleri*, İstanbul, 1313 (1897) s. 72-73.

bu muallimler içinde ise terbiye-i diniyeden, Kıraat-ı Kur'anîye'den, malûmat-ı fikhîye ve kelâmîyeden, bunlar bulunsa bile, zihniyet-i hazıra-ı fenniyeden, ahvâl-ı ruhiye-i zamaneden cidden bînasip ve mahrum zevat bulunuyor idi.”³

Öğretmen Vahyi Beyin, öğrencilerin baskı altında abdestsiz namaz kılma zorunda bırakılmalarına ilişkin gözlemi başka kaynaklarca da doğrulanıyor. Örneğin, Ali Fuat Cebesoy anılarında şunları yazar:

“Harp Okuluna yazıldığımda (1899) en ziyade dikkat nazarımı çeken şey, talebelerin abdestsiz ve âdeta zorla namaza götürülmesi olmuştu. O zamanki Harp Okulunun mevcudu iki bini aşıyordu. Buna mukabil mektepte ancak yedi sekiz su musluğu vardı. Talebelerin ve hatta subayların hepsinin apdest alabilmesi zaman bakımından imkânsızdı... Hergün cemaatla beş vakit namaz kılınması için Padişahın iradesi vardı.”⁴

Yukarıda, öğretmen Vahyi Beyden yaptığımız alıntıda ayrıca, namaza zorlama işinin camide eli sopalı öğretmenlerce sağlandığı, din ve ahlâk dersleri öğretmenlerinin bilgi, zihniyet ve davranış bakımından çok geri oldukları, bu nedenlerle din ve ahlâk eğitiminin hiç yararlı olmadığı da anlatılıyor.

³ Muallim Vahyi, *Zamant, Fennî, Millî ve Dini Tedrisata Dair*, İstanbul, 1333 (1917), s. 40-41.

⁴ A. F. Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, İstanbul, 1967, s. 15-16.

RESUME

UN DOCUMENT APPARTENANT A HAŞİM
PACHA, MINISTRE DE L'EDUCATION
D'ABDULHAMIT II

Nous publions une lettre de Haşim Pacha adressée au Secrétariat d'Abdülhamit en date du 20 Juin 1906. Il était ministre de l'éducation de 1903 à 1908. La lettre en question se trouve aux Archives d'Etat de la Présidence du Conseil à İstanbul.

Dans ce document, Haşim Pacha fait allusion à un ordre du Sultan selon lequel les écoles ne réussiraient pas à donner aux élèves et étudiants une éducation religieuse et morale suffisante. D'après Haşim Pacha, cela proviendrait des programmes d'études et de l'influence néfaste de certains enseignants. Aussi précise-t-il que le Ministère changea les programmes en augmentant les heures des disciplines telles que Leçons religieuses, Morale, etc. et en éliminant certaines disciplines considérées comme "inutiles" telles que Leçons de Choses où l'on donnait pourtant des notions élémentaires de sciences physiques et naturelles. Le document reflète ainsi l'esprit religieux outré de l'époque.

Dans le document Haşim Pacha dit également que le Ministère procéda à la nomination aux écoles secondaires et supérieures des adjoints choisis parmi les théologiens (ouléma) et préconise la fermeture de l'Université (Darülfünûn), parce qu'elle jouit auprès de la jeunesse d'un grand prestige et cela "nuît à leur morale". Cette proposition aberrante s'inscrit pourtant dans le sens de sa conception de s'occuper de l'éducation. Il aurait dit, en effet, ceci: "Comme je pourrais bien gérer le ministère de l'éducation s'il n'y avait pas d'écoles!"

KURTULUŞ SAVAŞI GÜNLERİNDE İNGİLİZLERİN ELİNE GEÇEN TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ TUTANAKLARI

Dr. SALÂHİ R. SONYEL

Sunu

Sayın Sadi Borak'ın 1977 Eylülünde Çağdaş yayınları arasında yayımlanan "*Gizli Oturumlarda Atatürk'ün Konuşmaları*" başlıklı yapıtını büyük bir ilgiyle izledim. Yazar, yapıtının "Sunu" bölümünde şöyle diyor: "Bu beyanlar (Atatürk'ün), Türkiye Büyük Millet Meclisi¹ arşivinde 56 yıldır gizliliğini korumaktadır..." Ondört yıldan beri Avrupa arşivlerinde, özellikle İngiltere Devlet Arşivinde² yapmış olduğum araştırmalar sonunda ele geçirmiş bulunduğum birçok belgelerin ışığı altında, Sayın Sadi Borak'ın bu iddiasına katılmıyacağım, çünkü Kurtuluş Savaşımız günlerinde BMM'nin sık sık yapmış olduğu gizli oturumların tutanaklarının en önemlilerinin içeriği İngiliz ajanlarınca öğrenilerek ivedilikle İngiltere yönetimine duyuruluyor; o günlerde oldukça gizli sayılan bu belgeler, İngiltere'nin siyasasını çizen ve uygulayan devlet adamları ve yetkililerce dikkatle okunuyor; Kemalist Türkiye'ye karşı ne denli bir yöntem izlenileceği ona göre ayarlanıyordu.

Bu yazıda yayınlayacağım İngiliz belgeleri arasında mevsuk olmayan belgeler de bulunabilir. Bunun nedeni şöyle anlatılabilir: Kurtuluş Savaşı günlerinde ağlarını bir örümcek gibi Türkiye'nin her yanına yayan İngiliz İstihbarat Servisi³, özellikle Ankara'da Mustafa Kemal ve çevresindeki yakınlarına dek sokuluyor; Bakanlar Kurulu (hey'et-i vükelâ), Genel Kurmay Başkanlığı (Erkân-ı Harbiyeyi Umumiye) ve BMM gizli oturumlarının kimilerinde alınan en önemli, en gizli kararları ve devlet sırlarını ele geçirerek günü gününe İngiliz yönetimine duyuruyordu. Bunları yaparken her türlü ajanlardan, Mustafa Kemal ve öteki ulusalcı (milliyetçi) önderleri

¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi bundan böyle BMM olarak kısaltılacaktır.

² *Public Record Office*, Londra, İngiltere.

³ *British Intelligence Service*.

çekemeyen muhaliflerden, rejim düşmanlarından, Padişah ve İngiliz yandaşlarından, çıkar düşkünlerinden, boşboğazlık yapan şarlatan politikacı ve yetkililerden, dikkatsizce davranarak ağızlarından söz kaçıran işgüderlerden, basın mensuplarından; dahası, çevrede dolaşan ve bazan gerçek olabilen her türlü söylentilerden yararlanıyordu. Ancak, bu devlet sırlarını ve bilgileri toplarken, bunları sağlayan kaynağın yetenezsiz ve bazan kuşkulu olması yüzünden, İngiliz istihbaratı, bu bilgileri iki sınıfa ayırıyordu: A1 sınıfı, oldukça gizli ve mevsuk bilgileri kapsıyordu. Bu denli bilgiler, önceden denenmiş, yararlı oldukları saptanmış, gerçekten güvenilir ve yetenekli istihbarat ajanlarınca sağlanıyordu. A2 sınıfındaki bilgiler ise, henüz doğrulanmamış, kimi güvenilmeyen, deneysiz, yetenezsiz ve kuşkulu kaynaklarca sağlanan, mevsukiyeti saptanmamış, olasılıklı bilgilerdi. Bir bilgi A1 sınıfına girdi mi, aksi saptanuncaya dek, mevsuk ve inanılır olarak nitelenir, ona göre davranılırdı; A2 sınıfına girdi mi, kuşku ve ihtiyatla karşılanırdı.

Mevsuk ve doğru olsun veya olmasın; oldukça önemli gördüğüm tüm bu belgeleri yayınlamayı şu açılardan gerekli ve yararlı gördüm: a) bu belgeler mevsuksalar (bunu BMM gizli tutanaklarının asıllarını inceleyenler daha iyi saptayabilirler), Kurtuluş Savaşımızın en karanlık safhalarına ışık serpmeleri dolayısıyla bugünün kuşaklarının ibretle izlenebilirler; b) bu belgeler mevsuk değilse, o zamanın İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye’de ne denli düzenler çevirdiğini ve İngiliz devlet adamları ve yöneticilerini nasıl aldatarak yanlış yola sevkettiğini göstermeleri dolayısıyla yine ibretle ve zevkle izlenebilirler.

Istanbul’un Resmen İşgali

Özellikle İngiltere, Fransa ve İtalya’dan oluşan Bağlaşık Devletler⁴, Türkiye’ye daha sonra Sevr’de zorla kabul ettirecekleri sert barış antlaşmasının kolayca uygulanacağını sanarak, 16 Mart 1920’de, çoğunluğu İngiliz erlerince oluşturulan askeri birlikleriyle İstanbul’u resmen işgal ediyorlardı. Aynı gün Mebusan Meclisini basan İngiliz askerleri, aralarında Hüseyin Rauf ve Kara Vasıf da bulunan ulusalçı kimi mebusları yakalayarak Malta’ya sürüyorlardı. O sıralarda Ankara’da bulunan Mustafa Kemal, İstanbul’un işgalini 16 Mart sabahı telgrafcı Manastır’lı Hamdi’den öğrenir öğrenmez,

⁴ *Entente Powers.*

Bağlaşık Devletleri ve Amerika siyasal temsilcileriyle yansız devletlerin Dışişleri Bakanlarına sert bir protesto gönderiyor; İstanbul'un işgaliyle "Osmanlı ulusunun siyasal egemenliğine ve özgürlüğüne indirilen bu son çarpının", yirminci yüzyılda uygarlık ve insanlığın kutsal saydığı özgürlük, yurt ve ulus duygusu denli o günkü insan topluluklarının temeli olan tüm ilkelere ve bu ilkeleri ortaya koyan insanlığın vicdanına indirilmiş demek olduğunu belirtiyor; ilgili ulusların onurlarıyla da bağdaşmayan bu davranışın üzerinde yargıya varmayı, bilim, kültür ve uygarlık Avrupa ve Amerika'sının vicdanına bırakıyor; bu olaydan doğacak büyük tarihsel sorumluluğa dünyanın dikkatini çekiyordu. Aynı gün ulusa hitaben yayımladığı bildiride özetle şöyle diyordu:

"...Bugün, İstanbul zorla işgal edilerek Osmanlı devletinin 700 yıllık yaşantı ve egemenliğine son verildi. Yani, bugün Türk ulusu, uygarlık yeteneğini, yaşama ve bağımsızlık hakkını ve tüm geleceğini savunmaya çağrıldı..."⁵

İşgalden dokuz gün sonra, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri (Büyükelçi düzeyinde) Amiral Sir John de Robeck, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği kapalı telyazısında, İstanbul'un işgalinin sanılanın üstünde büyük bir başarı olduğunu; Türk ulusal akımını ortadan kaldırmamakla birlikte, bu akıma büyük bir çarpıda bulunduğunu övünerek anlatıyor⁶; böylece işgalin ulusal akıma bir çarpıda bulunmaktan çok, bu akıma yeniden hayat ve güç verdiğini ve daha sonra Ankara'da BMM yönetiminin kurulmasında önemli bir rol oynayacağını tahmin edemiyordu.

Bağlaşık Devletler İstanbul'u işgal ettikten sonra, Sadrazam Salih Paşa yönetimini erkten düşürmek amacıyla yönetim üzerinde baskı kullanıyor; bu yönetim 3 Nisan 1920'de erkten çekilmek zorunda kalıyordu⁷. Bunun üzerine Mebusan Meclisi ikinci başkanı Hüseyin Kâzım, Padişah Vahidettin'i görerek, Damat Ferit'in

⁵ İngiliz Devlet Arşivi (IDA olarak anılacaktır) İDA/5046/E 3243, İngiltere Dışişleri Bakanlığı belgeleri, Amiral de Robeck'den Lord Curzon'a gizli yazı, İstanbul, 30.3.1920, ilişikte Mustafa Kemal'in, 19.3.1920'de yayımladığı bildirinin İngilizce çevirisi.

⁶ İDA 5045/E 2327.

⁷ İDA 5045/E 2635, Amiral de Robeck'den Lord Curzon'a kapalı telyazısı, İstanbul, 3.4.1920.

sadrazamlığa getirilmesinin ülke ve saltanat için bir felâket olacağını belirtiyor, ama bundan öfkelenen ve “Ben dilersem Rum Patriğini de, Ermeni Patriğini de getiririm, Hahambaşığı da getiririm” diye haykıran Padişah⁸, 5 Nisan 1920 tarihli *hatt-ı hümayun*’la Damat Ferit’i “yetenek ve sadakati” dolayısıyla sadrazamlığa, Dürrizade Abdullah’ı da Şeyhülislâmlığa getiriyor; ulusalcılara (Kemalistlere) karşı sert ölçemler alınmasını buyuruyordu⁹. Damat Ferit erke geçer geçmez, Şeyhülislâm Dürrizade Abdullah’ın vermiş olduğu fetvanın yardımıyla, “Padişahın buyruğu olmaksızın asker toplayanların ve Osmanlı ülkelerinin muvasala, münakale ve muhaberesini (ulaştırma) kesenlerin öldürülmelerinin şer’an uygun olduğunu” ilân ediyor¹⁰; İstanbul’da Nemrut Mustafa Paşa’nın başkanlığı altında toplanan askerî yargıtay aracılığıyla, Mustafa Kemal ve en yakın arkadaşlarını (Karabekir dışında), 11 Mayıs 1920’de yokluklarında ölüme mahkûm ediyor¹¹; Padişah, 24 Mayıs’ta ölüm kararını onaylıyor; Damat Ferit de bir genelge ile bunu kamuya duyurmaya çalışıyordu.

Damat Ferit’in bu tehlikeli davranışlarına karşı hareketsiz kalmayan Kemalistler, Anadolu’da başta Börekçizade Mehmet Rifat Efendi olmak üzere 153 müftünün imzaladıkları ve Dürrizade Abdullah’ın fetvasını etkisiz bırakan bir karşı fetva yayınlıyor¹² ve Ankara’da kurulan İstiklâl Mahkemesi aracılığıyla Damat Ferit ve yakınlarını, yurda ihanet suçundan, yokluklarında ölüme mahkûm ettiriyorlardı¹³. Mustafa Kemal, 8 Nisan 1920’de yayımladığı bir genelgede, Damat Ferit ve yönetiminin Türk ulusuna karşı girişmiş oldukları hayınca davranışları açıklayarak kınıyor; “yurda ihaneti kesin olan ve düşman süngüsüyle ayakta tutulan” bu yönetimi

⁸ Ali Fuat Türkgeldi, “Görüp İştiklerim”, Ankara, 1951, s. 260-261; Mahmut Kemal İnal, “Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar”, İstanbul, 1940-1953, s. 2053; Gotthard Jaeschke, “Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi”, Ankara, 1970, s. 153.

⁹ İDA 5047/E 3671, Amiral de Robeck’den Lord Curzon’a yazı, İstanbul, 9.4.1920.

¹⁰ İDA 5047/E 4281, Amiral de Robeck’den Lord Curzon’a yazı, İstanbul, 17.4.1920.

¹¹ *Takvim-i Vekayi* No. 3852, 3864, 3866 ve 3883; *Peyam-ı Sabah*, 13.5.1920; öteki basın 24.5.1920.

¹² İDA 5169/E 6904, İngiliz gizli istihbarat raporu No. 71, 2.6.1920.

¹³ *Millet Yolu*, Bursa, 5.7.1920.

hiçbir biçimde tanımayacağını açıklıyor¹⁴; İstanbul'un Bağlaşık-larca işgali yüzünden, orada oturumlarını sürdüremeyen Mebusan Meclisinin, bu kez olağanüstü yetkiyle Ankara'da ve BMM biçiminde toplanması için her türlü ölçemi almış bulunuyordu.

Büyük Millet Meclisinin Kuruluşu

İngilizler, özellikle İngiliz İstihbarat Servisi ve İstanbul'daki İngiliz siyasal ve askeri yetkilileri, BMM henüz kurulmak üzere iken onunla büyük ölçüde ilgileniyor ve kurulduktan sonra da onun çalışmaları ve alınan kararlar hakkında bilgi toplamaya büyük dikkat gösteriyorlardı. Örneğin, Meclis henüz kurulmadan önce İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Sir John de Robeck, 29 Mart 1920'de İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği kapalı telyazısında şu haberi veriyordu:

"Her sancaktan beş üye seçilmek üzere, 3 Nisan dolaylarında Ankara'da toplanacak olan Ulusal Konseye (Meclis) katılacak üyelerin seçilmeleri için çağrılarda bulunulmuştur. Seçimler, Ulusal Hakları Koruma Dernekleri (Müdafaa-i Milliye Cemiyetleri)'nin önderliği altında yapılacaktır".

İngiltere Dışişleri Bakanlığında bu yazıyı dikkatle izleyen W. S. Edmonds adındaki yetkili, 20 Nisanda şu derkenarı kaleme alıyordu:

"Mustafa Kemal bu kez de Anadolu'da bir Parlâmento daha çağırırsa, bizim bundan pişmanlık duyacağımız birşey yoktur"¹⁵.

Bu arada Amiral Sir John de Robeck, Türk ulusalcılarının, Mustafa Kemal'in imzası altında yayınladıkları bildirimleri; özellikle Ankara'da toplanacak olan ulusal Meclis için seçim yapılacağı yolunda 19 Mart 1920 tarihli bildirim bir suretini 30 Martta Lord Curzon'a gönderiyordu¹⁶. Yirmi dört gün sonra, Mustafa Kemal'in çağırısı üzerine, Türkiye'nin işgal altında olmayan bölgelerinden ivedilikle seçilen milletvekilleri ve Bağlaşık Devletlerin İstanbul'u resmen işgal etmeleri üzerine Anadolu'ya geçen kimi Osmanlı mebuslarından¹⁷ oluşan BMM, 23 Nisan 1920'de Ankara'da ilk oturumunu

¹⁴ *İrade-i Milliye*, 8.4.1920.

¹⁵ İDA 5045/E 2488.

¹⁶ İDA 5046/E 3243.

¹⁷ Kurtuluş Savaşına katılmak üzere İstanbul'dan Anadolu'ya geçen Osmanlı mebusları, BMM'nin ilk oturumunda alınan bir kararla olağan üye kabul ediliyorlardı.

yapıyor; üyeleri arasından en yaşlı olan Şerif Bey'i geçici başkan seçiyordu. Oturumu açan Şerif Bey, Padişahlıkla Halifeliğin, başkentle yönetimin özgürlükten yoksun bırakıldıklarını; Türk ulusunun, Bağlaşık Devletlerin zorla kabul ettirmeyi diledikleri "yabancı köleliğine" karşı çıkararak uluslar ilkesi (self-determinasyon) ve tam bağımsızlık yolunda direnmek azminde olduğunu açıklıyordu¹⁸.

Bu açıklamanın ardından daimî başkan seçimine geçiliyor; bu göreve Mustafa Kemal seçiliyordu. Ertesi günkü oturumda söz alan BMM Başkanı Mustafa Kemal, yurttaki olağanüstü durumdan ötürü bir yönetim kurulmasının gerekli olduğunu ve Türk ulusunun keskinine ancak bu ulusu temsil eden BMM'nin yön verebileceğini; esasen BMM'nin yurttaki en üstün kuruluş olduğunu açıklıyordu¹⁹.

Mustafa Kemal'e göre, Meclis, yürütme yetkisini kendi üyeleri arasından seçilen bir Bakanlar Kuruluna (Hey'et-i Vükelâ) devrediyor; Meclis Başkanı, Bakanlar Kuruluna da başkanlık ediyordu²⁰. Böylece Meclis, yürütme yetkisini "vekâleten" Bakanlara devrediyor, ama yasama gücünü kendi yetkisinde bırakıyordu. Meclis, gerekirse yargı gücünü de kendi yetkisinde toplayabiliyordu. 29 Nisan 1920'de kabul edilen Yurda İhanet Yasasına göre, BMM'nin dileklerine karşı koymaktan suçlananlar ölümle cezalandırılabilirlerdi. Yurda ihanet edenleri ivedilikle yargılayacak "İstiklâl Mahkemelerinin" üyeleri milletvekilleri arasından seçiliyordu. Tüm bu gelişmeler, İngiliz Yüksek Komiseri Sir John de Robeck'ce 22.5.1920 tarihli gizli bir yazıyla Lord Curzon'a bildiriliyordu²¹.

Gene Amiral Sir John de Robeck, Lord Curzon'a beş gün önce göndermiş olduğu kapalı telyazısında şunları bildiriyordu:

"Mustafa Kemal'in çağırdığı Ulusal Meclis 23 Nisan 1920 dolaylarında toplanarak, tüm yasama ve yürütme yetkilerini kendinde topladı. Meclisin yürütme yetkisi, Mustafa Kemal'in başkanlığı altında bir vekiller kuruluna bırakıldı. Ankara Meclisinin geçirdiği kimi önergeler arasında, Türkiye'nin keskinisi konusunda bizzat Meclisin seçeceği yetkili bir barış kurulunun

¹⁸ BMM *Zabıt Ceridesi*, 1. oturum, C. 1, s. 2.

¹⁹ Salâhi R. Sonyel, "Kurtuluş Savaşı Günlerinde Doğu Siyasamız", *Belleten*, XLI, No. 164, Ekim 1977, s. 657 vd.

²⁰ Mustafa Kemal, *Söylev*, s. 306.

²¹ İDA 5049/E 5858.

karar verebileceği önergesi de vardır. Ankara Meclisi, Ahmet Rıza, Ahmet Muhtar, Galip Kemali, Fuat Selim ve Ahmet Rüstem (Bilinski)'den oluşan bir barış delegasyonu atamıştır. Bunların hepsi de şimdi Avrupa'da bulunuyor; ama bu haber henüz doğrulanmış değildir"²².

Büyük Millet Meclisinin İlk Gizli Oturumu ve Mustafa Kemal'in Bildirileri

İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Sir John de Robeck, 22 Mayıs 1920'de Lord Curzon'a gönderdiği gizli yazıya, "Gizli C Eki" başlığı altında iliştiirdiği raporda, BMM'nin 24 Nisanda yaptığı ilk gizli oturumu hakkında bilgi veriyor ve Mustafa Kemal'in, başsız (padişahsız) bir yönetim kurma gereğine değindiğini bildiriyordu. Bu gizli oturumla ilgili bilgi, T. 25/2 sayılı kaynaktan sağlanmıştı. Bu kaynak da herhalde İngilizlerin hizmetinde bulunan ama adı açıklanmayan bir Türk ajanınca oluşturuluyordu²³.

İngilizler, bu arada Mustafa Kemal'in BMM adına yayınladığı bildirimlerle de çok ilgileniyorlardı. Onun 30 Nisan 1920 tarihini taşıyan ve Fransız'ca olarak daktilo edilmiş bulunan bildirisi, 23 Haziranda doğrudan İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un eline varıyordu. Bu bildiriye, Mustafa Kemal, İstanbul'un Bağlaşık ordusunca resmen işgaline karşı çıkıyor ve Ankara'da kurulan BMM'nin, Halife-Padişah İstanbul'da yabancı baskısı altında kaldığı sürece Türkiye'nin keskinini kendi eline almak kararını verdiğini bildiriyor; İstanbul'daki yönetimin buyruk ve fetvalarının BMM'nde alınan bir kararla kabul edilmeyip tanınmıyacağını ve Türk halkının "kendi kutsal haklarını savunarak onurlu bir barış için mücadele edeceğini" ekliyordu. İngiltere Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Lord Hardinge, bu bildiri ile ilgili olarak şu derkenarı kaleme alıyordu: "Bu, az çok Padişaha karşı bir isyan bildirisidir"²⁴.

İngilizler, aynı zamanda, Mustafa Kemal'in BMM adına 1 Mayıs 1920'de Padişahlık ve Halifelik katlarıyla başkentini ve Türk ülkelerinin kurtarılmaları için mücadele yapılacağı yolunda tüm İslâm dünyasına seslenen bildirisini aynen İngilizceye çeviriyorlar; İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir John de Robeck, bunu,

²² İDA 5048/E 4890.

²³ İDA 5049/E 5858.

²⁴ İDA 5051/E 7090.

22 Mayıs'ta gizli bir yazıya ilişik olarak Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderiyordu. Bu bildiri, İngilizlerce T/10/12 sayılı kaynaktan sağlanmıştı²⁵. Aynı gün, Mustafa Kemal'in Türk halkına seslenen bildirisini de "EK B" işaretli olarak aynı yazıya iliştiriyordu. Bu bildiride, İngilizlerce satın alınan, din ve ülke düşmanı kimi hayırların, Halife-Padişaha karşı isyan başlatıldığı yolunda çevreye söylentiler yaydıkları; bundan amacın, İzmir, Adana, Maraş, Urfa, Antep ve Osmanlı İmparatorluğunun tüm bölgelerini ordularıyla işgal etmiş bulunan din düşmanlarını ülkeden koğmakla Halife-Padişahın yetki ve saygınlığını iade etmek için silâha sarılan ve kanını döken ulus arasında ölümcül bir mücadele başlatmak olduğu bildiriliyor, şöyle deniyordu:

"Ulusun temsilcileri olarak, Tanrı ve Peygamber adına and içer ve deriz ki, Halife-Padişaha karşı isyan yoktur. Casusların, hainlerin sözlerine inanmayınız... Halifelik ve Padişahlık katlarının kutsal başkentini, yetki ve saygınlığını iade etmek; düşmanı ülkeden koğmak için cihad açmış bulunuyoruz... BMM'nin buyruğuyla Mustafa Kemal, 1.5.1920"²⁶.

10.6.1920 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporuna bakılacak olursa, Mustafa Kemal, BMM adına 9 Mayıs'ta tüm İslâm dünyasına bir bildiri daha yayınlamıştı. Bu bildiri, 13.5.1920 tarihli Meclis tutanaklarında yayınlanmıştı. Bildiri, İslâmın birliğini parçalamaya çalışan İngilizlere saldırıyor; kötü niyetle davranarak İstanbul'u resmen işgal ettiklerini ve güçlerini kullanarak Damat Ferit'i sadrazam yaptıklarını; Ferit'in onlarla gizli bir anlaşma imzaladığını öne sürüyor; İngilizler "ulusumuzu, yönetimimizi ve kendi Şeyhül-İslâmımızı bile bize karşı çeviriyorlar. Anadolu'daki tüm dinsel önderlerin, her Müslümanın görevi, Halifeyi yabancı boyunduruğundan kurtarmak için mücadele etmektir" diyordu²⁷.

İngiltere Dışişleri Bakanlığında bu belgeler dikkatle izleniyor, yorumlara yol açıyordu. Bakanlık yetkililerinden Deniz Yarbayı Heathcote-Smith, 5 Haziranda kaleme aldığı derkenarda şöyle diyordu:

²⁵ İDA 5049/E 5858.

²⁶ İDA 5049/E 5858; kaynak: T/10/12.

²⁷ İDA 5049/E 5858.

“Bu yazılar oldukça ilginçtir... Ulusalçılar çok zekidirler; her davranışlarını türeye göre yapmaya büyük dikkat gösteriyorlar. Tüm Bakanlar ‘vekil’dirler ve İstanbul yönetimiyle birleşecekleri günü bekliyorlar. Padişah kabul ediliyor ve ona saygı gösteriliyor, ama şu koşulla: zavallı adam yabancılar elinde baskı altında olduğundan, geçici bir süre için sorumsuzdur ve onun Şeyhülislâmınca yayınlanan fetvalar geçersizdir...”

Büyük Millet Meclisinde Hazır Bulunan Bir İngiliz Ajantının İngilizlere Verdiği Rapor

İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Sir John de Robeck’in 22 Mayıs 1920’de Dışişleri Bakanı Lord Curzon’a bildirdiğine göre, BMM’nde hazır bulunan bir ajan (HA/928) şu raporu gönderiyordu:

“BMM 174 üyeden oluşuyor. Aralarında Celâlettin Arif, Rıza Nur, Yunus Nadi ve Cami Bey’ler gibi İstanbul’dan gelen 24 milletvekili de vardır. Benim hazır bulunduğum oturumda başkanlık seçimiyle ilgileniliyordu. İlk Mustafa Kemal söz alarak ulusal örgütün on iki aydan beri yaptığı çalışmalarını anlattı. BMM ondan sonra Mustafa Kemal’i birinci Başkan, Celâlettin Arif’i ikinci başkan, Abdülhalim Çelebi’yi birinci Asbaşkan, Kırşehirli Hacı Veli Çelebi Cemalettin Efendiyi ikinci Asbaşkan seçti. Sonra BMM, üyeleri arasından bir yönetim konseyi (hey’et-i vükelâ) seçti. Bunlar arasına Mustafa Kemal, Celâlettin Arif, Dr. Adnan, Hakkı Behiç, Bekir Sami, Hamdullah Suphi, Cami Bey, Fevzi Paşa ve Genel Kurmay Başkanı olarak Albay İsmet vardır.

Yönetimin geçici olduğu açıklanıyor... BMM’ni Ankara’da kurma kararı, Heyet-i Temsiliyenin 28.3.1920’de Karasu’da yapmış olduğu toplantıda alınmıştı. BMM ve Bakanlar Kurulu Başkanı Mustafa Kemal, Şeyhülislâm ve Evkaf Bakanı Müftü Fehmi Efendi, Ulusal Savunma, Savaş ve Donanma Bakanı Fevzi Paşa, İçişleri Bakanı Cami Bey, Dışişleri Bakanı Bekir Sami, Adalet Bakanı Celâlettin Arif, Maliye Bakanı Hakkı Behiç, Eğitim Bakanı Dr. Rıza Nur, Ekonomi ve Tarım Bakanı Yusuf Kemal, Sağlık Bakanı Dr. Adnan ve Genel Kurmay Başkanı Albay İsmet’tir.

Orada kurulan geçici yönetim gerçekte cumhuriyet biçimindedir, ama halkın Padişaha olan duyguları gözönünde tutularak,

bu açıkça söylenmiyor. Merkezi yönetimce yayınlanan fetvalar halk üzerinde o kadar etken olmuştur ki, egemen olan görüşlere göre, İstanbul'dan Anadolu'ya gerçekten yetenekli bir güç gönderilirse ulusalıcılar (Kemalistler) kolayca yenilgiye uğratılacaklardır. . . Mustafa Kemal'in İtalyanlarla ilişkileri oldukça iyidir. BMM'nde İtalyanlardan yana konuşmalar yapılmış ve İtalyan askerlerinin işgalinde bulunan bölgelerin büsbütün boşaltıldığı iddia edilmiştir. Eskişehir, 6.5.1920. Kaynak: T. 25.2"²⁸.

Meclis-i Kebir-i Milli

İstanbul'daki İngiliz işgal gücü²⁹ başkomutanı General Sir Milne'nin 6 Mayıs 1920'de İngiltere Savaş Bakanlığına gönderdiği gizli raporda, BMM'nin Ankara'da açılışı hakkında ayrıntılı bilgi veriliyor, onun adının ilkin "Meclis-i Kebir-i Milli" olarak saptandığı kaydediliyordu. Bu rapora göre BMM şu önemli kararları alıyordu:

"Herhangi bir barış antlaşması kabul edilmeden önce şu noktalara önem verilmelidir:

1. İstanbul'un işgali sona ermelidir;
2. Fransızlar, Yunanlılar ve İtalyanlar Adana, İzmir ve Antalya'dan çekilmelidirler;
3. Sakinlerinin çoğunluğu Türk olan tüm bölgeler Osmanlı yönetiminin doğrudan doğruya denetiminde kalmalıdır;
4. 1914'de Osmanlı yönetiminde olup da şimdi düşman güçlerince işgal edilmiş bulunan öteki tüm bölgelerde plebisit yapılmalıdır;
5. Bu dört ilkeyi kapsamayan herhangi bir barış antlaşması, Türk ulusunca kabul edilmeyecektir;
6. Kabul edilmeyen barış koşullarını Türk ulusuna zorla kabul ettirmeye çalışacak herhangi bir davranışa ulusun karşı koymaya hakkı vardır"³⁰.

Büyük Millet Meclisi Padişaha Baş Vuruyor

26 Mayıs 1920 tarihli ve 70 sayılı İngiliz gizli istihbarat raporu, Mustafa Kemal'in BMM adına Padişaha gönderdiği tarihsiz yazının metnini veriyordu. Bu yazıda özetle şöyle deniyordu:

²⁸ İDA 5049/E 5858.

²⁹ Türkiye'deki İngiliz işgal ordusu, "Army of the Black Sea" (Karadeniz Ordusu) olarak anılıyordu.

³⁰ İDA 5052/E 7721.

“Halife ve Padişahımız, saltanat haklarını ve ulusal bağımsızlığımızı korumak amacıyla bugün BMM olarak toplanmış bulunuyoruz”. İzmir’in işgaline ve ülkenin yıkılmasına değindikten sonra şöyle devam ediyordu: “Bizzat zat-ı şahaneniz bu olaylar önünde duymuş olduğunuz acıyı tüm dünya basınına yansıtmış bulunuyorsunuz. Bu durum içinde, yüzyıllar boyunca Padişahlara dünyanın en şahane tahtını getiren bu ulus ne yapabiliirdi? Sefil bir savaş sonunda Padişahının kendi ordularını seferber etmekten menedildiğini görerek bizzat silâha sarıldı ve dinimizi, ulusal onurumuzu kurtarmak için, saldırıya uğrayan bölgelere koştu... Haşmetpenahi, halkı aldatarak ulusal savunmamızı zat-ı şahanenize karşı bir isyan olarak göstermeye çalışan hainler vardır. Bu hainler, ulusumuzu sivil bir savaşa sürükleyerek yurdumuzun düşmanlarca istilâsı için ortam hazırlamaya çalışıyorlar... Düşman bayrakları yurdumuzdan kaldırılmayınca ulusal savunmamızı bırakamayız... Yoksul ve bedbaht olarak yönetimimiz altında yaşamayı, yabancı köleliğinin getireceği rahatlık ve zevke bin kere yeğ tutarız... Kalplerimiz zat-ı âlinize karşı bağlılık ve sevgiyle doludur. Öncekine oranla daha sıkı bağlarla Padişahlık katına bağlıyız. Meclisimizin ilk sözleri Halife-Padişahımıza bağlılık olduğu gibi son sözleri de gene aynı olacaktır”³¹.

İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Sir John de Robeck, 22 Mayıs 1920’de Dışişleri Bakanı Lord Curzon’a gönderdiği gizli yazıda şu bilgiyi veriyordu:

“Ulusal önderler Anadolu’da bir Padişah vekili (naibi) atamayı düşündüler, ama sonunda bu görüşten vazgeçtiler. Herhangi bir Osmanlı Prensini böyle bir katı üstüne almaya inandırmakta herhalde güçlük çekeceklerini anlayarak bundan vazgeçtiler. Bununla birlikte, şimdi uygulamakta oldukları yönetimi izah etmek için icat ettikleri nazariye (teori) pek ilginçtir. Ulusal akımın önderleri Padişah-Halifeye bağlılık beyan ediyor, ama onun baskı altında bulunduğunu öne sürüyorlar. Dolayısıyla bir Padişah naibi veya vekili atamakla düşmanların tuzağına düşmüş olacaklarını anlıyorlar, çünkü onlara göre, düşmanları olan Bağlaşıklar, Padişahlıkla Halife-

³¹ İDA 5168/E 6768.

liğin görevlerini birbirlerinden ayırmak amacını güdüyorlar. Bu duruma şöyle bir çözüm yolu buluyorlar: normal durumda devletin çeşitli organlarında uygulanan ve Padişahın kişiliğinde toplanan tüm yetkiler şimdiki durum içinde BMM'nde toplanıyor. Ankara'da kurulan yönetimin Meclise vekâlet ettiği açıkça bildiriliyor; dolayısıyla Bakanlara 'vekil' ünvanı veriliyor. Yani başka bir organa veya kişiye vekâlet ediyorlar. Türe dışı birçok davranışları bir bakıma türe içi göstermeye çalışmak Türk usullerine has bir şeydir. BMM, ulusal önderlerin sorumluluklarını kapsayacak sözde yasalar yapmak amacını güdüyor. Bu yasalar arasında, BMM'nin dileklerine karşı koyanların ölüme mahkûm edilecekleri uyarısında bulunan bir yasa da vardır"³².

Büyük Millet Meclisi ve Sevr Antlaşması

8 Temmuz 1920 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporundan öğrenildiğine göre, Sevr Antlaşmasının koşulları 22 Mayıs 1920'de BMM'nde açıklanınca büyük bir gürültü kopuyor; tüm milletvekilleri, bu koşullara karşı söz söylemede ve özellikle İngiltere'ye ve Sadrazam Damat Ferit'e saldırmada birbirleriyle yarış ediyorlardı. Karahisarışarki milletvekili Nebil Efendi, alaycı bir edayla: "Çok emek etmişler; Türkiye'nin artık var olmadığını söyleseler daha iyi ederlerdi" diyor; Erzurum milletvekili Necati Bey, bu antlaşma ile "Avrupa'nın çirkin, şeytan çehresinin" meydana çıkmış olduğunu; Başkan Wilson ilkelerinin "bizim gibi safdil ve içten kişileri aldatmak için bir kamufraj olarak kullanıldığını" öne sürüyor; Antalya milletvekili Rasih Efendi, Konya milletvekili Refik Bey, Trabzon milletvekili Ali Şükrü ve Saruhan milletvekili Mustafa Necati, İngiliz siyasasına, özellikle İngiltere Başbakanı Lloyd George'a saldırıyor; onu, "insanlığa, herkesin utanacağı bir belge sunmakla" suçluyor; söz konusu antlaşmanın, "İngiltere'nin, Türk, özellikle Müslüman dostu olduğu yolunda çevreye yayılan yanıltıcı izlenim ve propandayı ortadan sileceğini" öne sürüyorlardı. Antalya milletvekili Hamdullah Suphi, dışarıdan yardım sağlanmasını öneriyordu. Bulgaristan'la bir anlaşma yapılırsa, Yunanlıların Trakya'ya girmelerini önlemek için Türkler Bulgarlarla birleşebilirlerdi. "Rusya'da bizden yana olanlarla birleşeceğiz. Bize bir ordu gönderiyorlar. Kardeşlerimiz

³² IDA 5049/E 5858.

yeşil bayrak taşıyarak geliyorlar. Kırgızlar geliyor! Başkırlar geliyor! Kafkasya Müslümanları geliyor!” diyordu. Mustafa Kemal de Sevr Antlaşmasına karşı çıkıyor; barış koşullarının ulusal onura bir hakaret olduğunu öne sürüyordu. Öteki ulusalcı milletvekilleri de benzer görüşler öne sürüyorlardı³³.

Büyük Millet Meclisi ve Türk - Rus İlişkileri

Aynı raporda, Mustafa Kemal'in 26 Nisan 1920'de Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin'e göndermiş olduğu ve Ruslarla dostluk ve ittifak anlaşması yapılması önerisinde bulunan mektubu; 11 Ağustos 1920 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporunda ise, Çiçerin'in 2 Haziran 1920'de Mustafa Kemal'e vermiş olduğu karşılık özetle veriliyordu³⁴. 3 Haziran 1920 tarihli istihbarat raporunda, “Türkiye ve Bolşevizm” başlıklı raporda ise şöyle deniliyordu:

“Türkiye’de Eskişehir’in Bolşevizmin merkezi biçimine geldiği yolunda daha önceki raporlarda söz edilmişti. Son günlerde oradan alınan haberlere göre, Şerif Manatof adlı tanınmış İslâm Bolşeviği, orada Bolşevizm üzerine bir konferans vererek, Türkiye’nin güvenliği adına BMM’nin Bolşevizm ilkelerine bağlı olduğunu açıklamayı gerektiğini öne sürüyor; Erzurum’da Rus Bolşevikleriyle Türk Kolordusunun birleştiklerini iddia ediyordu. Bunun üzerine konferans sonunda kaleme alınan bir telyazısında, BMM bu biçim bir bildiri yayınlamaya çağrılıyor, ama bildiri, BMM’nin gizli oturumlarından birinde okununca milletvekilleri arasında büyük bir gürültü kopmasına neden oluyordu”³⁵.

9 Haziran 1920 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporunda, “Bolşeviklerle İlişkiler” başlığı altında yayınlanan şu haber oldukça ilginçtir:

“BMM İngilizlerle bir anlaşmaya varılması olanağını görmüyor. İngilizler Türk amaçlarına karşı koyuyorlar. Onlarla anlaşmaya varmak dilenmiyor. Bolşevizm, İngiltere’ye karşı koyabilecek bir güçtür; onunla birleşmekle Türkiye’nin dilekleri gerçekleşebilir. Bolşeviklerle ilişki kurmak amacıyla, Dışişleri

³³ İDA 5170/E 8567; Kaynak: HA 1098.

³⁴ İDA 5170/E 9978 ve E 10779.

³⁵ İDA 5169/E 6955; Kaynak: HA/1024, 1025.

Komiseri Bekir Sami, Ticaret Komiseri Yusuf Kemal ve Kâzım Karabekir'den oluşan üç kişilik bir kurul seçilmiştir. Bekir Sami ile Yusuf Kemal, 5.5.1920'de Ankara'dan hareket etmişlerdir. Şimdi Erzurum'da olmalıdırlar. 12 Mayıs dolaylarında Sivas'a varmışlardı ve ayın 22'sine dek orada kalmışlardı. Yusuf Kemal Samsun'a da uğramıştır. Bu kurul, Erzurum'da herhalde bir Bolşevik kuruluşuyla görüşecek ve bir ön anlaşma yapılırsa, ek görüşmelerde bulunmak üzere Moskova'ya gidecektir"³⁶.

Amiral Sir John de Robeck de, 19 Haziran 1920'de Lord Curzon'a gönderdiği yazıda, BMM'nin iki üyesinin, Bolşeviklerle görüşmelerde bulunmak üzere Moskova'ya hareket ettiğini 20 Haziran 1920 tarihli "*Hakimiyet-i Milliye*" gazetesine atfen bildiriyordu³⁷.

Büyük Millet Meclisi ve Yunan Saldırısı

Bu arada 21/22 Haziran 1920'de Fransa'da, Boulogne'da toplanan Bağlaşık Yüksek Konseyi, Kemalist askeri gücünü Boğazlardan uzaklaştırmak; bu güce büyük bir çarpıda bulunarak Kemalistleri, ileride Sevr'de Türklere verecekleri barış koşullarını kabule zorlamak amacıyla, İzmir bölgesindeki Yunan ordusunun Kuzey-Doğu doğrultusunda saldırıya geçmesi için Yunan yönetimine izin veriyor; bu ordu, Kemalist askeri birliklerini dağıtmak ve İzmir-Bandırma demiryolunu ele geçirmek amacıyla 22 Haziranda saldırıya geçiyor³⁸; bunun ardından, yarı örgütlenmiş ve güçsüz Kemalist birlikleriyle Yunan ordusu arasında kanlı bir boğuşma başlıyor; Temmuz sonlarına doğru Yunanlılar, Bursa, Bandırma, Alaşehir ve Balıkesir'i işgal ediyorlar; daha sonra Doğu Trakya'yı ele geçiriyorlardı. Kemalistlerin askerî durumu o kadar tehlikeli idi ki, Bakanlar Kurulu, başkenti Ankara'dan Sivas'a taşımak kararını alıyor; durumu BMM'nden gizli tutuyordu.

15 Temmuz 1920 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporu şu haberi veriyordu:

"BMM'nin 27 Haziran 1920 günkü oturumunda oldukça önemli şu kararlar alındı:

³⁶ İDA 5169/E 7373.

³⁷ İDA 5052/E 7579.

³⁸ İDA 5133/E 7019, Amiral de Robeck'den Lord Curzon'a kapalı telyazısı, İstanbul, 22.6.1920.

1. Yunan istilâsı göz önünde tutularak Mustafa Kemal diktatör ilân edildi;
2. Durum iyileşinceye dek ona sınırsız yetki verildi;
3. Mustafa Kemal, ülkenin savunmasını sağlamak amacıyla komşu ülkelerle antlaşmalar imzalayabilecek;
4. Mondros Bırakışması kaldırılarak, bırakışma günlerinde yapılan tüm antlaşmalar geçersiz sayıldı”³⁹.

4 Ağustos 1920 tarihli ve 84 sayılı İngiliz gizli istihbarat raporundan öğrenildiğine göre, Mustafa Kemal, 19 ile 23 Temmuz tarihleri arasında, on milletvekili ile savaş kesimini teftiş ediyor; durumu o kadar kötü buluyordu ki, Ankara’ya dönünce, BMM gizli bir oturum yaparak durumu inceliyor ve bunun sonucu olarak İçişleri Bakanı Cami Bey, milletvekillerinden Ferit ve Hamit Bey’ler görevlerinden çekiliyorlardı. Maliye Bakanı Hakkı Behiç geçici olarak İçişleri Bakanı vekilliğini de üzerine alıyordu⁴⁰.

Türk Kurtuluş Derneği

19 Ağustos 1920 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporu, aşağıdaki oldukça ilginç haberi veriyordu: BMM, 23 Temmuz 1920 günkü oturumunda, Türk Kurtuluş Derneği (Cemiyeti)’nin kurulmasını hiç görüşme yapmadan oybirliğiyle kabul etti. Derneğin amaçlarını açıklayan önsözde (preamble), ulusal akımdan yana olağan noktalar öne sürülüyor ve “yüzyıllardan beri kılıcının ucunu sezen düşmanın hak ettiği cezayı göreceği gün uzak değildir; tüm hazırlıklar bütünlenmek üzeredir” deniliyordu. Bu derneği kurmaktan amaç, yapılacak olan askerî harekâtı kolaylaştırmaktı. İşgal altındaki ülkelerde bulunan Müslüman çoğunluğu bunun başarılı olmasını sağlayacaktı. Önsözün altında Ulusal Savunma Bakanı Fevzi Paşa ve İçişleri Bakanı Hakkı Behiç’in imzaları vardı.

Derneğin amaçları şunlardı:

- “1. İstilâ edilmiş bölgelerde huzursuzluk yaratmak ve sürdürmek; daha başka yerlerin istilâlarına karşı direnmek; istilâ gücünün ulaştırma ve irtibat hatlarını arkadan hırpalamak; sürekli olarak ayaklanmalar kışkırtmak; ivedi saldırı ve baskınlarda bulunarak tehlikeli durumlar yaratmak;

³⁹ İDA 5170/E 9649; Kaynak: 1144 ve 1155.

⁴⁰ İDA 5170/E 10335; Kaynak: HA/1229.

2. Derneğin Ankara yönetimiyle açıktan ilişiği olmamakla birlikte, gerçekte Ulusal Savunma Bakanlığının gizli bir şubesi olacaktır. Askeri harekât ve levazım dairesinden yönerge alacaktır. (İngilizlere göre bu dernek, 1914'de İttihat ve Terakki Derneğince kurulan ve Behaettin Şakir'in yönetiminde bulunan meşhur Teşkilâtı Mahsusaya benziyordu).
3. Derneğin, Ulusal Savunma Bakanınca atanacak, bir başkan ve beş üyeden oluşan bir yönetim konseyi ve bu konseyin emrinde bir başkan ve iki üyeden oluşan bir askeri konseyi olacaktır.
4. Derneğin başlıca görevleri şunlar olacaktır:
 - a) İşgal altında olmıyan bölgelerde örgüt kurmak;
 - b) İşgal altındaki bölgelerde örgüt kurmak; bu örgütü, her biri yönetim ve askeri konseylerce atanacak bir başkan ve üç üyeden oluşacak iki konsey yürütecektir.
5. İşgal altında olmıyan bölgelerdeki örgüt şunlardan oluşacaktır:
 - a) Dilendiği vakit işgal altındaki bölgelerde çalışacak 20 ve 30 kişilik birlikler;
 - b) Bu birlikler çeşitli patlayıcı madde ve silâhlarla donatılacaklar; levazım birliklerine, depo, köprü, telgraf, telefon, yol, demiryolu ve uçak alanlarına baskın yapacaklardır;
 - c) İşgal altındaki Müslüman köyleri yıkılırsa, gayri Müslimlerin köyleri de misilleme olarak yıkılacaktır;
 - d) Gerekirse, işgal altındaki bölgelerde kurulacak örgütlere yardımda bulunacaklardır;
6. İşgal altında olmıyan bölgelerde kurulacak birliklere yetenekli bir teğmen komuta edecek ve ona mühendis olan bir asteğmen yardımcı olacaktır;
7. Faal hizmet gören subayların ve erlerin maaşları, normal maaşlardan üç misli çok olacaktır, şöyle ki, erler ayda 60 Türk lirası alacaklardır. Birlikler kendi harekât bölgeleriyle yatım ve bakım yerlerini bizzat kendileri sağlayacaklar, ama örgütçü konseyler onlara bu hususta yardımcı olacaklardır;

8. Görev sırasında ölen subay ve erlerin ailelerine sırasıyla 1000 ve 2000 Türk Lirası ödenek verilecektir. Normal duruma döndüğünde, dul kalan kadınlara ve yetimlere sürekli ödenekler bağlanacaktır;
9. Bilerek ihanette bulunanları komutan ölüme mahkûm edecektir;
10. İşgal bölgesindeki örgütler şöyle kurulacaktır:
 - a) Müslüman toplumlarıyla ilişki kurmak için müftüler, hocalar, öğretmenler, din kuruluşları, yetkililer ve eşrafca kurulacaktır. Müslüman halk arasına öc duyguları ve kurtuluş özlemleri yayılacak; düşman propagandası etkisiz bırakılacak; göçlere cesaret verilmeyecek; bir tedhiş akımı için hazırlık yapılacaktır;
 - b) Örgütün merkezi işgal bölgesinin dışında olacak ve yukarıda anılan amaçlar, meslek sahibi, müftü, imam, işadama ve göçmen kılığına girecek elçiler aracılığıyla sağlanacaktır;
 - c) Müslüman komitelerce yapılacak mali bağışlar bu elçiler eliyle yönetim konseyine gönderilecektir;
11. Elçiler düşman hesabına casusluk veya propaganda yapanları bizzat kendileri öldüremezlerse, en yakındaki tedhiş örgütü komutanına bu konuda bilgi vermekle görevlidirler;
12. Elçiler, tedhişçi birliklere yiyecek sağlamalıdır. Bu konuda ihmalkârlık gösteren veya buyruklara karşı koyan köyler düşman olarak bilinecektir;
13. Türk Kurtuluş Derneği, düşman işgali sona erinceye dek varlığını sürdürecektir;
14. Silâh ve mermiler, Ulusal Savunma Bakanlığınca sağlanacaktır. Maaşlar derneğin sandığından ödenecektir. Gelir şöyle sağlanacaktır:
 - a) Ankara yönetiminden ödenek;
 - b) İşgal altında olan ve olmayan bölgelerden bağışlar;
 - c) Hayırseverlerin bağışları;
 - d) Düşmandan veya benzeri kaynaklardan alınacak ganimet;

15. Gelirin dörtte biri olağanüstü fona yatırılacaktır. Her yıl mali konularda Ulusal Savunma Bakanlığına ayrıntılı bir bütçe sunulacaktır;
16. Yönetim ve askeri konseylerin kuruluşlarından iki hafta içinde, bazı maddelerle ilgili özel kararlar hazırlanacaktır;
17. Ağızlarını pek tutmayan subay ve erlere Yurda İhanet Yasasının hükümleri uygulanacaktır.

Yönetim konseyi şunlardan oluşacaktır: Başkan - Kurmay Albay Hilmi; Üyeler - Bursa eski valisi Hazım Bey, BMM üyesi Ahmet Kemal, Yarbay Nuri Recep, Salihli savaş kesimi komutanı Ethem Bey, Yarbay Ahmet Ferit. Askeri Konsey şunlardan oluşacaktır: Başkan - Kurmay Yarbay Kemal Veysi; Üyeler - Kurmay Binbaşı Münir, Kurmay Binbaşı Remzi. Bu kişiler Ulusal Savunma Bakanlığınca onaylanmışlardır”⁴¹.

Büyük Millet Meclisi ve Bolşevizm

Bu arada İngilizler, Yunan ordusunun Anadolu’da Kemalistlere karşı kazanmış olduğu başarıların etkisini yakından izlemeye çalışıyorlardı. 28 Temmuz ve 4 Ağustos 1920 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporlarında şu haber yer alıyordu:

“Yunan ordusunun Anadolu’da kazandığı başarılar, Ankara’daki BMM’ne hiç şüphesiz büyük bir çarpıda (darbe) bulunmuştur. Bu durum, onları Bolşeviklere yanaştırıyor. BMM, askerlerinin moralini yükseltmek için propaganda yayıyor ve Bolşeviklerden silâh yardımı göreceği iddiasında bulunuyor. Son günlerde ulusalcılar Bolşevik yandaşı oldular; bu konuda Mustafa Kemal’le Kâzım Karabekir arasında görüş ayrılıkları vardır: Karabekir esasen bizzat kendisi geçmişte kimi Bolşeviklerle ilişki kurarak görüşmelerde bulunmuştu.

BMM’nin kimi üyeleri, tek umudun şimdi Bolşevik Rusya’da olduğunu öne sürüyorlar. Türk ulusalcıları, kendileriyle Bolşevikler arasında sıkı işbirliği yapıldığı yolunda sürekli propaganda yayıyorlar. Dahası, BMM yönetimiyle Sovyet Rusya arasında bir anlaşma yapıldığı söyleniyor”⁴².

⁴¹ İDA 5171/E 12228; Kaynak: HA/1260.

⁴² İDA 5170/E 9978 ve E 10335.

Raporda, sözde anlaşmanın metni veriliyordu. Herhalde Bekir Sami kurulunun Moskova'da parafe ettiği, ama henüz imzalamadığı anlaşma kastediliyordu.

11 Kasım 1920 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporuna bakılacak olursa, Oltu milletvekili Yasin Efendi ve Erzurum milletvekillerinden Avni Efendi, Necati ve Mustafa Durak Bey'ler, 14 Ağustos 1920'de BMM'ne sundukları bir gensoruda, Gürcü ve Ermenilerin Doğu sınırında Müslümanlara karşı girişmiş oldukları davranışlara Türk ordusunca karşı konulmamasının siyasal nedenlere dayanıp dayanmadığını ve Türk ordusu duruma egemen olabilecek bir halde olmakla birlikte, Erzurum'a Bolşevik kuvvetlerinin gelip gelmediğini soruyorlardı. Bu gensoru, 1920 Temmuzunun sonlarına doğru, Mustafa Kemal Batı savaş kesimini teftiş ederken öne sürülmüştü. Buna karşılık veren Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir'in o sıralarda Erzurum'da bulunan Türk kurulunun (Bekir Sami kurulu) Kars-Batum demiryoluyla Moskova'ya hareket etmesi; Ermenilerin Müslümanlara karşı girişmiş oldukları kırım davranışlarına son vermek için gerekli ölçemleri alması ve saldırıya hazırlanan Ermeni ordusuna karşı Türk ordusunun uygun ve egemen bir pozisyon alması için, esasen Brest Litovsk ve Batum Antlaşmalarıyla Türkiye'ye verilen üç Doğu İlindeki (Elviye-i Selâse) Sarıkamış ve Doğanlı dağlarını ve geçitleri işgal etmesi için 30 Mayıs ve 4 Haziran 1920'de BMM'ne başvurduğunu; ama Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin'in, Türk-Ermeni sorununda arabuluculuk önerisinde bulunan mektubunun alınması üzerine, Ermenilere karşı uygulanması düşünülen ölçemlerin ertelendiğini; esasen Ermenistan'a yapılacak saldırının o sırada Sovyet Rusya yönetimini memnun bırakmayacağını; o arada bir Sovyet kurulunun (Upmal Angarskii) Ankara'ya gelmek üzere olduğundan, Ermenileri tedibin geçici bir süre için ertelendiğini bildiriyordu.

Daha önce, Erzurum'da üslü Doğu ordusunun Ermenilere karşı mı seferber edilmesi, yoksa Batı savaş kesimini mi takviye etmesi konusunda Mustafa Kemal'le Kâzım Karabekir arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Karabekir, Ermenistan'ın ezilmesine büyük önem veriyor ve bu ülkeye saldırma dileğini birkaç kez belirtiyordu.

İngiliz istihbarat raporunda iddia edildiğine göre, Mustafa Kemal, söz konusu oturumda Bolşevizmden övgüyle söz ediyor, şöyle diyordu:

“Rus ihtilâli sosyalizmin gerçek ideallerini güçle yaydı ve genellikle insanlığı kapitalizmin ve emperyalizmin istibdadından kurtarmayı üstlendi... İslâmın en yüksek ilkelerini kendinde toplayan Bolşeviklik, ortak düşmana karşı bir zafer kazandı. Bağlaşık Devletler, ancak Doğu’da egemen olmakla kendi yaşamsal çıkarlarını koruyabileceklerini anladılar ve bu yüzden özellikle İngiltere, bir yandan Türkiye’yi yıkmak, öte yandan Bolşeviklerin Türkiye’ye yardımlarını önlemek için her çabaya baş vurdu. Ama Bolşevikler, Türklerin uzattığı eli ivedilikle yakaladılar. Türkler Bağlaşıkların pençelerinden kurtulurlarsa, dünya ihtilâlinin amaçlarına büyük destek olabilirler. Bolşevikler, 10. ve 12. Kolordularını Kafkaslara göndererek Türklerin yardımlarıyla Azerbaycan’a girdiler; ama Polonya’daki durumları zorlaştığından geri çekilmek zorunda kaldılar... 11 Ağustosta Kızıl Ordu ile Türk ordusu buluştu”.

Bakü Kongresine de değinen Mustafa Kemal, İngiliz istihbaratının iddiasına göre, şöyle diyordu:

“İlkelerimizi tüm dünya bilir; bunlar Bolşevizm ilkeleri değildir. Ulusu, Bolşevizm ilkelerini kabule zorlamak asla söz konusu olmamıştır. Türk görüşü, işçi görüşüdür ve halka egemenlik kazandırmak amacı gütmektedir. Bu ilke Bolşevizme karşı değildir. Türkler ulusalcıdır ve kendileriyle işbirliği yapan öteki uluslara saygıları vardır. Aynı zamanda Müslümandır ve Müslümanlık ulusalcılığı, sert (şövenist) ulusalcılığın üstünde bir düzeye çıkardığından, Türk ulusalcılığı Bolşevizmin gelişmiş biçimi sayılabilir. Bolşevizm ancak bir sınıfa kapsar; oysa ki Türk ulusu genellikle baskı altındadır. Yetkisiz ve sorumsuz herhengi bir kişinin ülkeye Bolşevik ilkelerini sokmağa çalışması hata olacaktır. Bakü Kongresine ancak BMM temsilcileri olarak katılacaktır. Ulus adına ancak ulusun resmi ve yetkili temsilcileri söz söyleyebilirler”.

Burdur milletvekili İsmail Suphi, Bolşevik askerlerinin Ankara’ya gelip gelmeyeceklerini soruyor; Mustafa Kemal ona sert biçimde karşılık vererek, bu denli hiçbir öneri yapılmadığını ve konuyu incelemek istemediğini söylüyor; bu denli soruları sormadan önce ona, iyice düşünmesini salık veriyordu⁴³.

⁴³ İDA 5172/E 15112; Kaynak: HC/1490.

Sevr Antlaşmasının İmzalanması ve Yunan Saldırıları

Bu arada, Osmanlı Senatörlerinden Hadi Paşa ve Dr. Rıza Tevfik'le Bern'deki Osmanlı Büyükelçisi Reşat Halis, Osmanlı yetkili murahhasları olarak 10 Ağustos 1920'de, Türkiye'yi bağımsız ve egemen bir devlet olarak ölüme mahkûm eden maruf Sevr Antlaşmasını imzalıyorlardı. Bu antlaşma ile Türkiye'nin Avrupa'daki sınırı, yaklaşık olarak Çatalca hattına dek kırpılıyor; İstanbul, Türk egemenliğinde kalmakla birlikte, Türkiye, antlaşma koşullarını uygulamazsa Türklere alınmak tehdidine uğrıyor; Boğazlar büyük devletlerin denetine veriliyor; İzmir kenti ve dolaylarındaki egemenlik hakları ve Ege Denizindeki kimi adalar Yunanistan'a veriliyor; Türkiye'nin Doğu illerinden Ermenistan'a ve Kürtlere toprak veriliyor ve Türk devleti Anadolu içerilerinde nefes bile alamıyacak küçük ama güdümlü bir devlet biçimine getiriliyordu⁴⁴.

5.10.1920 tarihli ve T/26/30 kaynaklı İngiliz gizli istihbarat raporunda "BMM'nde Bolşeviklere Karşı Parti" başlığı altında, BMM'nin 4 Eylül 1920'de yaptığı gizli oturumda tutulan tutanakların İngilizce çevirisi veriliyordu. Bu tutanaklardan anlaşıldığına göre, aralarında Kütahya milletvekili Besim Atalay'ın da bulunduğu kimi milletvekilleri, Ankara yönetimine karşı bir gensoru sunuyorlardı. 8 Temmuz 1920'de de Mecliste Bolşevizme karşı konuşan Besim Atalay'a, bu gensoruda Afyon Karahisar, Uşak, Bilecik ve Eskişehir milletvekilleri, 2 Eylül 1920'de sundukları öneriyle eşlik ediyorlardı. Bunun üzerine BMM, 4 Eylül günü ö.s. saat 2'de ikinci asbaşkan Hüsametdin Bey'in başkanlığında toplanıyordu. Maliye Bakanı dışında tüm Bakanlar (vekiller) Mecliste hazır bulunuyorlardı. Başkan, önerilen önergeyi okuyor; önerenin ilk bölümünde, İstanbul'un işgaline yol açan olaylardan söz ediliyor; Padişahın tutsak edilmesinden dem vuruluyor; Ankara yönetiminin niçin ve nasıl kurulduğu anlatılıyor; şöyle deniliyordu:

"Bu komite (yönetim) ulusal bağımsızlığımızı etken ölçemlerle korumak ve Yunan istilâsına karşı koymak için Ankara'da geçici bir yönetim olarak kurulmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Yunan ilerlemesinin durdurulduğunu ve askeri hazırlıklar bütünülenir bütünülenmez, ordumuzun saldırıya geçerek, eski hatlarına dönmek zorunda bırakacağı yolunda bize güvence

⁴⁴ İngiliz resmi yayını "Command Paper" 964 (1920).

vermişti. O tarihten altı ay geçmiş olmasına karşın ve yönetimin, içeride sağlanan başarılar, İslâm dünyasıyla Sovyetlerden sağlanan ve sağlanması sürdürülecek olan yardımlar konusunda bize verilen tüm güvencelere ve bu güvenceler sonucunda katlanılan tüm özverilere (fedakârlık) karşın, kalbimizi sevindirmek için başarı sağlamakla kalınmamış; aynı zamanda, Padişah adına davranan merkezi yönetim, feci bir barış antlaşması (Sevr) da imzalamış bulunuyor.

İzmir'e çıkan Yunan askerleri, hiçbir yerde ciddi bir direnişle karşılaşmıyarak, işgal bölgelerini İzmir ve Bursa illerinin yaklaşıklık olarak dörtte üçünden çok bir bölüğüne yaymış bulunuyorlar. Yönetim, Yunanlıların ülkeden koğulabileceklerine hâlâ inanıyor mu? Yunan ilerleyişine karşı niçin direnişte bulunmadı? Aynı konuyla ilişkin olarak sormuş olduğumuz bir soruya 12 Ağustos 1920 de karşılık veren İçişleri Bakanı, . . .Azerbaycan Sovyet ordularını oluşturan tümenlerin öteki bölüklerinin Türk sınırından içeriye girmek üzere olduklarını ve ulusal emellerimizin pek yakında gerçekleşeceklerini bildirmişti. Aradan bir ay geçtiği halde bunlar da gerçekleşmedi. Yunanlılar ilerlemeyi sürdürüyorlar. Yunan ilerlemesi niçin durdurulmuyor?

Yönetimin ağır ve güç görevini başarıyla sonuçlandırabilmesi için yabancı bir devletten alacağına güvendiği yardım nedir? Bu denli yardımla şimdiye dek esaslı ne gibi sonuçlar alınmıştır? Yönetim, almış olduğu kararların kabul edilerek uygulanmalarını sağlamada ne denli güçlere dayanmaktadır? Bu bunalımlı günlerde ulusun birbirine düşman iki bölüme ayrılmış bulunmasının yaratmış olduğu ciddi durumu göz önünde tutarak, bunu düzeltmek ve normale döndürmek amacıyla, Bakanlar Kurulu, merkezi yönetimle bir anlaşmaya varmayı gerekli görmüyor mu ve bu konuyla ilişkin olarak gerekli ölçemleri aldı mı?

Usulleri İslâmın ilkelerine büsbütün karşıt olan Bolşeviklerle yönetimin ilişkileri hangi noktadadır? Bolşevik ordularının bize yardımlarını sağlamak için ne denli sözler verilmiştir? Orta Anadolu'nun bölgeleri olan Tokat, Zile, Amasya, Bolu, Adapazarı ve dahası, Harmana'daki halkın Ankara yönetimine karşı takınmış olduğu düşmanca tutumun nedeni nedir?

Bütün bu sorulara tatmin edici karşılıklar diliyoruz. Bu karşılıklar verilmezse, Millet Meclisi'nin, yönetimin çalışmalarını denetleme hakkını uygulaması ve bu karışık duruma bir son vermesi gerektiği görüşündeyiz”.

Önerge okunduktan sonra, Genel Kurmay Başkanı İsmet Bey buna karşılık vermek için ayağa kalktı. Bu bunalımlı günlerde BMM içinde bu denli ayrılıklar olmasından üzüntü duyduğunu ve önerenin hangi düzen ve entrikalar sonunda Meclise sunulmuş olduğunu bildiğini, ama buna bir son vereceğini ve askeri harekât sona ermeden önce askeri sorunlar konusunda konuşmak zorunda olmadığını söyledi. Yönetimin tüm bu sorulara karşılık vermesi için vakte gereksindiğini; oturumun 6 Eylülle ertelenmesini diledi. Meclis başkanı bu tarihin kabul edilip edilmediğini sordu. Kütahya milletvekili ayağa kalkarak, İsmet Bey'in “savurmuş olduğu tehditlere” değindi ve milletvekillerinin bağımsız olduklarını hatırlattı. Konuşması Meclisin çoğunluğunca alkışlarla karşılandı. Erzurum, Gümüşhane, Karahisarışarki ve İstanbul milletvekilleri adına söz alan Hoca Haydar Efendi, BMM'nde bu denli sahnelere görgü sahibi olmaktan üzüntü duyduğunu belirtti ve oturumun 6 Eylülle ertelenmesi önerisini destekledi. Bu tarih genellikle kabul edildi.

6 Eylül 1920 Günkü Gizli Oturum

6 Eylül 1920 günkü gizli oturumda İsmet Bey ayağa kalkarak yazılı olan konuşmasını okumaya başladı. Milletvekillerinin umutsuzluk ve kötümserliklerini gidermeye çalıştı. Yunanlıların İzmir'i işgal ettikleri günden beri Türk ordusunun önemli bir başarısı olmadığını kabul etmekle birlikte, o sırada ordunun gelişmekte olduğunu söyledi; sözlerini şöyle sürdürdü:

“Ankara yönetimi, İslâm dünyasında haklı savımıza karşı etken bir akım yaratmayı başardı. Aynı zamanda, Türk ve Rus ulusları arasında bir yakınlaşma sağladı. Bu ulusların her ikisi de aynı amaçlar için mücadele ediyorlar. Yıllar yılı düşmanlık dünyasına karşı haklarını başarıyla savunarak denge, güç ve yeteneklerini kanıtlamışlardır. Sovyet Rusya ile bir saldırı ve korunma ittifakı imzalamıştır... Ruslar Kafkaslarda başarı sağladıktan sonra, Azerbaycan'da üslenmeyen Sovyet orduları, Ermenilerin bize karşı düşmanca davranışlarda bulunmalarına engel oldular. Aramızda imzalanan ittifak anlaşması gereğince

kendi güçlerinden bizim buyruğumuzda çarpışacak bir tümen göndermeye bile hazırlanıyorlar.

Hepimizin de uygulanmasını dilediğimiz siyasa, Anadolu ve Rumeli Ulusal Hakları Koruma Derneği (Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti)'nin ilk kongrelerinde kararlaştırılmıştı. Başka bir ulusa karşı saldırgan amacımız yoktur. Tek gayemiz: kendi ulusal sınırlarımız içinde hiçbir tehlike ve tehdit altında kalmadan tam bağımsızlığımızı sürdürmektir. Kimseyi kıskanmıyoruz; öteki uluslar gibi biz de yönetimimizde kalacak azınlıkların haklarını güvence altına almaya gönüllüyük. Düşmanlarımızın önermekte oldukları askeri koşulları da kimi değişikliklerle kabule hazırız. Ülkemizin güvenliğinin artık silâh gücüyle değil, bilim ve iktisadiyatla güvence altına alınabileceğine inanıyoruz; ama bunu gerçekleştirirken, herhangi bir saldırıdan ve barışçı uğraşmalarımıza müdahaleden masun bulunacağımıza emin olmalıyız. Yansızlığımızın büyük devletlerce tanınmasından emin bulunmalıyız.

Ticari ve ekonomik mücadelelerde halkımıza öteki uluslar gibi eşit haklar verilmelidir. Bütün bunları alırsak, ülkemizin kalbi olan İzmir ili bize geri verilirse ve başkentimiz korunabilecek sınırlar içinde bize bırakılırsa, savaş ve kavgalardan bıkan Türk halkı hiç şüphesiz Yakın Doğu'da bir barış ve dostluk unsuru olacaktır”.

BMM, Albay İsmet Beyce verilen bu açıklamayı 7 Eylül günkü oturumunda görüşmek kararını alıyordu; ama o günkü gizli oturumla ilgili belgeler İngiliz Devlet Arşivinde bulunamamıştır⁴⁵.

Kemalistler Arasında Görüş Ayrılıkları

24 Eylül 1920 tarihli İngiliz raporu, “Anadolu'dan alınan gizli haberlere” dayanarak, ulusalcılar arasında görüş ayrılıkları baş gösterdiğini ve o sırada bu ayrılıkların şu üç gruba ayrıldığını öne sürüyordu:

1. İçeride Bolşevizm ilkelerinin kabulünü öne süren İttihat ve Terakki Derneği yandaşları;
2. Ruslara karşı geleneksel korku ve nefret duygularını kamçılamaya çalışan Bolşevik düşmanları;

⁴⁵ İDA 5057/E 14050 ve 5172/E 13846; Kaynak: T/26/30.

3. Bu ikisi arasında bir ortam bulmaya çalışan Mustafa Kemal ve yandaşları.

Raporda ayrıca şöyle deniliyordu:

“Eyüp Sabri'nin başkanlığı altındaki İttihatçılar günden güne daha da güçleniyorlar. Halk Partisinin (fırka) bu önderi son günlerde İstanbul'da bir dostuna gönderdiği yazıda, BMM'ndeki yandaşlarının sayısının 165'e çıktığını bildirdi. Bolşevik aleyhtarlarının başında Halide Edip ve Hamdullah Suphi geliyor.. Mustafa Kemal'in durumu günden güne güçleşiyor; çok geçmeden İttihatçılar onu erkten düşürebilirler. Onun yerini alabilecek en uygun önder Karabekir görünüyor. Bolşevikler, Mustafa Kemal'in ulusal akıma önderlik etme yeteneği olmadığı iddiasıyla yakında onun yerine Enver Paşayı geçirmeyi tasarlıyorlar. Gerçekte Mustafa Kemal Bolşevik ilkelerinden nefret ediyor, ama duygularını gizlemeye çalışıyor”⁴⁶.

27 Eylül tarihli İngiliz gizli istihbarat raporunda, Mustafa Kemal'in durumunun açıktan açığa güçleştiği; bir yandan Eyüp Sabri'nin Bolşevik Partisinin, öte yandan, başta Halide Edip ve Hamdullah Suphi olmak üzere, Bolşevizm düşmanlarının onun gücünü aşındırmakta oldukları öne sürülüyor, şöyle deniyordu:

“Bu iki aşırı gruplar arasında benliğini daha ne kadar sürdüreceği bellisizdir. Herhalde yakında ya merkezi yönetimle birleşmek veya buyruklarını İttihat ve Terakki Derneğinden almak zorunda kalacaktır”⁴⁷.

Anadolu'ya Gönderilen Ahmet İzzet Paşa Kurulu

Sevr Antlaşması, İngilizler, Yunanlılar, Rumlar, Ermeniler ve Kürtlerden başka kimseyi tatmin etmemiştir. Fransızlarla İtalyanlar bu antlaşmadan arslan payı almadıkları için sızlanıp duruyorlar; antlaşmanın değiştirilmesi için bir akım başlatıyorlardı. Bu akıma Türk yandaşı kimi İngiliz öğeleri ve basın araçları da katılıyordu⁴⁸. Bu arada Beyaz Rus ordusunun General Wrangel komutasındaki son kalıntıları Bolşevik ordusunca yenilerek Kırım'dan çıkarılıyor; Bolşevikler Kafkaslara inerek Kemalistlerle doğrudan ilişki kuruyor-

⁴⁶ İDA 5171/E 12803; Kaynak: HC/1360.

⁴⁷ 5171/E 12473.

⁴⁸ 5109/E 6335; *Sunday Times*, Londra, 30.5.1920.

lar⁴⁹; Kâzım Karabekir komutasındaki Kemalist ordusu Erivan Ermeni ordusunu yenerek Sevr Antlaşmasının Büyük Ermenistan'la ilgili IV. maddesini etkisiz bırakıyor; Yunanistan'da yapılan genel seçimi Venizelos partisi yitiriyor; İstanbul'da Damat Ferit erkten çekilerek yerini Tevfik Paşa kabinesine bırakıyordu. Eski Sadrazamlardan Ahmet İzzet Paşa bu kabinede İçişleri Bakanlığına getiriliyordu⁵⁰. İngilizler, onun yeni kabineye atanmasına çok önem veriyorlardı, çünkü Kemalistlere karşı sempatisi olduğuna, yeni kabine antlaşmayı onaylar ve "ılımlı Kemalistlerin" yurtseverlik duygularına başvurursa, Sevr Antlaşmasını kabullenerek direnişlerinden vazgeçeceklerine inanıyor; Ahmet İzzet Paşa'yı bu oyunlarında alet olarak kullanıyorlardı⁵¹.

16 Aralık 1920 tarihli ve CX/1424 sayılı İngiliz gizli istihbarat raporunda, "İzzet Paşa Kurulunun Mustafa Kemal'le görüşmek üzere Anadolu'ya gidişi" başlığı altında verilen bilgi oldukça ilginçtir. Bu bilgiden, İngiliz istihbaratının İstanbul'da kabine gizli toplantılarına kadar girerek Osmanlı yönetiminin devlet sırlarını ele geçirdiği anlaşılmaktadır. Bu raporda bildirildiğine göre, Ahmet İzzet Paşa, 22 Kasım 1920'de yapılan kabine toplantısında, Mustafa Kemal'den bir yazı aldığını açıklıyordu. Kendisiyle Mustafa Kemal arasında kurye görevi yapan Neşet Bey'in sözlü olarak kendisine bildirdiğine göre, Yunanistan'da Venizelos ve partisinin genel seçimi yitirmesi üzerine, Türk ulusalcıları arasında umut ve güven artmış bulunuyordu. Buna, Kırım'da Beyaz Rus Generali Wrangel'in Bolşevik Kızıl Ordusunca yenilgiye uğratılması ve Türklerin Ermenistan'da Kâzım Karabekir komutasında sağladıkları başarılar, bu iyimserliği arttırmıştı. Ulusalçı önderler, merkezi yönetimin, bu yeni koşullar içinde Bağlaşık Devletlerle yeniden görüşerek daha yararlı barış koşulları koparabileceklerine inanıyorlardı.

İngiliz istihbarat raporunda iddia edildiğine göre, Mustafa Kemal'in Ahmet İzzet Paşa'ya göndermiş olduğu gizli yazının içeriği şöyle idi:

"İrtibat subayı Reşit Bey, merkezi yönetimle Anadolu arasında yapılacak görüşmelere esas oluşturacak koşulları kendisine

⁴⁹ İDA 8378/E 8378, Kafkasya gizli raporu, 1917-1920.

⁵⁰ *Takvim-i Vekayi* No. 3988.

⁵¹ İDA 5057/E 13178, Amiral de Robeck'den Lord Curzon'a kapalı telyazısı, İstanbul, 22.10.1920.

bildirmemi diledi. BMM'nin tarafımca bugün çağrılan gizli oturumunda alınan kararları dileğiniz üzerine size bildiriyorum:

1. Ulus arasındaki ikiliği ortadan kaldırmayı dileyen BMM, merkezi yönetimin bu amaç doğrultusunda yapacağı her türlü davranışı desteklemeyi yurtseverlik görevi sayar;
2. BMM kendi ilkelerine sadık kalır ve merkezi yönetimle ancak şu koşula göre görüşmelere girişebilir: Sevr Antlaşmasında, Wilson ilkelerine uymayan maddelerin uygun bir biçimde değiştirilmesinin sağlanacağı yolunda gerekli güvenceyi sağlamalı; bu konuda bizimle görüşmelere başlamadan önce ayrıntılarda değilse bile önemli konularda bu güvenceyi sağlamalıdır;
3. Bağlaşık Devletler, yapmış oldukları haksızlığı ortadan kaldırmak kararını aldıktan sonra, BMM söz konusu görüşmenin ivedilikle yapılması ve bir anlaşmaya varılması için elinden geldiğince uğraşacaktır;
4. BMM, ulusal bağımsızlık ve birlik konularıyla ilişkin emellerinde tatmin edildikten sonra, dünya barışı için ve Yakın Doğu'da Bağlaşık Devletlerin tüm siyasal sorunlarında çıkarlarına uygun biçimde davranmayı üstlenir;
5. Görüşmelerde başarı sağlanınca, ulusal örgüt, merkezi yönetimin buyruklarına boyun eğmekle birlikte, söz verilen hükümler yerine getirilinceye dek örgütünü sürdürecektir. Normal durum yeniden kurulunca, örgüt büsbütün dağıtılacak veya siyasal bir parti biçimine getirilecektir... (6. ve 7. maddeler pek önemli değil, yazar dışarda bıraktı).
8. Bağlaşık Devletlerle anlaşmaya vardıktan sonra, merkezi yönetim, BMM'nin, ulusun güvenliği için almış olduğu siyasal ve mali ölçemleri büsbütün veya kısmen onaylamayı üstlenmelidir;
9. Hiç bir koşula tabi tutulmayacak genel af ilân edilmelidir."⁵²

Türk - Rus İlişkileri Gerginleşiyor

Bolşevik yönetimiyle görüşmelerde bulunmak üzere 11 Mayıs 1920'de Ankara'dan ayrılan ve 29 Temmuz 1920'de Moskova'ya varan Bekir Sami başkanlığındaki Türk kurulu, uzun süren çetin

⁵² İDA 5058/E 15778.

görüşmelerden sonra, 24 Ağustosta Bolşeviklerle bir dostluk antlaşması parafe ediyordu. Tüm bu görüşmeler sırasında Bolşeviklerin Kemalistlere, Kemalistlerin de Bolşeviklere pek güvenleri olmadığı açıkça meydana çıkıyordu⁵³. Kâzım Karabekir komutasındaki Türk ordusunun Kafkaslarda Daşnak Ermenistan'a bir çarpıda bulunmasından Bolşevikler hiç de memnun kalmamışlardı, çünkü bizzat kendileri Ermenistan'ı Bolşevikleştirmeyi planlıyorlardı. Türk - Ermeni savaşının sonuna doğru Kemalistlerle Bolşeviklerin aralarındaki ilişkiler âdeta kesilecek bir kerteye geliyordu. Kemalistlerin Kafkaslarda ivedilikle ilerlemeleri; Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya'da onlara karşı gittikçe artan iyi duygular⁵⁴; Bolşeviklerin sınırlarını bozuyordu.

Kafkaslardaki Daşnak önderleri ve Müslüman "zenginleri", Türklerin Azerbaycan, Dağıstan ve Kuzey Kafkasya'daki İslâm Ülkelerini Bolşevik etkisinden uzaklaştırmak amacıyla, Bolşeviklere karşı Bağlaşık Devletlerle birleştikleri söylentilerini çevreye yayıyorlar; Kemalistleri, bağımsız bir Azerbaycan devleti kurmak çabalarıyla ilişkin gösteriyorlardı. Bu ve buna benzer söylentiler, Bolşevik ihtilâl çevrelerinde Kemalistlere karşı kuşku yaratıyor; Stalin, Bağlaşık Devletlerin, sağa kayan Kemalistlerle düzen çevirmeye çalıştıklarından ve Kemalistlerin, "ezgi altındaki halklara ve kurtuluş sorununa ihanet etmeleri, gerekirse, Bağlaşıklardan yana geçmeleri olasılığından" söz ediyordu⁵⁵.

Bu arada, Sevr Antlaşmasının Türkiye'den yana değiştirilmesi için Fransız ve İtalyan çevrelerinde başlatılan mücadele; Kemalistleri Bağlaşıkların koşullarını kabule inandırmak amacıyla Ahmet İzzet Paşa başkanlığında Anadolu'ya gönderilen İstanbul kurulu ve Kemalistlerin Anadolu'da kömünistlere karşı aldıkları sert ölçemler, Sovyet kuşkularını daha da arttırıyordu. Öteyandan Bolşevikler de Enver Paşa ile ve Mustafa Kemal düşmanlarıyla düzen çeviriyorlardı. Anadolu'nun her yanına ücretli Bolşevik ajanları gönderiyorlardı. Tüm bu gelişmelere karşın gene de aralarında iyi ilişkiler kurulmasının önemini kavriyor; Kemalistler, Bolşeviklerle olan anlaş-

⁵³ Salâhi R. Sonyel, "Kurtuluş Savaşı Günlerinde Doğu Siyasamız", *Belleten*, XLI, No. 164, Ekim 1977, s. 673 vd.

⁵⁴ İDA 5172/E 16089, İngiliz gizli istihbarat raporu No. 96, 28.11.1920.

⁵⁵ E. H. Carr, "A History of Soviet Russia" C. III, Londra, 1966, s. 303; I. Spector, "The Soviet Union and the Muslim World, 1917-1958", Seattle 1959, s. 72-73.

mazlıklarını ortadan kaldırmaya çalışıyorlardı, çünkü o sıralarda başka bir umut kaynakları yoktu.

30 Aralık 1920 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporuna göre, BMM'nin 4 Aralık 1920 günkü oturumunda, Mustafa Kemal, Dışişleri Bakanı vekili Ahmet Muhtar ve Genel Kurmay Başkanı Albay İsmet, Ulusalcuların dış siyasasını izah ediyorlardı. Mustafa Kemal, İstanbul kabinesi yurtseverlikleri kuşku götürmeyen kişilerden oluştuğu ve BMM'nin ilkelerinden birinin ulusu birleştirmek olduğu için, İstanbul yönetimiyle görüşmelere girişmenin olanaklı olduğunu söylüyordu. Ama merkezi yönetimin temsilcilerine bu konuda yeterli yetki verilmemesine üzülmüyor; gene de görüşmelerin, BMM'nin dileklerine göre yapılacağını; şu veya bu yolda kesin bir sonuç alınmadan ek bilgi verilemeyeceğini; BMM'nin almış olduğu karar ve prensiplerden zerre kadar ayrılmıyacağını; Avrupa'da durumun daha uygun bir biçime geldiğini; görüşmeler uzayacaksa da kötümser olunmamasını salık veriyordu.

Ahmet Muhtar dış ilişkilere değinerek, ulusalcuların kimi Avrupa devletleriyle ilişki kurduklarını; Fransa ile İtalya'nın Türk ulusalcularının iyi niyetlerine inandıklarını bildiriyor, şunları ekliyordu:

“Venizelos'un erkten düşmesi anlaşma umuduna yol açmıştır. Venizelos'a karşı olanlara yardımda bulunmak için her çaba harcanmıştır, ama Venizelos aleyhtarları erke geçince Venizeloscular gibi aynı şövenizmi gösterdiler. Onların tutumlarının bir manevra olup olmadığı yakında anlaşılacaktır... Venizelos'a karşı olanlara verilen desteğin başarılı olup olmadığına bir karar verebilmek için beklemek gerektir... Sovyet Rusya ile olan ilişkiler eskisinden daha dostçadır. Moskova yönetiminin bize karşı düşman olduğu söylentileri yalandır. Sovyet Dışişleri Komiserinden alınan notada dostça olmanın hiçbir şey yoktur. Gerçekte her iki yönetim de Ermenistan konusunda uzun bir süreden beri anlaşmış durumda idiler ve Ankara yönetimi, Rus Bolşeviklerinin kendilerine belirli bir zamanda bu denli bir notayı göndereceklerini biliyordu. Gürcistan da bizimle iyi ilişkiler kurmak dileğini belirtmiştir. Ona bizden herhangi bir saldırı gelmeyeceği yolunda güvence verilmiştir”.

Bundan sonra İsmet Bey, kurulan ordunun durumu hakkında bir konuşma yapıyordu⁵⁶.

⁵⁶ İDA 6467/E 840; Kaynak: HC/1571.

Büyük Millet Meclisinin 8.12.1920 Günkü Gizli Oturumu

Aynı rapora göre, BMM'nin 8 Aralık 1920 günkü gizli oturumunda söz alan Dışişleri Bakanı vekili Ahmet Muhtar şöyle diyordu:

“İstanbul kuruluyla görüşmelere başlamadan önce ve esasen Osmanlı kurulunun başkanı gereken güvenceyi Bağlaşıklardan sağlamadığından, bu görüşmeler konusunda Moskova yönetiminin görüşünün alınması gerekli görülmüştür. Ankara yönetimi bu konuda Sovyet yönetimine bir yazı göndermiştir ve buna cevap aldıktan sonra görüşmelere başlanacaktır. Tüm gelişmeler konusunda BMM'ne bilgi verilecek ve bir anlaşmaya varılırsa, BMM'nin onayına sunulacaktır. Osmanlı kurulunun İstanbul'a dönmesine izin verilmediği yolundaki söylentiler yalandır”.

7 Aralık 1920'de Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin'e gönderilen yazıda, Türk ulusalcılarının, kabul etmiş oldukları üstlenmeleri yerine getirmek azminde oldukları; ancak onurlu bir barış yapılabileceğine emin oldukları takdirde merkezi yönetimin önerilerini görüşmeye hazır olabilecekleri; Ahmet İzzet Paşa kuruluyla yapılacak görüşmeye büyük önem vermekle birlikte, bu konuda Sovyet yönetiminin de ortak çıkarlarını koruyabilmeleri için ne denli bir siyasa uygulanması konusunda Sovyet yönetimine de danışılması gerekli görüldüğü bildiriliyordu⁵⁷. Böylece Kemalistler, Tefvik Paşa yönetiminin Anadolu'ya gönderdiği Ahmet İzzet Paşa kurulunun Bağlaşıkların, özellikle İngilizlerin elinde alet olması ve kendilerini, başka bir kaynaktan umud olmayan o sıralarda Sovyet Rusya'dan ve onun sağlayabileceği yardımdan yoksun bırakması olasılığından çok kaygılanıyor; bu amaçla söz konusu görüşmeler konusunda Moskova yönetimine bilgi vermek zorunda kalıyorlardı. Gerçekten de Ahmet İzzet Paşa kurulunun İngilizlerin elinde alet olduğu yukarıda sözü geçen İngiliz gizli belgelerinden saptanmıştır.

Londra Konferansı

Ahmet İzzet Paşa kurulunun Anadolu'da yarattığı “Sevr Antlaşmasının kabulüyle gerçek barış” tehlikesi, Kemalistlerin ileri görüşlülüğüyle etkisiz bırakılıyordu. Oyunlarında başarı sağlayamayan İngilizler, Kemalistlerin Bolşeviklerle yeniden kurmaya çalıştıkları iyi ilişkilerden kaygılanarak, İtalya ve Fransa'nın da bas-

⁵⁷ Aynı rapor; Kaynak: HC/1573.

kısıyla onları, özellikle İstanbul yönetimini, Londra'da yapılacak bir barış konferansına çağırıyorlardı. Bu konferanstan pek birşey çıkmıyacağını anlayan Kemalistler, Ruslarla olan ilişkilerini daha sağlam bir düzene koymak için, Yusuf Kemal başkanlığında bir kurulu da Moskova'ya gönderiyorlardı.

Büyük Millet Meclisinin 12.2.1921 Günkü Gizli Oturumu

25 Şubat 1921 tarihli ve "Anadolu No.79" sayılı İngiliz gizli istihbarat raporu oldukça ilginçtir. "Bu güne dek denenmemiş olan, ama güvenilir olduğuna inanılan ulusalcı bir kaynaktan alınan bilgiye göre", BMM. 12 Şubat 1921'de gizli bir oturum yapıyordu. Oturumda Mustafa Kemal söz alarak şöyle diyordu:

"Dış işlerle ilgili olarak eskisine oranla daha çok tutumlu (tedbirli) davranmalıyız. Doğu'da İngiliz - Rus rekabetinin yeni bir devreye girmekte olduğunu herkes biliyor. İngilizler, Ruslarla bir ittifak yapmak işlemini çabuklaştırmak amacıyla bizi Londra Konferansına çağırılmış bulunuyorlar. Biz de kendi kurulumuzu oraya göndermiş bulunuyoruz."

Tevfik Efendi (Dersim):

"İstanbul kuruluyla bir anlaşmaya varmadan önce bizim konferansa kabul edilmeyeceğimiz yolundaki söylentiler doğru mudur?"

Mustafa Kemal:

"Efendim; yönetim gereken her şeyi yapmıştır. Fransa ve İtalya ile resmen ilişki kurduk ve İngiltere'nin emelleri konusunda aydınlatılmış bulunuyoruz. İtalya'nın bize verdiği karşılık şu olmuştur: 'Bağlaşık Devletler, bizzat Ankara kuruluyla görüşmelerde bulunmayı dileyolar. İstanbul yönetimi aracılığıyla yapılan çağrı (davet) daha çok formalite gereğidir. Buna önem vermeyiniz, ama temsilcilerinizi ivedilikle seçiniz'. Fransızlardan hiçbir karşılık almadık... Başbakan Briand'dan bir cevap bekliyorum".

Ahmet Hamdi (Ertoğrul):

"Londra Konferansından herhangi bir sonuç sağlanabileceğini düşünüyor musunuz?"

Mustafa Kemal:

“Buna büyük umut bağlamıyorum. İngiltere'nin iyi niyetinden emin değilim. Hele Ağa Han gibi bir casusun da Hindistan temsilcisi olarak konferansa katılması, bence İngiltere'nin bize bir oyun dönmeye çalışacağını kanıtlamaktadır. Rusya'ya karşı olan siyasamıza gelince; Rusya, Anadolu'da bir Sovyet yönetimi kurmayı diliyor ve Rusların son günlerde Anadolu içerilerindeki kimi komiteleri finanse etmiş olduklarını duymuş bulunuyorum. Bu komiteleri oluşturan kişilerin adlarını taşıyan bir liste sağladım ve şimdi onları gizlice ele geçirmekle uğraşyoruz. Hiç şüphe yoktur ki, Rusya, hangi rejim altında olursa olsun, evrensel siyasasını değiştirmemiş ve ilk fırsatta bize saldırmak dileğinden vazgeçmemiştir. Ama ulusal yönetimimiz tüm bu noktaları dikkatle incelemiş ve gerekli ölçemleri (tedbir) almıştır. Doğu ordumuz iyice silâhlıdır ve buyruğumu bekliyor. Dağıstan ve Azerbaycan cumhuriyetleri emirlerimize itaate hazırlanıyor. Nuri ve Halil Paşalardan alınan raporlara göre, Rusların Kafkaslarda herhangi bir işgal planlarına karşı direnişte bulunacak silâhlı güçler hazırdır. Sabır ve güveniniz olmasını salık veririm. Zannedersen Ruslar yakında Gürcistan'a saldırarak bizi bir olup bitti önünde bırakacaklar. Bu konuda kendi yönetimimiz de ölçem almıştır ve Gürcistan'ın, TBMM'nin koruyuculuğu altında olduğu gerçeğini hatırlatmıştır.... Yunan savaş kesimindeki tümenlerimiz takviye edilmiştir. Şimdi Londra Konferansının sonucunu bekliyoruz. Dün İstanbul'dan öğrendiğime göre, Yunanlılar, 28 Şubat'ta Afyon Karahisar savaş kesiminde beklenmedik bir saldırıya geçeceklerdir. Gerekli tüm ölçemlerin alınmış olduğuna kesinlikle emin olabilirsiniz. Adana ve Antep savaş kesimleri hakkında şimdilik bir şey söylemeyi dilemiyorum”.

Bu önemli belge İngiltere Dışişleri Bakanlığında dikkatle izleniyor; Bakanlık yetkililerinden W. S. Edmonds, 16 Mart 1921'de belgeye şu derkenarı not ediyordu:

“Hava izin verirse Yunanlıların bu hafta saldırıya geçecekleri bu telyazularından açıkça anlaşılmaktadır. Türkler, Trakya ve İzmir konularında Yüksek Konseyin önerdiği uzlaştırıcı koşulları kabullenmeye anık (hazır) olduklarını göstermiş olsalar, bu saldırıyı durdurmaya çalışmak gerekli olacaktı. Ama

şimdiki duruma göre ,Yunanlılar ancak kaçınılabirlerse savaşmıyacaklar”.

Dışişleri Bakanı Lord Curzon ise şunları not ediyordu:

“Bu saldırının yapılması için verilen cesaret (İngiltere Başbakanı saldırımları için Yunanlıları üstelemişti) doğrusu pek yazık..... çünkü bir anlaşmaya varılmasına hiç de yardımcı olamaz: tabii, yanlardan biri hüsbütün yenilmezse”⁵⁸.

Büyük Millet Meclisinin 19.2.1921 Günkü Oturumu

16 Mayıs 1921 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporunda, “Türk ulusalcı yönetiminin İngiltereye karşı tutumu: 1920 Aralık - 1921 Nisan” başlığı altında yayınlanan yazıda, Mustafa Kemal’in, BMM’nin 19 Şubat 1921 günkü oturumunda ulusal dış siyasa konusunda açıklamada bulunduğu; İstanbul ve Ankara delegasyonlarının Roma’da yaptıkları ortak bir toplantı sonunda Bekir Sami’nin gönderdiği gizli bir telyazısına değindiği bildiriliyordu. Bu telyazısında, her iki delegasyonun da Londra Konferansında görüşlerini ortak ve ılımlı olarak öne sürmeleri öneriliyordu. Mustafa Kemal, prensip olarak bu görüşe karşı çıkmadığını; ılımlı davranış sonunda bir sonuç alınmazsa harekât serbestisi olduğunu bildiriyordu.

Bekir Sami, İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza ile görüşmüştü. İtalyan Bakanı, İzmir ve Trakya sorunlarında Bağlaşık Devletlerin bir soruşturma komisyonu kurulmasını önereceklerini Bekir Sami’ye gizlice bildiriyor ve Türklerin bu öneriye karşı çıkmamalarını; soruşturma yansız (bitaraf) bir biçimde yapılmak koşuluyla bunu kabullenmesini salık veriyordu. Mustafa Kemal’in anlattığına göre, bunun üzerine, Ankara yönetimi, Bekir Sami’ye gönderdiği kapalı telyazısında, Kont Sforza’nın bu denli sözlerini bir senet saydığını ve ulusal sorun açısından İstanbul yönetimiyle Ankara kuruluna verilen yönergeler çerçevesi içinde işbirliği yapılmasına karşı çıkılmayacağını bildiriyor, şunları ekliyordu:

“Bu konuda zat-ı âlinize verilen yönerge dışına çıkılmamasını ve yalnız başkanı bulunduğunuz kurulun Türk ulusu adına söz söylemek hakkı olduğunu unutmayınız ve gerekirse bunu konferansta açıklayınız. Kont Sforza’nın tahminince konferansın önermesi olanaklı öteki noktalarına gelince; anlaşmazlık konusu

⁵⁸ İDA 6467/E 3343, Kaynak: R/26/39.

olan bölgelerde yansız bir kuruluşca araştırma yapılmasına karşı çıkmayacağız, çünkü söz konusu bölgelerdeki Müslüman /Türk nüfusun ezici çoğunlukta olduğuna inanıyoruz. Böyle bir araştırma komisyonu, savaşa katılmayan yansız devletlerin üyelerinden oluşmalıdır; ama söz konusu komisyonlar anlaşmazlık konusu olan bölgelere girmeden önce, bu Türk illerindeki yabancı yönetimi ve işgali etkisiz bırakılmalıdır. Araştırma sırasında, yansız devletlerin askeri birliklerinden oluşacak karma bir güç, söz konusu bölgelerde güvenliği sağlamalıdır. Söz konusu bölgeler yabancı işgalinden kurtulursa, soruşturma komisyonları görevlerini yapınca dek BMM ordularının o bölgelere girmeyecekleri yolunda konferansa güvence verebilirsiniz. Öteki yanda, bu bölgelerde yabancı işgali sürdürülürse, BMM böyle bir soruşturmanın sonuçlarını geçerli, adil ve haklı olarak kabul edemeyecektir”⁵⁹.

İngiliz İstihbaratının Çalışmaları

Londra Konferansı günlerinde İngilizler, BMM gizli ve açık oturumlarını büyük bir titizlikle izliyor; Ankara delegasyonu başkanı Bekir Sami'yle BMM başkanı Mustafa Kemal arasında alınıp verilen gizli yazıları ve kapalı telyazılarını kendi ajanları aracılığıyla yolda kesip içeriğini öğreniyorlardı. 7 Mart 1921 tarihli İngiliz gizli İstihbarat raporuna göre, “genellikle iyi haber alan ulusalcı bir kaynak”, Mustafa Kemal'in BMM'nin 19 Şubat günkü gizli oturumunda, İçel, Şaban Karahisar, Sivas ve Tokat milletvekillerinin sunmuş oldukları ortak bir gensoruya karşılık olarak şu konuşmayı yaptığını bildiriyordu:

“Londra Konferansına katılacak olan temsilcilerimiz henüz oraya varmadılar; belki Roma'dan hareket etmediler. Kurulumuz buradan ayrılırken, görevleri ve savunma tutumu hakkında ona yönerge verilmişti; özellikle Roma'da, ayrı bir kurul olduğu için konferansa ayrı olarak çağrılması hususunda sıkı tembihde bulunulmuştur. Kurulumuz Roma'ya ulaştınca İtalyan yönetimince ciddi ve resmi biçimde karşılanmıştır. Böylece İtalyan yönetimi ulusumuza karşı olan dostluk duygularını bir kez daha kanıtlamıştır.

⁵⁹ İDA 6470/E 6129.

Bekir Sami Bey'den alınan bir telyazısına göre, Roma'ya varıldıktan bir gün sonra, kurulumuz üyeleri oradaki Türk Kongresi'yle ve İtalyan siyasal kişileriyle ilişki kurdular. Bekir Sami Bey burada iken tutumunu İtalyan yönetiminin önerilerine göre çizmesini ve ne yaptığı konusunda bize ivedilikle bilgi iletmesini tembihlemiştik. Bekir Sami Bey, Roma'daki Türk Kongresi üyelerine, Doğu'da düzenin iadesi için konferansa sunacağımız koşullardan söz etti. Kongre üyeleri koşullarımızı ılımlı ve makul buldular. Kâmil Paşanın kabinesinde Donanma Bakanı bulunan Mahmut Paşa, Ankara Kurulunun, İstanbul kurulunu resmi temsilci kurul olarak tanımayacağı yolunda Bekir Sami Beyin görüşlerine katılmamış ve Osmanlı İmparatorluğunu bu konferansta desteklemek hakkının İstanbul kuruluna ait olduğunu; Ankara kurulunun onlara katılması gerektiği görüşünü öne sürmüştür. Ama bu görüşe katılmadık.

Galip Kemali Bey, her iki kurulun hak iddiaları arasında pek az değişiklik olduğunu; Türk haklarını ismi bir kurul yerine gerçek bir kurul savunursa, konferansta daha başarılı olacağını söylemiş. Bekir Sami Bey, kendisine verilen kesin yönergelerin bu konuyu görüşmesini dahi yasakladığını, ama İstanbul kurulu iyi niyet gösterirse, iki kurulun savunma noktalarını birleştirmede daha uzlaşıcı bir yöntem izleyeceğini söylemiş".

BMM'nin 26 Şubat 1921 günkü gizli oturumunda, Bağlaşıkların Londra Konferansında yaptıkları öneriler görüşülüyordu. Bu öneriler, ülkelerle ilgili hükümler bir yana, Sevr Anlaşmasının öteki hükümlerinin kabulünü gerektirecekti. Milletvekillerinin çoğunluğu buna karşı söz alıyor, ama Mustafa Kemal söze karışarak onları konuyu ağırbaşlılıkla ve duygulara kapılmadan görüşmeye çağırıyor; Bağlaşıklara kesinlikle olumsuz karşılık vermenin akıllılık olmayacağını; Türkiye'nin ekonomik ve mali bakımdan bağımsız olmasının gerektiğine Bağlaşıkları inandırmanın pek önemli olduğunu; Bağlaşıklar bu konudaki kanıtları kabul etseler de etmeseler de, ulusalcıların görüşlerinde bir değişiklik yapmayacaklarını ve esasen ulusalcıların eninde sonunda kılıç gücüyle kazanabilecekleri toprakları koz olarak kullanan Bağlaşıkların Kemalistleri aldatamayacaklarını söylüyordu. Sonunda BMM, Mustafa Kemal'in görüşlerini oybirliğiyle onaylıyordu⁶⁰.

⁶⁰ İDA 6507/E 3487; Kaynak: R/26/30 ve R/26/39.

Mustafa Kemal'in Büyük Millet Meclisinde Oldukça Önemli Bir Konuşması

18 Mart 1921 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporuna bakılacak olursa, "İstanbul'da oldukça ulusalcı olan ve Ankara ile ilişkisi bulunan bir basın kaynağından sağlanan bilgiye göre", Mustafa Kemal, BMM'nin 3 Mart 1921 günkü oturumunda özetle şu konuşmayı yapıyordu:

"Ankara yönetiminin dış durumu oldukça iyidir. Doğu ordumuzun Rusya'nın bilgi ve onayıyla Doğu'da yapmış olduğu harekât sonunda Kafkaslarda yeni bir durum meydana gelmiştir. Bu, ülkemizin o sınırlardaki güvenliğini sağlamış olup o yandan bize şimdilik hiçbir tehlike yoktur... Bu durum son olaylar yüzünden bir süre ertelenmiş bulunan Moskova Konferansında teksif edilecektir...

Londra'daki görüşmelere gelince: Ankara yönetimi, şimdiye dek yapılan özverilerle (fedekârlık) bağdaşabilecek biçimde, orada barışçı ve ılımlı bir tutum izlemiştir ve dolayısıyla, en az (minimum) dilekleri konusunda kendi kuruluna kesin yönergeler vermiştir. Bekir Sami Bey'in Londra'dan göndermiş olduğu iki telyazısından anlaşıldığına göre, özellikle İngiliz yönetimi, düşmanlarımızla gizlice veya açıktan açığa düzen çeviriyor; dolayısıyla, dost devlet adamlarının ülkemize karşı olan iyi niyetleri başarısızlığa uğramaya mahkûmdur. Kurulumuz olanak içinde barışçı tutumlarını sürdürecektir, ama bize karşı bir sonuç alınırsa, sorumluluk böyle bir sonucu getirenlere ait olacaktır."

Bundan sonra konferansta, işgal altındaki bölgelerdeki nüfusu saptamak amacıyla bağımsız soruşturma komisyonları kurulması yolunda Kont Sforza'ca öne sürülerek konferansca kabul edilen öneriye değinerek şöyle diyordu:

"Bu denli soruşturmanın sonucundan pek umutlu olmayan Yunanlılar bu öneriye karşı çıkmışlardır. Onların bu karşı çıkmaları, Yunanistan'ın Türk bölgelerini zorla işgalinde tutmayı dilediğini gösterir. Bu anda BMM'nin ordusu eskisine oranla daha güçlüdür... Kilikya ve Suriye sorunlarında Fransa ile yapılan görüşmeler sona erer ermez, o bölgelerdeki kahraman ve gönüllü iki tümenimiz serbest kalacaktır. Avrupa,

yalnız Yunan tehdidini öne sürerek bizi korkutamaz. Ama Türk ulusunu barış yoluna götürmek kararını almış olduğumuzdan olanak içinde uzlaşma yolunu yeğ tutmuş bulunuyoruz.

Bekir Sami Bey'in göndermiş olduğu son telyazısına karşılık olarak yönetimimiz ona şu yönergeleri göndermek kararını almıştır; bu yönergelerdeki koşullar en son çözüm yolu olarak öne sürülecektir:

1. Halifelik ve Saltanatın hakları ve İstanbul yönetimi güçlendirilerek onların masunluğu güvence altına alınmak koşuluyla Boğazlar, uluslararası denete tabi olabilirler;
2. Trakya, özellikle Doğu Trakya, Osmanlı egemenliği altında özerk bir yönetime sahip olmalıdır. Orada bulundurulacak tek yabancı güç, orada yaşayan yerel halkın sayılarına göre oluşturulacak karma bir jandarma gücü olmalı ve Bağlaşık, Türk ve Yunan subaylarının buyruğunda bırakılmalıdır;
3. İzmir, Bursa, Balıkesir ve hâlâ Yunan askeri işgali altındaki öteki tüm bölgeler boşaltılmalıdır. İzmir sancağında Türk askeri gücü olmayacak ve İzmir kenti hür ve yansız bir liman ilân edilecektir. Bu il, Padişahın seçeceği ve Bağlaşık Devletlerin onaylayacakları bir valice yönetilecektir. Yardımcısı Hıristiyan olacaktır. İldeki nüfusun oranına göre seçilecek bir yönetim konseyi bulunacaktır. Bağlaşık subayların komutasında yerel bir jandarma gücü bulunacaktır. Bu il her yıl kendi gelirinden sağlayacağı ve toplamı ileride uzmanlarca saptanacak bir meblağı Türk hazinesine ödeyecektir.
4. Mali, askeri, donanma ve hukuk sorunlarında, daha önce verilen yönergelere bağlı kalınacaktır, çünkü bunlar kabul edeceğimiz en az haklardır.

Türk ulusunun geçmiş yıllarda çekmiş olduğu tüm ıstıraplara karşın bunlar, BMM'nin kendi dileklerini ne kadar kısıtladığını kanıtlamaktadır. Türk Ordusu Doğu illerinde gereklidir. Ordunun olmadığı yerlerde anarşi vardır..... Bunlar son dileklerimizdir ve kurulumuz en son çare olarak bunları konferansta öne sürecektir. Bu dileklerimiz de reddedilirse, kurul ivedilikle Ankara'ya dönecektir, ama koordine amaçları için Londra ve Paris'te birer temsilci bırakılmalıdır"⁶¹.

⁶¹ İDA 6508/E 4193; 126 sayılı rapor, "Anadolu" R. 26/30.

Londra Konferansı Yunanlıların inatçılığı yüzünden başarısızlığa uğruyordu. Öte yandan Kemalist temsilcileri, 1 Mart 1921'de Moskova'da Afganistan'la ve 16 Mart 1921'de Sovyet Rusya ile dostluk antlaşmaları imzalamayı başarıyorlardı.

Türkiye - Afganistan Dostluk Antlaşması

16 Nisan 1921 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporuna göre, son günlerde Moskova'da Türkiye ile Afganistan arasında imzalanan anlaşma ile ilgili olarak Ahmet Muhtar, BMM'nde şöyle konuşuyordu:

“Yüzyıllar boyunca bağımsızlıklarını korumuş bulunan ve halkı güçlü karakter sahibi bulunan bir İslâm devleti olan Afganistan'la yönetimimiz arasında bir ittifak antlaşması imzalanmış bulunuyor.... İslâm ve Türklük, ulusal ve dinsel özgürlük ve bağımsızlık için mücadele yürütüyorlar ve çabalarında başarı sağlayacaklardır... Londra Konferansında Batılı Devletlerin, özellikle İngiltere'nin caniyane ve sinsi emellerini anlamışlardır. Yunan ordusuna hazırlıklarını bütünlemesi fırsatını vermek amacını güden bu konferansın, bu konuda tüm kuşkuları ortadan silmiş olmasını umut edelim.

Temsilcilerimizin oldukça uzlaşıcı tutumlarına karşın, Batı Dünyası hâlâ, Doğu'nun, özellikle İslâmın gücünü kemirmek istiyor. Bağlaşklar, özellikle İngiltere, bizim ve İslâm dünyasının haklarını asla kabul etmiyor... Moskova Konferansında imzalanan antlaşma, bizim Doğu'da kazanacağımız zafere doğru önemli bir adımdır. Batı Dünyası bir karışıklık içindedir ve her geçen gün durumu daha da kötüye gitmektedir. Kölelik altında inleyenler baş kaldırıyorlar. Afganistan'la imzalanan ittifak, İslâm dünyasının iyiliği için bir güvencedir. Afganistan yönetimi güçlü bir İslâm yönetimidir ve Afganistan, Orta Asya'nın Türkiye'sidir... Afganlılar kendi dinlerine ve özgürlüklerine güçle bağlıdırlar. Pan - İslâmci projenin gerçekleşmesi yolunda pratik bir adım atmış olduğumuzu sanıyorum. Türkiye ile Afganistan arasındaki bu işbirliği, İngiltere'de kaygılara yol açacaktır. Yönetimimiz, Afganistan'ın ordusunu ve maliyesini geliştirmek için her türlü çabayı harcamaktadır. İslâm dünyasının eski büyüklük ve gücünü bu yaz yeniden kazanacağını inanarak umud ederim... Çok geçmeden, Batılı Emperyalistlere karşı

bir anda isyan edebilecek bir İslâm Federasyonu kurulacağına inanıyorum. Böylece Hindistan İmparatorluğuna son verecek ve güçlü bir İslâm domasına yardımcı olacağız”⁶².

Trakya’da İhtilâl Örgütleri

25 Mayıs 1921 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporunun “inanılır bir kaynaktan sağladığı bilgiye göre”, Trakya’da kurulacak ihtilâl örgütleriyle ilgili olarak Kemalistlerce hazırlanan proje, Bakanlar Kurulunca onaylandıktan sonra 4 Mayıs 1921’de BMM gizli oturumuna sunularak orada da onaylanıyordu. Bu örgütlere para sağlama konusunda yapılan itirazlar yüzünden projenin onaylanmasında biraz gecikme olmuştu. BMM’nin 20 Nisan 1921 günkü gizli oturumunda söz alan Mustafa Kemal şöyle diyordu:

“Efendiler; bu sorunun çözümünün geciktirilmesi beni çok üzüyor. Bu önemli konuda Bulgaristan ve Trakya’da gerekli ölçemleri almış bulunuyoruz. Yönetim bu projeyi esaslı biçimde incelemeden Meclise arzedeceğini mi sanıyorsunuz? Hayır. Proje hazırlanmadan önce her ayrıntısı dikkatle incelenmiştir. Son günlerde Avrupa’daki diplomatik temsilcilerimizden ve Trakya Komitesi üyelerinden almış olduğum mektupların içeriklerini size bildirmiş bulunuyorum. Yönetim, ne yapması gerektiğini biliyor. Hepimiz ruhen ve kalben Trakya’ya bağlıyız. Asker olarak orasının her karış toprağını bilirim. Bu projeyi İçişleri Bakanı kendi yetkilerine göre hazırlamıştır; Komisyona ben de yardım etmeliydim, ama başka uzmanlardan yardım görmüştür. Bu sorunun ivedilikle çözüme bağlanmasını dileriz”⁶³.

Bekir Sami’nin Görevinden Çekilmesi

17 Mayıs 1921 tarihli ve 243 sayılı İngiliz gizli istihbarat raporundan öğrenildiğine göre, Bekir Sami, Avrupa’dan Ankara’ya döndükten sonra ilk kez BMM’nin 27 Nisan 1921 günkü oturumunda konuşmaya çalıştı. Yokluğunda, BMM’nde “aşırı eğilimlerin ılımlılara karşı daha güçlü bir duruma geldiklerini anladı. Kendisi ılımlılardan yana idi”. Londra’da iken Fransa ve İtalya ile imzalamış olduğu gizli anlaşmaların BMM’nin onayına sunulmalarını dile-

⁶² İDA 6469/E 5231.

⁶³ İDA 6517/E 6910.

yordu, ama bunların incelenmek üzere Dışişleri ve Maliye Komisyonlarına sunulmaları yolunda Mustafa Kemal'ce yapılan öneri kabul ediliyordu. Bu komisyonların aynı gün yapılan gizli oturumlarında, Bekir Sami her iki anlaşmanın da siyasal ve maddi açıdan Türkiye'ye önemli yararlar sağlayacağını öne sürdü. Fransızlarla İtalyanların taleplerinin İngiliz taleplerine oranla oldukça ılımlı olduğunu; her iki ulusun, İngiltere'nin aşırı siyasasını desteklemeyeceklerini ve türesel dileklerini sağlamada Türklere yardım edeceklerini söyledi. İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri General Pelle'nin, Fransız yönetiminin Londra'da yapılan anlaşmada kimi değişiklikler yapılmasına yandaş olduğunu söylediğini bildirdi.

Bekir Sami sözlerini şöyle sürdürüyordu:

“Fransızlar ve İtalyanlarla imzalamış bulunduğumuz anlaşmaları koşulsuz olarak onaylamak bugün ulusal çıkarlarımız açısından gereklidir. Savaşın Kilikya'da sona ermesi herhalde Yunan savaş kesiminde etkisini gösterecektir. Yunanlılarla tek başımıza karşı karşıya kalacağız. Mücadelemizde Fransa ve İtalya'dan önemli yardımlar alacağız. Bunlar hakkında size ileride ek bilgi vereceğim. Yunan sorununu çözümlerse, ileride Fransızlarla ulusal çıkarlarımız açısından daha yararlı bir anlaşma yapmamız hiç de güç olmayacaktır. Bugünün askeri gerekleri göz önünde tutularak kimi özverilerde (fedakârlık) bulunmamız ve bu konuda iyi niyet göstermemiz gerektiğine inanıyorum.

Avrupa'da Fransız ve İtalyan devlet adamlarıyla yapmış olduğum kimi görüşmeler sonunda bana resmen söz verilmiştir. Yunanlılarla yaptığımız mücadelede son karar verilirken, kimi siyasal ve askeri yüksek çıkarlar güvence altına alınacaktır; dolayısıyla söz konusu anlaşmaları onaylamanızda direnmek zorunluğunu duyuyorum. Fransızlarla İtalyanların bize göstermiş oldukları iyi niyete geçici bir süre olsun karşılık vermek amacıyla, Meclis, Kilikya anlaşmasını olduğu gibi onaylamalıdır. Bu durumda geniş Türk topraklarının Fransız egemenliği altına girdiğini anlıyorum, ama bugünkü koşullar içinde görmekte olduğumuz zarara oranla ben bunu pek küçük bir özveri olarak nitelerim”.

Bir kaynağa göre, Bekir Sami kurulu Avrupa'dan dönünce, onun çalışmaları, BMM'nde yapılan gizli bir oturumda şiddetle eleştiriliyordu. Bizzat Mustafa Kemal, Londra'da Fransa ve İtalya ile imzalanan anlaşmaların onaylanması konusunda ilkin Bekir Sami'yi desteklemiş, ama aşırı eğilimli milletvekilleri büyük bir gürültü koparıyorlar; başkan oturumu kapattığı halde gürültü sürüyordu. Binayı boşaltmak için askerler çağrılıyor ve 25 milletvekili Meclisten zorla çıkarılıyor; aynı gün yedi milletvekili gizlice tutuklanıyordu. Bu arada Mustafa Kemal ve Bekir Sami'nin, BMM'nin 27 Nisan 1921 günkü oturumunda ek bilgi vermeleri kararlaştırılıyordu.

Bekir Sami'nin görüşlerini gerçekte pek az kişi destekliyordu. Mustafa Kemal, Fransa ile imzalanan anlaşma konusunda Sovyet Rusya'nın sorular sorduğunu öne sürerek bunun onaylanmasının önerilemeyeceğini; anlaşma onaylanırsa, Rus yardımının yitilmesi tehlikesinin var olduğunu öne sürüyordu. Oturumda nisap olmadığından, komisyon başkanı oya baş vurmadan oturuma son veriyordu. Sonunda BMM de, anlaşmaların onaylanmalarına karşı oy veriyor; İzmir ile Trakya büsbütün boşaltılmadan Bağlaşıklarla herhangi bir görüşmeye girişilmesine izin vermeye karşı çıkıyordu. Tüm siyasasının reddedileceğini sezen Bekir Sami, yönetimi güven oyu almaya zorlamadan görevinden çekilmek kararını alıyordu. Ona karşı koyanlar daha çok Aydın milletvekili Yunus Nadi, Nebizade Hamdi ve Trabzon milletvekili Şükrü idi. Bekir Sami'nin görevinden çekildiği haberi, Ulusal Savunma Bakanı Fevzi Paşa'ca kaleme alınan ve çekiliş nedenlerini anlatan uzun bir telyazısıyla orduya bildiriliyor; özetle şöyle deniyordu:

“Bekir Sami Bey, kendi başkanlığında Avrupa'ya giden kurulun çalışmaları hakkında BMM'ne bilgi verdi, ama bu bilgi tatmin edici olmadığından, yapmış olduğu anlaşmalar kabul edilmedi. Bu yüzden istifası kabul edilerek görevinden çekilmiş bulunuyor. BMM'nin ve ulusun çoğunluğu, onun gelecekte uygulamasını önerdiği siyasayı onaylamadı...”

İngiliz istihbaratına bakılacak olursa, Bekir Sami'nin görevinden çekilmesine yol açan BMM görüşmelerinde, Mustafa Kemal, yaklaşık olarak 140 milletvekilince destekleniyordu. Bu görüşmelere “ılımlı görüşleri olan pek az milletvekili katılıyor; katılanlar da sal-

dırı ve hakarete uğrayorlardı”⁶⁴. Böylece, Kemalist Türkiye’yi Bolşevik etkisinden uzaklaştırmaya, Misak-ı Milli’deki amaçlar bütünü sağlanmadan Batılı işgalci devletlerin kucağına atmaya ve Sevr antlaşmasını pek az değişiklikle Kemalistlere kabul ettirmeye çalışan; bu amaçla Fransızlar, İtalyanlar ve İngilizlerle düzen çeviren; Kafkaslarda Ruslara karşı ayaklanma kışkırtmaya çalışarak Gürcü, Ermeni ve Azeri mukabil ihtilâlcileriyle komplo kuran; o günlerin koşulları içinde Kemalist gücünün direniş yeteneğini yıkmaya çalışan Bekir Sami, bu davranışlarında başarısızlığa uğruyor; biraz sonra siyaset sahnesinden büsbütün çekiliyordu.

Yunus Nadi’nin Londra Konferansıyla İlgili Gizli Raporu

10 Haziran 1921 tarihli ve 258 sayılı İngiliz gizli istihbarat raporuna göre, Londra Konferansına giden Kemalist kurulu üyelerinden, Aydın milletvekili Yunus Nadi, Ankara kurulunun Londra Konferansında yapmış olduğu görüşmelerle ilgili olarak 14 Mayıs 1921’de bir rapor kaleme alarak BMM’ne sunuyordu. Bu rapor, Bekir Sami ve Hüsrev Bey dışında tüm temsilcilerce imzalanmıştı. Rapor özetle şöyle idi:

“Londra Konferansı, Yunanlılara nefes alacak bir ara vermek ve Ankara ile doğrudan görüşmelerde bulunulmasını öneren Fransızlarla İtalyanların görüşlerini benimsediklerini göstermek amacıyla İngilizlerin bir oyunundan başka birşey değildi. Ankara kurulu Londra’ya varır varmaz durumu tüm gerçeğiyle gördü. İzmir ve Trakya’ya soruşturma kurulları gönderilmesini Yunanlılar İngilizlerin gizli kışkırtmalarıyla kabul etmediler. Gene İngilizlerin parmağıyla, konferansın sonlarına doğru, ulusalcıların en az dileklerine hiç de yanaşmayan ve kimi toprak önerilerini kapsayan bazı öneriler ileri sürüldü. Gerçekte İngilizler, Türk ulusalcılarını ezmek siyasalarından vazgeçmediler, çünkü ulusalcıları, İslâm dünyasını hegemonyalarına alma- da en büyük engel olarak görüyorlar.

İngilizlerin Türk - Yunan çatışmasında yansız kaldıkları iddiaları yersizdir, çünkü İngilizler Yunanlılara gizlice maddi, manevi ve mali yardımda bulunuyorlar. Savaşta zayıf çıkan Fransızlarla İtalyanlar ise İngilizlerin pençesindedirler. Her

⁶⁴ İDA 6515/E 6400 ve 6517/E 6910, Kaynak: T/26/39/30, R/26/30 ve R/1/2, İstanbul.

üç Bağlaşık Devletin amaçları Türk ulusunun amaçlarına karşıttır. Bağlaşıklarla, özellikle İngilizlerle yeniden görüşmelere girişmek boşunadır, çünkü Yunanlılara saldırılarında yardımcı oluyorlar. Ulus için tek siyasa birkaç sözcükte toplanıyor: ulus olarak bağımsızlığını ve varlığını sağlamak için Batılı devletlerle bir anlaşmaya varabileceği düşünüyorsa bir yana bırakmalıdır, çünkü bu devletler emperyalist amaçlarından vazgeçmemişlerdir. Ulus, Doğu'daki öteki uluslarla gücünü birleştirmelidir. Zayıf düşmüş ve alçalmış Batılı Devletlerden kutsal ve türesel haklarımızı koparıp almak için her çabaya başvurmalıdır”⁶⁵.

Mustafa Kemal ve Yandaşları Tehlike İçinde

İngilizlerce “ılımlı” sayılan Bekir Sami'nin görevinden çekilmesi; BMM'nin Londra'da Fransa, İtalya ve İngiltere ile imzalanan gizli anlaşmaları onaylamaması, o sıralarda özellikle Fransızlarla İtalyanları da Kemalistlere karşı çeviriyor; Ankara'daki İttihat ve Terakki Derneği yandaşlarına Mustafa Kemal ve grubunu devirmek için davranış fırsatı veriyordu. 7 Haziran 1921 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporuna göre, Mustafa Kemal, BMM'nde az daha yeniliyordu, ama Kâzım Karabekir'in karışmasıyla bundan kurtulabiliyordu. İngilizler, onun durumunun oldukça güç olduğu iddiasında bulunuyor; BMM'ni 5 Haziran 1921'de gizli bir toplantıya çağırıldığını; toplantıda söz alan Ulusal Savunma Bakanı Fevzi Paşa'nın şöyle konuştuğunu bildiriyorlardı;

“Ulusalçılar amaçlarını şu çabalara yöneltmiş bulunuyorlar:

a) Türk topraklarını Yunan istilâsından kurtarmak;

b) Batılı Devletlere Türkiye'nin var olma hakkını tanıtmak.

Fransız ve İtalyan yönetimleri, Türk sorununun Türk koşullarına göre çözümünden yanadırlar. Görüşleri Türk görüşlerine büsbütün uymamakla birlikte, eninde sonunda uyacaktır. Öteyandan Doğu'da daha önemli çıkarları olan İngiltere, Yunanlıları belirsiz ve kararsız bir siyasa gütmeye kıskırtmıştır.

Türkiye'nin yapmış olduğu Doğu antlaşması (Rusya ile) saldırgan bir antlaşma değildir ve Türk ideallerini gerçekleştirmek amacını gütmektedir. İngiltere, Türkiye'yi her türlü emirleri kabul edebilecek küçük bir devlet biçimine getirmeye çalıştı.

⁶⁵ İDA 6519/E 7232, Kaynak: T/26.30, T/26.39.

Öteki bağlaşıklara oranla İngiltere yansız kalacağını ciddi biçimde açıklamakla birlikte sözünü tutmadı. Bu yüzden Türkiye’de İngilizlere karşı bir misilleme davranışına başlanılmıştır. İngiliz savaş tutsaklarının serbest bırakılmamaları, İngilizlerin uygulamakta oldukları kötü niyetten dolayıdır. İngiltere’nin yansızlığı bırakarak Yunanlılara yardımda bulunacağı söylentisine gelince, herhalde İngilizler uzun deneyleri sırasında anlamışlardır ki, bu denli tehditler Türklerin direnme kararına zerre kadar etki yapamaz.

İngilizlerin Yunanlılara verdikleri az sayıda mermiler, gemiler ve İngiliz savaş gemilerinin limanlara savurdıkları toplar Türkler için önemsizdir. Sonra İngiliz yönetimi Türkiye’de ciddi ölçemler de alamaz, çünkü başka sorunlarla uğraşiyor. Bunu anlayan İngilizler ulusalcılarla yeniden ilişki kurmaya çalışıyorlar. Türkler de onlarla anlaşmayı dileyolar, ama İngilizler yansız kalmalıdır. Ulusal yönetim, Türk ulusunun çıkarları ve onuruyla bağdaşan tüm koşulları kabule hazırdır, ama buna karşıt hiçbir koşul kabul edilmeyecektir”.

Fevzi Paşa ayrıca ulusalcıların Mısır, Filistin ve Mesopotamya (Irak)’da olay çıkarmadıklarını açıklıyordu⁶⁶.

22 Haziran 1921 tarihli ve 255 sayılı İngiliz gizli istihbarat raporuna göre, “çeşitli güvenilir kaynaklardan sağlanan İstanbul 7.6.1921 tarihli bilgi”den, BMM’deki İttihatçıların Ankara yönetiminde başgösteren boşlukları ele geçirmek için çok çalıştıkları öğreniliyordu. Bu davranışları ile Mustafa Kemal’i büsbütün şaşırtıyorlardı; ama Mustafa Kemal, BMM’nde çoğunluğun kendine karşı olduğunu anı olarak sezince, kendine has enerjiyle davranarak yeni bir grup kurmaya koyuluyor ve yedeğindeki tüm “baskıları” kullanarak 170’e yaklaşık milletvekilinin desteğini kazanıyordu. Ama İttihatçılar bunların 42 sini kendilerinden yana çekmeyi başarıyorlardı. Böylece Mustafa Kemal, güvenebileceği ancak 128 milletvekiliyle kalıyordu. Milletvekillerinin tüm sayısı 280 olduğuna göre, Mustafa Kemal’in Ulusal Savunma (Müdafaa-i Milliye) Grubu azınlıkta kalıyordu.

İngiliz istihbaratına bakılacak olursa, bu durum önünde Mustafa Kemal Karabekir’in yardımına sığınyordu. Bu arada Edirne Millet-

⁶⁶ IDA 6519/E 7232; Kaynak: HC 2037.

vekili Şerif Bey'i yeni grubun asbaşkanı atayordu. Herhalde amacı, onun, dostu Karabekir üzerinde etkisinden yararlanmaktı. Şerif Bey bu konuda Mustafa Kemal'in aracısı olarak görev yapıyor ve bunun sonucu olarak, yönergelerini genellikle Karabekir'den alan Doğu İllerinin 20 veya 30'a yaklaşık milletvekili, Mustafa Kemal'in grubunun yardımına koşuyorlardı. Böylece BMM'nde Mustafa Kemal'in grubu yeniden çoğunluk kazanmış oluyordu. Ama İttihatçılar mücadeleden vazgeçmiş değillerdi. Doğu İlleri milletvekillerini kendilerinden yana çekmek için ellerinden geleni yapıyorlardı.

Mustafa Kemal, İttihatçıların kendisine karşı yaratmış oldukları tehlikeyi sezer sezmez, bir süre önce Malta'dan serbest bırakılan ve sempatizanlarınca Ankara'ya dönmeleri beklenen bir çok İttihatçıların Anadolu'ya girmelerini önlemek için ivedilikle ölçemler alıyordu. Roma'daki Kemalist temsilcisi Cami Bey, serbest bırakılan Malta sürgünlerinin yol masraflarını kendi cebinden ödemişti. Aynı zamanda, İstanbul'daki Kemalist örgütünün Ankara'ya bildirdiğine göre, İngilizler, İttihatçıları serbest bırakmadan önce, onlardan, Ankara'daki ulusal yönetimi erkten düşürecekleri ve başarı sağlarsa onun yerine İngiliz çıkarlarına yararlı bir yönetim kurmaya çalışacakları yolunda söz koparmışlardı.

243 sayılı İngiliz gizli istihbarat raporunda, Mustafa Kemal'in Haziran sonundan önce Meclisi dağıtmağa çalıştığı bildirilmişti; ama onun Meclisi dağıtması güç olacaktı, çünkü anayasaya göre Meclis, barış sağlanıncaya dek dağıtılamazdı. Kemalist çevrelerde egemen olan görüşe göre, yakında yeni seçim yapılmasını sağlayacak geçici bir yasa tasarısı Meclise sunulacak ve bu tasarı kabul edilmezse, Mustafa Kemal zor kullanarak Meclisi dağıtacaktır.

Subaylar Siyasete Karışıyorlar

Bu arada, Batı savaş kesiminde Kütahya ve Dumlupınar'da bulunan askeri karargâhın Yarbay Gürüce'li Hakkı komutasındaki 140'a yaklaşık kimi subaylar arasında başlayan siyasal akım durumu bir kat daha karıştıyordu. Bu subayların amacı, İttihat ve Terakki Derneği yandaşlarının erke geçmelerini her türlü ölçemle önlemektir. Bu grup, 12 Mayıs 1921 de Mustafa Kemal'e gönderdiği andırıda şunları belirtiyordu:

“BMM'nin yönetim konularında tam yetkileri olmakla birlikte, esas yasaları değiştirmeye veya yönetim kurmaya hakkı

yoktur. Yönetimde ve anayasada değişiklik yapmaya çalışanlar görevlerinden azledilmelidirler”.

Anadolu yönetiminin anayasasında değişiklik yapmaya çalışacak olanların ciddi sonuçlarla karşılaşacakları üstü kapalı biçimde ihtar ediliyordu.

Bu andırıya doğrudan doğruya karşılık verilmemekle birlikte, Fevzi Paşa, 17 Mayıs'ta Ordu komutanlarına gizli bir sirküler göndererek, BMM'ndeki son olayların ordunun bir bölüğünce yanlış açıldığını; ordunun askeri görevlerinin siyasete karışmasına engel olduğunu unuttuğunu bildiriyor; şu noktaların tüm Ordu mensuplarına anlatılmasını salık veriyordu:

- a) BMM ve yönetim, ulusal sınırlar içinde Türk ulusunun siyasal, askeri ve ekonomik bağımsızlığını sağlamaya yönelik başlıca amacı asla unutmuyor;
- b) Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararlara göre davranmak ve hiçbir örgüte, ulusun yetkisine çarpıda bulunmak izini vermemek direncindedir;
- c) Ankara'daki kimi kişiler bir zamanlar İttihat ve Terakki Derneğine mensuptular, ama içten yapılan işbirliği önerisine karşı çıkılmaz. Meclis ve yönetim uyanıktır. Kendilerini ilgilendirmeyen konulara karışan subaylar sert biçimde cezalandırılacaklardır”.

İngiliz ajanlarına bakılacak olursa, Mustafa Kemal Meclisteki İttihatçıların hepsini atamazdı, çünkü onların kimilerine dayanmak zorunda idi; ama eski İttihatçı önderlerin erke geçmelerine ve kendisini ikinci plana atmalarına elinde var olan tüm güçle karşı koyacaktı. Bu arada İttihat ve Terakki Derneği de rahat oturmayacak ve pek yakında Anadolu'da ciddi gelişmeler olacaktı. Hiç şüphesiz İttihat ve Terakki Derneği Bolşeviklerce destekleniyor ve onun gücü, Bolşevik ajanlarının Anadolu'ya sızmalarıyla gittikçe büyüyordu⁶⁷.

27 Haziran 1921 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporu şöyle diyordu:

“İttihat ve Terakki Derneğinin siyasası, Türklerle Batılı Devletler arasında herhangi bir anlaşma veya görüşme yapılmasına karşı koymaktır. Ankara'da yönetimin değişmesine ve

⁶⁷ İDA 6492/E 6968; Kaynak: R. 26/30, B.T/1, İstanbul, 7.6.1921.

Bekir Sami'nin görevinden çekilmesine neden olanlar, böylece halkın gözlerini Moskova Antlaşmasından Batı'daki görüşmelere çekmeyi başardılar. İttihatçıların diledikleri kabinede Ali Fuat Savunma Bakanı, Ahmet Muhtar Dışişleri Bakanı, Yunus Nadi İçişleri Bakanı ve Sırrı Bey Adalet Bakanı olacaklardı, ama başarı sağlayamadılar. Sonunda BMM Mustafa Kemal'in yönetimine 13 oy farkıyla güven oyu verdi"⁶⁸.

Kemalist Türkiye'ye Sovyet Yardımı

6 Temmuz 1921 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporuna göre, BMM'nin 27 Haziran 1921 günü gizli oturumunda Burdur Milletvekili Veli Bey'in sunduğu bir gensoruya karşılık veren Ulusal Savunma Bakanı Fevzi Paşa şöyle diyordu:

"Meclisimize dek yansıyan geniş söylentilere göre, Sovyet yönetimi, bir yandan bize karşı üstlenmiş olduğu sorumlulukları yerine getirmemiş ve öte yandan Ankara yönetimi, kurulduğu gündən beri uygulamakta olduğu geleneksel Doğu siyasasından vazgeçerek, Suriye ve Mesopotamya (Irak) Müslümanlarına yardımdan vazgeçmiş. Bu söylentiler, içerideki ve dışarıdaki düşmanlarımızca yayılan yalanlardır. Genel siyasasını ulusun çıkarları yararına Avrupa siyasasının genel akımına göre ayarlaması gerektiğine inanan Ankara yönetimi, bu denli söylentileri resmen yalanlanmayı uygun bulmamıştır ve bulmuyor..

Sovyet yönetimi bize karşı yaptığı tüm üstlenmeleri yerine getirmiştir ve son iki ay sırasında yönetimimize altın olarak 1.200.000 TL kredi vermiştir. Ağır ve hafif toplarımız için mermi de vermiştir. Bunlar Ermenistan ve Gürcistan yoluyla Anadolu'ya geçirilerek Batı savaş kesimine taşınmışlardır. Ayrıca tüfek ve makineli tüfekler için 6.000.000'dan çok kurşun; süvari birliklerimiz ve toplarımız için 3.700 zincir, torpidolar için malzeme ve mayın; çok miktarda giysi (elbise) ve öteki gereç sağlamıştır.

Bütün bu gereçler şu anda ya depolarımızda veya ordumuzun elinde bulunuyorlar. Dahası, Sovyet yönetimi, iki piyade tümeni, bir süvari tümeni, birkaç taburluk komando, uçak ve askeri otomobillerden oluşacak bir ordunun kurulmasıyla ilgi-

⁶⁸ İDA 6520/E 7336.

lenecek karma bir askeri komisyon kurulmasını desteklemektedir. Ama Genel Kurmayımız, bu ordunun henüz sınırlarımıza çağrılmasının gerekmediği görüşündedir. Bundan başka, karma Türk - Rus askeri kurulları, Azerbeycan, Dağıstan ve Dip Kafkasya'da asker kayıt merkezleri kurmakla uğraşıyorlar. Son günlerde Moskova'ya gönderdiğimiz yeni askeri kurul, bu yardımın daha da çoğaltılması için çalışacaktır. Açıkladığım rakamlardan da görülecektir ki, gensorunun dayanak noktasını oluşturan söylentiler büsbütün yersizdir”.

Fevzi paşa, Ankara yönetiminin Doğu siyasasından vazgeçtiği yolundaki iddiaya değinerek şöyle diyordu:

“Yönetim, BMM'nin de onayıyla kabul etmiş olduğu siyasa-dan asla vazgeçmeyecektir. BMM'nin yönetime vermiş olduğu yetkilerin sınırları içinde, geçmişte genel siyasal durumun gereklerine göre siyasamıza bir düzen vermeye çalışmıştık; ama bu, hiç bir zaman, gerçek siyasamızdan vazgeçtiğimiz anlamına gelmez. Yönetimimiz Afganistan'la yaptığı gibi İran ulusuyla da bir ittifak antlaşması imzalamak üzeredir; böylece Doğu'da Birleşmiş İslâm Devletleri idealine doğru bir adım daha atılmış olacaktır. Suriye, Filistin ve Mesopotamya (Irak)'daki olayların seyirini daha büyük bir dikkatle izliyoruz. Gerçek bağımsızlıkları için mücadele eden bu din kardeşlerimize sempatimiz büyüktür. Bu sempatimizin belirtisi olarak, Mesopotamya savaş kesiminde önemli olaylar vuku bulması olasılığını göz önünde tutarak askerler bulunduruyoruz; oysa ki bu askerlerin Batı savaş kesimine gönderilmeleri önerilmişti...

Askeri harekâta geçmeyişimiz, askeri nedenlerden dolayı veya bu harekâtın başarısızlığa uğramasından korktuğumuz için değil; kimi siyasal nedenlerden ötürüdür. Yunanlılar saldırıya geçtiklerinde onlara karşı sağlayacağımız zaferin kendi ulusal savımıza daha çok yardımda bulunacağına eminiz; çünkü onlara karşı biz saldırıya geçsek, hangi koşullar içinde olursa olsun, birazcık bile başarısızlığa uğrarsak, düşmanlarımızın yararına olacaktır. Bu durum bize dostlarımız olan kimi siyasal çevrelerce anlatılmıştır ve bu durumda kısa bir süre daha savunma hattımızı korumayı ve çok gecikmeden vuku bulacak Yunan saldırısını beklemeyi yeğ tutarız...”

Bu açıklamadan sonra BMM yönetime oybirliğiyle güven oyu veriyordu⁶⁹.

Bağlaşıkların Arabuluculuk Önerileri

19 Haziran 1921'de Bağlaşıklar, Türkiye ile Yunanistan arasında arabuluculuk yapmaya yeltenerek ilkin Yunanistan'a kimi önerilerde bulunuyorlar; ama Yunanlılar bu önerileri kabullenmiyorlardı. İngiliz İstihbarat Servisinin "Türk ulusalcılarının İstanbul'da bulunan tanınmış öğelerinden birinden sağlanan bilgiye dayanarak" yayınladığı 6 Temmuz 1921 tarihli gizli rapora göre, 24 ve 27 Haziran 1921'de BMM iki gizli oturum yapıyordu. 24 Haziran günkü oturumda söz alan Ulusal Savunma Bakanı Fevzi Paşa, Ankara yönetiminin dış siyasasına değinerek, yönetimin hâlâ Misak-ı Milli (ulusal and)'ye büsbütün sadık kaldığını açıklıyordu. Bağlaşıkların arabuluculuk önerileriyle ilişkin olarak Avrupa'daki ulusalcı kimi temsilcilerden alınan telyazılarına da değinerek, yönetimin bu konuda henüz kesin bir karar almamakla birlikte, siyasasının Misak-ı Milli'ce çizilmiş olduğunu bildiriyordu. Büyük Devletler Misak-ı Milli'de çizilen dileklerin gerçekleşecekleri konusunda güvence vermedikleri sürece, yönetimin görüşmelere girişmeyeceğini söylüyordu. Fevzi Paşa'ya bakılacak olursa, yönetimin elinde, Yunanlıların bir kez daha silâha baş vurmada herhangi bir uzlaşmaya yanaşmayacaklarını gösteren bilgi vardı; ama Türk ordusu onlara karşı hazırды⁷⁰.

Yunan Ordusu Ankara Kapılarında

Fevzi Paşa'nın tahmin ettiği gibi Yunan ordusu gerçekten saldırıya geçiyor; Ankara'nın yakınlarına dek sokuluyordu. Türkiye'deki İngiliz işgal ordusu başkomutanı General Harington'un 5 Ağustos 1921'de İngiltere Savaş Bakanlığına gönderdiği şu gizli telyazısı oldukça ilginçtir:

"BMM'nin 19 Temmuz 1921 günkü gizli oturumunda, Ankara'yı boşaltmak için ivedi hazırlıklar yapılması karar altına alınmıştır. Yönetimin bir bölümü, Maliye, Posta ve telgraf, Gümrük Bakanlıkları 20 Temmuz 1921'den başlamak üzere Kayseri'ye taşınıyordu. Mustafa Kemal, Karadeniz'den uzaklığı

⁶⁹ İDA 6472/E 8224.

⁷⁰ İDA 6472/E 8224; Kaynak: T 26/30/4, No. 2093.

ve Fransızlara yakınlığı nedenleriyle Kayseri'yi Sivas'a yeğ tutmuştur. 21 Temmuzda Eskişehir'in Doğusunda Mustafa Kemal'in dileklerine karşıt olarak yapılan mukabil Türk saldırısı, yönetimin Ankara'dan çekilişini örtbas etmek ve halkın moralini yükseltmek amacını güdüyordu..."⁷¹

2 Eylül 1921 tarihli ve 347 sayılı İngiliz gizli istihbarat raporuna göre, başkentin Kayseri'ye nakli BMM gizli oturumunda görüşülürken, kimi milletvekilleri sert biçimde yönetime saldırıyorlardı. Yönetimin, son zaferin yakın olduğu sözlerine karşı muhalefet milletvekilleri, bu arada Anadolu'nun en iyi bölgeleri yakılarak yıkılırsa, bu denli bir zaferin yenilgiden pek değişik olmayacağını öne sürüyorlardı⁷². Ama Yunan saldırısı, yeni Kemalist ordusunun sert direnişi önünde, Sakarya ırmağı boyunca başarısızlığa uğruyordu.

Bu arada, İstanbul'daki İngiliz işgal gücü başkomutanı General Harington, "28 Eylül 1921'de Ankara'dan ayrılan bir ajanın bilgisine dayanarak", 3 Ekim 1921'de İngiltere Savaş Bakanlığına gönderdiği kapalı telyazısında, BMM'nde şu üç grubun bulunduğunu bildiriyordu:

1. Başta Mustafa Kemal olmak üzere, 165 ile 170 arası üyesi bulunan ılımlılar;
2. Başta Yusuf Kemal olmak üzere, 40 ile 50 arası üyesi olan aşırı eğilimliler;
3. Pan - İslâmcılardan oluşan Enver Paşa grubu.

1. grup Ruslardan korkar ve Misak-ı Milli koşulları gereğince Bağlaşıklarla barış yapmayı diler; 2. grup Türkiye'nin büsbütün bağımsızlığını ve Doğu'ya doğru yayılmasını destekler; Rus yardımından yanadır ve İngiltere'ye düşmandır; 3. grup İngiltere'ye karşı Sovyet Rusya ile canı gönülden işbirliğinden yanadır. Yunanlıların yenilgiye uğramaları yüzünden 1. grup daha da güçlenmiştir"⁷³.

5 Ekim 1921 tarihli ve CRAF/543 sayılı İngiliz gizli istihbarat raporuna bakılacak olursa, BMM'nde o sırada 230 milletvekili vardı. Bu milletvekilleri üç grupta toplanmışlardı. 1. grup ılımlılardan

⁷¹ İDA 6525/E 8990.

⁷² İDA 6528/E 10122; Kaynak: R. 26/30, İstanbul, 22.8.1921.

⁷³ İDA 6531/E 11069.

oluşuyordu ve Mustafa Kemal'in başkanlığında idi; 165-170 milletvekili ile Mecliste çoğunluk bu grupça oluşturuluyordu ve Ulusal Savunma (Müdafaa-i Milli'ye) Grubu olarak biliniyordu. 2. grup aşırı eğilimli (müfrit) parti idi; Yusuf Kemal'in başkanlığında 45-50 üyeden oluşuyordu. Aralarında Beyazıt milletvekili Atıf Bey, İzmit milletvekili Necati Sırrı, Aydın Milletvekili Yunus Nadi ve Nazım adında bir komünist vardı. 3. grup Enver Paşa'nın grubu idi; 15 üyesi vardı; Eyüp Sabri ve Şükrü Bey bu üyeler arasında idi⁷⁴.

Büyük Millet Meclisinin 21.11.1921 Günkü Gizli Oturumu

Bu arada Kemalistler Sakarya zaferini kazanıyor; bunun sonucu olarak Kafkasya devletleriyle Kars Antlaşmasını, Fransızlarla Ankara Antlaşmasını imzalıyorlardı. Fransız milletvekillerinden Franklin-Bouillon aracılığıyla imzalanan Ankara Antlaşması (20.11.1921), bir yandan İngilizlerle Fransızların arasını açıyor; öteyandan Kemalistlere kimi siyasal ve askeri kazançlar sağlıyordu. Bu antlaşma ile Fransızlar Kemalistlere silâh ve mermi sağlamayı üstleniyorlardı.

Bu gelişmelerin ışığı altında, 16 Aralık 1921 tarihli ve 464 sayılı İngiliz gizli istihbarat raporu oldukça ilginçtir. "İstanbul: 25.11.1921. İstanbul'daki bir Kemalist temsilcisinden sağlanan aşağıdaki bilgi, Anadolu büsbütün boşaltılmayınca Yunanlılarla görüşmelerde bulunmamak yolunda Ankara yönetimince karar alındığı hakkında daha önce verilen bilgiyi doğruluyor" diyen bu raporda, BMM'nin 21 Kasım 1921 günkü gizli oturumunda, Ankara yönetiminin askeri harekâtı durdurarak barışı diplomasi kanalıyla çözümlenmek dileğinde olup olmadığı sorusuna karşılık veren Mustafa Kemal'in, Yunanlılar Anadolu'da geniş bölgeleri işgallerinde bulundurdıkları sürece barışın nasıl sağlanabileceğini veya görüşmelerin nasıl yapılabileceğini göremediğini; yönetimin barışçı bir siyasa uyguladığını ve Türk ulusunun türesel haklarından daha çok birşey sağlamaya çalışmadığını açıkladığı bildiriliyordu. Mustafa Kemal ayrıca şunları ekliyordu:

"Türkler, türesel olarak başka bir ulusa ait olan bir şeyi dilemiyorlar; ama Türk ulusunun kesin hakları sağlanmadıkça barıştan söz edilemez".

Bunun üzerine BMM hiç bir olay çıkmadan yönetime güven oyu veriyordu⁷⁵.

⁷⁴ İDA 6533/E 11670.

⁷⁵ İDA 6369/E 13819; Kaynak: RV/O, İstanbul, 25.11.1921.

Mustafa Kemal'in Başkomutanlık Sorunu

Bu arada İngiliz istihbaratı, "Ankara ile sıkı ilişkileri olan İstanbul'daki ulusalçı bir kaynaktan sağladığı" bilgiyi, 25 Kasım 1921 tarihli gizli istihbarat raporuna geçiriyordu. Bu rapora göre, 1921 yılı Kasım ayında Ankara'da siyasal bir fırtına kopmuştu. Halil Paşa, Nuri Paşa ve Kâzım Bey'in tutuklanmaları üzerine, BMM'ndeki Enver partizanları büyük bir gürültü koparıyorlardı. Mustafa Kemal'in başkomutan olarak yetkisinin üç ay süre ile yeniden uzatılması sorunu Meclisin 4 Kasım 1921 günkü oturumunda görüşülürken büyük patırtı kopuyordu. İngilizlere bakılacak olursa, Mustafa Kemal böylece Türkiye'nin "diktatörü" biçimine geliyor ve hayatı boyunca Gazilik ünvanı almıyan ve ancak Başkomutan vekili bulunan Enver Paşa'yı da geçmiş bulunuyordu.

Başkomutanlık yasınının yenilenmesine daha çok ılımlı ulusalçılar ve Enver partizanları karşı çıkmışlardı. Yapılan görüşmeler sırasında, muhalefet, başkomutanlık yetkisinin 15 gün veya bir ay süre ile uzatılmasını öneriyor ve konunun, o sırada Malta'dan Ankara'ya dönmekte olan Cevat, Yakup Şevki ve Ali Sait Paşa'nın avdetlerinde yeniden görüşülmesini öneriyordu. Muhalefetin sertliğine karşın, konu oya sunulunca, muhaliflerin çoğu oylamaya katılmıyordu. İlimliler ve Enver partizanları, özellikle Yunus Nadi buna karşı çıkıyordu. Ömer Lütfi ve Hamdullah Suphi'nin görevden çekilmeleri daha çok Mustafa Kemal'in "diktatörlüğüne" karşı çıkmalarının sonucu idi. Nurettin ve Nihat Paşa'ların yerlerine Cemal ve Cevat Paşa'ların atanması da aynı nedenlere dayanıyordu.

Bu "keyfi" davranışlar hem illerde hem Ankara'da çok coşku yaratmıştı. Nurettin Paşa'nın görevinden çekilmesi, Mustafa Kemal'le İsmet Paşa arasında görüş ayrılıklarına yol açıyordu. İsmet Paşa, iyi bir komutanın siyasal nedenlerden ötürü görevden uzaklaştırılmasından hiç de memnun kalmamıştı. BMM'ndeki Mustafa Kemal yandaşları, Meclisten memnun olmadıklarını öne sürerek bunun dağıtılmasını dileyiyorlardı. Öne sürdükleri neden şu idi: bir saldırı hazırlanıyordu. Bunun başarılı olabilmesi için Türk yüksek komutasının her türlü uğraşmalardan serbest bırakılması gerekiyordu. Gerçek amaç, Mustafa Kemal ve yandaşlarının egemenliğini sağlamaktı.

Raporda ayrıca şöyle deniyordu:

“Hüseyin Rauf’a Ankara’da Bayındırlık Bakanlığının önerilmesi oldukça önemlidir, çünkü bu adam Türkiye’de en namuslu politikacılardan biridir ve tutumu ılımlıdır. Ajanın bildirdiğine göre, Ankara kabinesi pek yakında büsbütün değiştirilecek ve tüm milletvekilleri Mustafa Kemal’in Ulusal Savunma Derneğine mensup olacaklardır.”⁷⁶

Mustafa Kemal’e Karşı Koyanlar

26 Ocak 1922 tarihli ve 543 sayılı İngiliz gizli istihbarat raporunun, “İstanbul’da bulunan ve Anadolu’daki durumla yakın ilişkileri olan çeşitli ulusalcı kaynaklardan sağladığı bilgiye” göre, Anadolu’da bir yandan Mustafa Kemal’in “diktatörce yetkilerini” kısıtlamak, öteyandan da Padişahlık ve Halifeliğin durumunu etkileyecek anayasal değişmeler yapılmasını önlemeye çalışmak amacı güden güçlü bir grup vardı. Bu grup o sıralarda örgütlü bir parti biçimine gelmiş değildi, ama Selâhettin Bey, Hüseyin Rauf ve Hoca Vehbi gibi önderlerin buyruğunda günden güne gücünü artırıyordu. Daha çok hocalardan, tutucu kimi kişilerden ve Misak-ı Milli’nin olduğu gibi uygulanmasından yana olmayan kişilerden oluşuyordu. Bekir Sami’nin Anadolu’ya dönmelerinden sonra bu grubun gücü artmıştı.

BMM’nin 4 Aralık 1921 günkü gizli oturumunda, Selâhettin Bey, başkomutanın ve Bakanlar Kurulunun BMM’nin doğrudan denetinde olmasını ve çalışmalarını hakkında Meclise bilgi vermesini talep ediyordu. Bu muhalif grup, Türkiye’nin Trakya ile ilişkin dileklerini kısıtlamasını ve Sevr sınırının kabulünü dileyordu, ama şu koşulla: İzmir’i de kapsamak üzere Anadolu’nun tüm ekonomik ve siyasal bağımsızlığı tanınmalı ve gerçekleşmeli idi. Mustafa Kemal bu grubun çalışmalarını kaygıyla izliyor ve İngilizlere bakılacak olursa, bu grubun kimi önderlerini Ankara’dan uzak yerlere, görevle harice göndermekle grubun etkisini azaltmaya çalışıyordu. Böylece Celâlettin Arif, Cami Bey’in yerine Roma’ya Kemalist temsilcisi atanıyor; Albay Hüsrev ve Selâhattin’e Ankara’dan uzakta görevler öneriliyordu. Mustafa Kemal ayrıca dış ülkelerde bulunan Cevat Abbas (Sofya) ve Şakir Bey (İstanbul) gibi yandaşlarını Ankara’ya çağırıyordu.⁷⁷

⁷⁶ Aynı belge; Kaynak: R. 26/42, R. 26/45, R. 2/1, İstanbul, 25.11.1921.

⁷⁷ İDA 7781/E 2041.

Türk - İtalyan İlişkileri

Bu arada Fransızlardan kiskanarak onları örnek alan ve Kemalistlerden çıkar koparmak sevdasına düşen İtalyanlar, onlarla bir anlaşma yapmak amacıyla Cavaliere Tuozzi adındaki bir İtalyan diplomatının başkanlığı altında bir İtalyan kurulunu Ankara'ya gönderiyorlardı. 9 Ocak 1922 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporunun, "Ankara'dan İstanbul'daki Kemalist örgütüne gönderilen gizli bilgiye" dayanarak bildirdiğine göre, BMM, Edirne milletvekili Şerif Bey'in, Cavaliere Tuozzi başkanlığındaki İtalyan kurulunun Ankara'dan ayrılışı üzerine sunmuş olduğu bir gensoruyu görüşmek üzere 8 Ocak 1922'de gizli bir oturum yapıyordu. Gensoruya karşılık veren Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal şöyle diyordu:

"Ankara yönetimi Signor Tuozzi'nin ayrılmasına çok üzül-müştür. Görüşmelerdeki başarısızlığın nedeni, beklenmedik kimi olaylara atfedebilir. Meclisin hatırlıyacağı gibi, basın haberlerine göre, İngiltere Dışişleri Bakanlığı Parlâmento müsteşarı Londra'da Avam Kamarasında yaptığı bir konuşmada, ayrı barış yapmak niyetinde olmayan İtalyan yönetiminin, Ankara'da olup bitenler hakkında Roma'daki İngiliz Büyükelçisine bilgi vereceği yolunda söz verdiğini hatırlatmıştı. Fransızlarla yapılan görüşmeler büsbütün değişik koşullar içinde yapılmıştı. Ankara yönetimi, başka bir yönetimin deneti altında olmayı dilemiyor.

Bundan başka, İtalyanların öne sürmüş oldukları koşullar, Fransızlarca öne sürülenlerden çok değişikti. İtalyanlar, demiryolunun Antalya'ya dek uzatılmasını ve bununla ilgili ayrıcalık hakkının genişletilmesini talep ettiler; sermayenin yüzde 35-40 oranının Türklerin elinde olması yolunda Ankara yönetimince yapılan öneriyi kabule karşı çıktılar. Sonra İtalyanların Antalya, Fethiye ve Milas'la ilgili olarak öne sürdükleri talepler de bizce kabul edilemezdi. Ortada daha kimi sorunlar olduğuna göre şimdilik birşey söylemek akıllı bir davranış olmayacaktır. Bütün bunlara karşın, görüşmelere pek yakında yeniden başlanması umud edilmektedir."

"Son günlerde Ankara'dan İstanbul'a gelen ulusalcı bir yetkilinin gizli olarak söylediğine" göre, Cavaliere Tuozzi, İtalyanların Antalya ve Kuş Adasındaki etki (nüfuz) bölgelerinin tanınmasının,

yapılacak bir anlaşmanın önde gelen gereği sayılmasını sağlamaya çalışıyordu. Ajanın bildirdiğine göre, Ankara yönetimi bu denli bir öneriyi kabule yanaşmıyordu, ama İtalyanlara, barış imzalandıktan sonra tercih hakları verilmesini görüşmeye hazır olduğunu bildiriyordu.⁷⁸

Büyük Millet Meclisinin 10.1.1922 Günkü Gizli Oturumu

8 Mart 1922 tarihli ve 565 sayılı İngiliz gizli istihbarat raporunun “yetkili bir Kemalist kaynağından sağladığı bilgiye” göre, BMM 10 Ocak 1922’de oldukça gürültülü geçen gizli bir oturum yapıyordu. Bu oturumda, Bağlaşıklar Kemalistlerin dileklerine karşılıklı karar alırlarsa Ankara yönetiminin ne denli bir siyasa uygulayacağı görüşülüyordu. Meclis Asbaşkanı Dr. Adnan ve Bekir Sami de bu görüşmede hazır bulunuyorlardı. Bu konuyla ilişkin olarak sorulan bir soruyu cevaplandıran Dışişleri bakanı Yusuf Kemal, o güne dek Bağlaşıklarca yapılan konferansların ciddi hiç bir sonuç yaratmadıklarını; en önemli konferansın Londra’da yapıldığını ve Türklerin orada Bağlaşıkların kararlarını kabule hazır olduklarını gösterdiklerini, ama Yunanlıların buna karşı çıkarak konferansı etkisiz bıraktıklarını; Türklerin tam bağımsızlıktan başka birşey dilemediklerini; sorunun pek doğal olarak silâh gücüyle çözüme bağlanacağını söylüyordu. Bu yüzden Avrupa’daki çeşitli konferanslara pek önem verilmiyordu. Bekir Sami söz alarak, Türk sorununun çözümü yolunda büyük ilerleme kaydedildiği ve barışın pek yakın olduğu iddiasında bulunuyordu.

Aynı sorun, Meclisin 28 Ocak 1922 günkü gizli oturumunda da görüşülüyordu. Bu görüşmede uzun bir konuşma yapan Mustafa Kemal, Yusuf Kemal’in öne sürmüş olduğu noktaları açmıyordu. Bağlaşıkların, her iki yanı ve Rumları tatmin etmek için bir çözüm yolu aramakla uğraştıklarını; Türk topraklarının Yunanlılara verileceğini, ama Türklerin kendi haklarında direneceklerini; dolayısıyla soruna bir çözüm bulunamayacağını söylüyor, şöyle diyordu:

“Avrupa yönetimleri çarpışmaların yeniden başlamasını önlemeyi dileyorsa işe karışarak Yunanlıları, hiçbir koşul olmadan, ülkeyi boşaltmaya zorlamalıdır. Görünüşte Yunanistan hâlâ İngiltere’den himaye görüyor ve sorun ancak silâh

⁷⁸ İDA 7853/E 872; Kaynak: T. 26/44, T. 26/45, T. 10/8, İstanbul, 9.1.1922.

gücüyle çözümlenebilir: ama olanaklı ise sorunu diplomasi yoluyla çözümlenmeyi kabule hazırız”⁷⁹.

Hüseyin Rauf'un Görevinden Çekilmesi

20 Ocak 1922 tarihli ve 532 sayılı İngiliz gizli istihbarat raporundan öğrenildiğine göre, son günlere dek Bayındırlık Bakanı bulunan Rauf, sağlık durumu yüzünden görevinden çekiliyordu, ama gerçek neden, BMM Başkanının yetkilerinin kısıtlanması sorusunda Mustafa Kemal’le arasında başgösteren görüş ayrılığı idi. İngilizlerin “inanılır bir kaynaktan öğrendiklerine” göre, BMM’nin son toplantılarından birinde, Hüseyin Rauf, Meclis Başkanının yetkilerinin kısıtlanmasından yana konuşurken, Mustafa Kemal ani olarak Meclise girerek onun sözlerini bitirmesini bekliyor ve sonra şunları söylüyordu:

“A! Mondros Bırakışmasını imzalayan kahraman! Sen Malta adasında güven içinde bulunurken, biz, senin Türk ulusunu ortadan kaldıracak olan kara yazını kanımızla silmek için Sakarya vadilerinde düşmanla çarpışıyorduk”.

Hüseyin Rauf, Mustafa Kemal’e karşılık vermeden ivedilikle Meclisten ayrılıyor; onu Refet Paşa izliyordu. İngilizler, Hüseyin Rauf’un bu arada Mustafa Kemal’e göndermiş olduğu görevden çekilme dilekçesini de ele geçiriyorlardı. Bu dilekçede ilkin genel savaştan söz ediyor; bunun bırakışma ile sona erdiğine değiniyor; ulusal gücün kuruluşundan Misak-ı Milli’nin kaleme alınışından söz ediyor, şöyle diyordu:

“Bakanlık görevleri alan, ulusal gücün yönetim kurulunun üyeleri olan bizler, Bakan olarak uyguladığımız siyasadan sorumlu olduğumuzu anlamalıyız. Siyasal çalışmalarını kendi siyasal inançlarına karşıt olduğunu anlayanlar, görevlerinden çekilerek yerlerini bu davranışlara inananlara bırakmalıydılar. Vekil olduğum ilk günden, bu ilkelerden yoksun olarak böyle bir siyasa uygulamaya çalıştım, çünkü başkalarını kuşkuya düşürmeyi dilemedim. Fransızlarla yapılan antlaşmaya karşı çıktım, çünkü Franklin - Bouillon’un Dışişleri Bakanına Konya’da yapmış olduğu önerilerin, gelecekteki siyasamıza birçok tehlikeler getireceğine inandım.

⁷⁹ İDA 7926/E 2661; Kaynak: R. 26/44, 17.2.1922.

Öte yandan, özellikle daima dostane ilişkilerimiz olması gereken İngiltere ile ivedilikle bir anlaşmaya varmanın, Franklin - Bouillon'un yapmış olduğu önerilerden daha dayanaklı olacağı görüşünü öne sürdüm. Bekleme süresi konusunda kendi hür görüşlerim için meslektaşlarım arasında oy çoğunluğu sağlayamadım; bu yüzden görevimi bırakarak çekilmek zorunda kalıyorum. Ülkenin çıkarlarının daha ağırbaşlı ve ileri görüşlülükle güvence altına alınmasını umud ederim"⁸⁰.

Kürt Sorunu

Istanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold'un 29 Mart, 1922'de "güvenilir bir kaynaktan" öğrenerek İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gizlice bildirdiğine göre, Kürdistan'ın yönetimiyle ilişkin olarak özel bir komisyonca kaleme alınan bir yasa tasarısını görüşmekte olan BMM'nin ilgili komisyonu, son günlerde tasarımı bir raporla birlikte Meclise iade ediyordu. Sorun BMM'nde görüşülürken, Salih Efendi (Erzurum), Yusuf İzzet Paşa (Bolu), Ragıp Bey (Amasya), Hakkı Hami (Sinop) ve Selâhettin Bey (Mersin), bu rapora karşı bir önerge sunuyorlardı. Bu milletvekillerinden kimileri, Keçkiri Kürtlerinin ayaklanma nedenlerini yerinde soruşturmak için Meclisce görevlendirilmişlerdi. Önerge çoğunlukla kabul ediliyor ve konunun görüşülmesi için 20 Şubat 1922'de gizli bir oturum yapılması kararlaştırılıyordu.

Yapılan gizli oturumda birçok milletvekilleri hazır bulunuyorlardı. Yasa tasarısına 64 milletvekili karşı çıkıyordu. Konuşmaya ilkin Salih Efendi başlıyor ve Kürt sorununun yasa tasarındaki bu denli sathi ölçemlerle çözümlenemeyeceğini; Kürt Mustafa Paşa'nın başlatmış olduğu kışkırtma yatıştırılacaksa, Keçkiri olayları yüzünden hapsedilen Kürtlerin serbest bırakılmaları gerektiği görüşünü öne sürüyordu. Ona göre, oradaki olaylara, "yerel işgüderlerin gaddarlıkları ve Ankara yönetiminin Halifelîğe karşı olan tutumu" neden oluşturmuştu. Şiddet kullanmak ancak durumu daha kötü yapacaktı. Kürdistan'da ihtilâl olmadığını söylemek safсата idi. Oradaki akım Emir Faysal ve İngilizlerce de destekleniyordu.

Görüşme sonunda kimi milletvekilleri, Salih Efendi'nin önergesinin ilerideki bir tarihte müzakere edilmesini öneriyorlar; Mecliste

⁸⁰ İDA 7938/E 1591; Kaynak: TE/1, R10/S, İstanbul, 20.1.1922.

Büyük gürültü olduğu için bu öneri kabul ediliyordu. İngilizlere bakılacak olursa, söz konusu yasa tasarısında Kürtlere özerk yönetim öneriliyordu. Kürtler, BMM'nce kararlaştırılacağı biçimde, kendi genel valilerini, vali yardımcılarını, Türk veya Kürt olabilecek bir müfettiş seçebileceklerdi. Bir Kürt Meclisi kurulacak, her yıl 4 ay süre ile oturum yapacak; görevi ekonomik olacak ve Doğu İllerinin yönetimini denetliyecekti. Aynı bölgeler için BMM'nin onayıyla bir yargı örgütü kurulacaktı. Bunun yarısı Türklerden yarısı da Kürtlerden oluşacaktı. Jandarma gücü Kürt ve Türk subaylardan oluşacaktı. Okullarda Kürt dili okutulacak, ama Meclis ve yönetim hizmetinde Türkçe kullanılacaktı. Yalnız BMM'nin onayıyla vergi toplanabilecekti. Kürt milletvekilleri bu yasa tasarısına sert biçimde karşı çıkıyorlardı.

Bu rapor, İngiltere Dışişleri Bakanlığında büyük ilgiyle izleniyor, Bakanlık yetkililerinden W. S. Edmonds, 3 Nisan 1922'de kaleme aldığı derkenarda şöyle diyor:

“Uygun ilk fırsatta bu özverilere (taviz) son verilecektir, ama Ankara hizibinin bu konuda kâğıt üzerinde ne kadar ileri gittiğini göstermesi bakımından ilginçtir”.

D. G. Osborne adlı öteki bir yetkili 4 Nisan'da şunları yazıyordu:

“Bundan gerçekten birşey çıkarsa, bu öneri, Kemalistlerin Kürtlere teslim olduklarını gösterecek ve aynı bölgeler üzerinde hak iddiasında bulunan Ermenilere çarpıda bulunacak. Ermeni illeri(!) Kürt ulusal yurdu biçimine getiriliyor. Bir çarpıda Kürt ve Ermeni sorunlarını çözmek bakımından oldukça zeki bir davranıştır. Herhalde bölgede Türk ve Ermenilerden çok Kürt vardır ve BMM, azınlıkların haklarını tanıdığına değişecektir. Belki Ermeniler Kürtlerle bir anlaşmaya varabilirler. Ermeni önderleri, Kürtlerle aralarında birçok kültürel benzerlikler olduğu iddiasında bulunuyorlar”⁸¹.

Yusuf Kemal ve İzzet Paşa Avrupa'ya Gidiyorlar

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold, “oldukça gizli bir kaynaktan sağladığı bilgiye dayanarak”, 4 Nisan 1922'de İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği gizli yazıda, Osmanlı yönetimi mensubu İzzet Paşa'nın Avrupa'ya hareket

⁸¹ İDA 7781/E 3553.

etmeden önce Ankara ile arasında soğukluk başladığını bildiriyordu. Rumbold'a bakılacak olursa, 5 Mart 1922'de Ankara'da yönetim çevrelerinde dolaşan haberlere göre, İzzet Paşa, İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold'un üstelemesi üzerine ve Yusuf Kemal kuruluna karşı Avrupa'ya gitmişti. Yolculuğu sırasında kendisine İngiliz subaylarından Albay Cornwall ve başka bir subay eşlik etmişti. Ankara basını, İzzet, Ali Rıza ve Salih Paşa'lara karşı sert saldırılarda bulunan yazılar yayınlamaya başlıyor, ama BMM'nde kimi milletvekilleri bu eleştirilere karşı protestoda bulunuyorlardı.

Bu sırada Kâzım Karabekir Mustafa Kemal'e ve BMM'ne gönderdiği telyazısında, Padişahın kişiliğine ve merkezi yönetime karşı girişilen bu saldırıları protesto ediyordu, çünkü bu saldırılar basına yansıyor. Daha önce Mecliste bunlara karşı çıkan milletvekilleri ikinci bir önerge sunarak, söz konusu yazıları yayınlayan gazetecilerin yargılanmalarını talep ediyorlardı. Bunun üzerine Dışişleri Bakanı vekili Mahmut Celâl söz alarak durumu açıklıyor ve İstanbul yönetimi ileri gelenlerinin oyunlarını meydana koyuyordu; ama Mecliste protesto sadaları yükseliyor ve Celâl Bey'e "Kahrolsun istibdat! Yaşasın Hilâfet!" naralarıyla saldırılıyordu. Söz konusu yazılardan ötürü Yakup Şevki Paşa da Mustafa Kemal'e protestoda bulunuyordu⁸².

İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold'un üç hafta kadar önce, 7 Mart 1922'de Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a göndermiş olduğu şu gizli yazı oldukça ilginçtir:

"Aşağıdaki bilgi, Ankara yönetiminin Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal'in sekreteri (Kâtibi) Kemal Bey'den sağlanmış: Kemal Bey'in İstanbul'da iken yaptığı bir konuşma sırasında bildirdiğine göre, BMM, Yusuf Kemal kuruluna 160.000 TL ayırmıştır (bugünkü resmi kurdan 25.000 sterline yaklaşık). Bu meblağın 50.000 TL'si gezi masrafları için; geriye kalan 110.000 TL'si da gizli amaçlar içindir. Gene Kemal Bey'in anlattığına göre, 1922 başlarında Prens Ömer Faruk İnebolu'dan İstanbul'a geri gönderildiğinde, milletvekillerinden Hamdullah Suphi bunu Ankara'ya telyazısıyla duyuruyor ve Prens'in Anadolu'da yönetimin başına geçmek dilediğini bildiriyordu. Bu telyazısı BMM'-

⁸² İDA 7882/E 3779.

nde okununca, milletvekillerinden kimileri Prende saldırarak eleştiriyorlardı.

Padişahın İngilizlere satılmış olduğu, milletvekillerine bildiriliyor ve onların, seçim bölgelerine dönerek Padişaha karşı bir kampanya yürütmeleri için Meclis iki ay tatil ediliyordu; ama bu propoganda, özellikle Sivas, Konya ve Erzurum bölgelerinde pek başarı sağlayamadı, çünkü oraların halkı Padişahlık ve Halifelîğe bağlıdır.”⁸³

Bağlaşıkların Yeni Arabulucuk Önerileri

Ankara yönetiminin Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal, Bağlaşık devlet adamlarının Türk sorunuyla ilişkin görüşlerini yoklamak, Türk tezini Batıya duyurmak ve diplomasi yoluyla çözümlenmesi olanaklarının olup olmadığını saptamak amacıyla Avrupa’ya gönderilmişti. İstanbul yönetiminin de bu konularda desteğini kazanmak amacıyla Avrupa’ya İstanbul yoluyla gidiyor, ama Osmanlı başkentinde Padişah, Tevfik ve İzzet Paşa’lar ona oyun dönerek küçültücü bir durumda bırakıyorlar; bu yetmiyormuş gibi, Osmanlı yönetimi, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon’un çağrısı üzerine, Avrupa’ya, Ahmet İzzet Paşa başkanlığında bir de İstanbul kurulu gönderiyor; böylelikle Ankara kurulunun yetkilerini azaltmaya ve ikilik yaratmaya çalışıyordu.

Bu iki kurulun Avrupa’daki temasları sonunda, Bağlaşıklar, Türk - Yunan anlaşmazlığını çözümlenmek amacıyla her iki yana kimi önerilerde bulunarak yeniden arabuluculuk yapmaya yelteniyorlardı. 3 Nisan 1922 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporunun “bağımsız ve iyi haber alan bir kaynaktan” sağladığını iddia ettiği bilgiye göre, Bağlaşıkların Anadolu’da bir bırakışma yapılmasıyla ilişkin önerilerinin açıklanması, Anadolu’nun her yanındaki halk ve ordunun küçük rütbeleleri ve erleri arasında “en büyük memnunlukla” karşılanmıştı. Ama bu konuda Ankara yönetiminin tutumunun ne olacağını ve öneriler reddedilirse, Konya ve Tokat bölgelerinde olaylar çıkması olasılığı konusunda genel bir kaygı vardı.

Ankara yönetimi bu denli önerilere karşı az çok hazırlıklı idi. Yönetim üyeleri, Ulusal Savunma (Müdafaa-i Milliye) grubu üyeleri ve kimi Rus temsilcileri, bu önerilerin, İngiliz yönetiminin, Yunan-

⁸³ İDA 7857/E 2760.

lıları koruyarak onlara yardımda yeni bir oyun olduğuna inanıyorlardı. Söz konusu çevreler, Yunan Başbakanı Gunaris'le Dışişleri Bakanı Baltazzi'nin, bu önerilerin ayrıntılarını önceden bildikleri ve Atina yönetimi bunları kabullenmekle birlikte, Anadolu'daki Yunan ordu mensuplarının bunları kabul etmemeleri için gizlice ölçemler aldıklarını iddia ediyorlardı. Bu oyunda da İngiliz parmağı olduğu ve Batı Anadolu'da bağımsız bir yönetim kurulması dolabını çevirdiklerini öne sürüyorlardı.

Kendi kişisel görüşlerini henüz açıklamayan Mustafa Kemal, bu konuda Bolşevik temsilcisi Aralov'a sürekli olarak bilgi veriyor ve Ali İhsan, İsmet ve Yakup Şevki Paşa'ları ivedilikle Ankara'ya davet ediyordu. Cevat ve Karabekir'e gönderdiği telyazılarında onların da görüşlerini soruyordu. Mustafa Kemal tüm sorunda tutumlu (ihtiyatla) davranıyordu.

İngiliz raporuna bakılacak olursa, BMM'ndeki karşıcıl grupların bu önerilere karşı ne denli bir tutum uygulayacaklarını, 12 Mart 1922'de yapılan ve Mustafa Kemal'le Genel Kurmay subaylarının da hazır buldukları gizli oturumda belli olmuştur. Kimi komutanların askeri durum, ordunun morali, silâh stoku ve subayların gereçleri konularında özel Savaş Komisyonuna göndermiş oldukları raporların incelenmesi için bu oturum yapılmıştı. Ulusal Savunma Bakanı Kâzım Paşa söz alarak, Paris Konferansından başka birşey beklenemeyeceğini ve Misak-ı Milli gereğince barışın ancak silâh gücüyle sağlanabileceğini bildirdi. Fevzi ve Kâzım Paşalar, Ulusal Savunma grubuna mensup milletvekilleriyle sürekli alkışlandılar; ama muhalefetin görüşlerini yansıtan Albay Ömer Lütfi, Mecliste gürültü kopmasına yol açtı. Özel Savaş Komisyonunun yapmış olduğu yorumların, Ordu komutanlarınca öne sürülen gerçekleri geçiştirdiğini öne sürdü. Ordu subaylarının raporlarına göre düşman silâhları daha üstündü; Ruslarca sağlanan silâh ve mermilerin büyük bir kısmı kalite bakımından pek düşüktü ve çarpışmalar yeniden başlarsa, bunun sonucu hakkında kuşku vardı. Ömer Lütfi sözlerine son verirken, Türk Ordusu yenilirse sorumluluğu kimin üstleneceğini sordu. Komisyon raporunun kabul edilmemesini önerdi, ama önerisi gürültüler arasında reddedildi ve oturuma son verildi⁸⁴.

⁸⁴ İDA 7861/E 4063; Kaynak: RV/O.

Kemalistlerin Mali Durumu

21 Nisan 1922 tarihli ve 634 sayılı İngiliz gizli istihbarat raporunun “İstanbul’daki ulusalçı örgütle sıkı ilişkisi bulunan bir ajandan sağladığını” iddia ettiği habere göre, 13 Mart 1922’de BMM’nde yapılan gizli oturumda, Ankara yönetiminin yeni mali yılın ilk ayına ait bütçesi görüşülüyordu. Bu rapora bakılacak olursa, Ankara yönetiminin Maliye Dairesi yeni bütçeyi hazırlarken, bunu ılımlı göstermek için büyük dikkat harcamış ve tüm gideri 25 milyon TL olarak göstermişti. Bu gider şöyle karşılanacaktı: Ukrayna yönetiminin söz verdiği 2 milyon lira tutarında altın, vergilerden 10 milyon lira, geriye kalan 5 milyon lira da özel savaş vergisi (Salyan)’dan sağlanacaktı. Bu savaş vergisi her köy ve kente “empoze ediliyordu”.

Bunu izleyen görüşme oldukça şiddetli geçiyor ve muhalefet yalnız yönetime değil, kişisel olarak Mustafa Kemal’e de saldırıyordu. Ali Şükrü (Trabzon), Yusuf Ziya (Bitlis) ve Selâhettin Bey (Mersin) sundukları bir önergede, dış ülkelerdeki çeşitli Kemalist kurulları için yapılan harcamadan ötürü yönetimi eleştiriyorlardı. Yapılan görüşme sırasında Yunus Nadi (İzmir), Celâl Nuri (Anafarta), Tefvik Rüştü ve öteki milletvekilleri de önergeyi destekliyorlardı. Bu arada şiddetli olaylar vuku buluyor ve Meclis Asbaşkanı oturuma on dakika ara veriyordu.

Görüşmelere yeniden başlanınca açık oturum yapılıyordu. Hüseyin Avni söz alarak Fethi Bey’in Kuzey Anadolu’ya yaptığı gezi sırasında yerine İçişleri Bakanı vekili olarak Vehbi Bey’in atanmasına karşı çıkıyor; bu atanmanın yalnız Mustafa Kemal’in onayıyla yapıldığını; Meclise danışılmadığını öne sürüyordu. Hüseyin Avni, Fethi ve Vehbi Bey’lerin görevlerinden çekilmelerini talep ederek sözlerine son veriyordu. Bunu izleyen oylama sırasında şiddet hareketleri oluyor ve Mustafa Kemal ivedilikle Meclise çağrılıyordu. Mustafa Kemal gelir gelmez yaptığı “tehdit edici” bir konuşmada, savaş bitmez herşeyden elini çekeceği uyarısında bulunuyordu. Bunun üzerine geniş bir alkış tufanı kopuyor ve yönetim güven oyu olarak oturuma son veriliyordu⁸⁵.

Büyük Millet Meclisindeki Durum

24 Mart 1922 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporunun “çeşitli ulusalçı kaynaklardan sağladığını” iddia ettiği bilgiye göre, o sıralarda

⁸⁵ IT 7862/E 4222; Kaynak: R/21, Türkiye, 30.3.1922.

BMM'nde 360 milletvekili vardı: bunların çoğunluğunu subaylar ve İttihat ve Terakki Derneğinin eski üyeleri oluşturuyorlardı. Seçimler "komedi" idi ve milletvekillerinin çoğu seçilmiş değil, atanmışlardı. Çoğunluk Ulusal Hakları Savunma grubunun elinde idi, ama Hamdullah Suphi, Cevat Abbas ve Kara Vasıf gibi milletvekillerini grup disiplinine daima uymuyorlardı. Öteki gruplar şunlardı:

1. Dindarlar grubu: 20-30 milletvekili; başta Vehbi Hoca (Konya), Basri (Kayseri), Abdul Gafur (Karesi), Mehmet Akif (şair, Kastamonu), Münif Bey (Kırşehir) ve "*Sebilür Reşat*"'ın sahini Eşref Edip. Albay Selâhattin (Mersin) ve Albay Eşref (Trabzon) bu grubu desteklerler. Doğu İlleri gurubu adını taşıyan bir grupla işbirliği yapar ve Afgan diplomatik temsilcisi Sultan Ahmet Han'ca gizlice kışkırtıldığı söyleniyor. Oldukça hırçın bir karakteri olan Selâhattin Bey ayrı bir grup kurmayı başaramamıştır. Mustafa Kemal'in başlıca Muhaliflerinden biridir. Mustafa Kemal en çok ondan korkar.
2. Doğu İlleri grubu: 45-50 milletvekili; başkanları Salih Efendi (Erzurum), Hüseyin Avni (Erzurum), Müştak Durak (Erzurum), Emir Paşa (Sivas). Bu parti dincilerle işbirliği yaparak Mecliste çoğunluğu sağlar. Mustafa Kemal'in aşırı davranışlarına dikkati çeken ve onun etkisini azaltan gruptur.
3. Sözde Komünist grubu: başkanı Mahmut Esat; üyeler: Tefvik (Menteşe), Numan Usta (İstanbul), Albay Bekir Sami ve Hakkı Behiç. Son ikisi tutuklandı.
4. İttihat ve Terakki grubu: Yunus Nadi, Necati, Hacı Muhiittin, Hüseyin Avni ve Hafız Mehmet. Yunus Nadi sık sık Mustafa Kemal'in grubunu destekler ve gazetesi "*Yeni Gün*" Ankara yönetiminden her ay 1.000 TL ödenek alır; bu, Yunus Nadi'nin tutumunu etkiler.
5. Küme grubu: dinciler, Doğu İlleri Milletvekillerleriyle Ulusal Hakları Savunma grubunun memnun olmayanlarının birleşmelerinden doğması bekleniyor.
6. Tevhid grubu: Hüseyin Rauf ve Fethi Bey'in kişisel yandaşlarından oluşuyor."⁸⁶

⁸⁶ İDA 7861/E 3935; Kaynak: R. 26/44, Türkiye, 24.3.1922.

Türk Sorununu Savaşmadan Çözümleme Yolu

9 Mayıs 1922 tarihli ve 662 sayılı İngiliz gizli istihbarat raporunun, "bilgilerini doğrudan doğruya Ankara'dan alan güvenilir ve gizli kimi Türk kaynaklarından" sağladığını iddia ettiği bilgiye göre, Ankara yönetiminin Bağlaşıkların bırakışma önerileriyle ilişkin görüşleri şu noktalara dayanıyordu;

1. İzzet Paşa, Ankara yönetimine karşıcıl bir siyasa uygulamaktır ve özellikle İngilizlerle ayrı bir anlaşma yapmak için çalışıyor;
2. İngiliz yönetimi Batı Anadolu'da baş gösteren Yunan Küçük - Asya akımını gizlice destekliyor;
3. Fransa yönetiminin ve daha az olmak üzere İtalya yönetiminin siyasarlarının Ankara yönetiminden yana olduğuna inanılıyor.

BMM'nin 5 Nisan 1922 günkü gizli oturumunda söz alan Yusuf Kemal, Fransız Başbakanı Raymond Poincare ile İtalya Başbakanı M. Schanzer'in kendisine bazı sözler verdiklerini açıklıyordu. Bu sözler, Doğu Trakya'nın Türkiye'ye geri verileceği ve Boğazlar sorunun Misak-ı Milli gereğince çözüme bağlanacağı noktasında idi. Bunlara karşılık olarak her iki devlet adamı, Ankara yönetimini, Türkiye ve Avrupa'nın ortak çıkarları adına bırakışmayı koşulsuz olarak kabule çağırıyorlardı. Nisanın ilk haftasında BMM'nde yapılan Meclis Komisyonları başkanları toplantısında Mustafa Kemal, Yusuf Kemal'in görüşlerine karşıcıl eleştirilere karşılık vererek, merkezi yönetimin, Ankara yönetimini türesel yönetim olarak tanımaya karşı çıkan İngilizleri memnun etmek için Yunanlılarla görüşmelere girişecek kadar ileri gideceğini söyleyemeyeceğini; Yunanlılarla doğrudan görüşmelerde bulunulması için hazırlıklar yapılsa bile, İstanbul kodamanlarının, Ankara'nın onayı alınmadan yapılacak bu denli görüşmelerin hiçbir olanaklı sonucu olamayacağını anladıklarını; barış konferansının İstanbul'da toplanamayacağını, ama Ankara'nın karışamayacağı başka bir yerde yapılmasından yana olduklarını; İstanbul yönetiminin konferansın İstanbul'da yapılmasına bu yüzden karşı çıktığını bildiriyordu.

BMM toplantısında yapılan görüşmelerden sonra, Ankara yönetiminin, konferansın İzmit'te yapılmasını dilediğini Bağlaşıklara

bildirmesi için İstanbuldaki ulusalçı temsilci Hamit Bey'e yönerge gönderilmesi karar altına alınıyordu.

Aynı istihbarat raporunda, "güvenilir olduğunu kanıtlayan ve arada sırada bilgi sağlayan bir kaynağa" dayanılarak iddia edildiğine göre, BMM'nin Dışişleri Komisyonunun son günlerde yaptığı bir toplantıda, Yusuf Kemal, Ankara yönetiminin, Bağlaşıkların hırakışma önerilerine vereceği karşılığın müsveddesini, bu karşılık gönderilmeden önce Sovyet diplomatik temsilcisi Aralov'a gösterdiğini açıklıyordu. Yusuf Kemal, bunun, Rusların Ankara yönetiminin dış siyasasını denetledikleri anlamına geldiğini kabul etmiyerek sadece dostça işbirliği esasına dayandığını bildiriyordu⁸⁷.

Rus Düzenleri

15 Nisan 1922 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporunun "İstanbul'daki ulusalçı örgütle ilişiği olan bağımsız bir ajandan henüz aldığını" iddia ettiği bilgiye göre, Ukrayna yönetimi, Ankara yönetimine 1.500.000 ruble altın kredi verebilmek için Doğu Anadolu'daki kimi maden kaynaklarından kendisine ayrıcalık hakları verilmesini dileyordu. Bu konu BMM'nde oldukça sert tartışmalara yol açmıştı. İsmet Paşa, Ukrayna önerilerine karşı çıkanlar arasında idi. Meclis-teki muhalefet, Ukrayna ve Rusya'nın Anadolu'ya sızmalarını oldukça tehlikeli sayıyor; Meclis bu konuda henüz kesin bir karar alamı-yordu⁸⁸.

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold'un 2 Mayıs 1922'de İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a bildirdi-ğine göre, "güvenilir bilgiye göre", Mustafa Kemal, BMM'nde birçok güçlüklerle karşılaşılıyordu. Meclis ona gittikçe daha çok baş kaldırı-yordu. Savaşın sürdürülmesinden yana olduğu iddia edilen Ulusal Sa-vunma Bakanı Kâzım Paşa, Bayındırlık Bakanı Sırrı Bey ve Ankara yönetiminin öteki kimi üyelerine karşı son günlerde bir kışkırtma başlamıştı. İngilizlere bakılacak olursa, Mustafa Kemal'in Ankara'daki sovyet diplomatik temsilcisi Aralov'la görüş birliği içinde davrandığı; kendi komutasındaki ordunun çarpışma yeteneğinden emin olmayan İsmet Paşa'nın barıştan yana olduğu söyleniyordu. Sağlanan son haberlere göre, Kemalist ordusunda birçok kaçaklar vardı ve asker,

⁸⁷ İDA 7883/E 4821; Kaynak: R/26/43, R/26/44, Türkiye, 21.4.1922 ve RV/O, Türkiye, 22.4.1922.

⁸⁸ İDA 7863/E 4466; Kaynak: R.2/1.

savaşın sürdürülmesinden yana değildi. Rumbold: “Ankara’da durum oldukça kötüdür” diyordu ⁸⁹.

Pontos Sorunu

Bu arada Kemalistler, Yunan donanmasının Karadeniz’de harekete geçerek Anadolu’nun Karadeniz kıyılarını bombalamaları; oralara çıkarma yaparak yerel Rum örgütleri ve çeteleriyle birleşmeleri ve Kemalist Türkiye’yi yeni bir savaş kesimi önünde bırakmaları olasılığından kaygılanarak, Pontos bölgesindeki tehlikeli Rum ve Ermenileri Anadolu’nun içerlerine götürmeye başlıyorlardı. Başta İngiltere olmak üzere, Batılı kimi devletler bu konuda bir yaygara kopararak Kemalistleri, Hıristiyanlara karşı yeniden “tehcir ve kırım davranışlarında bulunmakla” suçluyor; dünya komuoyunu onlara karşı çevirmeye çalışıyorlardı.

25 Mayıs 1922 tarihli ve 713 sayılı İngiliz gizli istihbarat raporunun bildirdiğine göre, Ali Fethi, Mustafa Kemal’e başvurarak, Pontos bölgesinde daha birçok kişilerin (Rum - Ermeni) yerlerinin değiştirilmesi (tehcir) için izin dileyordu; ama Fethi Bey’in çalışmaları o bölgelerdeki huzursuzluğu yatıştırmıyordu. İngilizlerin “iyi haber alan ulusalcı bir kaynaktan öğrendiklerini” iddia ettiklerine göre (başka kaynaklardan da doğrulanmış), BMM’nin 3 Mayıs 1922 günü gizli oturumunda Burdur milletvekili Susalı Oğlu İsmail Suphi, İçişleri Bakanı Fethi Bey’den genel durumu açıklamasını dileyordu.

Buna karşılık veren Fethi Bey, Pontos akımı üzerinde uzun uzadıya duruyor; bunun o sırada tek önemli iç konu olduğunu söylüyordu. Yunanlı ve Rumlara karşı alınmış olan askeri ölçemleri açıkladıktan sonra, çetelere yardımcı olan yerel halkı cezalandırmak için tüm varlıklarının, at ve mandalarının yarısına yönetimce el konulmasını buyuruyor ve düzen ivedilikle iade edilmezse, ek sert ölçemler almakla tehdit edildiklerini bildiriyordu. Bu ölçemlerin dilenen sonucu getirdiklerini de ekliyordu.

Bunun üzerine İsmail Suphi, o sırada Fethi Bey’in bu ölçemleri alırken bu konuda Bakanlar kuruluna bilgi verip vermediğini soruyordu. Fethi Bey, BMM’nin çoğunluğunun onayını aldığı karşılığını veriyor; görevini bilen bir kişi olduğunu ve bu denli sorunlarda

⁸⁹ İDA 7882/E 4701.

yalnız kendi yetkisine göre davranmadığını ekliyordu. Fethi Bey'i sürekle yuhalayayan İsmail Suphi, İngilizlere bakılacak olursa, "Sovyet elçisi Aralov'dan gizlice para aldığı kuşkulanan" kişi idi.⁹⁰

23 Haziran 1922 tarihli ve 744 sayılı İngiliz gizli istihbarat raporu oldukça ilginçtir. "Gizli: bu rapor oldukça mahremdir. RV/O, Türkiye, 10.6.1922. Güvenilir yeni bir ajandan sağlanmıştır. Aşağıdaki belge son günlerde Ankara'dan Hamit Bey'e gönderilmiştir" denli önemli bir not taşıyan bu rapor aynen şöyle idi:

"BMM'nin 8 Mayıs 1922 günü yapılan ve Mustafa Kemal'in de hazır bulunduğu gizli oturumda, yabancı devletlerce Anadolu'ya bir soruşturma komisyonu gönderilmesi sorunu ele alınmıştır. Alınan kararlar şöyledir:

1. Söz konusu komisyonun Anadolu'daki azınlık unsurlarla ilişki kurmasına izin vermeli, ama Pontos bölgesinde soruşturma yapmasına izin verilmemelidir;
2. Yönetimin Pontos'da almış olduğu sert ölçemlerde haklı olduğu kanıtlanmalı; örneğin, Rum ayaklanması, Trabzon-Sinop bölgesine yabancıların çıkarma yapmaları tehlikesi; Rumların İstanbul'da Patriğe göndermiş oldukları ve ele geçirilen yazıların foto-kopileri, ki düşman güçle işbirliği yapıldığını kanıtlamaktadır; Rum gizli ihtilâl örgütleri ile ilgili resmi bir rapor yayınlanmalıdır.
3. Büyük devletlerin Yunan işgal bölgesinde de benzer bir soruşturma yapmalarında direnmelidir. Fethi Bey başkanlığında bir komisyon kurularak bu kararları uygulamak için plan hazırlamalı ve bunları uygulamak için ölçem almalıdır"⁹¹.

İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold'un 16 Mayıs 1922'de Lord Curzon'a bildirdiğine göre, o sırada Ankara'daki siyasal durum pek karanlık olmakta devam etmekle birlikte, BMM'nin "birleşik bir kuruluş veya Mustafa Kemal Paşa'ya boyun eğici bir kuruluş olmadığını gösterecek" belirtiler vardı. Son günlerde Meclis, 5 Mayıstan başlamak üzere Mustafa Kemal'in Başkomutanlık yetkisini üç ay süre ile yeniden tazelemişti; ama konu Mecliste görüşülürken buna karşı çıkanlar olmuştu, çünkü ilgili yasa oy birliğiyle değil, oy çoğunluğuyla geçirilmişti.

⁹⁰ İDA 7879/E 6057; Kaynak: R.26/43.

⁹¹ İDA 7880/E 6448; Kaynak: RV/O, Türkiye, 10.6.1922.

Bu arada boşalan kimi Bakanlıkların doldurulmalarında da güçlükler çıkmıştı. İngilizlere bakılacak olursa, bütün bunlar, Mustafa Kemal'in hâlâ kendi dileklerini Meclise kabul ettirecek bir durumda olduğunu, ama bunu yaparken gittikçe artan güçlüklerle karşılaştığını gösteriyordu. Ankara'da ne kadar görüş ayrılıkları olursa olsun, Meclisteki çoğunluk Misak-ı Milli'ye sadıktı; ama dış siyasette bakışlarını Sovyet Rusya'ya çevirenler ve onların partizanlarının gücünden güne artıyordu. Rumbold, yazısını şöyle bitiriyordu: "Mustafa Kemal şimdilik Bolşeviklerle işbirliğini kesmekten yana değildir"⁹².

Büyük Millet Meclisinin 18.5.1922 Günkü Gizli Oturumu

30 Mayıs 1922 tarihli ve 713 sayılı İngiliz gizli istihbarat raporuna göre, BMM'nin 18 Mayıs'ta yapılan gizli oturumunda, Hıristiyanların Pontos bölgesinde kırımdan geçirildikleri yolunda, Amerika Yardım Komitesi mensubu Dr. Yowell'in kaleme aldığı raporun görüşülmesi sürdürülüyordu. Doğu İlleri milletvekilleri adına bu sorunla ilgili olarak bir önerge imzalayan Diyarbakir milletvekilleri Hamdi ve Mustafa Efendi'ler söz alarak, yönetim bu iddiaları yalanlamaz ve yeterli kanıt ibraz etmezse, bu olayın, sözde kırımlarla hiçbir ilişkisi olmayan Kürtlerin yeniden suçlandırılmalarına yol açabileceğine Meclisin dikkatini çekiyorlardı. Onlara göre, bu konuda hiçbir şey bilmediklerine ve ordu veya halkın bu gibi davranışları hakkında hiçbir şey bilmediklerine ve ordu veya halkın bu gibi davranışları hakkında hiçbir şey duymadıklarına rağmen, kimi siyasal suçluların türesel biçimde cezalandırılmalarının bu denli söylentilere yol açmış olması olasılığına değiniyorlardı. Yaratılmış olan hatalı görüşleri ortadan silmenin yönetimin görevi olduğunu öne sürerek sözlerine son veriyorlardı.

Bundan sonra Hüsrev Bey (Trabzon), Şükrü Bey (Canik), Şevket Bey (Sinop) ve Ziya Hurşit (Lazistan)'çe imzalanan bir önerge okunuyordu. Önerge sahipleri, Pontos'da kırım davranışları veya yer değiştirmeler (tehcir) yapıldığı yolundaki suçlamaların kesinlikle yalanlanmalarını öneriyorlardı. Meclis bu önergeleri görüşmeyi sürdürerek İçişleri Bakanı Ali Fethi'den bilgi dileyordu. Fethi Bey, bu suçlamaları yalanlıyor ve hiçbir Hıristiyan, Rum ve Ermeni'nin yasa dışında cezalandırılmadığını ve hiçbir haksızlığa uğramadığını

⁹² İDA 7865/E 5207.

bildiriyordu. Yönetim, Rumlarla Ermenilere karşı kimi ölçemler almışsa; kimisini mahkûm etmişse veya geçici bir süre için onları sahil bölgelerinden uzaklaştırmışsa, bunu kendi bağımsızlığını korumak için yapmıştı. Durumu incelemek üzere Harput'a gideceğini ve geri dönerken Pontos'u ziyaret edeceğini bildiriyordu. Bu arada Anadolu Ajansı aracılığıyla resmi bir yalanlama yayınlamayı ve Ceno-va'da toplanan çeşitli ülkelerin temsilcilerine bilgi vermesi için Celâlettin Arif'e yönerge göndermeyi üstleniyordu. Bundan başka, yakında, delil ve belgelerle birlikte ayrıntılı bir rapor yayınlayacaktı.

Bir buçuk saat süren görüşmelerden sonra, Burdur milletvekili Veli Bey, ulusal çıkarlara karşı olan kimi Rum ve Ermenilerin yer değiştirmeleriyle ilişkin olarak toplamış olduğu delil ve belgelerin bir özetini açıklıyordu. 74 milletvekilinin imzaladığı kararla görüşmelerin yeterliliği saptanıyor ve Ali Fethi Meclisten çıkarken milletvekillerince alkışlanıyordu⁹³.

Anadolu'daki İç Durum

20 Haziran 1922 tarihli ve 767 sayılı İngiliz gizli istihbarat raporunun "güvenilir bir aracı yoluyla İstanbul'daki Kemalist temsilcisi Hamit Bey'den ve son günlerde Trabzon'dan İstantambul'a gelen bir Kemalistten sağladığımı" iddia ettiği bilgiye göre, Yunus Nadi ve Mahmut Esat, BMM'nde büyük çoğunlukla yeniden Dışişleri Komisyonu başkanı ve asbaşkanı seçilmişlerdi. Raporla şöyle devam ediliyordu:

"Her ikisi de İttihatçıların belli başlı öğelerinden sayılabilirler. Komisyonun seçiminden sonra ilk oturumunda, ulusal dilekleri tatmin etmeyen hiçbir barışın Ankara yönetimince kabul edilmeyeceği ve Yunanlılar büsbütün yenilgiye uğratılincaya dek savaşın sürdürüleceği yolunda karar alınmıştır... Ajanın bildirdiğine göre, Mustafa Kemal'in vermiş olduğu buyruklara karşın, Trabzon bölgesindeki Enver yandaşı örgüt bastırılmamıştır. Bu örgütü bastırması için Albay Sami Sabit Trabzon'a gönderilmişti. Onun Trabzon'da buyrukları uygulanırken, BMM'denki Mustafa Kemal'e karşı milletvekilleri Ankara yönetimine saldırıyorlardı. Öteyandan Mustafa Kemal'in yandaşları olan Ulusal Savunma grubu milletvekilleri Trabzon'da Enver'ci bir örgütün varlığına

⁹³ İDA 7879/E 6053; Kaynak: RV/O, Türkiye, 30.5.1922.

göz yuman vali Hazım Bey'in görevinden uzaklaştırılmasını talep ediyorlar"⁹⁴.

Büyük Saldırıdan Önceki Durum

Istanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold, 29 Ağustos 1922'de İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği gizli yazıya, Mustafa Kemal'in 19 Ağustosta BMM'nde yapmış olduğu konuşmanın İngilizce çevirisini de ilâştiriyordu. Yüksek Komiserin iddiasına göre bu konuşma, "genellikle iyi bilgi sahibi olan ve konuşmanın bir özetini 'Chicago News' gazetesine gönderen Amerika'lı bir gazeteci tarafından İngiliz Yüksek Komiserliği yetkililerinden birine verilmişti". Sir Rumbold şöyle diyordu:

"Bu belge mevsuksa, Kemal'in kullandığı sözcükler oldukça ilginçtir. İstanbul sorununa, ve İngiltere'ye karşı meydan okuyucu edasına karşın, konuşmasının sonuna doğru İngiliz yönetimiyle bir anlaşmaya varmaktan yana olduğunu belli ediyor. Öteyandan bu konuşmanın mevsuk olmaması olasılığı da vardır, çünkü bunun yapılmış olduğu yolunda olağan kanallar yoluyla Ankara'dan alınan telyazılarında hiçbir haber yoktur. Ankara'dan ek bilgi alınıncaya dek bu belge ihtiyatla izlenmelidir".

Sir Horace Rumbold'un bildirdiğine göre, Mustafa Kemal, BMM'nin 19 Ağustos 1922 günkü oturumunda, içerideki durum ve İstiklâl Mahkemelerinin yetkileri konusunda kimi milletvekillerince sorulan soruları cevaplandırdıktan sonra, dış sorunlara geçerek, Türkiye ile Rusya arasındaki iyi ilişkilerden söz etmiş; bu ilişkilerin dış ülkelerde yanlış anlaşıldığını söylemiş, şöyle demiştir:

"Ruslarla bizi bağlaştık yapan durum, siyasal durumumuz ve çıkarlarımızın birliğidir. Bize yapılan tüm barış önerilerine, barış kurulsun diye barışçı görüşlerle karşılık verdik. Bu yönde birçok çabalarda bulunulmuştur. Bizi barışı geciktirmekle suçlayan İngiliz siyasası, uzun bir süreden beri gerekli görüşmeleri erteleme ve bir yanı öteki yana karşı kışkırtmaktan başka birşey yapmamıştır...

Istanbul'un Yunan ordusunca işgali söylentilerine gelince⁹⁵: İstanbul'un Yunanlılarca işgali olasılığıyla tehdit edilemeyiz.

⁹⁴ İDA 7868/E 7185; Kaynak: R/31.

⁹⁵ Yunanlılar, İstanbul'u işgal etmek için 27 Temmuz 1922'de Bağlaştıklara baş vuruyorlar, ama onlara izin verilmiyordu.

Bizce İstanbul zaten yabancı işgalindedir. 15 Mart 1920'den beri İstanbul'u, kurtarılması gereken bir kent olarak niteliyoruz. Toprak bütünlüğümüzü bozma sorunu olduğunda kentlerimiz ister Yunanlılar, ister İngilizler, isterse başka yabancı devletlerce işgal edilmiş olsun; bu pek bir değişiklik yapmaz. Misak-ı Milli'miz, İzmir ve Trakya olduğu kadar İstanbul için de söz eder. Ama bu işgal olursa, uluslararası güçlülere ek olarak ulusumuz arasında nefret duyguları yaratacak ve bundan doğacak sorumluluk bize ait olmayacaktır.

Anadolu'da özerk bir Yunan devleti kurulması akımının türesel veya siyasal bir önemi olamaz. Bu çabadan amaç, Müslümanları silâh altına çağırmaktır... Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığını sağlayacak her türlü barış önerisini kabule hazırız; ama ekonomik baskı kabul edemeyiz..."

İngiliz Yüksek Komiseri, Mustafa Kemal'in bundan sonra çeşitli etki (nüfuz) bölgelerinden ve İngilizlere yaklaşmaktan da söz ettiğini kaydediyoruz; onun bu denli sözler söylemesinin olanaksız olduğuna değinerek konuşmanın sahte olması olasılığını öne sürüyordu⁹⁶.

Lozan Konferansı

Yukarıdaki oturumu izleyen günlerde başlayan büyük Türk saldırısı; Türklerin Yunanlılara karşı kazandıkları zafer; Türk ordusunun İzmir'e girişi; Yunanlıların Anadolu'dan büsbütün çıkarılmaları; onu izleyen Mudanya konferansı ve Mudanya bırakılması konularında BMM'de gizli oturumlar yapıp yapılmadığı bundan sonraki İngiliz gizli istihbarat raporlarından saptanamamıştır. Sürekle gelişen bu olaylar önünde herhalde bilgi kaynakları ani olarak kuruyan İngiliz istihbaratı, BMM'nin bu sorunlarla ilgili gizli oturumlarının belgelerini sağlayamamıştır. Bundan sonra raslanan İngiliz gizli istihbarat belgeleri daha çok Lozan evresini kapsamaktadır.

İngiliz istihbaratı, Lozan Konferansı sırasında, Türk ulusalcılarının görüş ve davranışlarını yakından izliyor; onların gizli oturumları, gizli görüşmeleri ve gizli ilişkileri hakkında ne kadar bilgi toplayabilirse günü gününe İngiliz yönetimine duyuruyordu. Örneğin, Lozan günlerinde İsviçre'de bulunan İsmet Paşa kuruluyla Ankara

⁹⁶ IDA 7872/E 8805.

yönetimi ileri gelenleri ve özellikle Başbakan Hüseyin Rauf'la BMM Başkanı Mustafa Kemal arasında alınıp verilen ve Köstence üzerinden gönderilen gizli yazı ve telyazıları, yolda İngiliz istihbaratınca kesilerek içeriği öğreniliyordu. Bu yüzden, konferanstaki İngiliz delegeleri, özellikle Dışişleri Bakanı Lord Curzon, İsmet Paşa'ya Ankara'dan verilen yönergeleri çoğu kez önceden öğreniyor; İsmet Paşa'nın konferansta ne biçim bir yöntem izleyeceğini önceden saptıyor, ona göre ölçem alıyordu. İngiliz istihbaratı, o günlerde BMM'nde yapılan gizli ve açık görüşmeleri de yakından izliyor; birçok gizli oturumlarda alınan kararları öğrenerek günü gününe İngiliz yönetimine duyuruyordu. BMM ve Ankara yönetiminin, İsmet Paşa kurulana, Lozan'a hareket etmeden önce vermiş olduğu gizli yönergeler de İngiliz istihbaratının eline geçiyordu.

Rus Tehdidi

12 Ocak 1923 tarihli ve 1041 sayılı İngiliz gizli istihbaratının "1922 yılı Aralık ayının sonlarına doğru Ankara'dan İstanbul yetkililerine gönderilen resmi gizli yazıların özetine dayanarak" bildirdiğine göre, bu gizli yazılar, Sovyet Rusya'nın, Ankara yönetimini, Avrupa devletlerine karşı kendi siyasasıyla bağdaşan bir siyasa uygulamaya zorlamak için aldığı tehdit edici ve öteki ölçemler sonucunda oldukça tehlikeli bir durum yaratıldığını gösteriyordu. İngilizlere bakılacak olursa, Anadolu'da dolaşan kaygılandırıcı söylentilere göre, Ruslar, Kafkaslardaki askeri güçlerini takviye ederek 6 orduya çıkarmışlardı. Türk ulusalcıları bu söylentileri doğrulamamakla birlikte, Doğu İllerindeki kendi ordularını da sessizce takviye ediyorlardı. Yunanlılara karşı yapılan son çarpışmalarda Paşa rütbesini alan General Nurettin, kurmayıyla birlikte Doğu savaş kesimine gönderilmişti. İngilizlere göre, bu subay, 1. Dünya Savaşı günlerinde Ruslarca tutsak edilmişti ve onlardan nefret ediyordu.

"Aralık 1922 ortalarına doğru Ankara'dan İstanbul'a gelen kıdemli bir Kemalist yetkilisinden sağladığımı" iddia ettiği bilgiye dayanan rapora göre, Kemalist Türkiye, Avrupa'da Rusların yerini alacak güçlü bir devlet buluncaya dek Ruslarla olan ilişkilerini açıktan açığa kesmek niyetinde değildi. Bu arada Türk siyasası, Rusları Avrupa devletlerine ve Avrupa devletlerini Rusyaya karşı oynamak amacı güdüyordu. Orta Asya'da bir kaydırma akımı şansı ciddi biçimde güçlenir güçlenmez, Pan - İslâmcı bir siyasa geliştirilecek ve

Ankara yönetimi, hiç bir Avrupa devletinin yanını tutmadan Rusya'ya karşı tutumunu değiştirebilecekti. İngilizlerin iddia ettiklerine göre, Çiçerin, 12 Aralık 1922'de yardımcısı Karahan'a gönderdiği kapalı telyazısında, Türklerin içten olmadıklarına dikkatini çekiyor; Rusların, her olanağa karşı Kafkaslarda tehdit edici bir tutum izleyerek Türklere bir ders vermeleri gerektiğine değiniyordu.

İngiliz raporu haberini şöyle sürdürüyordu: Ankara'dan alınan yazılarda, oradaki sol kıskırtmaları, Aralov'dan gizlice ödenek alan kimi milletvekillerinin tutumları yüzünden BMM'ne de yansiyordu. Mecliste, "Doğu ve Batı" siyasaları konusunda gene şiddetli görüşmeler oluyor ve çıkarılan siyasal gürültünün, yönetimin dengesini etkilemesinden ve bunun Lozan'daki barış görüşmelerine tesir etmesinden kaygılanılıyordu. Mustafa Kemal hiçbir yanı tutmayarak tarafsız kalmaya çalışıyordu.

Ankara'dan alınan 23 Aralık 1922 tarihli gizli yazıya göre, o güne dek, hiç olmazsa Mustafa Kemal duruma hâlâ egemendi, ama güçlükleri artmıştı. Ankara yönetiminin kesin tutumu, Hüseyin Rauf'un Başbakan sıfatıyla 22.12.1922'de Ulusal Hakları Koruma grubu gizli oturumunda yapmış olduğu ve Mustafa Kemal'in başkanlık ettiği toplantıda meydana çıkıyordu. Hüseyin Rauf özetle şöyle diyordu:

"Rusların bize küstüklerini ve onların iyi niyetlerini yitirdiğimizi sanıyorsunuz. Hayır, yanılıyorsunuz. Ruslar bize küsmüş değillerdir, çünkü bize küsecek bir nedenleri yoktur. Türkiye'nin yorgun düştüğünü ve barışa büyük ölçüde gereksindiğini anlıyorlar. Boğazlar sorununda biraz kaygı duyuyorlarsa, gene anlamalıdırlar ki, herhangi bir özveride bulunmadan yalnız bizim aracılığımızla Boğazları kapatamadılarsa suç bizim değildir. Rusya iyi bilmelidir ki, bir gün, belki bir kaç yıl içinde kendisi yeniden kuvvetlenince, Karadeniz'de hareket serbestisi kazanacaktır.

Rusya bize karşı düşmanca davranışlarda da bulunamaz, çünkü Ruslar kendi ülkelerini yeni baştan örgütleyinceye dek bizim yardımımıza gereksinmektedirler. Ondan sonra ne olacağını kimse kestiremez. Dolayısıyla, kimi üyelerin Türk - Rus dostluğu konusunda beyan etmekte oldukları korku yersizdir. Kimi milletvekilleri de, Lozan'da yapmış olduğumuz kimi vaad-

lerle haklarımızdan vazgeçtiğimizi iddia ediyorlar. Bu da yanlış. Hiçbir hakkımızdan vazgeçmiş değiliz.

Bundan böyle İstanbul başkentimiz olacak değildir. Bugüne dek yaptığımız gibi İstanbul'u savunmak zorunda değiliz. İstanbul, İslâmlar - arası bir kent biçimine gelmiştir, çünkü Halifelîğin başkentidir. İstanbul'u savunmak tüm Müslümanların görevidir. Dolayısıyla Büyük Devletler onu işgal ederek yönetmek cesaretini gösteremeyeceklerdir, çünkü bu denli davranış dünya çapında bir ayaklanmaya yol açacaktır. Dolayısıyla İstanbul'la ilgili kaygılar da yersizdir..."

İngilizlerin 22 Aralık 1922'den sonra Ankara'dan aldıkları iddia ettikleri gizli yazıya göre, Ankara'da yönetimin siyasasına karşı kıskırtmalar sürüp gidiyordu. Mustafa Kemal'in önerisi üzerine, Ulusal Hakları Savunma grubu, tutucu milletvekilleriyle bir anlaşmaya varmaya çalışıyordu. Bu konuyu Yunus Nadi ve Ragıp Bey'ler incelemekle görevlendirilmişlerdi ⁹⁷.

Büyük Millet Meclisinin 1, 2 ve 3.1.1923 Günkü Gizli Oturumları

8 Ocak 1923 tarihli ve 1037 sayılı İngiliz gizli istihbarat raporuna göre, 2 ile 3 Ocak 1923 gecesi BMM'nde yapılan gizli oturumda Lozan Konferansı görüşülürken, Başbakan Hüseyin Rauf, Bakanlar Kurulu adına, barış veya savaş ilân etmek ve gerekirse yeni Türk - Rus ittifak antlaşmasını imzalamak için Meclisten tam yetki dileyor; Meclis ona bu yetkiyi veriyordu. İngiltere Dışişleri Bakanlığı buna çok önem veriyor; yetkililerden R. C. Lindsay, 9 Ocakta şu derkenarı kaleme alıyordu:

"Bu doğru ise çok önemlidir, çünkü Ankara yönetimi, (henüz Cumhuriyet değil), ilk adımda antlaşmayı (Lozan) kabul edebilir. Anlaşılan Rusya ile imzalanacak antlaşma, Lozan Antlaşmasına bir alternatif oluşturacaktır" ⁹⁸.

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri vekili Arthur Hender-son'un 2 Ocak 1923'de Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a bildirdiğine göre, BMM 1 Ocak 1923'te gizli bir oturum yaparak, son günlerde Lozan'dan dönen maliye uzmanı Hasan Bey'in Lozan görüşmeleri hakkında yaptığı konuşmayı dinliyordu. Görüşme sonunda İsmet

⁹⁷ İDA 9099/E 586; Kaynak: HV/7/A, Türkiye, 19.12.1922.

⁹⁸ İDA 9059/E 589.

Paşa'ya güven ve bağlılık beyan eden bir önerge kabul ediliyor ve konferanstaki tutumu onaylanıyordu⁹⁹.

24 Ocak 1923 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporunun "sağlam bir kaynaktan" öğrendiğine göre, Dr. Adnan'ın İstanbul'daki enformasyon bürosu, 21 Ocakta Ankara'dan şu gizli haberi alıyordu:

"Başbakan ve Dışişleri Bakanı vekili Rauf Bey, BMM'nin Bakanlar Kuruluna vermiş olduğu tam yetkiye dayanarak, Sovyet Rusya'nın 7.10.1922'de Ankara yönetimine sunmuş olduğu ittifak antlaşması tasarısı konusunda Sovyet temsilcisi Aralov'la görüşmelere başlamıştır."

İngilizlere bakılacak olursa, İstanbul'daki resmi Türk görüşüne göre, yukarıda sözü edilen gizli haberde verilen bilgi, Lozan Konferansını etkilemek üzere yapılan bir blöfdü. Bunun blöf olduğu şundan anlaşılıyordu: İzmir milletvekili ve BMM'nin Dışişleri Komisyonu Başkanı Yunus Nadi'nin ("kendisi Rus dostudur"), Ocak 1923 ortalarında İstanbul'a geldiğinde gizlice bildirdiğine göre, BMM'nde ve Ankara basınında Rus - Türk dostluğundan yana yapılan tüm konuşma ve yayınlanan tüm yazılar büsbütün blöfdür ve Mustafa Kemal'in, şimdilik Ruslarla daha sıkı ilişki kurmaya niyeti yoktur. Ankara'da genel görüş, Sovyet Rusya ile özellikle Türklerin Kafkaslardaki çalışmalarını kısıtlayıcı bir antlaşma daha imzalanmasına karşıdır. Mustafa Kemal, Ruslarca büyük ölçüde kuşku ve güvensizlikle karşılanan büyük bir İslâm Birliği projesiyle ilgilenmektedir; ama o sırada Rusların canını sıkmayı dilemiyor; dolayısıyla onlara cesaret veriyor ve aynı zamanda Türklerle Ruslar arasında yeni bir antlaşma imzalaması olasılığını Lozan'ı etkilemek için kullanıyordu¹⁰⁰.

Musul Sorunu

9 Şubat 1923 tarihli ve 1074 sayılı İngiliz gizli istihbarat raporunun "Ankara'dan İstanbul'a gönderilen gizli yazılardan" öğrendiğine göre, BMM oturumlarını sürdürüyor; Lozan'daki gelişmeler yüzünden Mecliste coşku beliriyor; solcu milletvekilleriyle Ruslardan etkilenen veya "para alan milletvekilleri" eskiye oranla daha inatla davranıyorlarsa da, milletvekillerinin çoğunluğu, sorunun barış yo-

⁹⁹ İDA 9120/E 130.

¹⁰⁰ İDA 9100/E 1241.

luyla çözümlenmesinden yanaydı. Konferansta kesinti olursa, ülkenin ne gibi güçlüklerle karşılaşacağını anlıyorlardı.

BMM'nin 27 Ocak 1923 günkü gizli oturumunda söz alan Başbakan Hüseyin Rauf, Musul sorununa değinerek, bu sorunun İngiltere için bir onur konusu biçimine geldiğini, ama her iki yanın bunu bir savaş nedeni yapmasına sebep olmadığını söylüyor, şöyle diyordu:

“İngiltere'in bu konuyu Cemiyet-i Akvam'a sunmakla kendi yüzünü kurtarmaya çalıştığını unutmuyarak bu sorundaki tutumumuzu sürdürmeliyiz. İngiltere, Cemiyet-i Akvam'ın bu konuda Türkiye'den yana bir karar vermesini sağlamaya çalışarak zor bir durumdan kurtarmaya çalışacaktır”.

Solcu milletvekilleri, Hüseyin Rauf'un bu denli sözleriyle alay ediyorlar; onlardan birisi şöyle diyordu: “Rauf Bey yanlış bilgi almışlardır”. Hüseyin Rauf şu karşılığı veriyordu: “Barış diledik ve dileyorum, ama her türlü ölçemi alıyoruz; özellikle Boğazlar yakınındaki ordularımızı takviye ediyoruz ve olayların seyrini bekliyoruz. Bu arada Rusya ile de iyi ilişkilerimizi sürdürüyoruz”¹⁰¹.

16 Şubat 1923 tarihli ve 1083 sayılı İngiliz gizli istihbarat raporunun, “Ankara yönetiminin İstanbul'daki temsilcilerinden” öğrendiğine göre, BMM'nin 29 ve 30 Ocak 1923'de yapılan gizli oturumlarında, Fransızlara karşı sert eleştirmeler oluyor; Fransız siyasasına saldıırılıyordu. Tüm milletvekilleri, ayrıca Anadolu basını açıkça şunu belirtiyordu:

“Şimdi düşmanımız olan yalnız İngiltere değil, aynı zamanda Fransa'dır. Musul sorununda İngiltere ile bir anlaşmaya varılabilir, ama mali sorunlarda ve kapitülasyonlar konusunda Fransa oldukça inatla davranıyor ve bize karşı en aşağı minnetsizlik gösteriyor”¹⁰².

Lozan Konferansı Günlerinde Türk - Rus İlişkileri

14 Şubat 1923 tarihli ve 1077 sayılı İngiliz gizli istihbarat raporunun bildirdiğine göre, Moskova ile Ankara arasında imzalanması tasarlanan ve 1921 Mart Antlaşmasının yerini alacak olan yeni antlaşma henüz imzalanmamıştı. Başbakan Hüseyin Rauf, 30 Ocak 1923'de Sovyet elçisi Aralov'a gönderdiği yazıda, o sırada oldukça

¹⁰¹ İDA 9121/E 1625.

¹⁰² İDA 9100/E 1998; Kaynak: HV/7, Türkiye, 1.2.1923.

meşgul bulunduğunu ve yeni antlaşma tasarısını kendisiyle görüşemeyeceğini bildiriyordu. BMM'nin 7 Şubat 1923 günkü gizli oturumunda söz alan Hüseyin Rauf şöyle diyordu:

“Rusya'nın bize kabul ettirmeye çalıştığı koşulları kabul edersek, maceraperestlerden oluşan bir yönetimce köle edileceğiz. Tanrı göstermesin, köle olacaksak, Rusya yerine daha iyisi Batı'ya köle olalım, çünkü Batı hiç olmazsa uygarlığın merkezidir”.

12 Şubat 1923 tarihli İngiliz gizli raporuna göre, Ruslarla Türkler arasında antlaşma tasarısıyla ilgili görüşmeler yeniden başlıyordu. Hüseyin Rauf, Meclisin 9 Şubat 1923 günkü gizli oturumunda, Rusların daha önceki koşullarına yapılan itirazlara karşın, Ankara yönetiminin yeni koşulları oldukça değişik ve daha makul bulunduğunu açıklıyor; görüşmelerin yeniden başladığını, ama o güne dek henüz bir karara varılmadığını bildiriyordu. Bu arada Lozan Konferansı 5 Şubat 1923'de kesintiye uğruyor; Ankara yönetimi, Sovyet Rusya ile olan ilişkilerini gene pekleştirmek gerektiğini duyuyordu¹⁰³.

28 Şubat 1923 tarihli ve 1096 sayılı İngiliz gizli istihbarat raporunun “Dr. Adnan'ın Ankara'dan almış olduğu gizli yazılara” dayanarak bildirdiğine göre, BMM'nin 9 Şubat 1923 günü yapılan gizli oturumunda söz alan Başbakan Hüseyin Rauf, Ruslarla görüşmelerin yeniden başladığının doğru olduğunu; daha önce Rusların öne sürmüş oldukları koşullar kabul edilemeyecekken ve Türk ulusunu köle durumuna sokacakken, Rus yönetiminin şimdi Türk haklarını tanımaya yandaş olduğunu gösterdiğini ve koşullarını değiştirdiğini; bununla birlikte, yönetimin Rus temsilcileriyle yeniden görüşmelere başladığını ve Türk ulusu yararına olduğu saptanırsa, kendisine verilen yetkiye dayanarak antlaşmayı imzalayacağını; ama bunun savaş yapılmasının dilendiği anlamına gelmemesini; aksine, yönetimin barış dilediğini ve Rusya ile yeni bir antlaşma imzalarsa, Türk ulusunun barışsever idealinin gerçekleşmesi yolunda yapacağını bildiriyordu.

Hüseyin Rauf'un bu konuşması kimi milletvekilleri arasında gürültü kopmasına yol açıyor; yönetimin bu kararını, daha önce açıkladığı ve Ruslarla anlaşmaya varma olanağı olmadığından söz

¹⁰³ İDA 9100/E 1869; Kaynak: RV/O, Türkiye, 28.1.1923.

eden sözleriyle nasıl bağdaşabileceğini soruyorlardı. Rauf Bey, Rusların o sırada kullandıkları dilin ılımlı olduğunu ve antlaşma tasarısındaki değişikliklerin Türk yönetimine görüşmeleri sürdürmek fırsatını verdiğini açıklıyordu. Ayrıca, bu konuda henüz bir karar alınmadığını ve hangi yolun barışa gideceği saptanıncaya dek bir karar alınmayacağını Meclise hatırlatıyordu. Sonra ne olursa olsun, antlaşma BMM'nin onayına sunulacaktı¹⁰⁴.

Lozan Konferansıyla İlişkin Entrikalar

Istanbul'daki İngiliz işgal gücü başkomutanı General Sir Harrington, 18 Şubat 1923'de İngiltere Savaş Bakanlığına şu ilginç kapalı telyazısını gönderiyordu:

“Japon Büyükelçisi beni şimdi görmeye geldi. Bana anlatığına göre, bu anda Mustafa Kemal, BMM'nde hâlâ milletvekillerinin çoğunluğunca desteklenmektedir. Mustafa Kemal ve İsmet Paşa gerçekten barış dileyolar; ama Sovyet Rusya elçisi Aralov, barış olanaklarını ortadan kaldırmak için ılımlı milletvekillerini satın almada çok para harcıyor. Mustafa Kemal'e karşı olan muhalefet gittikçe büyümekle birlikte, Kemal, durumundan emin bulunuyor. Sorun ertelenmeden şimdi çözüme bağlanırsa, Mustafa Kemal çoğunluk sağlayabilir. Japon Büyükelçisinin Ankara'dan sağladığı bilgi çoğu kez mevsuktur”¹⁰⁵.

28 Şubat 1923 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporu, “oldukça güvenilir bir ajanın İstanbul'a dönen İsmet Paşa'nın yaveri Atıf Bey'le yaptığı görüşme sonunda sağladığı 19.2.1923 tarihli bilgiye” dayanarak, İsmet Paşa'nın büsbütün barıştan yana olduğunu ve Ankara'ya dönünce, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un öne sürmüş olduğu geniş öneriler çerçevesinde bir barış yapılmasına BMM'ni inandırmaya çalışacağını; BMM barışa karşı çıkarsa, İsmet Paşa'nın Dışişleri Bakanlığından ve Ordudaki komutasından ayrılarak kendi özel yaşantısına çekileceğini; Türk delegeleri arasında büyük görüş ayrılıkları olduğunu ve İsmet Paşa'nın, Dr. Rıza Nur'un entrikalarından bıkip usandığını saptayordu.

Aynı raporda iddia edildiğine göre, Ankara'da Kavaklı Fevzi Paşa başkanlığında gizli bir örgüt kuruluyordu. Bu örgüt, yüksek

¹⁰⁴ İDA 9100/E 2357; Kaynak: HV/7, HV/7a, Türkiye, 12.2.1923.

¹⁰⁵ İDA 9067/E 2012.

rütbeli büyük subaylardan, kimi milletvekili ve ulemadan oluşuyordu. Ulusal Savunma adını taşıyan bu örgüt, barış imzalandıktan sonra siyasal bir parti biçimine gelecek ve şu programı uygulayacaktı:

1. Anayasanın kaldırılması;
2. Padişahlığın geri getirilmesi; ve
3. Daha önce yürürlükte bulunan anayasanın küçük değişikliklerle uygulanması.

Anlaşılan Hüseyin Rauf'un da bu örgütle ilişiği vardı ve örgüte girmesi için İsmet Paşayı da inandırmaya çalışıyordu¹⁰⁶.

Ankara'daki Gergin Durum

7 Mart 1923 tarihli ve 1106 sayılı İngiliz gizli istihbarat raporuna göre, Şubat sonunda BMM karışık bir durumda idi. Herkes kendi görüşünü beyan etmeye kalkışıyor ve bir grup biçiminde davranmak olanağı ortadan kalkıyordu. Grup disiplini oldukça çökmüştü. Yönetimden yana olan milletvekilleriyle karşılıklı milletvekilleri arasında düzen ve sürtünme sürüp gidiyordu. Bu, Mecliste anormal bir durum yaratıyordu. Ankara'dan alınan 25 Şubat 1923 tarihli resmi bir yazıda, yönetimin büyük güçlüklerle karşılaştığı; delegeler arasında görüş ayrılıkları olduğu; özellikle İsmet Paşa ve Dr. Rıza Nur arasında anlaşmazlıklar çıktığı; bunun sonucu olarak milletvekilleri arasında bir kışkırtma başladığı ve böylece etken bir sonuca varılmasını engellediği bildiriliyordu. Bu anlaşmazlıkların sonucu olarak Mecliste yeni bir grup meydana geliyordu. Bu grup, askeri öğelerden ve "aşırı eğilimli ulemadan" oluşuyordu. Buna üçüncü grup adını vermişlerdi ve yönetime de karşı koyuyordu. İktidar ve muhalefet gruplarının bu karşılıklı düzenleri yanında Aralov'la komünistler de kışkırtmalarda bulunuyorlardı. Dr. Rıza Nur, İsmet Paşa'ya karşı propagandasını sürdürüyordu. Sonuç karma karışık bir durumdu.

İngiliz raporundan anlaşıldığına göre, Mecliste Kemalistlerin 120 milletvekili ve üç muhalif grubun 115 ile 120 arasında değişen milletvekili vardı. 40'a yaklaşık olan sözde bağımsızlar, siyasal rüzgârın esintisine göre bir yandan öteki yana kayıyorlardı. İktidar ve muhalefet milletvekilleri bu grubun desteğini kazanmaya çalış-

¹⁰⁶ İDA 9067/E 2217.

şıyorlardı. Dr. Rıza Nur ve Sovyet elçisi Aralov'un "etkisinde olan birçok milletvekilleri", Türkiye ile Rusya arasında yapılması önerilen yeni antlaşma tasarısının ivedilikle Meclise sunulması Lozan tasarısıyla birlikte görüşülmesini ve her iki tasarı arasında "ulusun çıkarlarının gerektiği gibi sağlanıp sağlanmadığının saptanması için" mukayese yapılmasını talep ediyorlardı.

Böylece, Mustafa Kemal'in bir süre önce sezmiş olduğu iç mücadele başlamış bulunuyordu; ama Kemal, Meclisteki durumu normale getirmek için ve yönetimin görüşlerini egemen kılmak amacıyla olağanüstü ölçümler almaya hazır olduğunu gösteriyordu. Mustafa Kemal ve yandaşları, İngilizlere bakılacak olursa, durumdan yararlanarak Meclisi dağıtmak ve böylece muhalefetten kurtulmak çaresini düşünüyorlardı. Söylenişine göre, Mustafa Kemal, o sırada Bursa'da bulunan Çolak Kemal'in askeri gücüne güveniyordu. Bu güç, verilecek emirle Ankara üzerine yürümeye hazırlanıyordu. Bu ordu arasında, muhalefet milletvekillerine karşı o kadar çok propaganda yapılmıştı ki, bu ordunun yönetimi desteklemesine güveniliyordu. İllerde ve İstanbul'da da, yönetimin yardımına koşacak birçok Ulusal Hakları Savunma örgütleri ve ögeleri vardı¹⁰⁷.

Bu arada, Bükreş'deki İngiliz diplomatik temsilcisi Sir H. Dering'in 26 Şubat 1923'de İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği şu kapalı telyazısı oldukça ilginçtir:

"Daha önce, savaş günlerinde Bükreş'te 'Times' gazetesinin muhabiri bulunan Mr. Brown adlı bir gazeteci, bugün Ankara'dan doğrudan buraya gelmiştir. Romanya Dışişleri Bakanı kendi kişisel görüşlerine dayanan şu bilgiyi vermiştir: Mustafa Kemal Mecliste barıştan yana çoğunluğu sağlamak için ılımlı partinin büyük bir bölümünü kazanmaya çalışacaktır. Bunda başarı sağlayamazsa, Ankara'da kendisine sadık 30.000 kişilik bir ordu vardır; BMM'ni dağıtacak ve bu ordunun yardımıyla barıştan yana karar alacaktır. Meclisteki solcuları satın almak için Bolşevikler çok altın harcamışlardır. Her gün Rusya'dan gelen gemiler Sovyet elçisi için daha da altın getirmektedirler"¹⁰⁸.

¹⁰⁷ İDA 9068/E 2526.

¹⁰⁸ İDA 9068/E 2246.

Gene Sir H. Dering aynı gün Lord Curzon'a gönderdiği ikinci bir telyazısında şöyle diyordu:

“BMM’nde barıştan yana olan ve 110 milletvekili bulunan Hak Partisi, Mustafa Kemalle İsmet Paşa’dan yanadır. Yabancı yargıçların atanmaları konusu dışında (ki onların Türk yönetimince atanmasını talep ediyorlar) Lozan’da yapılan tüm önerileri kabule hazırdırlar. İlimli parti, Ali Bey’in emrindedir ve 150’ye yaklaşık milletvekilinden oluşmaktadır. Bunlar, ekonomik sorunlar ve belki Boğazlar ve Musul sorunlarıyla ilişkin koşullarda değişiklik yapılmasını talep ediyorlar. Aşırı eğilimli sol parti 65 milletvekilinden oluşmaktadır ve Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa’nın emrindedir. Bunların hepsi de barışın imzalanmasına karşıdırlar¹⁰⁹.

İsmet Paşa’nın BMM’de Barış İçin Mücadelesi

7 Mart 1923 tarihli ve 1106 sayılı İngiliz gizli istihbarat raporunun “Dr. Adnan Bey’in 27.2.1923 tarihine dek Ankara’dan almış olduğu çeşitli resmi gizli belgelerden sağladığı” bilgiye göre, Şubat ayı sonlarına doğru ilimli parti BMM’nde başarı sağlamış ve kimi değişikliklerle, antlaşma tasarısının kabulü kararlaştırılmıştı; ama iç durum, gelişmeleri daha da karıştırmış ve bu konuda kesin bir karar alınması güçleştirilmişti. Raporda, herhangi bir anda durumun değişebileceği ve “aşırı eğilimlilerin” bir yönetim çarpısı (hükümet darbesi) yapabileceği iddia ediliyordu. Barış sorunu, parti kavgaları yanında ikinci plana düşmüştü ve her iki yanca bir özür olarak kullanılıyordu.

İsmet Paşa Ankara’ya döner dönmez BMM’nin gizli oturumuna katılıyor ve şöyle konuşuyordu:

“Anayurduna olan görevlerini yapmaktan vicdanen serinlik ve memnunluk duyan bir kişi olarak bugün size, yani halkıma dönüyorum... Size bir barış projesi getirdim. Bize bütünlenmiş bir barış garantisi etmemekle birlikte, BMM’nin dikkatle incelemesini dilediğim kimi küçük özveriler ve muhasımlarımızın da bize yapacakları birçok küçük özveriler dışında, tatmin edici bir barış projesi; dahası, Türk delegasyonunun geçmişte sağlamış oldukları projelerden daha iyi bir barış projesi olarak

¹⁰⁹ İDA 9068/E 2247.

sayılabilir. Ben ve arkadaşlarım bundan gurur duyarız. Bu barışın halkımızca memnunlukla karşılanacağına inanıyorum.

Savaştan yorulduğumu veya korktuğumu ve ne pahasına olursa olsun barış dilediğimi sanmayınız. Hayır, savaş gerektiğinde savaşa inanırım; ama buna kesinlikle gerek olmadığında bundan kaçınılmalıdır. Savaş güzel bir oyundur, ama bu oyunu sık sık ve uzun süre oynayanlar sonunda bundan yorulurlar ve felâketle karşılaşır. Bu yüzden bu projeyi iyice inceleyiniz. Şimdiki durumda bile ulusal amaçlarımızın büyük bir kısmını sağlamaktadır ve sağlayabileceğimi umud ettiğim karşılıklı öz-veriler sayesinde bu proje, bizi büsbütün memnun edecektir”.

İsmet Paşa ayrıca konferansın çalışmaları, komisyonlardaki uğraşmalar, Türk kurulunun karşılaştığı güçlükler hakkında ayrıntılı bilgi vererek, Meclisten, antlaşma projesini Bakanlar Kurulu incelemenden önce madde ve madde tetkik etmemesini dileyordu. Bundan sonra çeşitli maddeleri açıklıyor; bunlar arasında ekonomik ve mali hükümlerin de olduğunu, ama bunlar üzerinde anlaşmaya varılmadığını açıklıyor; bunların, tıpkı Musul sorunu gibi proje dışında görüşülmelerini öneriyor; bu sırada oturuma son veriliyordu¹¹⁰.

Ankara’da bu gelişmeler kaydedilirken, İstanbul’da İngiliz işgal gücü başkomutanı General Harington, 2 Mart 1923’de İngiltere Savaş Bakanlığına şu kapalı telyazısını gönderiyordu:

“Dr. Adnan ve hanımı beni şimdi ziyaret ederek, İsmet Paşa’dan kişisel bir mesaj getirdiler. Bu mesajın özü şudur: İngiliz delegasyonu Lozan’dan ayrıldıktan sonra Fransız ve İtalyan delegelerinin öne sürmüş oldukları Montagna formülü ve kimi ekonomik hükümlerin antlaşmadan çıkarılmalarıyla ilgili önerilerin (ki bunlar Bağlaşıklar adına yapılmıştı), şimdi İngiltere tarafından onaylanmadığını Mecliste açıklamakla İsmet Paşa’nın durumu ve barış şansı zayıflamış bulunuyor. İngilizlerin kuşku yaratan bu denli davranışları kötü izlenim yaratmıştır, çünkü bizzat İsmet Paşa, BMM’nde, İngilizlerle olan tüm güçlüklerin halledilmiş olduklarını söylemişti ve İngilizlerin savaş değil barış dilediklerine Meclisi inandırmayı umud ediyordu.

¹¹⁰ İDA 9068/E 2526.

Ben, Adnan Bey'e, İngiltere'nin barış dilediğini, ama kendisine danışılmadan öne sürülen önerileri onaylayamayacağımı söyledim. Adnan Bey'in anlattığına göre, İsmet Paşa ve Mustafa Kemal, Mecliste üç gün sert mücadele yürütmek zorunda kalacaklar ve bu süre içinde, İngiltere'nin öteki Bağlaşıklarıyla aynı görüşte olduğu Mecliste açıklanırsa, onların bu mücadelesi daha kolay olacaktır. Kendilerine, İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold'a başvurmalarını önerdim"¹¹¹.

Büyük Millet Meclisinin 2.3.1923 Günkü Gizli Oturumu

8 Mart 1923 tarihli İngiliz gizli istihbarat raporuna göre, BMM'nin 2 Mart 1923 günkü gizli oturumunda söz alan İsmet Paşa, antlaşma tasarısının kabulünü gene tüm gücüyle öneriyordu. Savaşın gereksiz olduğunu ve ulusun yorgun düştüğünü hatırlatıyordu; ama Meclis, Karaağaç ve Dimetoka'nın Türkiye'ye verilmesini; Yunanistan'ın savaş tazminatı ödemesini; Musul sorununun ivedilikle çözümlenmesini; ekonomik ve mali konuların ileride görüşülmek üzere antlaşma dışında bırakılmalarını ve Türk görüşünün kabulünü talep ediyordu. Lozan'da kararlaştırılan öteki sorunlarda da milletvekilleri eleştirilerde bulunuyorlardı. Yönetim, muhasım bir Meclisle karşı karşıya kalıyordu. Muhalefet grupları Mustafa Kemal'e sert biçimde saldırıyor; onu kararsızlıkla ve anayasaya karşıt olarak davranmakla suçluyorlardı. Görüşmeler sürüp gidiyordu; durum belirsizdi, ama yönetimin sert bir tutum izlediği bildiriliyordu¹¹².

15 Mart 1923 tarihli ve 1111 sayılı İngiliz gizli istihbarat raporunun "Dr. Adnan ve Refet Paşa'ya Ankara'dan gönderilen resmi yazılara" dayanarak bildirdiğine göre, İsmet Paşa, BMM'nin 2 Mart 1923 günkü gizli oturumunda şöyle konuşmuştu:

"21 Şubat 1923 günkü konuşmamın Mecliste yanlış anlaşıldığını; kimi kişilerin, ne pahasına olursa olsun barıştan yana olduğumu ve ülkenin çıkarlarına önem vermediğimi söylemiş olduklarını üzüntü ile duydum. Bu oldukça ciddi ve yalan bir suçlamadır. Sizin kadar ben de ülkenin çıkarlarını, bağımsızlığını ve haklarını destekliyorum. Ama barış veya savaş sorunu

¹¹¹ İDA 9068/E 2380.

¹¹² İDA 9069/E 2569; Kaynak: CX/6969/X.

olduğu zaman, kişi, yurdunun onurunu, çıkarlarını ve gücünü de düşünmelidir.

Son birbuçuk yıldan beri savaşı yeğ tutanlar arasında idim ve bunu yaparken yurduma karşı olan görevimi yaptığıma inanıyordum. Dün savaş dileyordum, çünkü çıkarlarımız bunu gerektiriyordu; ama şimdi barış dileyorum, çünkü yurdumuzun hayati çıkarlarının bunu gerektirdiğini görüyorum. Barış, suçlandığım gibi, ulusun çıkarlarına karşı olacaksa bunu dilemiyorum. Barış dileyorum, çünkü barışa gereksindiğimizi görüyorum.

Anadolu temizleninceye dek, İstanbul ve Trakya kurtarıncaya dek savaş dileyordum; ama bunlar kazanıldıktan sonra, savaş benim için önemini yitirmiştir ve onun sürdürülmesi için bir neden yoktur. Gerçekten niçin korkuyorsunuz? Yorulmadık mı ve ulusumuz barış için haykırmıyor mu? Bu, gerekirse savaşamayacağımız anlamına alınmamalıdır.

Onurlu ordumuza güvenim vardır, ama büyük amaçlarımıza nail olduğumuz bu sırada bu orduyu daha çok özverilerde bulunmaya çağırmamıza bir neden olmadığına inanıyorum. Misak-ı Milli'mizin büyük bir kısmı sağlanmıştır. Daha az önemi olan noktalar, savaşın sürdürülmesini haklı göstermezler. Tüm Bakanlarımız benim gibi düşünüyorlar – ülkeyi daha çok özverilere ve savaşın yaratacağı kayıplara göğüs germeye mecbur edecek ciddi nedenler olduğuna hiçbirimiz inanmıyoruz.

Yönetiminiz size bir barış projesi sunacaktır. Bu Projede göreceksiniz ki, Musul, yargı, mali kapitülasyonlar, barış imzalandıktan sonra görüşülmek üzere proje dışında bırakılmışlardır. Bu projeyi hazırlarken yönetim tüm olanakları, tüm sonuçları incelemiştir. Kimilerinin düşündükleri gibi bizi böyle davranmaya zorlayan nedenler korkuya dayanmıyor. Hayır, barış dileyorum, çünkü savaş için bir neden görmüyoruz. Ülkemizin refahını, gelişmesini dileyorum.

Beni yabancı etkisi altında olmakla suçlayanlara birkaç söz söylemeyi dileyorum. Bu denli esassız ve adi suçlamalara karşılık vermeyi dilemiyorum, ama şunu tekrarlamak isterim ki, Batı Ordusunun komutanı ve Dışişleri Bakanı olarak bendeniz

savaşın yurdumuzun çıkarları yararına olacağına inanmıyorum. BMM bu inancıma katılmıyorsa ve savaş ilân etmeyi dileyorsa, bir asker olarak görevimi yapmaya hazırım”.

İsmet Paşa konuşmasının sonuna doğru oldukça duygulu davranıyordu. Bunun üzerine Ali Fuat ayağa kalkarak, hiç bir kimse onun gibi büyük bir yurtseveri, onurlu bir şefi v.s. ulusun çıkarlarına önem vermemekle suçlayamayacağını bildirerek Meclis adına ondan af dilenmesini öneriyor; İsmet Paşa Meclisten ayrılıyor; ondan sonra Dr. Rıza Nur söz alıyordu.

Aynı raporda iddia edildiğine göre, 1923 yılı Mart başlarında, Türk istihbarat dairesi şefi ve Mustafa Kemal’in kurmayına mensup olan Ethem Hidayet, güvenilir bir İngiliz ajanıyla görüşürken (Ethem Bey onun ajan olduğunu herhalde bilmiyordu), Mustafa Kemal’in son günlerde, Musul sorununda inatçı bir tutum izleyen kimi milletvekillerine, Musul’un Türkler için hiç yararlı olmayacağını; aksine, hiç bir karşılık vermeden devletin gelirini kemiren bir il olduğunu; askeri güce başvurarak Musul’u almaktan hiçbir kazanç sağlanamayacağını; ama üç dört yıl içinde yalnız Musul değil, tüm Irak, Basra, Arabistan, Suriye ve belki öteki İslâm ülkelerinin Türk hegemonyasına girebileceklerini; bunun İslâm Birliği projesi yoluyla yapılacağını ve bu projenin başarı şansının büyük olduğunu söylediğini bildirmiş. Mustafa Kemal’e göre, 10 yıl veya daha az bir süre içinde, söz konusu bölgelerde tek bir İngiliz veya Fransız askeri kalmıyacaktır¹¹³.

Türklerin Kendi Barış Projeleri

Istanbul’daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold, 4 Mart 1923’de Dışişleri Bakanı Lord Curzon’a şu kapalı telyazısını gönderiyordu:

“Ankara’daki Fransız temsilcisi Albay Mougın’in telyazısıyla bildirdiğine göre, BMM’ndeki görüşmeler uzun sürecektir, çünkü 40 milletvekili konuşmak dileğinde bulunmuştur. Paris’ten dönen Ferit Bey, Ankara’ya gitmek üzere 2-3 gün önce İstanbul’dan geçmiştir. Bu bir talihsizliktir, çünkü İsmet Paşa’ya karşılıklı olduğuna göre herhalde fırsattan yararlanarak ona saldıracaktır”¹¹⁴.

¹¹³ İDA 9070/E 2802.

¹¹⁴ İDA 9068/E 2388.

21 Mart 1923 tarihli ve 1115 sayılı İngiliz gizli istihbarat raporuna göre, BMM'nin 6 Mart 1923 günkü gizli oturumunda Musul sorunu görüşülürken, Milletvekilleri yönetime karşı gene eleştiride bulunuyor, gürültü çıkarıyorlardı. Görüşmelerin başlangıcında söz almayan İsmet Paşa, ani olarak ayağa fırlıyor, duygulu ve dramatik biçimde şöyle haykırıyordu:

“Gene görüyorum ki kuşku ve anlayışsızlık vardır. Buna daha çok dayanmam. Davranışlarıma ve kişisel olarak bana güveniniz yoksa, hem Dışişleri Bakanlığından hem Batı savaş kesimi komutanlığından derhal çekileceğim. Ordunun büsbütün yorulduğunu ve savaşın çılgınlık olduğunu anlamıyorsunuz. Askeri teknik sorunlarda düşünemiyor, muhakeme edemiyorsunuz. Bana müsaade buyurunuz: görevimden çekilme dilekçemi hazırlayıp vereceğim”.

Bu dramatik davranıştan sonra İsmet Paşa yerine oturuyordu. Bunun Meclis üzerindeki etkisi elektrikli oluyordu, çünkü herkes şaşır kalmıştı. İngilizlere Bakılacak olursa, bunun önceden danışıklı olarak hazırlandığı, izleyen olaydan anlaşılmaktadır: Mustafa Kemal derhal ayağa kalkarak barışı sağlaması için yönetime güven oyu ve tam yetki verilmesini dileyordu. 120 kişilik iktidar grubunu bu kez askeri öğelerden oluşan yansızlar da destekliyorlardı. Meclis işin farkına varmadan ve şaşkın bir durumda olduğu sırada, bağımsızların da yardımıyla yönetim Meclisten güven oyu alıyor; ivedilikle davranarak mukabil önerilerini kapsayan bir proje hazırlıyor ve Bağlaşıklara sunuyordu.

Gene İngilizlere bakılacak olursa, “Ankara’da bulunan güvenilir kaynaklara göre”, BMM barışa ve Mustafa Kemal’in projesine engel olmaya çalışırsa, Mustafa Kemal, İsmet ve Karabekir üçlü bir diktatörlük kuracaklardı. Bu konuda büyük gizlilik içinde bir plan hazırlanıyordu. Bu arada İngilizlerin İstanbul’dan sağladıkları 20 Mart 1923 tarihli kapalı telyazısına göre, o sıralarda Ankara’dan İstanbul’a gelen Bakanlar Kurulu sekreterinden sağlanan gizli bilgiden şu anlaşılıyordu: Türk mukabil projesi kesin ve nihai değildir ve Ankara yönetimi gerekirse daha da özverilerde bulunacaktır(!)¹¹⁵

İstanbul’daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold’un 13 Mart 1923’de Dışişleri Bakanı Lord Curzon’a bildirdiğine göre,

¹¹⁵ İDA 9071/E 3057.

BMM'nde Lozan konferansı ile ilişkin olarak yapılan son görüşmeye Mustafa Kemal de katılarak yönetimin mukabil projesini tüm gücüyle destekliyor ve kararın alınacağı günün arifesine dek, gürültü koparan muhalefet gruplarını çöktürüyordu. Rumbold şunları ekliyordu:

“Bundan çıkardığım sonuç şudur: Mustafa Kemal, barışın gerekli olduğuna karar vermiştir ve barış sağlanırsa, Türkiye’yi geliştirme ve devrim planlarını uygulamakla uğraşacaktır”¹¹⁶.

Gene Sir Horace Rumbold’un 30 Mart 1923’de Curzon’a bildirdiğine göre, BMM’de hava oldukça gergindi. İngiliz Yüksek Komiseri şunları ekliyordu:

“Ankara yönetiminin siyasasına karşın Orduda büyük bir memnuniyetsizlik olduğu söylentileri çevrede dolaşiyor. Rusların, Lozan’da kabul edildiği biçimde bir barış yapılmasına ve Mustafa Kemal’e karşı faal bir biçimde çalıştıkları söyleniyor. Bu söylentiler abartılmış olmakla birlikte, bunlara büsbütün önem vermek safdillik olur”¹¹⁷.

Bundan sonra ikinci Lozan Konferansı oluyor; bunalımlı oturumlar eksik olmamakla birlikte başarıyla sonuçlanıyor ve 24 Temmuz 1923’de Lozan Antlaşması imzalanıyordu¹¹⁸.

¹¹⁶ İDA 9071/E 2920.

¹¹⁷ İDA 9073/E 3351.

¹¹⁸ İkinci Lozan Konferansı devresiyle ilgili olarak BMM’nin yapmış olması olanaklı gizli oturumların tutanakları İngiliz Devlet Arşivinde bulunamamıştır.

ATATÜRK'Ü ANLAMAK *

İFFET ASLAN

Türk Tarih Kurumunun sayın yöneticileri, üyeleri ve değerli konukları: Hepinizi saygı ile selâmlarım.

Sözlerime başlamadan önce, Atatürk'ün 100. doğum yıl dönümünün anılmasına ayrılmış bulunan bu yılın konuşmaları dizisi içinde, Atatürk'ün kurduğu bu kutsal kürsüde, bana da söz hakkı tanınmış olmasını büyük bir onur kabul ettiğimi belirtmek ve beni dinlemek üzere lüfen buraya kadar zahmet ettiğiniz için, hepinize teşekkürlerimi sunmak isterim.

“Atatürk'ü Anlamak” adını taşıyan bu konuşmamın çerçevesini belirlemeye çalıştığım sıralarda, tanımadığım fakat belki bu gün burada bulunan bir sayın ilgili, beni telefonla aradı. Kurumun basılı programından ‘Atatürk'ü Anlamak’ adını taşıyan bir konuşma yapacağımı öğrendiğinden söz ederek, Atatürk'ü anlamak mümkün mü? Büyük adamları anlamak iddiası, aynı derecede büyüklük iddia etmek değil midir? şeklinde bir soru yöneltti:

Kendisine bu görüşe katılmadığımı söyledim. Fakat bunu bir uyarı kabul ederek, hemen, konuya bu noktadan girmeğe karar verdim.

Şöyle düşünüyorum:

Büyük adamlar anlaşılabilir görüşünü, mistik bir yaklaşım kabul edebiliriz. Ama o zaman, herhangi bir insanı anlamanın da zor olduğunu, insan ruhunun kolay erişilebilir olmadığını teslim etmek gerekir.

Bu görüşü işlemiş pek çok yazar vardır. Bazıları çok başarılı eserler vermişlerdir. Bana ters düşmez bu yazarlar. Kimini ilgiyle zevkle ve yararlanarak okumuşumdur. Ama bu konuşmanın konuya bakış açısı çok farklı. Ben bu çalışmaya girerken, Atatürk'ün benliğini oluşturan tohumu ve mayayı bulup açıklamak, kişiliğini oluşturan dokuyu ortaya çıkarmak, yada ruhunun derinliklerinde saklı sırları saptayıp sergilemek gibi bir amaç gütmедim.

* Bu konferans, Atatürk Yıllık Konferanslarının XIX. dizisinde 20 Mart 1981 günü verilmiştir.

Doğu kültürleri, ünlü insanlarla bu açıdan çok ilgilenir. Sebepleri vardır bunun. Ayrıca, Atatürk'ün bu açıdan, insan yapısı, kişilik özellikleri açısından, sihirli bir çekiciliği vardır. Atatürk'ü konu edinmiş, yazarların pek çoğu kendilerini bu çekiciliğin etkisinden kurtaramamışlardır. Olayları anlatırken bir de bakarsınız, kişiliğini sıfatlamaktadırlar. Bu konuşmanın konusu ise, kesinlikle Atatürk'ün insan yönü, öz kişiliği değil: Toplumsal kişiliği. Buna Atatürk Olayı da diyebiliriz. Yani Atatürk'ü insanda değil ,eylemlerinde arayacağız.

Ancak, yapılan uyarıyla, Atatürk'ü bu açıdan da anlamının mümkün olmayacağı söylenmek, yada, benim gibi sıradan bir vatandaşın Atatürk Olayını anlamak amacıyla ortaya çıkması yerilmek istenmiş ise, bu yaklaşımı yanlış bulduğumu belirtmek isterim. Ben tersine inanırım.

Atatürk bir toplum adamıdır. Toplumların sahip çıktığı insanlar ise, anlaşıldıkları ölçüde büyüktürler. Anlaşıldıkları sürece büyüktürler. Kitlelerin, sade insanların, sokaktaki adamın gözünde anlamlarını yitirdiler mi, ölürler. Anlamlarını yitirmekle ölürler. Kalıplaştırılmış olsalar ve o kalıplarda daha bir süre yaşamış gibi görünsele bile. Ölümsüzler için, hiç kuşkusuz, ölümlerin en acısı budur.

Atatürk, Türk milletinin pek büyük bir evladıdır. Türkiye'nin sınırlarını aşan bir toplumsal kişiliğe sahiptir. Onu bu toplumsal kişiliği ile anlamağa çalışmak, ona asgari borcumuzdur. Ayrıca, ondan hala yararlanabilmenin tek yoludur. Bu çalışma, bu tür düşüncelerin ürünüdür.

Ancak, Atatürk olayı çok boyutlu bir olaydır. Bu boyutlar her yönden incelenmelidir. Günün değer ölçülerinin ışığında incelenmelidir. Böyle bir çalışmayı ise, bir konuşmaya sığdırmak tabii ki olanaksızdır. Ben, bugün burada, olayın sadece iki boyuttaki genel görünümü ne ilişkin izlenimlerimi dikkatlerinize sunmağa çalışacağım.

Bunu da, olayı oluşturan ayrıntılar kümelerinin doruk noktalarından sekerekten ilerliyerek yapmak zorundayım. Fakat seçtiğim ayrıntı kümelerinin tepelerini birleştiren doğrunun, vardığım sonuçlara çıkan dümdüz bir yol oluşturduğuna, katılacağınızı ümid ederim.

. . .

Toplumsal yaşamı bakımından kısacık bir ömürdür, Atatürk'ünki. 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışı ile başlar, 10 Kasım 1938'de aramızdan ayrılışı ile biter. Toplam yirmi yıl bile değil.

Başlangıcını kendi saptamıştır. Nasıl bir ortamda toplum sahnesine çıktığını da yine kendi diliyle, belirtmiştir. Büyük eseri, NUTUK, birinci dünya savaşında yenilgiye uğrayan tarafta bulunan Osmanlı Devletinin, 30 Ekim 1918'de Mondros'ta imzaladığı ağır mutareke sonucu, yabancıların Türkiye'yi işgale başlaması üzerine aldığı, Anadolu'ya geçmek kararı uyarınca, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışı ile başlar.

Nutkun, böyle bir olay ile başlaması, Atatürk Olayının daha ilk baştan bir dünya olayı olmasının gereğidir. 19 Mayıs 1919'günü, geleceğin Atatürk'ü sadece Samsun'a çıkmış değildir: Dünya sahnesine çıkmıştır. Bununla, sadece ülkesinin bir dünya savaşından henüz çıkmış bulunması sonucu olarak, onun adına, bir kaç ülkeyi birden ilgilendiren ilişkilere taraf olmuştur demek istemiyorum. Bu ilişkilerin sonucu olarak, daha önceki dünya ile daha sonraki dünya arasında büyük farkların meydana geldiğini ve bunda Atatürk'ün önemli payı olduğunu vurgulamak istiyorum.

Atatürk, iki dünya savaşı arasının adamıdır. Birinci savaştan önceki dünya ile, ikinci savaştan sonraki dünya arasında büyük farklar vardır. Atatürk'ün izlerini taşır bu farklar. Atatürk Olayı, bir dünya olayı olduğu için de, önce dışa dönük boyutta incelenmesi gerekir.

Olayın öyküsü şöyledir:

Birinci Dünya savaşı, batı ülkeleri arasında süren ve başlangıcı, kapitalist üretketsel düzenin –kapitalist ekonominin– tomurcuklanmağa yüz tuttuğu 200 yıl öncelerine dayanan sömürge yarışının sonucudur.

Bu yarışa geç katılan, fakat 20. yüzyılın başlarında üretim gücü artık kabına sığmasını engelliyecek kadar gelişmiş bulunan Almanya'nın, konu ile ilgili özel deyim ile, 'güneşin altında kendine daha lâyık bir yer istemesi', yarışın başını çeken öteki sömürgeci devletlerin ise, üstünlüklerini zayıflatacak her hangi bir ülkeye gözaçtırmak niyetinde olmayışları, 1914'te aralarında bir dünya savaşı çıkmasına yol açmıştır.

Dört yıl süren çatışma sonunda Almanya, tek kelimeyle, tepelenmiştir. Ve, 28 Haziran 1919 tarihli Versay Antlaşması ile, bir daha başını kaldıramamasını öngüren ağırlıkta tazminatlar ödemekle yükümlü kılınmıştır. Ayrıca, bu zafer, galip sömürgeci devletlere nice

zamandır kullandıkları bir fırsat ta kazandırmıştır. Osmanlı ülkesini yağma etmek fırsatını. Çünkü, daha önce davranan Almanya hile yaparak, Osmanlı Devletinin bu savaşa kendi tarafından katılmasını sağlamayı başarmıştır. Sonunda, Almanya mağlup olup teslim olunca da, Osmanlılar da mağlup sayılmıştır. Sömürgeci devletlerin keyfine diyecek yoktur.

Birinci dünya savaşı patlak verdiği sırada ise, Osmanlı ülkesi bir sömürge değildir ama, bütün sömürgecilerin birden at oynattıkları ve hepsinin ayrı ayrı ağızını sulandıran alandır. Osmanlıyı hile yaparak kendi tarafından bu savaşa sürüklemeyi başaran Almanyanın amacı da, sonunda Osmanlı ülkesini tümüyle kendi açık egemenliği altına alabilmekten başka bir şey değildir. Almanya yenik düşünce, aynı hırs öteki sömürgeci ülkeleri yanıp tutuşturmağa başlamıştır. Son Osmanlı hükümetine imzalatmayı başardıkları Sevr Antlaşması bunun belgesidir.

Kapitalizm öncesi ise, Osmanlı ülkesi, dünyanın en zengin en müreffeh, en uygar ülkesidir. Dolayısıyla da, batı ülkeleri için öteden beri bir tahrik unsuru olmuştur. Üstelik, Müslüman bir ülkedir. Ve bütün batı ülkelerini gözetimi altında bulunduran Hıristiyan kilisesinin grurunu kırmış bir ülkedir. Çünkü, Osmanlı topraklarında yaşayan nüfusun önemli bir kısmı Hıristiyandır. Fakat yüzyıllar boyu, batı ülkelerinin elinden bu durumu içlerine sindirmekten başka bir şey gelmemiştir. Çünkü Osmanlılar, kapitalizm öncesi döneminin yalnız en gelişmiş ve en verimli ürettüketsel düzenine değil, aynı zamanda en ileri yönetim düzenine de sahiptir.

Bu düzenler, yüzyılların deneyimi ile olgunlaşmış geniş kurumlara dayanmaktadır. Bu kurumların çevrelerinde, köklü çıkarlar oluşmuştur. Bütün yerleşmiş çıkarlar gibi, bunlar da, giderek her türlü yeniliğe, değişikliğe karşı hale gelmiştir. Üstelik yüzyıllar süren üstünlüğün, rakipsizliğin, gevşekliği içindedir Osmanlılar. İş işten geçinceye kadar, batıda tomurcuklanıp gelişen kapitalizmin farkına bile varmamışlardır. Silahlı Kuvvetlerinin üstünlüğüne olan güvenleri içinde, sınırlarının hemen ötesinde ne tür bir tehlikenin gelişmekte olduğunu görememişlerdir.

Kapitalizm, bütün dinlerin ve ahlak sistemlerinin yasakladığını serbest bırakan, kuşaklar sonra Adem Smith'in tanımladığı gibi 'İnsanlara kazanma hırsıyla, öz çıkarları peşinde istediklerince koşmak

özgürlüğünü' tanıyan bir düzendir. Orta çağların kapandığı sıralarda tomurcuklanan kapitalizm, önce sanayi devrimini gerçekleştiren ülkelerde kök salmış ve bir yandan üretkenliğin hızla artmasına yol açarken, öte yandan insanları emeğini satarak geçinenler ile, satın aldığı emeği işleterek geçinenler olmak üzere, iki temel sınıfa ayırmıştır. Bu gelişme, giderek insan davranışlarında çağımızda atomun patlaması sonucu fizik alanında görülen bir enerji patlamasına yol açmıştır.

Emperyalizm, kapitalizmin dışa dönük yüzüdür. Emperyalizmin gelişmesi de giderek dünyanın bütün ülkelerinin, sömürgeciler ve sömürgeler olarak iki sınıfa ayrılmasına yol açmıştır.

Sevr antlaşması, emperyalizmin doruk noktasıdır. Uygulanabilmiş olsaydı, kapitalizm öncesindeki dönemin en gelişmiş ülkesi de, emperyalizme yenik düşmüş olacaktı. Ve, sömürgeciler ortaklığının gözlerine kestirdikleri her yeri işgal etme hırsları daha da kamçılanacaktı. Böylesi bir zafer, aynı zamanda, Hıristiyanlığın İslam üzerinde mutlak üstünlük sağladığı şeklinde yorumlanacaktı. Birinci dünya savaşından muzaffer çıkan sömürgeci devletlerin, bir de Yunanlıları Anadolu'ya saldırtmaları, Ermenileri ayaklandırmaları, dünya haritasını kendi gururlarını okşayacak şekilde yeniden çizmek emellerini de sergilemekteydi.

Ama olmadı. Atatürk bu düşü yıldı. Sevr'e karşı çıktı. 'Ya bağımsızlık - ya ölüm' çağrısıyla başlattığı Milli Kurtuluş hareketini başarıya ulaştırarak, iradesini sömürgecilere kabul ettirdi.

Atatürk bu çıkışı ile yalnız 'Misakı Milli' sınırları içindeki Türk vatanını sömürgecilerin pencesinden kurtarmakla kalmamış, aynı zamanda emperyalizmin belini bükmeyi başarmıştır. Birinci dünya savaşı başına kadar serpilip yayılan emperyalizm, bu savaştan sonra gerilemeye yüz tutmuştur. Bu gerilme, Sevr Antlaşmasının sömürgeci devletlerin boğazına takıldığı günden başlamıştır. Sevr yağmasına karşı çıkan Milli Kurtuluş hareketinin başarıya ulaşması bunun kanıtıdır.

Dünya tarihi açısından, Sevr'in emperyalist devletlerin kursağında kalmasının önemi, Fatih Sultan Mehmet karşısında Bizans'ın düşmesinden daha az değildir. İkisi de bir tarih döneminin kapanıp yeni bir tarih döneminin açılışının simgesi olmuştur. Klasik emperyalizm devri, Sevr'in geri tepmesiyle sona ermiştir. Atatürk olayını bir dünya olayını yapan bu gerçektir.

Ancak, klasik emperyalizmin belinin büküldüğü daha bir süre su yüzüne çıkmamıştır. Bunun için aradan ikinci bir dünya savaşının geçmesi gerekmiştir. Buna, yine Almanya sebep olmuştur. Bir süre sonra Versay Antlaşmasını yırtan Almanya'nın yine, 'güneşin altında kendine layık bir yer isteme' hırsını yenememesi, buna yol açmıştır. Ancak bu ikinci dünya savaşından sonradır ki, Atatürk'ün çok önceden dile getirdiği gibi, 'Mazlum Milletlerin' birbirinin ardandan uyanıp Milli Kurtuluş hareketlerine giriştikleri görülmüştür. Bu hareketlerin başarıya ulaşması sonucu olarak ta, sömürgeci devletlerin bayrakları, birbirlerinin ardından Mazlum Milletlerin ülkelerindeki gönderlerden indirilmeğe başlamıştır. Ve, batı ülkelerinin "Devleti Muazzama" şöhretini yaşadıkları günler tarihe gömülmeğe yüz tutmuştur.

Bu gelişmeyi başlatan Atatürk Olaydır. Ama Atatürk'ün hareket noktası bunu başarmak, Emperyalizmi dize getirmek değildir. Ülkesini ve milletini yabancı saldırısından kurtarmaktadır. Sevr yağmasına karşı isyandır. Çünkü Sevr bir yüz karasıdır. Ama sadece, çaresizlik içinde bunu imzalayan taraf için değil, aynı zamanda ve daha büyük ölçüsünde, imzalatan taraf için de yüz karasıdır. Emperyalizmin, gözü dönmüşlüğün en açık seçik belgesidir Sevr.

Atatürk, bu haykırışın adamıdır. Milletinin var olma ve bağımsız yaşama hakkını dünyaya kabul ettirmek için harekete geçmiştir.

Güç kaynağı ise, ne kapitalizme karşı beslenen bir kin duygusu, ne de emperyalizmden öç alma isteğidir. 'Hürriyet ve İstiklâl benim karakterimdir'. der. 'Kendimde bu sıfatların varlığını iddia edebilmek için ,milletimin de aynı sıfatlara sahip olmasını temel koşul bilirim'. der. 'Milletin ve memleketin çıkarları gerektirdiğinde, insanlığı oluşturan milletlerin her biriyle, uygarlık gereği olarak dostluk ve siyaset ilişkilerini büyük bir hassasiyetle takdir ederim. Ancak, benim milletimi esir etmek isteyen herhangi bir millet, bu isteğinden vaz gecinceye kadar amansız düşmanıyım. 'der. Başarıya ulaşır ulaşmaz, iç ve dış politikasının temel öğelerini ise, şu özdeyişle belirtir.' Yurtta barış - Dünyada Barış'.

Atatürk'ün güç kaynağı insan saygınlığına ve milletlerin var olma hakkına olan inancıdır. Özgürlük - Bağımsızlık - ve Barış içinde bir yaşam özlemidir.

Atatürk'ün bu tutumunun çok geniş sonuçları olmuştur. Her şeyden önce ilk örneğini verdiği kapitalist sömürgeciliğe karşı milli

kurtuluş hareketleri, dünya kamu oyunca, kutsal hareketler olarak kabul edilmiştir.

Sonra da, savunduğu ilkelerin her biri, tek tek, uluslararası ilişkilerin gündemine gelmiş ve uluslararası antlaşmalarla güvence altına alınmağa başlamıştır. Bu gün bile, bu ilkelerin uygulanma alanlarının genişletilmesi çabası sürdürülmektedir. Bu amaçla çeşitli uluslararası kurumlar oluşturulmuştur.

Atatürk, savunduğu ilkelere uygulamada da bağlı olduğunu çeşitli fırsatlarla ispat etmiştir. Silahlı zaferlerle korumayı başardığı milli egemenliği, uluslararası ilişkilerde hep barışı egemen kılmak için kullanmıştır. Milletlerin silahlı çatışma yoluyla hak aramaktan vaz geçmesi amacıyla uluslararası bir örgüt kurulmasını öngören 1928 tarihli, Amerikalı Kellop'un önerisini ilk imzalayan devlet, Atatürk Türkiye'sidir. Atatürk ikili ilişkilerde de barışın esas alınması adına, Türkleri ortadan kaldırmak, yada yurtlarından atmak emeliyle görülmemiş taşkınlıklarda bulunan düşmanlarına bile, elini uzatıp dostluk kurmaktan geri kalmamıştır.

Dışa dönük boyutta Atatürk'ü anlamak bütün bu açıları içeren çalışmalar gerektirir. Atatürk bu açılardan henüz pek değerlendirilmiş değildir. Batıdan böyle bir değerlendirme yapması beklenemez, tabii. Batının işine gelmez bu. Biz ise, bu güne değin, galiba sadece belgelerin derlenmesi dönemini yaşadık. Doğaldır bu. Olaya henüz çok yakınız. Mum dibine ışık vermez derler. Ama doğumunun 100. yıl dönümünün kutlanması, Atatürk olayını bütün boyutlarda, bu günün nün değer ölçülerine vurarak yeniden anlamak yönünde ciddi çalışmaların nihayet başlamasına vesile olur ve bu çalışmalar Atatürk ile ilgili önümüzdeki bir başka önemli yıl dönümüne, aramızdan ayrılışının 50. yıldönümüne yetiştirilebilirse, kazancımız yine de büyük olur.

* * *

İçe dönük boyutta Atatürk'ü anlamak çabası da, çok ilginç bir öykünün izlenip incelenmesini gerektirmektedir. Kuş bakışıyla şöyle başlayıp gelişen bir öyküdür bu.

Atatürk'ün içe dönük amaçlarının ne olduğu konusunda bir tartışma yoktur. Çünkü Atatürk bunları kendisi, sık sık açıklamıştır. Halkın malı olmuş deyim ile bu, 'ülkenin ve milletin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşması ve ötesine geçmesidir'. Bu bütün milletin sahip çıktığı bir amaçtır.

Atatürk'ün iç politikaya ilişkin bütün eylemleri, bu amacın gerçekleştirilmesine yönelik olmuştur. Bu konuda ne bir taviz vermiştir, ne de bir sapmada bulunmuştur. Amacın gerçekleştirilmesine ilişkin yöntemleri ise, karşılaştığı sorunları uygulamada çözüme bağlayarak geliştirmiştir.

Bunun bir sebebi, hiç kuşkusuz. Atatürk'ün bir eylem adamı oluşudur. Ama, bir başka sebebi daha olduğu görülmektedir. Bu şöyle özetlenebilir:

Atatürk uygarlık aşığıdır ve öteden beri uygarlığı temsil eden bir milletin evladı olmak gururuna sahiptir. Ama, görmekte ve teslim etmektedir ki, yaşadığı günlerde, çağdaş uygarlığı temsil eden kendi ülkesi değil, batı ülkeleridir. Ancak, Atatürk batı uygarlığının yetersizliklerinin ve kusurlarının da farkındadır. İnsanların nice felaketlerine, ne tür ezilmelerine sebep olduğunu çok iyi bilmektedir. Ve bunda yalnız değildir. Örneğin, devrin en büyük Türk şairlerinden biri, Mehmet Akif, batıdan, 'tek dişi kalmış bir canavar' olarak bahsedebilmektedir.

Kaldı ki, özgürlük ve egemenlik savaşı vermiş bir kimseye, batıdaki düzeni veya herhangi başka bir düzeni olduğu gibi kabul etmek, kopya etmek, ters düşer. Çünkü, zorla değilse de gönüllü olarak teslimiyet anlamına gelir bu. Atatürk, bunu ve sonuçlarını çok iyi bilecek kadar tarihi eskilere uzanan bir milletin evladıdır. Hiç kuşkusuz bu tür düşünceler sonucu, bu alanda da kendi yolunu kendi çizmek kararına vardığı görülür. Yöntemlerini, karşılaştığı sorunları uygulamada çözümleyerek geliştirmekten yanadır. Halkın kültürüne ve değer ölçülerine en uygun yöntemlerini bulabilmek için de, düşüncelerini önce çevresindekilerle uzun uzadıya tartıştıktan sonra uygulamaya koyarak oluşturmuştur. Sonra da, bu yöntemleri altı ilke halinde belirlemiştir. Bunların bilinen düzenlerden hiç birine benzemediğini söyleyenlere de, 'Biz bize benzeriz.' yanıtını vererek, neyin peşinde olduğunu açıklamıştır.

Söz konusu ilkeler hep bildiğimiz gibi, Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Lâyetlik, Devrimcilik, Halkçılık ve Devletçilik'tir.

Kaynakların incelemesinden anlaşıldığına göre bu ilkeler şöyle olmuştur:

Atatürk'ün ilk sorunu, yabancı işgaline karşı direniş örgütlemek olmuştur. Bu işe giriştiği andan başlayarak dilinden millet ve halk

sözcüklerinin düşmediği görülür. O tarihlerde bunlar Atatürk'ün dilinde birbirlerini tamamlayan, birbirlerinde özdeşleşen kavramlardır. Yabancı işgaline karşı kimlerin adına özürlük ve bağımsızlık savaşına çıkıldığını tanımlar. Atatürk'ün örgütlediği ve başına geçtiği bir halk hareketidir: Bu milli amaçlar güden bir halk hareketidir.

Atatürk NUTUK'ta açıkça belirttiği gibi, ülkesini yabancı işalinden kurtarmak üzere yola çıktığı ilk günden beri devletin kimliğini temelinden değiştirmek gereğini, 'yüreğinde bir milli sır' gibi saklamıştır. Ve, Atatürk'ün önderliğinde 1919'da var olma ve özgür yaşama hakkına sahip çıkan millet, 1923'te Cumhuriyeti kurmuş, 1924'te halifeliği kaldırmış, 1928'de de lâayıklığı kabul edilmiştir.

Devlet artık lâayik bir Cumhuriyettir. Tanrısal buyrukların değil, Milletin egemenliğindedir. Millet, ne Osmanlı soyu ne de İslam ümmettidir; tüm yurttaşlardan oluşmaktadır.

Atatürk, bütün bunları beş on yıl gibi kısacık bir süreye sığdırmıştır. Bağımsızlık savaşını başarıya ulaştırdıktan sonra saltanatların en köklüsünün pencesinden, Tanrısal düzenlerin en güçlücünün çemenliğinden, Türk Milletini, yağdan kıl çekercesine bir incelekle çekip kurtararak, yepyeni bir kimliğe ve devlete kavuşturmuştur.

Bu bir destandır. Yaşanmış, fakat hala Atatürk'ün kendi nutku dışında yazıya geçmemiş bir destandır. Henüz bu günün değer ölçülerinin ışığında incelenip değerlendirilmiş değildir. Bu konularda öncü olan Avrupa ülkelerinde ise, bu aşamalar yüz yıllar almış ve milyonlarca insanın canına mal olmuştur.

Atatürk'ün belirlediği ilkelerin ilk üçü bu aşamaları tanımlar. Günümüzde bu ilkeler tartışma konusu değildir. Başka ülkelerle kıyaslanınca, gerçekleştirildikleri sırada da önemli tartışmalara yol açtıkları söylenemez. Cumhuriyete karşı direniş, Nutuk'ta belirtildiğinden ileri gitmemiştir. Çünkü Osmanlılarda gerçek bir soylular sınıfı hiç olmamıştır: Makam imtiyazı vardır, sınıf iktiyazı yoktur.

Kabulu sırasında çok büyük endişe kaynağı olan lâayiklik ise, son zamanların maceracı politikacıların deneyimleriyle de ortaya çıktığı gibi, halk tarafından sanıldığından fazla benimsenmiştir. Kanımca lâayiklik, öteden beri çeşitli dinlerin izleyicilerini bir arada barındırmış olan bu topraklarda, inanç özgürlüğüne saygının, halk arasında köklü bir eğilim olduğunun ortaya çıkmasına yaramıştır. Türkiyede artık dinin, islamın, devlet işlerine esas alınmasını öngören

“irtica hortlaması” diye bir tehlike olamaz. Böyle bir tehlikeyi besleyebilecek çıkar odakları ortadan çoktan kalkmıştır.

Ancak, tehlikeli macaralara alet edilebilecek bir eğitim boşluğu, ne yazık ki, vardır. Bu tehlike son zamanlarda lâyetlik konusu ile değil ama, milliyetçilik kavramıyla ilgili olarak yaratılan yapay tartışmada kendini göstermiştir.

Tartışmalar yapaydır, çünkü, gerçek kavga Atatürk’ün tanımladığı milliyetçilikle ilgili değildir. Atatürk’ün tanımladığı milliyetçilik, yurtdaşa toplumsal kimlik sağlayan bir kavramdır. Ve onu, hem bu yurdun, hem de bu topraklarda yaşayan insanların uzun tarihine mirasçı kılan bir kavramdır. Bu mirasın neleri kapsadığını, nice zengin olduğunu bilip te, onu reddetmekten yana olacak kimse düşünülemez. Zaten, başka kavramların kavgasını yaparken kalkan olarak kullanılmak istenmesine de, bu bilgi yol açmıştır. Böyle kötüye kullanılması olanağı ortadan kalktığı zaman –ki, bu bir eğitim meselesidir, tarih eğitimi meselesidir– bu ülke halkının tümüyle, Atatürk’ün tanımladığı kadar sağlıklı bir milliyetçiliğe, bağımsızlık savaşı günlerinde olduğu kadar içtenlikle sahip çıktıkları görülecektir.

Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve Lâyetlik ilkelerinin her biri çok büyük aşamaların simgeleridir. Türkiyede pek uzun bir geçmişleri olmamakla birlikte artık halkın malı olmuşlardır. Atatürk’ün vasiyeti sözde kalmamıştır.

NUTUK, bu üç ilkeye ilişkin aşamaların ayrıntılarıyla gerçekleştirilme öyküsüdür. Devrimcilik, Halkçılık ve Devletçilikten oluşan öteki üçü de, ilk üçle birlikte Cumhuriyet Halk Partisi programına alınmış olduklarına göre, Nutuk yazılırken belirlenmiş bulunuyorlardı. Fakat bu yapıtta işlenmiş değerlerdir. Acaba neden?

Ben, bu durumu şöyle yorumluyorum. 1927’de Atatürk’ün belirlediği altı ilkenin ilk üçünün kurumlaşması tamamlanmış, son üçünün tamamlanmamıştır. Bu yüzden Nutuk’ta bunların uygulanmasına ilişkin etraflı bilgi yoktur. Atatürk’ün bunları saptarken ne düşündüğünü nasıl düşündüğünü anlayabilmek için, öteki kaynaklardan yararlanmak gerekmektedir.

Bu ilkeler, bu gün de kurumlaşmış değildir. İlgili sorunları çözümleme yöntemleri hala tartışma konusudur. Fakat yalnız bizde değil, demokrasi düzeninin yürürlükte bulunduğu bütün ülkelerde, siyasi tartışma konularını, bu ilkelerle ilgili sorunların hangi yöntemlerle çözümleneceği oluşturmaktadır.

Söz konusu sorunlar ürettüketsel düzen ile ilgilidir: Kaynakların kullanılması, gelirin dağılımı, yatırımlarda öncelik, kalkınma yükünün vatandaşlar arasında eşitlikle paylaşılması, mülkiyet haklarının sınırları, sosyal güvenlik önlemleri gibi sorunlardır bunlar.

Devrimcilik, halkçılık, devletçilik ilkeleri, bu ve benzeri sorunlarla ilgili çözüm yollarından belirli bir takımının yönünü belirtmektedir.

Son zamanlarda, milliyetçilik kalkını ardında sürdürüldüğüne hep tanık olduğumuz tartışmalar da, aslında, bu üç ilke ile ilgilidir. Ortalığın göz gözü görmeyecek kadar toza dumana boğulmasının sebebi, tartışmaya taraf olanların bunu açıkta sürdürmekten kaçınmaları, kolay yoldan, duyguları sömürerek, adeta el altından sonuç almak istemeleridir. Oysa, yaşadığımız olaylarla sergilenmiştir ki, bu tutum, olumsuz olduğu kadar faydasızdır da. Vakit kaybedilmesinden, bir de titizlikle korunması gereken bir kurumun, demokrasi kurumunun yozlaştırılmasından başka bir işe yaramaz. Çünkü, artık Türkiyede, kurulu düzeni, kimseye çaktırmadan, ne bir adım ileri, ne de bir adım geri almak mümkündür. Siyasal bilinçleşme, buna olanak bırakmayacak kadar gelişmiştir. Bütün çevreler çıkarlarının farkında ve bunların savunma olanaklarının bilincindedir. Bu duruma memnun olmamız gerekir. Çünkü, çağdaşlaşma hamlemizin bu acıdan da başarıya ulaştığının göstergesidir. Atatürk'ün açtığı yoldan yürüyerek daha da ileriye gidebilmemiz, yine onun yasalaştırdığı şu temel ilkeye bağlı kalmaktan şaşmamamızı gerektirir: 'Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir.'

Türk Milletinin Atatürk'ün saptadığı devrimcilik, halkçılık, ve devletçilik ilkelerini doğru anlayıp, doğru değerlendireceğinden, şüphe edilmesine ise, sebep yoktur: Yeter ki ilgili gerçekler açıkca bilgisine sunulsun ve açıkca oyu istensin.

Bu gerçekler şunlardır:

Devletin kurulması ve tüzel kişiliğinin belirlenmesiyle ilgili çalışmalar tamamlandıktan sonra Atatürk, daha önce de belirttiğim gibi, halkın çağdaş uygarlık düzeyine erişirilerek eziklikten kurtarılması ve ötesine geçmeğe hazırlanması için gereken önlemlerin alınmasıyla ilgilenmiştir. Karşı karşıya bulunduğu sorunları tek tek ele almakta ve uygulamada çözümlenmeğe çalışmaktadır. Bunlar, bu gün "kalkınma" dediğimiz çaba ile ilgili sorunlardır. Sosyal so-

runlardır. Ürettüketsel düzene ilişkin sorunlardır. Kimi alt yapı, kimi üst yapı sorunlarıdır. Çözümleri doğal olarak yenilik gerektirmektedir. İlk hamlede söz konusu olan çağdaş uygarlık düzeyine erişilmesidir. Ama Atatürk, daha ilerisini de öngörmektedir. Gerçek amaç, Türklerin uygarlık yarışında bir daha hiç geri kalmamalarıdır. Demek ki, devrimciliğe devam edilecektir. Atatürk'ün gününde açığı kapatmak amacı ile gerçekleştirilen birbirini izleyen devrimlerle, bir kuşağın ömrüne nice kuşaklar sığdırılmıştır. Türk'ün başa geçmesini güvence altına almak için bu hamlenin artık hiç gevşetilmemesi öngörülmektedir. Devrimcilik ilkesi, bu gerçeği ve gereği vurgulamaktadır.

El atılacak sorunların belli bir öncelik sırasıyla saptanması, alınacak önlemlerin bir ölçüye göre seçilmesi gerekmiştir. Atatürk baştan beri, halk adına, millet adına mücadele vermiştir. Önceleri bu iki deyim, dilinde eş anlamdadır. Sonra milleti, milliyetçiliğin içeriğini belirtmek üzere tanımlayınca, halkçılığı da, kalkınma çalışmalarında öncelikle ve özellikle gözetilecek yararı belirtmek için kullanmıştır.

Atatürk, "İmtiyazsız, sınıfsız bir millet" özlemi içindedir. Bu öz deyişi hiç dilinden düşürmez. Şu halde, kalkınma çalışmaları da öncelikle ve özellikle yurtdaşların tümüne hizmet götürecek nitelikte olacaktır. Halkçılık ilkesi bu kararı simgeler.

Devletçiliğin öyküsü ise kanımca şöyle:

Atatürk, çağdaş uygarlık düzeyine erişmenin bir üretim konusu olduğunun bilincindedir. Bir çok vesile ile bunu belirtmiştir. Milletlerin uygarlık düzeyinin üretim güçleriyle, teknik yetenekleriyle, ve halkın üretim çabasına katılma biçimiyle orantılı olduğunu bilir. Lozan Antlaşması, Türkiyeyi kapitülasyon boyunduruğundan kurtarmıştır. Yabancı sermaye sömürüsüne, kağıt üzerinde son verilmiştir. Fakat bunun uygulamada gerçekleştirilebilmesi için, eldeki olanaklar çok kısıtlıdır. Kalkınmak, sanayileşmek, hele hızlı kalkınmak, büyük bir özveri sorunudur. Üretileninin mümkün olduğunca büyük bir kısmının, yenmeyi yatırılmamasını gerektirir. O sıradaki üretimi, milletin karnını doyurmağa ancak yeten bir ülkede, bu nasıl sağlanacaktır? Temel sorun budur.

Atatürk'ün önünde iki örnek vardır. Batı örneği ve 1917'den sonra kuzey komşumuz Sovyetlerde uygulanmağa başlanılan örnek.

Batıda, sanayileşmenin gerektirdiği sermaye birikimi, kişilerin kazanma hırsıyla öz çıkarları peşinde istediklerince koşmağa serbest bırakılmaları yoluyla sağlanmıştır. Bu yöntemle sanayileşme, yaklaşık ikiyüz yılda tamamlanmış, sosyal sonuç olarak da, daracacak bir zümre sermaye sahibi haline gelirken, kitlelerin proleterleşmesine; emeğini satmanın dışında bir geçim kaynağına sahip olmamasına yol açmıştır.

Sovyetlerde uygulanan örnekte ise, proleterya adına –geçimini emeğini satarak sağlayanlar adına – diktatörlüğünü ilan eden komünist partisine, milli hasılanın ücret olarak dağıtılmasına karar verilen kısmının dışında ne kalırsa, kamu adına biriktirilen sermaye kabul edilip yatırımlara tahsis edilerek hızla sanayileşme yolu benimsenmiştir.

Atatürk, her iki düzenin temel öğelerini Türk gerçeklerine, kültürüne ve değer ölçülerine aykırı bularak reddedmiştir.

Kapitalizmin temel ögesi, ‘insaların kazanma hırsıyla kişisel çıkarları peşinde koşmakta serbest olmalarıdır’. Komünizmin temel ögesi ise, ‘öngörülen amaçlara proleteryanın diktatörlüğü yoluyla erişilmesidir.’

Hırsın ve çıkarın yüceltilmesi ters düşer Türk törelerine. Geniş kitlelerin proleterleştirilmesi de öyle; özellikle hızla proleterleşmesi söz konusu olan kitle köylüler olduğundan. ‘Köylü efendimizdir.’ diyen Atatürk bu yolu benimseyemezdi.

İstibdada karşı verilen mücadelelerle yoğrularak kişiliğini kazanmış olan bir kuşağın çocuğu ve daha önceki nice kuşakların mirascısı olan Atatürk için, her hangi bir diktatörlük türünün benimsenmesi de söz konusu olamazdı.

Atatürk, hiç kuşkusuz, bu tür düşüncelerin etkisi altında her iki örneği de reddederek, Türkiyenin sermaye birikimi sorununa, daha önce oluşturmuş olduğu ilkelerin ışığında yine Türk gerçeklerine dayalı çözüm aramış ve kendine özgü bir bileşim –sentez– oluşturarak, adımı ‘Devletçilik’ koymuştur.

Bu bileşim, hiç bir yerde tam olarak tarif edilmiş değildir. Fakat çeşitli vesilelerle yapılan açıklamalar ve uygulamalar özellikle ortaya koymağa yetmektedir. Bunlar şöyle özetlenebilir:

Atatürk’ün oluşturduğu devletçilik planlı bir düzeni öngörmektedir. Ürettüketsel işlevlerin devletin önderliğinde geliştirilmesini

esas kabul etmektedir. Bunun için devleti, gerekli araştırmaları ve hazırlıkları yapmakla, akçal kurumları ve alt yapı tesislerini kurmakla yükümlü kılmaktadır. Ayrıca da, gerek vatandaşın gerek üretim kuruluşlarının ihtiyaçlarını karşılamak üzere, devletin çeşitli işletmeler kurarak doğrudan üretim uğraşına katılmasını ve bunları destekliyecek her türlü üst, yan ve alt kuruluş ve kurumları oluşturmasını beklemektedir.

* * *

Atatürk'ün saptadığı altı ilke böyle oluşmuştur. Bu gün bile görülebildiği gibi, her biri ülkenin gerçek sorunlarına ve uygulamada bunlara çözüm götürmeğe en elverişli yöntemlere dayalıdır. Ancak, Atatürk bunları bir sistem içinde bütünleştirmiş değildir. Bu durum, o gün bu gün, kimileri için kıvanç, kimileri için kaygı kaynağı olmuştur. Çünkü, böylece değişik tanımlamalara açık bulunmaları kimilerinin umutlarına, kimilerinin de endişelerine sebep olmuştur.

Nitekim, çok partili düzene geçişimizden sonra bu ilkeler büyük tartışmalara yol açmıştır. Bu dönemi simgeleyen, 'Millet plan değil pilav istiyor.' gibi beyanlar, hala kulaklardadır sanırım.

Bunu yadırgamamak lazım gelir. Bir ülkenin içinde çıkarlarının, herkez ile birlikte, devrimcilik, halkçılık, devletçilik ilkelerine uygun planlarla güvence altına alınabileceğine inananlar da, sadece kendi sofralarını donatacak pilavlara bağlı görenler de bulunacaktır, elbet. Mesele, gerçek tartışma konusunun açıkca ortaya konması ve tüm yurtdaşların oyuyla sonuca bağlanmasıdır. Geçmişte böyle yapılacağına, altı ilkenin sadece belirli bir partinin görüşlerini yansıttığı iddiası ortaya atılarak tartışmalar saptırıldığından, iş, bazı ilkelerin anayasadan çıkarılmasına kadar varmıştır. Fakat, bu güne değin, bu ilkelerin hiç biri uygulamadan sökülüp atılamamıştır. Olağan üstü dış baskılara rağmen, günümüzde de sökülüp atılamamaktadır. Çünkü, halâ hizmet sağlamaya, Türkiye'nin gereksinmelerine cevap vermeğe devam etmektedirler. Bu, Atatürk'ün ileri görüşlüğünün, şu yada bu doktrinin yöntemlerini izlemeğe değil, ülke gerçeklerinin gerektirdiklerini geliştirip oluşturmağa önem vermiş olmasının sonucudur.

* * *

Atatürk'ün saptamış olduğu bu ilkelerin, giderek, yalnız Türkiye için değil, hızla kalkınıp halkını eziklikten kurtarmak ve çağdaş uygarlık düzeyinde bir yaşama kavuşturmak amacına yönelik fakat demokrasiden yana olan bütün ülkeler için de, geçerli olduğu anlaşılmıştır. Bunun sonucu olarak, bu ilkeler kalkınmakta olan bir çok ülke tarafından benimsenmiştir. Daha sonraları, gelişmiş ülkelerin de, içine sürüklendikleri çok çetin bazı sorunlara çözüm ararken, bunlara benzer ilkeler oluşturdukları görülmüştür. Örneğin, ikinci dünya savaşı sonrası İngilteresinde Türkiye'nin devletciliğine çok yakın uygulamalar yürürlüğe konmuştur.

Bu bir raslantı değildir. Üretketsel düzen bilimi -iktisad bilimi- geliştikçe, Atatürk'ün saptadığı ilkelerin bir bütün oluşturduğunun ortaya çıkmasıyla ilgilidir.

Ürettüketsel düzen biliminde, ikinci dünya savaşından sonra olağan üstü bir gelişme meydana gelmiştir. Buna, birinci dünya savaşından sonra kapitalist ülkelerin emeğini satmaktan başka bir geçim kaynağı olmayan milyonlara işsizlik, bir çok sermaye sahibine de iflas getiren bir bunalıma -1929'da başlayıp 1932'ye kadar süren Büyük Pazar Pörsümesi - great Deflation adı verilen bunalım- sürüklenmesi yol açmıştır. Gelişme, bu durumun nedenlerini araştırmağa ve çare bulmağa çalışan ürettüketsel düzen ile ilgili bilim adamlarının çalışmalarının sonucudur.

Bu çalışmaların öncüsü John Maynard Keynes'tir. Buluşlarıyla oluşturulmasına yol açtığı düzenin adı Refah Devletidir. Çok değişik sorunlara çözüm bulmak için çalışmağa koyulan Keynes'in kapitalist ülkelerin bunalımdan kurtuması için önerdiği yöntemler, ancak Atatürk'ün oluşturduğu ilkelerin benimsenmesi koşulu ile uygulanabilir niteliktedir. Buna göre Atatürk ilkelerinin oluşturduğu bütünün adı da, ancak Refah Devleti düzeni olabilir.

Atatürk'ün saptadığı ilkelere dayalı devlet ile Refah Devleti doktorinin ayrı zamanlarda ve biribirinden çok uzaklarda ortaya çıkmış olmasına bakıp, aynı bütünün ayrı yönlerden görünüşü olmayacağı sanmak yanlıştır. Kapitalizmin doktrinini de, kapitalist uygulamayı yürütenler geliştirmiş değildir. Ne Adam Smith, ne Keynes, ne de kapitalizmin günümüzdeki peygamberi Milton Friedman iş adamlarıdır. Doktrin ile uygulama, at başı ilerlemiş te değildir. İstim-doktrin- hep sonradan gelmiştir. Ayrıca ne doktrine, ne de uygulamaya

bir tek ülke sahip çıkabilir. Kömünizimde de durum değişik değildir. Marx, ile Lenin ayrı dünyaların adamlarıdır. Ayrıca, yapıtlarının ortaya çıktığı tarih esas alındığında, aralarında üç çeyrek yüzyıllık zaman farkı vardır.

Yaşam öyküsü ortaya koymaktadır ki, Atatürk dünyaya tarih yazmak yada talkın vermek için değil, tarih yapmak için gelmiştir. Kurduğu devlet ile Refah Devleti doktrininin ortak noktası, insan saygılığının, gerek kapitalizmin temel ögesi gereği, kazanma hırsıyla kişisel çıkarları pesinde istediklerince koşanların ayakları altında ezilmesi, gerek kominizmin temel ögesi gereği, sınıf diktatörlüğünün yoğunluğu içinde erimesi tehlikesine karşı, güvence altına alınmasını öngörmesidir.

* * *

İçeride dönük boyutta Atatürk'ü anlamak çabası, işte bu konuları gündeme getirmemektedir. Bu konular, günümüz dünyasının değer ölçüleriyle ilgilidir.

Atatürk'ün 100. doğum yıl dönümünü anma programlarının, Atatürk olayının bu değer ölçülerinin ışığında bütün boyutlarda incelenmesine yol açmasını ve bu çalışmaların önümüzdeki bir başka yıl dönümünde- Atatürk'ün aramızdan ayrılışının 50. yıl dönümüne kadar eserlerini vermesini umud ederim.

İlgilere, bu kürsüden bu yolda karar alınmasını önermek isterim. Bu, Atatürk'e asgari borcumuzdur: Ve, Atatürk'ten hala yararlanabilmenin tek yoludur.

Beni dinlediğiniz için hepinize teşekkürlerimi sunarım.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

RICHARD F. KREUTEL. *Die Autobiographie Des Dolmetschers 'Osman Ağa Aus Temeschwar. New Series XXVIII.* The Trustees of the "E. J. W. Gibb Memorial" Hetford 1980. 15.00 L.

Türk ve batılı tarihçiler tarafından Viyana bozgunundan sonra yazılan Türkiye kaynaklı anılar, özgeçmişler ve yöresel tarihçelerden¹ biri olarak gerek içeriği, gerek özgünlüğü nedeniyle sevilmiş ve tanınmış bulunan Tamışvar'lı Osman Ağa'nın anıları E. J. W. Gibb vakfından yeni dizinin 28. eseri olarak Richard F. Kreutel tarafından bir kez daha yayınlanmıştır².

Kitab-ı inşa, Tercümanlara Lazım Bazı Mükâlemeler ve yine ona atfedilen ve bir nüshası Köprülü Kütüphanesi Hafız Ahmed Paşa dermesi arasında bulunan Nemçe Tarihi sahibi olan Osman Ağa'nın bu eserini Biritish Muzeum'a kazandıran A. Kremer olmuştur. Metni Almancaya çevirip yayılayan ise O. Spies'dir³.

Değerli meslekdaşımız R. F. Kreutel, Osman Ağa'nın anılarını, bir önsöz ile transkripsiyon özelliklerini belirten bir açıklama ve yazma üzerindeki çalışma yöntemini içeren bir girişten sonra dikkatli bir biçimde saptayarak Arap harfleriyle yayınlamıştır. Eserin sonunda özgün metin saptanmasında, yayımını gerçekleştirilmesinde uygulanan yöntemi de kısaca açıklamıştır. ayrıca, kişi, budun, yer ve yöre adlarına göre yapılan dizinde sözcüklerin kökenlerinin Almanca, Fransızca, İtalyanca, Hırvatça, Latince, Çağdaş Türkçe, Germen ağızlarından Avusturyaca,

¹ İsmet Parmaksızoğlu. Onyedinci Yüzyıl Rumeli Olayları ile ilgili Özel Tarihler ve Osekli İbrahim Efendi'nin Tarihçesi. Teblig. VIII. Türk Tarih Kongresi. II. Cilt. Ankara 1981. 1073 vd.

² Osman Ağa'nın anıları, M. Şevki Yazman tarafından önce Bir Yeniçerinin Hatıraları ve de Osman Ağa'nın Hatıraları adı altında Hayat Mecmuası #963. Sayı 16-33 de yaylandıktan sonra Viyana Kapılarında Dönüş ve Osman Ağa'nın Çilesi adıyla Tarih Yayınları, Tarih Konuşuyor Serisi. 3. İstanbul 1962 de, bir süre geçince de Esat Nermi'nin yalınlaştırmasıyla Milliyet yayınları. Tarih Kitapları Dizisi arasında Temeşvarlı Osman Ağa. Gâvurların Esiri adı verilerek İstanbul 1971. de 10. kitap olarak yayınlanmıştır. Bu eser üzerinde Batıdaki çalışmaların bir özeti ise tanıtmaya çalıştığımız R. F. Kreutel'in yayınında bulmak olasıdır.

³ O. Spies. Leben und Abentever des Dolmetschers Osman Ağa. Bonner Orientalistische Studien. Neue Serie. Bd. 2. Bonn 1954.

Romence, Sırpça ve Macarca oluşmaları da değerlendirilmiştir. Eserin sonunda 2v(b) + 3r(a) ve de 123r(a) + 123v(b) yapraklarının yani, ilk ve son yapraklarının fotokopilerini de koymuştur.

Çeşitli yorum ve açıklamalarla tanıtılmaya çalışılan Osmanlı devleti tarihi ve Osmanlı toplumunun gerçek yönüyle aydınlanmasında yardımcı olacak bu tür kaynak yayınlarından birini gerçekleştiren sayın meslekdaşımıza teşekkür ederiz.

İSMET PARMAKSIZOĞLU

ORY, SOLANGE, *Archives Max van Berchem Conservées a la bibliothèque Publique et Universitaire de Genève. Catalogue de la photothèque. Etabli par Solange Ory. Publié par les Soins de la Fondation Max van Berchem*, 1975 (satışa 1979 yılında verildi), XLV-275 Sayfa. Beyrut, dağıtım: Leiden'deki Brill yayınevi.

Doğubilim tarihinde topladığı ve yayınladığı yazıtlarla önemle bir yeri bulunan Max van Berchem'in ölümünden sonra geride bıraktığı malzemenin kataloğu uzun bir bekleyişten sonra yayınlandı. Buna neden herhalde Lübnan'da meydana gelen uzun yıllardan beri dinmeyen olaylardır. Ortadoğu'nun tanınmış basımevlerinden biri sayılan Katolik Basımevi (= *Imprimerie Catholique*)nde basılan bu kitap, ilgili zat için kurulan vakfın çabaları sonunda yayınlanmış bulunuyor. Kısa bir süre önce eski makalelerinden bazılarını iki cilt içinde toplayarak tıpkı basımlarını yapan¹. vakfın bilim dünyasına bu olumlu katkısını kutlamalıyız.

Max van Berchem uzun yıllar Anadolu'da topladığı yazıtlarla tarihimizin karanlık kalmış bazı yönlerine ışık tuttuğu gibi, yöntem bakımından da yararlı bir öncü olmuştu. Yayımlarının gerçekleşmesinde önemli katkısı bulunan S. Ory, Suriye'nin ve başkenti Şam'daki islâm gömüt yazıtlarının yayınına da gerçekleştirmiştir². Bab'üs Sagir gömütliğünde bulunan bu yazıtlar, türk tarihine olduğu kadar ekin sanat yönlerine de yararlı olmuştur. Uzun yıllar tuhaf bir tutumla yabancı kaldığımız bu tarih hazinelerimizin geç olsa ülkemizde incelenmeye başlaması kıvanç vericidir³. Şimdi elimizde bulunan M. van Berchem kataloğunu tanıtmaya olanağı ile yurdumuzda yapılan yazıtlar üzerindeki çalışmalara kısaca değinmek istedik.

Birinci Dünya Savaşında yenik çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında gittikçe canlanan türk ulusal bilinci, büyük bir hızla eski dönemlerin ekin sel kalıntularına eğildi. Çok sayıda tarih kaynaklarının yanında yazıtlar da büyük ölçüde araştırmacıların dikkatini çekti. Tarihsel içerikleri yanında sanat yönünden de ilgi çekici olan bu malzemenin incelenmesine ülkemizde Halil Edhem Eldem öncülük etmiş, büyük bir sabırla topladığı malzeme sayesinde yaşamı boyunca yaptığı yayınlardan başka⁴. son yıllarında elinde bulunan estampajları Türk Ta-

¹ *Opera Minora*, Genève, 2 cilt. 1978 [Şimdi bk. S. Eyice, *Belleten XLV/2* (1981) S. 115-136].

² Khaled Moaz-Solange Ory, *Inscriptions arabes de Damas. Les stèles funéraires I. Cimetière d'al Bab al-Sagir*, Beyrut 1977, 207 sayfa.

³ Hikmet Turhan Dağhoğlu [1900-1977] için hazırlayıp yayınlamayı umduğumuz nekrolojide bu konuyu etraflıca ele aldık. [Sanat Tarihi Yıllığı IX-X (1981) S. 287-307].

⁴ *Halil Edhem Hatıra Kitabı* c. 1 (1947) s. 299-302 arasındaki F. Kınal tarafından hazırlanan kaynakçası.

rih Kurumu'na armağan etmişti⁵. Son yapıtlardan biri olan "*Melik Tumanbay II adına Çorlu'da bulunan bir kitabe*" adlı boyutları küçük fakat yöntemi büyük kitabında, bir yazıtın bile nasıl önemli sorunlar içerdiğini ortaya koyan değerli bir araştırmadır⁶. Böylece Anadolu Türk Tarih'inin birinci el kaynaklar üzerinde çalışılmasının ne kadar önemli sonuçlar getireceği devrin aydınları tarafından anlaşılmıştı. Anadolu Selçuklu Devleti'nden başlayarak Anadolu Beylikleri'nin egemen oldukları büyük kentler olduğu kadar, sonradan önemlerini yitiren yerleşme merkezlerindeki yazıtların toplanmasına çalışılmıştır. Bu araştırmacıların şansı Halil Edhem gibi bir kişinin Max van Berchem ile birlikte çalışması ve ortaya yararlı yapıtlar koymalarıydı. Önce Sivas ve Divriği kentlerini⁷ içine alan çalışmalar yanında Diyarbakır üzerinde yazılan büyük kitap da önemli bir klavuz idi. Devam edilen araştırmaların ürünlerinin çoğu *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*'nda yayınlanmış ve bunlar bugün bile erbabi tarafından ilk başvuru alan araştırmalar arasında girmiştir. Zamanın amansız yıkımına uğrayan pek çok yapıt bugün ortadan kalktığı için o zamanlarda yapılan yayınlar şimdi daha da büyük bir değer kazanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'in kurulduğu yıllarda bu yazıt toplama ve yayınlama girişimine devletin kıt olanakları sınırları içinde bile yardımlar geri durmamıştır. O sıralarda yayın yaşamına başlayan önemli bir bilimsel dergide bu tutum olumlu karşılanmış ve Max van Berchem örnek gösterilmiştir: "Maarif Vekâleti Hars Dairesinin Anadolu'nun muhtelif sahalarına âit islâmî kitâbeleri toplayıp neşr etmek üzere olduğunu memnuniyetle haber aldık. Max van Berchem'in "*korpus*"ü tarzında böyle bir külliyyatın meydana gelmesi Anadolu tarihinin tenvirî için büyük bir hizmettir. Bu külliyyatın birer birer mevkî-i intişara kondukça, onlara ait mütalaalarımızı ayrıca yazacağız"... (Köprülüzade Mehmed Fuad, "Türkiyat Haberleri", *Türkiyat Mecmuası* I (1925) s. 329) denildikten sonra, o sıralarda yapılan yayınlar gene Fuad Köprülü tarafından tanıtılmıştır (*aynı dergi* II (1926) s. 541 v. d. *Anadolu Kitabeleri*, s. 542 vd. *Sinop Kitabeleri*, s. 543, *Sivas Kitabeleri*. s. 497-501 arasında İsmail Hakkı (Uzunçarşılı)nın Kitâbeler adlı yapıtı hk.).

Eski kuşak içinde yetişmiş olup bugün saygı ile andığımız araştırmacıardan Ahmed Tevhid (Ulusoy)⁸, Mübarek Galip, Behçet, Yusuf Akyurt, Hafız Kadri, Hüseyin Hilmi, M. Zeki Oral⁹ ve yakın bir geçmişte yitirdiğimiz İsmail Hakkı Uzun-

⁵ Uluğ İğdemir, "Merhum Halil Ethem Eldem'in Türk Tarih Kurumu'na armağan ettiği Türk - İslam devri kitabe estampajları", *Belleten* IV/16 (1940), s. 545-563. Yeniden yayını: *Yılların İçinden*, Ankara 1976, s. 257-277.

⁶ *Mısırın son Memlûk sultanı melik Tumanbay II adına Çorlu'da bulunan bir kitâbe*, İstanbul 1935, 66 sayfa. Bu kitap için bk. F. Köprülü, *Ülkü. Halkevleri Dergisi* VIII/45 (1936), s. 244-245.

⁷ *Matériaux pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum*, 3. kısım. Asie Mineure. Kahire 1910-1917. ve *Amida*, Heidelberg 1910.

⁸ İ. H. Uzunçarşılı, "Türk ilim âleminde dört büyük kayıptan ikisi. Üstad A. Tevhid", *Belleten* IV (1940) s. 141-143.

⁹ O. Aksoy, "Mehmet Zeki Oral (1901-1962)", *Türk Etnografya Dergisi* 6 (1963) s. 115-118.

çarşılı¹⁰'nin yazıtlarımızın toplanmasında yayınlanmasında önemli çabaları bulunmaktadır. 1932 yılında Halkevleri'nin kuruluşu yerel tarih araştırmalarına yeni bir hız vermiş hulumuyordu. Bu kuruluşun çatısı altında toplanan genç araştırmacılar ana kaynakları aramağa giriştikleri zaman yazıtları da incelediler ve becerileri oranında yayınlar yaptılar. Fakat iyi bir eğitimden geçmemeleri, bilimsel ortamın yeterli olmaması büyük bir eksiklik yarattı. Bu çabalar için eşgüdüm önerileri ve yol gösterici çalışmalar yapılmıştı¹¹. Yazıtların da toplanması ve okunmasının yöntemlerini en iyi inceleyen yapıtın Halil Edhem Eldem'e ait oluşu, o sıralarda tekrar yayımının yararlı olacağı kanaatini uyandırmış ve böyle bir istek gene bir Halkevi tarafından gerçekleştirilmiştir¹². Ne kadar yetersiz sanılsa da, Halkevleri tarafından yayınlanan dergilerin ve kitapların sayfalarında kalan yayınlar, bugün için araştırmacıların işine yaramaktadır. Günümüze gelinceye dek önemli katkıları bulunan yabancı bilim adamlarının adlarını işaret etmeliyiz. Paul Wittek¹³, Jean Sauvaget¹⁴ ve R. Mantran¹⁵, çeşitli zamanlarda Anadolu'da buldukları yazıtlar üzerinde çalışmışlardır. Devam eden bu araştırmaların düzenli bir repertuarı zaman zaman düşünülmüş ve F. Köprülü tarafından önerilen korpus yayınlarına girilmiştir. Bir türlü sonuçlandırılmayan bu girişimler, yalnız Orta Çağ dönemini kapsayan tarihimiz içinde değil fakat yakın dönemler için bile bir yazıtın ne kadar önemli olacağını ortaya koymağa yardım edecektir. Kitaplarla dergilerin satır ara-

¹⁰ A. S. Erzi, "Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın yayınları", *İsmail Hakkı Uzunçarşılıya Armağan*, Ankara 1976, s. XXI - XLIV.

¹¹ M. Fuad Köprülü, "Halkevlerimizde tarihî araştırmalar nasıl yapılmalıdır", *Ülkü. Halkevleri Dergisi* XIII/73 (1939) s. 9-12.

¹² Halil Edhem, "Kitâbeler nasıl kayıd ve zabt olunmalıdır", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası* I/10 (1327) s. 625-639. Yeniden yayınlayan Ulug İğdemir, Ankara 1940, 22 sayfa. Ankara Halkevi yayınıdır.

O sıralarda çıkmış örnek bir yayın girişimi: Fuad Köprülü, *Orta zaman Anadolu kitabeleri repertuarı* 297-857. *Seminer talebesinden H. Savran, H. Kaynak, O. Turan, S. Çetintürk'ün yardımlarıyla*, İstanbul 1937, 8 sayfa. Ankara Dil, Tarih, ve Coğrafya Fakültesi Orta Zaman Tarihi Semineri çalışmaları. 3 örnek yayın.

¹³ *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, c. 68 başındaki kaynakçası ve c. 69 da adına yapılan yayınlar.

¹⁴ *Mémorial Jean Sauvaget*, Şam 1954-1961. c. I s. 3-31 yapıtları. c. 2 açıklamalı dizini.

¹⁵ "Türk - İslam devri yazıtları üzerindeki çalışmaları ile tanınan R. Mantran, Kurumumuz kitaplığındaki Türk - İslam devri yazıtlarının inceleyip bunlarla birlikte yurt içindeki ve dışındaki Türk - İslam devri yazıtlarını bir Corpus halinde yayınlaması için bir proje hazırlamak üzere Ankara'ya çağırılmıştır. Prof. 17-24 Ekim 1976 tarihleri arasında kitaplığımızdaki yazıt estampajlarını incelemiş ve Fransa'ya döndükten sonra bunların yayınlanmasını sağlayacak bir projeyi hazırlayarak kurumumuza göndermiştir", *Bellelen* XLI/163 (Temmuz 1971) s. 611. İlgili araştırmacının bu konudaki son bildirisi: "Bilan et perspectives de l'épigraphie turque pour les périodes pré-ottomane et ottomane", *Studi preottomani e ottomani*, Napoli 1976, s. 191-196.

larına sıkışmış bu yazıtların derlemesinin bir an önce bitirilmisini her bir araştırmacı, ister tarihçi ister ekin araştırmacısı sabırsızlıkla beklemektedir. Son zamanlarda Edirne yazıtları üzerinde yapılan bilimsel bir yayın bu konuda ne kadar haklı olduğumuzu ortaya koymuştur¹⁶.

Elimizde bulunan kitabı inceleyecek olursak bir sunuş ve girişle karşılaşırız. Max van Berchem varisleri tarafından kaleme alınan girişte bu yayının geçirdiği evreler anlatılmaktadır. Belgelikler ve içerikleri kısmında (s. VIII-XI) fotoğraflar ve klişelerden başka bilimsel yazışmaların da saklandığı haber veriliyor. Aralarında kartpostalların bile bulunduğu bu malzemenin düzenli bir yayını öngörülmektedir. Bu arada müteveffanın yaşamı sırasında aldığı notlar da bulunmaktadır. Yapılması düşünülen yayınların yeni konuları aydınlatacağı ve bilgilerimizi arttıracacağı şüphesizdir. Kataloğun düzeni hakkında verilen kısa bir bilgiden sonra (s. XIII-XIV) Max van Berchem kaynakçası verilmiştir (s. XV-XXXVI). Yapıtların yalnız başlıkların verilmesiyle yetinilmemiş detaylı açıklamalar da eklenmiştir. Örneğin n. 70 de Sivas - Divriği yazıtlarını içeren ciltten sonra, n. 88 de yapılan ikinci kısım yayını sırasında Konya yazıtları içinde büyük bir hazırlığa girişildiği, fakat bitirilmeğe olanak bulunmadığı anlaşılıyordu. Katalogta Konya için alınan fotoğrafların çokluğu (s. 124-130) ne kadar önem verildiğini göstermektedir. Dönen dervişler beldesi Konya, o devirdeki fikir adamlarının özellikle dikkatini çektiği için ayrı bir gözle görülmüş ve hakkında yayınlar yapılmıştır. Kullanılan diğer kaynakçalar ve kısaltma işaretlerinden (s. XXXVI-XXXIX) sonra, yer adlarında görülen değişik yazım tarzlarına yer verilmiştir (XXXIX-XLV).

Esas metin sayılan sayfalarda fotoğraf belgeliğinin bir katalogu yapılmıştır. Kent adlarına göre düzenlenmiş ise de ülke esası da göz önünde tutulmuştur. Van Berchem ilgi duyduğu klasik dönem arkeolojisine ait yazıtların da fotoğrafını yaptırmıştır. Bizi ilgilendiren kentler Ahlat ile başlamakta Van kenti ile son bulmaktadır. Diğer islâm kentlerine ait örneğin Kahire hakkında epey fotoğraf bulunmaktadır. Her bir kent için de ayrı bir kaynakça konmuş olmakla beraber yetersiz olduğunu işaret etmeliyiz. Böyle emek verilerek hazırlanan bir kitapta, yazıt yayını yapılan kentlerimizin kısa da olsa kaynakçasının verilmesi tam olarak bu kitabı süslerdi. Bu arada kervansaraylara ait fotoğrafların K. Erdmann tarafından yayını yapıldığı işaret edilmiştir. Fakat bunlara ek olarak memleketimizde yapılan yeni değerlendirmelerin de göz önünde tutulması, örneğin M. Kemal Özergin'in yeni katalog düzenini görmek isterdik ("Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", *IÜEF Tarih Dergisi* XV/20 (1965). Balat (s. 22) için hazırlanan altı adet fotoğraftan biri yayına hazır olmakla beraber P. Witte tarafından yayımlandığı işaret edilmeliydi (*Menteşe Beyliği*, Ankara 1944, s. 147). En önemli araştırma konusu olacak bir Bursa için, yayımlanmıyacak konuları olmasına hayret etmemek elden gelmiyor. İstanbul

¹⁶ F. Th. Dijkema, *The Ottoman historical monumental inscriptions in Edirne*, Leiden 1977, 239 sayfa, XXXVIII tablo, 176 resim. Bir basım ve yöntem başarıyı sayılabacak bu kitap hakkında bk. Münir Aktepe, *IÜEF Tarih Dergisi* 31 (Mart 1977) yayını 1978, s. 328-329. Salih Özbaran, *IÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi* 9 (1978) s. 474-475.

bile yayından nasibini alamıyan bir kent görünümünde: s. 116-119 arasında bulunan n. 1428-1488 arası fotoğraflar görünüm, gömütlük ve ev resimlerinden başka Topkapı Sarayı görünümünü içermektedir. Fakat Cizre ve Hasankeyf için yaptırılan fotoğraflar ilginç görünümler içermektedir (ilki s. 34-36 arası 36 adet büyük fotoğraf, ikincisi s. 101-105 arası n. 1236-1288 sayılı fotoğraflar). Bu iki yerleşim merkezlerindeki köprüler yakın bir zamanda büyük bir kitap içinde tekrar ele alınmıştır (Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ankara 1975). Yukarıda konu ettiğimiz üzere Konya hakkında çok sayıda fotoğraf bulunmaktadır: (s. 124-130 n. 1544-1592). Alaüddin (M. van Berchem'in ısrarlı tutumu ile Ala et -Tin yazımı esas alınmıştır) camii ve köşkünden başka Sahib Ata türbesi ve diğer yapıtların yayına hazır fotoğrafları bulunurken aynı yazgıyı paylaşan Karaman (s. 120-122) için çok sayıda fotoğraflar yaptırılmıştır (n. 1499-1519). Bunlardan hangisinin yayına hazırlanacağı ve araştırmaların hizmetine verileceği yöneticilerin bileceği bir husustur. Yayın sırasında Türkiye'de yapılmış araştırmaların eksik bırakılmamasını temenni etmekteyiz.

Böyle bir malzemenin ciddi bir yerde korunması ve daha da ötesi bilimsel çalışmalar için hazır bulunması örneği az görülen bir tutumdur. Çok kez bir araştırmacının ardında bıraktığı notlar ve derlemeler darmadağın edilmekte, yılların emek ürünleri bir anda ortadan kaldırılmaktadır. Ölünden sonra yapılan yayın kavramı (posthumus) ileri ülkelerde uygulandığı halde, ülkemizde böyle bir gelenek henüz kurulamamıştır. Bu alanda başarılı olan ve tarihimiz ile ilgili bir malzemenin varlığından bizleri haberdar eden bu girişimi kutlarken son bir kanaatimizi de buraya katıyoruz. Yapılması düşünülen derleme çalışmalarında yalnız arap harfleri ile olan yazıtları değil, fakat yunan alfabesi ile yazılı olmakla beraber, Anadolu türk ekini için çok önemli sayılan yazıtları da göz önünde tutmalıyız. Bir uygarlık üzerine etki yaratan bu akım üzerinde bazı araştırmalar yapılmıştır¹⁷. Karamanlıca denen Anadolu'ya özgü bir tarzda yazılmış bu yazıtların derlemeye katılmasını beklerken, bugün ulusal sınırlarımız dışında kalan yazıtlarımızı da bilimsel çevrelere daha iyi tanıtmaya zamanının geldiğine kaniiz.

DR. MAHMUT H. ŞAKIROĞLU

¹⁷ S. Vryonis, *The decline of medieval hellenism in Asia Minor and process of Islamisation from eleventh through the fifteenth century*, Berkeley 1971, s. 462. S. Eyice, "Anadolu'da Karamanlıca Kitabeler", *Belleten XXXIX/153* (Ocak 1975) s. 25-48. A. Iordanoğlu, "A Karamanlidic funerary inscription (1841) in Nicea (İznik) museum", *Balkan Studies* 19 (1978) s. 185-191. Göremediğimiz bazı yayınlar: A. Tietze - G. Hazai, *Turkologischer Anzeiger* ciltleri, 'DKF. Epigraphik' bölümü.

ANTONIO di VITTORIO, *Il Commercio Tra Levante Ottomano e Napoli Nel Secolo XVIII* (18. yüzyılda Osmanlı Devleti ile Napoli arasındaki ticaret), Napoli 1979, 158 Sayfa. Fıatı 6000 lıret.

Akdeniz ülkeleri arasındaki ilişkiler tarihin en eski devirlerinden beri canlı bir şekilde devam etmiştir. Çağdaş uygarlığın gelişme yeri olan bu denizin etrafında bulunan topraklarda çağlar boyunca değişik insan toplulukları bir çok devletler kurmuş, hanedanlar değiştirmiş, yeni dinler kabul etmiş ve akla gelebilecek her türlü değişikliği geçirmekle beraber temelinde yatmakta olan havayı hiç bir zaman değiştirmemiştir. Günümüz tarihçileri arasında çok ileri gitmiş bulunan İlk Çağ Tarihi araştırmalarında sonra Orta Çağ tarihi araştırmalarında Akdeniz uygarlığı araştırmalarının ayrı bir yeri bulunmaktadır. 16. yüzyıldan itibaren burada görülen büyük değişiklik dünya ticaretinin Okyanus kıyılarına kaydığı kanısını uyandırmakla beraber çeşitli kentlerin arşivlerinde bulunan belgeler çağımızda büyük bir hızla ortaya çıkmakta ve inceleme konusu olmaktadır. Bu arada 18. yüzyıl tarihinin henüz tam anlamıyla incelenmediğinin bir gerçek olduğunu da tekrar etmeliyiz.

Napoli arşivinin Türk tarihi açısından önemi genellikle Fatih dönemindeki Haçlı seferlerine katılan Aragon kralları kalıntılarının olduğu daha önceki bazı araştırmalarda ileri sürülmüştü. Genellikle İspanya egemenliği altında uzun yıllar kalan bu kentin Osmanlılarla ilişkisi siyasal bir havaya bürünmemiştir. Fakat her iki taraf için ilişkilerde kullanılacak malzemenin bulunması, ortaya şimdi tanıtılmaya çalışacağımız kitabın yazılmasına yol açmıştır. İki kısım ve altı ana başlık altında kaleme alınan bu kitap, detaylı olmamakla beraber Türk arşiv kayıtlarının da işaret edilmesiyle yazılmıştır. Ancak yeterli olmadığı kaydedeceğimiz kısa kitabiyat bilgileriyle bellidir. Bununla beraber bir çığır açması bakımından kutlamak gerekir. Her ne kadar batı dillerinde bu dönem Osmanlı Tarihi için kitaplar yazılmış ise de, ana kaynakların yayının azlığı zaten zor olan malzeme bulma işlemi yüzünden, bir çok araştırmannın gecikmesinden başka bir şeye yaramıyacaktır. Bu arada iki devletin araştırmacıları değil fakat bir Romanyalı tarihçinin elli sene önce bu konuyu işlemesi tuhaf bir durum yaratmıştır¹. Bununla beraber sonraki güzel araştırmalar bu durumu unutturmıştır.

Napoli Krallığı ile Osmanlı Devleti arasındaki 1740 tarihli ticaret antlaşmasının her iki taraf içinde önemi bulunmaktadır. İç ve dış bir yığın sorunlarla karşı karşıya bulunan Osmanlıların Belgrad andlaşmasından sonra meydana gelen yeni Avrupa politikasında kendilerine yeni bir yer ararken Napoli Krallığı gibi, kendisi de sorunlarla dolu bir devletle ilişkide bulunması, Akdeniz dünyasının bu

¹ A. Otetea, "L'etablissement de la légation napolitaine à Constantinople (1740)", *Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine*, 1929/XV. Bu makalenin geniş bir özeti: Nahit Sırrı (Örik), "İstanbul'da Siçilyeteyn Elçileri", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, yeni seri I/3 (1930) s. 67-72.

gelişmelere nasıl ayak uydurduğunu da göstermektedir. 7 Nisan 1740 = 10 Muharrem 1153 tarihli bu antlaşmanın metni sağlam belgelerle sonraki araştırmacıların yararına sunulmuştur. İki devlet arasında imzalanan bu andlaşmanın yürürlük durumu bu kitapta incelenmiştir (s. 50 vd.). Gümrük Emini ile bu antlaşma metnini hazırlayan Finocchietti arasında akd edilen tarife İstanbul ve İzmir'de % 3 gümrük vergisi ödenerek uygulanacaktı. Bazı sorunların çözümü için 1741 yılı Eylül ayında İstanbul'a gelen yeni bir temsilci gönderilip çözümlendi. Bu tarihte İstanbul'dan bir elçi Napoli'ye yollandı. Elimizdeki kitapta buna dair bir kayıt bulunmamaktadır. Halbuki 50. sayfadaki resim "Napoli'deki türk elçileri"dir. Hakkında herhangi bir inceleme yapılmayan bu konu üzerinde daha önce durulmuştu². Hacı Hüseyin Efendi olduğu saptanan bu elçinin faaliyeti üzerinde kaynaklarımızda bulunan kayıtlar yeterince Prof. Eyice tarafından incelenmiştir. Bununla beraber aradaki diplomatik görüşmelerin gerçek bir canlı ilişkiye yol açıp açmadığı da kitapta inceleme konusudur. Zira hem Osmanlıları hem diğer Avrupa ülkelerini etkisi altına almış bulunan 18. yüzyıldaki çatışmalar her yönden olumsuz yankılar yaratmıştır. Bununla beraber başta İstanbul temsilciliği olmak üzere, Ege adaları ile önemli sahil kentlerinde konsolosluklar kuran Napoli'nin doğu (levant) ticaretinde oynadığı role belirli bir dönem için de olsa katkıda bulunduğu görülüyor. Araştırmacının dikkatinden kaçan bir türkçe yayında da iki devlet arasındaki gümrük işlemlerinin düzeni hakkında bilgi verilmektedir³. Tamamen Napoli Arşivi'ndeki kayıtlara bağlı kalan araştırmacı koyduğu tablolarla ticaret hacmi üzerinde istatistik bilgileri de vermektedir. Kısa bölümlerde de Türk tecimi için sonraki araştırmalara ışık tutacak bölümler bulunmaktadır: s. 99'da deniz yolculuğu, s. 110'da da kara tarafından hangi yollardan yararlandığı incelenmiş ve ilgili haritaları da konmuştur. Çok detaylı görülmemekle beraber yararlanılabilir. Türkiye'deki Napoli konsoloslarının bulunduğu yerlerin nereleri olduğu da dikkatten uzak tutulmamıştır. Böylece İstanbul, İzmir, Selânik dışında da tecim yerlerinin bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Fakat Türk arşivlerinden ortaya çıkacak belgelerle güçlendirilmesi daha sonraki bir çabayı gerektirmektedir. En son kısım, Ragusa (Türk kaynaklarına göre Dubrovnik)'nin bu yüzyılda oynadığı role ayrılmıştır. Osmanlıların ilk dönemlerinden itibaren Avrupa ile ilişkilerde faal bir rol oynayan bu şehir - devletin, yaşamının son yıllarında bile nasıl canlılığını koruduğunu inceleyen müellifi bu yararlı çalışmasından dolayı kutlarız⁴.

Dr. MAHMUT H. ŞAKIROĞLU

² E. Eyice, "Bir Türk elçisinin portresi", *Belleten* XLI/163 (1977) s. 555-563.

³ Ş. Turan, "Osmanlı İmparatorluğu ile İki Sicilya Krallığı arasındaki ticaretle ilgili gümrük tarife defterleri", *Belgeler* IV/7-8 (1967) basım 1969 s. 79-167. 1801 ve 1852 tarihli Gümrük Tarife Defterleri olmakla beraber 1740 tarihli andlaşmaya da atıflar yapılmıştır (s. 82 vd.).

⁴ Dubrovnik'in yapısı ve yüzyıllar boyunca Doğu ve Batı âlemleri arasındaki rolü hakkında yapılmış bir araştırma: F. W. Carter, *Dubrovnik (Ragusa). A classic city-state*, London - New York, 1972.

K İ T A P L A R D A N H A B E R

Allen, W. E. D.: *Russian Embassies to the Georgian Kings*, 1589-1605. Cambridge, University press, 1970. xxxii + 640 s.

A III 58/5 1 ve 2

Ortaçağda güçlü bir monarşi olan Gürcistan Krallığı, büyük veba salgını, 14. yüzyıl sonunda Timurlenk'e karşı direnmek için girişilen uzun savaşlar, son olarak da, İstanbul'un Türkler tarafından ele geçirilmesi gibi çeşitli olayların etkisiyle, onbeşinci yüzyılın ortalarından başlayarak parçalanmış ve onaltıncı yüzyılın başında yerini bazı küçük devletlerle prensliklere bırakmıştır. Krallığın dağılması, Gürcüleri, komşu Osmanlı ve Safevî imparatorluklarının nüfuz politikalarının hedefi durumuna getirmiş, onaltıncı yüzyılın sonlarında Rusların güneye doğru ilerlemeleri, Kafkasya'nın tümü üstünde askeri ve diplomatik nüfuz savaşımını yoğunlaştırmıştır.

Bu savaşımın bir sonucu olarak, Rus çarları ile 1564-1605 yılları arasında Doğu Gürcistanı yöneten Gürcü kralları arasında onyedî elçi gidip gelmiştir. Bu elçilerin tuttıkları kayıtların bir bölümü Rus devlet arşivinde günümüze değin kalmış; ilk kez Çar I. Nikola döneminde Rusya'da Gürcü araştırmalarının öncülüğünü yapmış olan tanınmış Fransız bilgini M. F. Brosset tarafından ayrıntılı olarak incelenmiş, daha sonra S. A. Belokurov, Rusça metinlerin 1578-1613 dönemini kapsayan bölümünü 1889 yılında Moskova'da yayımlamıştır.

W.E.D. Allen ve Anthony Mango, bu kitapta yer alan metinleri, Belokurov'un yayımladığı metinler arasından seçmişlerdir. Seçilen metinler, 1589-90 ve 1604-5 dönemini kapsamaktadır. Bu metinlerin yazarları çoğu kez protokol sorunlarıyla uğraşmışlarsa da, yaptıkları gözlemler, o dönemin Rus yönetim ve diplomasisine, Kafkasya ve Gürcistan halklarının yaşam ve törenlerine ışık tutmaktadır. Metinler ayrıca kral II. İskender'in öldürülmesi, Çar Boris Godunov'un oğlu ve kızının evlilikleri ile ilgili gizli görüşmeler gibi dramatik olayları da kapsamaktadır.

Kitabın I. cildinin içindekiler şunlardır: Haritaların listesi (xi). - Resimlerin listesi (xii). - Önsöz (xv). - Transliterasyon ve özel adların telaffuzuna ilişkin not (xxvii). - Kısaltmalar (xxxi). - Giriş: 1. Tarihsel özet (17). - 2. Coğrafi özet (8). - 3. Kafkasları aşan Terki yolu (12). - 4. "Özgür Terki Kazakları" (18). - 5. "Terki kenti" (20). - 6. Kuzey Kafkas kabileleri: Çerkezler ve Kabardanlar (23). - 7. Merkezi Kafkaslar: Osetyan, Çeçen ve İngilizler (30). - 8. Dağıstan: Kumuk ve Kumikler, Kaytaklar ve Avarlar (36). - 9. Gürcü kralları (47). - 10. Doğu Gürcistan'lıların Rusya ile ilk ilişkileri (59). - *Metinler: I. Bölüm: Zvenigorodski ve Antonov (1589-90)*. 1. Yol talimatı /87). - 2. Kabarda'da yolculuk (105). - 3. Gremi yolu (132). - 4. Kral Alexander'le görüşmeler (154). - 5. Dünyasal ve tinsel sorunlar (179). - 6. Dünya işleri ve şahincinin oğlu (191). - 7. Silâhlar ve *argamak*'lar (220). - *Metinle ilgili açıklamalar: 1. Moskova dolaylarındaki manastır ve katedraller (232).* - 2. Bazı Rusça askeri ve yönetsel terimler (243). - 3. Rusya

ve Gürcistan arasında dinsel temaslar (236). - 4. Kızılbaşlar (237). - 5. Rusların orta Asya hanlıkları ile ilişkileri (238). - 6. Rusların Sibir (Sibirya)'i ele geçirmeleri (240). - 7. Volga yolu üstündeki kasabalar (242). - 8. Şah Abbas ve Gürcülerle ilişkileri (256). - 9. Derbent ve Baku (265). - 10. Kürk, suaygırı dişi ve göğüs zırhları (266). - 11. Murat Giray (269). - 12. Kabarda prens aileleri (270). - 13. *Kolopi* terimi (285). - Okok Şahı Murza ve "küçük dağ ülkeleri" (286). - 15. Metsk, Batsk (288). - 16. Çerkezler ve Kırım hanları arasındaki ilişkiler (290). - 18. Sunzafort'tan Daryal'a giden elçilerin izledikleri yol (291). - 19. Daryal Boğazı, tarihi ve topografyası (299). - 20. (a) "Soni'deki büyük yerleşme ve Meryem Ana manastırı" (307). - (b) "Soni prensi Aristov": Ksani ve Aragvi Eristav'ları ile ilgili not (309). - (c) "Soni-land" (*Sonskaya zemlya*): Aragvi eristavlığının etnolojisine ilişkin not (314). - 21. Kaketya'daki nehirler: Aragvi, Iora (Iori) ve Alazani (320). - 22. *Argamak* diye adlandırılan atlar (322). - 23. Alaverdi'li Ermiş George (324). - 24. Bir Gürcü kilisesinin kutsal süslemeleri (325). - 25. Kırım (Gremi) kasabası (327). 26. Rusya ve Gürcistan'da krallığa ait şahinler ve şahincilik (329). - 27. Kartlı kralı I. Simon (339). - 28. Tog ya da Torga köyü (340). - 20. Kaketya ordusunun örgütlenmesi (341). - 30. Kısık sancağı (342). - 31. Zaem, Zagem, Zegan ya da Zakem kasabası (343). - 32. Genza ve Areşi (345). - 33. Kaketya'daki bazı kilise ve piskoposluklar (348). - 34. "Beyaz Çar" adının kökeni (353). - 35. "Kırım-Şevkal" unvanı (354). - 36. Prens Süleyman (355). - 37. Ülke dışındaki Gürcü tüccarlar (356). - 38. Derbent'in Demir Kapıları (358). - 39. "Üçüncü Roma" olarak Moskova (359). - 40. Bir Rus Papa'sı düşüncesine dair (360). - 4. Dido Kabilesi (361). - Kral İskender'in kendi yaşamına ilişkin olarak verdiği bilgiler (362). - 43. Kızılbaşların yaptıkları damasko ve halılar (365). - 44. Kalkan ya da Karakalkan dağlıları (367).

Kitabın II. cildinin içindekiler şunlardır: Rusların 1590 ve 1604 yılları arasında Kaketya ve Kartlı'larla ilişkileri hakkında notlar (369). - *Metinler: II.* Bölüm: Katişçev ve İvanov'un elçilikleri (1604-5). - 8. Gürcü elçileri Boris Godunov'un sarayında (379). - 9. Ayrıntılar (401). - 10. Eski Soni yolu (415). - 11. Kaketya'da ortaya çıkan bunalımlar (434). - 12. Zagem'de kral İskender'in öldürülüşü (454). - 13. Kartlı'ya gidiş (469). - 14. Prens bolluğu (481). - 15. Terki yolunda karşılaşılan felaket (501). - Metinle ilgili açıklamalar: 45. Posolski Prikaz (516). - 46. Yaselniçi unvanına dair /517. - 47. "Genza'lı Türk paşası Keyhusrev" (518). - 48. Gürcistan'da taç giyme törenleri (518). - 49. Kaketya prensleri arasındaki düşmanlık (519). - 50. Altın kaplama salon (520). - 51. Tarku'ya giriş yolları (521). - 52. "İskender'in kalesi" (522). - 53. Tarku'dan Zagem'e giden yol (524). - 54. Vasili ve Andre Şelkalov (525). - 55. Boris Godunov ile Bâbı Âli arasındaki ilişkiler (526). - 56. 1605'te Dağıstan'daki başkanlar arasındaki görüşler (528). - 57. Samskaya zemlya = Samsk ülkesi (529). - 58. "Türk kenti Tiflis" (530). - 59. "Çar Dimitri İvanoviç (532). - 60. 1604'te Rus - İran ilişkileri (533). - 61. Prens Giorgi'nin danışmanlarının adları (536). - 62. Ardabil (Ardevil) kenti (538). - 63. Kral Konstantin'in kendi yaşamı ve ailesine ilişkin düşünceleri (539). - 64. "Golgota Başpiskoposu Teodosius" (540). - 65. Gori kasabası (541). - 66. Gürcistan krallarının öncelik sırası (542). - 67. Bagratlı kral sülalesinin çocukları (543). - 68. "Kral Yuri'nin amcası Vaktang" ve Mukrani Bagratlıları (545). -

69. Çar Boris'in kızı Xenia (547). – 70. Buturlin'in Tarku'da uğradığı felaket (549). – 71. Castelli ve resimleri (550). Ek belgeler (552). – Kaynaklara ilişkin açıklamalar (561). – Başvurulan haritalara ilişkin not (621). – Dizin (623).

KÁLDY - NAGY, Gy.: (ed.): *The Muslim East, Studies in honour of Julius Germanus*. Budapest, Lorand Eötvös University, 1974. 264 s.

A III 8963

Bu kitap, Türk ve Arap uygarlık tarihi alanında derinlemesine araştırmaları ve yayımladığı yapıtlarla uluslararası bir üne kavuşmuş olan Macar bilim adamı Julis Germanus'un 90. doğum yıldönümü dolayısıyla yayımlanmıştır. Kitap, dünyanın çeşitli ülkelerinden 17 bilim adamının katkılarıyla hazırlanmıştır:

Kitabın içindekiler şunlardır: *Julius Germanus*, Gy. Káldy - Nagy (7). – *Die Orientalistik in Ungarn* 1938, J. Nemeth (11). – *Al-Biruni in Deutschland*, Hans Robert Boemer (23). – *The Men of the Ukhūd* (Sura 85), W. Montgomery Watt (31). – *War der Name Balaam gebräuchlich bei den Juden?* A. Scheiber, (35). – *Die Namen der slawischen Völker in den Werken der frühmittelalterlichen arabischen Schriftsteller*, Tadeusz Lewiczki, (39). – *Les contrats entre Hongrois et Musulmans aux IXe - XIIe siècles* György Szekely, (53). – *Molla Gürant ve pâdişaha sunduğu yazılar*, Tayyib Gökbilgin, (75). – *Malhamat Daniyal*, A. Fodor, (85). – *Anthroponymes turcs mahométans*, Zsuzsa Kakuk (161). – *Hungarian history in Islamic miniature-painting*, G. Feher Jr. (175). – *The question of school and master in the study of the history of Islamic architecture in Hungary*, Gy. Gero (189). – *Beginnings of the Arabic-letter printing in the Islamic world*, Gy Káldy-Nagy (201). – *Local poets in Qâjâr-Tazkeres – A study on the Safinat ul-Mahmud of the Hungarian Academy Library in Budapest*, Éva Apor (213). – *Historical evidence for the movement of people in Iran*, Richard N. Frye (221). – *Islamic culture – Indian culture*, V. Gathy (227). – *A bibliography of the works of Prof. Julius Germanus*, G. David (253).

JULIA, DOLORÈS: *Étude Épigraohique et Iconographique des Stèles Funéraires de Vigo*. Heidelberg, F. H. Kerle Verlag, 1971. 38 s.

A III 7141

Bu kitapta, 1953 yılında, Galiçya'da, Vigo'da bulunan, granitten yapılmış yanyana sıralanmış 23 dikili taşla ilgili bilgi verilmektedir. Mezar başlarına dikilen bu taşlar tek tek ele alınarak, betimlenmekte; üstlerindeki yazılar incelenmektedir. Kitabın sonunda dikili taşların resimlerini gösteren 14 planş yer almaktadır.

ŞADAN KARADENİZ

TÜRK TARİH KURUMU'NUN 50. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ

Türk Tarih Kurumu'nun 50. kuruluş yılı 15 Nisan 1981 de Ankara'da Kurum merkezinde törenle kutlanmış ve bir kokteyl verilmiştir. Törende Türk Tarih Kurumu'nun kurucu üyelerinden hayatta kalan Prof. Dr. Afet İnan ve Dr. Hâmit Koşay'a bu münasebetle birer hatıra şildi sunulmuştur.

Töreni bir konuşma ile Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Enver Ziya Karal açmış, bundan sonra Türk Tarih Kurumu'nun bir numaralı kurucu üyesi Prof. Dr. Afet İnan anılarını anlatmıştır. Daha sonra Kurum'a kurulduğu gündenbergi sekreter, başsekreter ve Genel Müdür olarak 50 yıl emek vermiş olan Uluğ İğdemir, Kurum'un kuruluşu ve 50 yıllık çalışmaları hakkındaki raporunu okumuştur.

Törene Sayın Devlet Başkanı adına Genel Sekreter Yardımcısı Tuğgeneral Hasan Sağlam ile Anayasa Mahkemesi Başkanı Şevket Müftügil, Milli Eğitim Bakanı Korgeneral Hasan Sağlam, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Prof. Dr. Necmi Ayanoğlu, Sanayi ve Teknoloji Bakanı Şahap Kocatopçu, bazı büyükelçiler ve seçkin bir topluluk katılmıştır. Törene katılmayan Sayın Devlet Başkanımızla Milli Güvenlik Konseyi üyelerinden Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun, Devlet Bakanı Mehmet Özgüneş, Orman Bakanı Prof. Dr. Sabahaddin Özbek, Danıştay Başkanı Ragıp Tartan ve Türk Dil Kurumu Genel Yazmanı Cahit Külebi aşağıdaki kutlama telgraflarını göndermişlerdir:

SAYIN ORD. PROF.
ENVER ZİYA KARAL
TÜRK TARİH KURUMU BAŞKANI
ANKARA

Türk Tarih Kurumu'nun 50. kuruluş yıldönümü dolayısıyla düzenlenen törene davetiniz için teşekkür ederim. Türk Tarih Kurumu Yüce Atatürk'ün kurduğu ve düzenle yetiştirdiği seçkin bir bilim yuvamızdır. Kurum günümüze kadar temel amaçları olan Türk tarihi ve Türkiye tarihinin yanlış bilgilerden arındırılarak milletimize ve dünyaya gerçek belgeleri sunma ve önemli olayları aydınlatma yolunda başarılı hizmetler gerçekleştirmiştir. Bu alanda emeği geçen değerli tarihçilerimize şükran duygularıyla doluyuz. Kurum'un herşeyimizi borçlu olduğumuz Yüce Atatürk'ün doğumunun 100. yıldönümünde onun devrim ve ilkelerini yaymak ve yaşatmak konusunda kendisine düşen görevi etkin bir şekilde yerine getireceği inancı ile çalışmalarınızda başarılar diler, şahsınızda değerli üyelerinize, toplantıya katılan sayın konuklara içten sevgiler sunarım.

ORGENERAL KENAN EVREN
Devlet Başkanı

SAYIN ORD. PROF. ENVER ZİYA KARAL

Kurumunuzun 50. kuruluş yıldönümü münasebetiyle 15 Nisan 1981 Çarşamba günü vereceğiniz kokteyle ait nazik davetiniz için çok teşekkür ederim. Ancak, anılan tarihte tatbikat nedeniyle Diyarbakır bölgesinde bulunacağımdan maalesef katılamıyacağımı belirtir, Ulu Önder Atatürk'ün milletçe büyük bir coşku içinde 100. doğum yılını kutladığımız şu günlerde şerefli bir tarihe sahip Türk milletinin hizmetinde büyük vazifeler veren kuruluşunuzun başkanı olarak başta zataalinizin ve şahsınızda tüm mensuplarının bu mutlu günlerini kutlar, faydalı ve başarılı çalışmalarınızın devamını temenni eder, bu vesileyle en iyi dileklerimi sunarım.

ORAMİRAL NEJAT TÜMER
Deniz Kuvvetleri Komutanı,
Milli Güvenlik Konseyi Üyesi

SAYIN ORD. PROF. ENVER ZİYA KARAL
TÜRK TARİH KURUMU BAŞKANI
ANKARA

Türk Tarih Kurumu'nun 50. kuruluş yıldönümünü kutladığınız bu mutlu günde şahsınızda Türk Tarih Kurumu mensuplarını gönülden kutlarım. Daha nice yıl dönümlerini aynı heyecanla, sağlık ve mutlulukla kutlamanızı diler, sevgiler yollarım.

ORGENERAL TAHSİN ŞAHİNKAYA
Hava Kuvvetleri Komutanı

SAYIN ENVER ZİYA KARAL
ORD. PROFESÖR
TÜRK TARİH KURUMU BAŞKANI
ANKARA

Türk Tarih Kurumu'nun 50. kuruluş yıldönümü dolayısıyla düzenlenen törene ait davetiyenizi aldım. Teşekkür ederim.

Türk tarihi üzerinde başarılı çalışmalarını, ATATÜRK Devrim ve İlkelerinin ışığı altında sürdüren ve sürdürecektir olan bu kuruluşa hizmeti geçen, başta siz olmak üzere değerli çalışma arkadaşlarınızı içtenlikle kutlar, başarılarının devamını dilerim.

ORGENERAL SEDAT CELASUN
Jandarma Genel Komutanı

SAYIN PROF. ENVER ZİYA KARAL
TÜRK TARİH KURUMU BAŞKANI
TÜRK TARİH KURUMU
KIZILAY SOKAK NO. 1 ATATÜRK BULVARI
ANKARA

Türk Tarih Kurumu'nun 50. kuruluş yıldönümü münasebetiyle vaki davetinize teşekkür eder, aranızda bulunamadığım için üzüntülerimi belirtir, en iyi dileklerimle saygılar sunarım.

MEHMET ÖZGÜNEŞ
Devlet Bakanı

SAYIN ORD. PROF. ENVER ZİYA KARAL
TÜRK TARİH KURUMU BAŞKANI
ATATÜRK BULVARI, KIZILAY SOKAK NO. 1
ANKARA

Türk Tarih Kurumu'nun 50 nci kuruluş yıldönümü münasebetiyle göndermiş olduğunuz nazik davetinize teşekkür ederim. İşlerimin yoğunluğu nedeniyle aranızda bulunamıyorum. Selam ve sevgiler sunarım.

PROF. DR. SABAHATTİN ÖZBEK
Tarım ve Orman Bakanı

ORD. PROF. SAYIN ENVER ZİYA KARAL

Ulu Önder Atatürk'ün isteği ve önerisi üzerine 50 yıl önce kurulan ve tarihimize ışık tutmuş, onu aydınlatmış olan Kurum'a çalışmaları ile olumlu katkılarda bulunan tüm bilim adamlarımızın ve Kurum üyelerinin bu mutlu yıldönümü nedeniyle başarılarının sürmesini diler, saygılar sunarım.

RAGIP TARTAN
Danıştay Başkanı

SAYIN ORD. PROF. ENVER ZİYA KARAL
TÜRK TARİH KURUMU BAŞKANI
ANKARA

Türk Dil Kurumu'nun kardeşi kurumunuzun 50. yılının kutlanması törenine, aynı günde İstanbul'da daha önce saptanan bir konuşma nedeniyle katılmayışıma çok üzüldüm.

Uluslaşmamızın en büyük öğelerinden biri olarak Atatürk'ün kurduğu Türk Tarih Kurumu'nun birçok yüzüncü yıllar kutlaması dileğiyle saygılarımı sunarım.

CAHİT KÜLEBİ
Türk Dil Kurumu
Genel Yazman

Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Konuşması

Sayın Devlet Başkanımızın Sayın Temsilcisi, Anayasa Mahkemesi'nin Sayın Başkanı, Sayın Bakanlar, Sayın Elçiler, Değerli Davetlilerimiz.

Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşunun 50. yıl toplantısına geldiğinizden dolayı hepimize Türk Tarih Kurumu adına şükranlarımı sunarım.

Sayın Devlet Başkanımızın, geçen 5 Ocak'ta söylemiş oldukları nutuklarıyla Atatürk'ün doğumunun 100. yıldönümünü anma toplantıları, törenleri ve O'nu gelecekte hatırlatacak maddi hatırlatma çalışmaları başlamış oldu. Bütün bu çalışmalara bugün yurt içinde ve yurt dışında devam ediliyor ve yıl sonuna kadar da devam edilecektir. Anma törenlerinin ağırlık noktasını yeni Türkiye devletinin kuruluşunu sağlayan Atatürk'ün önderliğinde gelişen Türk Devrimi ve O'nun ilkeleri teşkil etmektedir.

Türk devrimi, etkileri bakımından, yalnız Türk ulusu adına yapılmış değildir. İnsanlığın kutsal tanıdığı tüm değerler adına da yapılmıştır. Hakkın haksızlığa, zalimlerin zulmüne, insanlığın kaba kuvvete karşı bir savaşı olmuştur. Bu niteliği ile bu savaşın başkomutanı Atatürk, ulusal kahramanlıktan evrensel büyük insan düzeyine yükselmiştir. Ve yine bu nedenledir ki, Atatürk'ün 100. yıldönümü, dünya ulusları, dünyanın en büyük örgütü olan Eğitim, Kültür ve Sanat Asamblesi UNESCO'nun kararı ile, Türk ulusunun yanında kutlanmaktadır.

Atatürk'ü evrenselliğe götüren, fikirleriyle yaptıkları arasındaki dengedir. Yaptıkları arasında yer alan, ve bağımsızlık savaşı aşamasını da kapsayan, Türk devrimi tüm ulusaldır. Dökülen kanlar, harcanan çabalar bakımından olduğu gibi yönetim ve amaç bakımından da ulusaldır. Ama bu olaylara egemen olan Atatürk'ün düşüncelerinde yansıyan felsefe, bütün milletler için uyarıcı bir meşale hükmündedir.

Bağımsızlık savaşının başında Atatürk kendisini şu fikirleriyle takdim etmektedir: “Özgürlük ve bağımsızlık benim karakterimdir. Bence bir ulusta şeref, haysiyetin, insanlığın meydana gelmesi ve devam etmesi, o ulusun özgürlük ve bağımsızlığına sahip olması ile kaimdir.”

Atatürk'ün bu vasıfları Türk ulusunda bulunduğu için, kendi karakterinde de yaşamaktadır. Ne var ki, Türklerin haklarına saldıranlar bu gerçeği henüz kavramış bulunmuyordu. Bu nedenledir ki, Türk bağımsızlık savaşının bir hak savaşı olduğunu Atatürk, şu veciz sözleriyle açıklamıştır; “Her halde âlemde bir hak vardır ve hak kuvvetin üstündedir”. Bu noktadan hareket ederek hakkın bir gün haksızlığa uğrayan bütün uluslar için tecelli edeceğine ve insanlığın gerçek anlam ve niteliğine kavuşacağına inancını Atatürk şöyle açıklamaktadır: “Bütün mazlum uluslar bir gün zalim ulusları yok edeceklerdir. O zaman yeryüzünde zalim ve mazlum kelimeleri kalkacaktır. İnsanlık kendisine yaraşan bir toplum durumuna kavuşacaktır. Bizim ulusumuz o zaman bu amaca ulaşan uluslar arasındaki öncülüğü ile haklı olarak iftihar edecektir”. Yukarıda geçen bu düşüncelerden anlaşılıyor ki, Atatürk için bağımsızlık, ulusçuluk ve insanlık bir bütünü oluşturmuştur. Bu üç kavramdan son ikisinin, yani ulusçuluk ve insanlığın, uzlaşamayacakları konusunda bilgiler arasında yaygın bir kanaat uzun zaman sürmüştür. İnsanlar ve uluslar arasında, başlıca görevleri, barışı sağlamak olan dinler bile, bu neticeye ulaşamamışlardır. Hatta uluslar arasında devamlı barış sağlamak şöyle dursun kendi ümmetleri yapılarında meydana gelen mezhepler arasında bile kesin bir barışın kurulduğu öne sürülememiştir. Geçmişe bakılınca bu görüşün çürüklüğü, gayet tabii, söz konusu olamazdı. Ama Atatürk daima geleceğin mimarı olmuştur. Eğer zaman zaman maziye bakmışsa, zaman zaman maziden güç almışsa bu mazide yaşamak için değildir. Mazi, aslında yok olan güçlerin toplamıdır. Onun için esas geleceği kurmaktır.

Bağımsızlığa gelince kimi aydınlar, bu kavramı dar anlamda kabul etmekteydiler. Onlara göre, bağımsızlık yalnız toprak sorunu ile ilgiliydi. Bir ulusun tüm toprakları işgal edilmedikçe o ulus bağımsız sayılırdı. Bu nedenledir ki, Atatürk'ü tenkit edenler bağımsızlık savaşı deyimindeki bağımsız kelimesini bile anlamsız buluyorlardı. Atatürk, bu düşüncede değildi. O'nun bağımsızlık düşüncesi şöyle idi: “Tam bağımsızlık siyasi, iktisadi, adli, askeri, kültürel v.b. her hususta tam

bağımsızlık demektir. Bu sayılanların herhangi birinden yoksun bulunmak ulusun ve yurdun, gerçek anlamıyla, tüm bağımsızlıktan yoksun olması demektir.”

Bu, tam bağımsızlık tarifindeki kavramlar arasında kültür bağımsızlığı üzerine dikkatler yoğunlaştırılınca Atatürk'ün tarih ile ve tarih üzerinde çalışmalarının anlamı ve amacı kolaylıkla anlaşılır. Bu çalışmaların Atatürk için bağımsızlık savaşımızın kültür alanında bir devamı olduğunu kabul etmede bir tutarsızlık görülmez.

Atatürk'te tarih tutkusu okul sırasında başlamıştır. Harp Okulu'nda iken, kazanılmış ve kaybedilmiş muharebeler vesilesiyle o muharebeleri yapan ulusları tanımak istemiştir. Onun için savaş, yalnız karşı karşıya gelen orduların çarpışması demek değildir; bu ordulara sahip ulusların bütün manevi, maddi güçleriyle de çarpışması demektir. Bu nedenle Atatürk'ün askerlik anlayışı da çok geniş bir alana yayılmaktadır.

Askerlik göreviyle sorumluluk duygusu arasındaki ilişkilerde tarih şahit yerini tutmaktadır.

Devrim aşamalarında ise tarih, Atatürk için hem bir savunma hem de bir ilham kaynağıdır.

Atatürk'ün başarılarında daima yüksek bir görev duygusuyla yüce bir sorumluluk duygusu göze çarpar. Bir başarısından sonra kendisine tebrikler, iltifatlar yağdırıldığı vakit bir çocuk mahcubiyetiyle “Ben, ancak vazifemi yaptım” demekle yetinir. Görev yaparken ise, ona egemen olan sorumluluk duygusudur. O kadar ki, bu duyguyu “Gerçekte sorumluluk yükü herşeyden hatta ölümden ağırdır” suretinde nitelemektedir. Neden Atatürk sorumluluğu bu düzeye çıkartmaktadır? Yine kendisinin verdiği cevap şudur: “Her an tarihe karşı hareketlerimizin hesabını verebilecek bir vaziyette bulunmak lazımdır.”

Öyle anlaşılıyor ki, tarih, Atatürk'e göre hem savcı, hem avukat, hem yargıçtır. Dolayısıyla nasıl bir doğal ve insancıl adalet var ise, Atatürk için, bir de tarihsel adalet vardır.

Atatürk, yeni bir Türk devletinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusudur. Önceki Türk devletlerinin tarihini incelerken, onları, bu yeni Türk devletinin vasıflarına sahip olup olmama yönünden eleştirir. Daha 1924'ten önce Türk ulusunun Osmanlı ve Selçuk devletlerini aşan, çok eski bir geçmişe sahip olduğuna inanmış bulunuyordu. Ne var ki, o, bu uzak geçmişte Türk'ün kendi bilincini unutmış olduğuna da kanaat getirmiştir. Bu kanaatini özellikle Osmanlı tarihi ile ilgili olarak şu surette tespit etmiştir: “Biz, cumhuriyet devrine kadar bilimsel, müspet ve gerçek anlamıyla ulusal bir devir yaşamadık. Dolayısıyla da ulusal bir tarihe malik olmadık”.

Şunu arz etmeliyim ki, Atatürk'ün burada işaret ettiği fikirlerinde tarihimize karşı bir saygısızlık söz konusu değildir. Tarihi 2 bölümde inceler. Birisi, ulusal olan devir; ötekisi ulusal olmaktan uzak olan devir. Tarih'e ulusallık yönünden baktığı için, dediğini de herhangi bir şekilde eleştirmeye imkânımız yoktur.

Osmanlı tarihinde sarfedilen gayretler acaba kimin yararınaydı? Ulusun isteği ve ihtiyacını karşılıyor muydu? Hayır. Sarfedilen gayretler padişah ve halifelerin, zümrelerin ve kişilerin ihtirasları içindi. Tekrar ediyorum, burada söz konusu

olan Osmanlı İmparatorluğunun medeniyet tarihi değildir. Sadece siyasal tarihi ve siyasal hedeflerdir. Atatürk devam ediyor: "Fatih Sultan Mehmet Doğu Roma'yı aldıktan sonra Batı Roma'yı da alarak eski Roma İmparatorluğu birliğini kurmaktan başka ne istiyordu? Yavuz Sultan Selim Büyük Arap Yarımadası ve Mısır'ı alarak büyük bir İslam İmparatorluğu kurmak girişimine kapıldı. Kanuni Sultan Süleyman Akdeniz'i bir Osmanlı gölü yapmak, Hindistan'da nüfuz sağlamak gibi çok şahane ve çok azametli bir siyaset izledi. Dikkat edilirse bu uğurda dış siyaset, yurdun ve ulusun yararına göre ayarlanmış değildi. Tersine, iç teşkilat, hanedan hırsları ve emelleri doğrultusunda ayarlanmış ve asıl unsur olan Türk milleti bu yolda fakir ve perişan durumda bırakılmıştır. Bu siyasetin sonucu nereye varıyordu? Türk olmayan imparatorluk halkına imtiyazlar, yabancı devletlere kapitülasyonlar adı altında ekonomik ve kültürel haklar ve ayrıcalıklar verilmiştir. Ya bu şahane siyasetten Türk ulusuna ne kalmıştır? İmparatorluğun yükünü taşımak, sefil ve perişan bir durumda yaşamak. Hal bu olunca, Osmanlı tarihi, padişahların şan ve şöhretlerini kaydeden bir destandan başka bir şey değildi.

Din tarihine gelince, o vakitlerde geçerli olan din tahakkümü özgür düşünceye olanak bırakmadı. Bu bakımdandır ki, yüzlerce vakanüvis yetişmiştir; fakat Türk ulusunda dünyaya söz geçiren, dünyada etki yapan bir tarihçi yetişmemiştir".

Bütün bu fikirler gösterir ki, Atatürk, kendisine kadar gelen tarih yönünden önem kazanmış olan düşünceleri eleştirmiş ve onların ulusal bakımdan değerlerini tartmış, ona göre değerlendirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğunda kendi tarihimize karşı gösterilen bu kayıtsızlık, ulusal tefekkür ve bilinci de dondurduğu gibi, yabancı memleket ve uluslar tarihçileri de tarihimizi diledikleri istikamette ve diledikleri maksatlarla kullanmışlardır. Bu kullanma ilkin din adına olmuştur. Haçlı seferlerinden bu yana Fransa İhtilaline kadar, Hıristiyanlık ve Müslümanlık mücadelesi şeklindedir. Fransa İhtilalinden sonra buna bir de milliyet fikirlerine dayanarak Türkleri suçlama başlar. XIX. yüzyılın sonunda, Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması sırasında bu iki iftiraya bir üçüncüsü eklenir. O da medeniyet adına Türkleri küçümsemek, bu suretle de onların yurtlarını, haklarını ve hakikatlarını inkâr etmek.

Bu vesile ile Atatürk, onların tarihe geçen şu iftiraları üzerinde durur. Türkler vahşidir, zalimdir. Bugünkü uygarlığı kabul edecek karaktere sahip değildirler. Kendilerini idare edecek durumda bile bulunmuyorlar. Tarihte herhangi bir uygarlık yarattıkları da görülmemiştir. Bunun yanında Türklerin sarı ırktan oldukları; yine geldikleri, gelmiş oldukları Asya'ya, Avrupa'dan ve Anadolu'dan kovulmaları gerektiği tezini savunmuşlardır.

Atatürk, Türk ulusunun haklarına herhangi bir tecavüzü küçümseyecek, affedecek, onu müsamaha ile karşılayacak bir karaktere sahip değildi. Bütün bu iftiralara karşı verdiği cevap şu cümlelerle ifade ediliyor: "Her çeşit iftira uydurmaktan daha kolay bir şey yoktur. Türkler, zalimdir, vahşidir, uygarlık vasıflarından yoksundur gibi esasen vahşilerin, zalim ve istilacıların haksız yere icat ettikleri bir formüldür. Bunu gevelemeleri kamuoyunu aldatmaktan başka bir maksada hizmet etmek için değildir. Bu zanlarında tamamen aldanmışlardır ve arzularında da hiçbir vakit muvaffak olamayacaklardır. Çünkü Türk tarihinin gerçek çehresi

bugüne kadar ortaya çıkarılmamışsa bu, hiçbir vakit çıkarılmayacak demek değildir”.

İşin garibi, Atatürk, bu düşünce ile Türk tarihinin savunucusu durumunda kalırken, yabancı tarihçilerin iftiraları kimi aydınlarımız tarafından da kabul edilmiş ve yazdıkları, tarihlere veya tarihi izahlara geçirilmiştir. Tabii bunların ulusal tarihten yana bir bilgisi yoktur. Bu konuda o kadar ileri gitmişlerdir ki, tarihin yanında Türkçeyi bile küçümsemişler, Türkçemizin bir ilim dili, bir edebiyat dili olamayacağını anlatmışlar; Türkçemizin kaba bir dil olduğunu söylemekten çekinmişlerdir.

Bütün bu nedenlerledir ki, Atatürk, ulusumuzun tarihte ihmal edilmiş, unutulmuş ve inkâr edilmiş haklarının ve hakikatlerinin araştırılıp bulunmasını, bağımsızlık savaşımızın geniş anlamı, sınırları içinde görmekteydi. Bu maksatla kendisinin kurmuş olduğu Türk Tarih Kurumu’nu, Türk Dil Kurumu’nu ve Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’ni, araştırmalar ve öğretim yapmak üzere görevlendirmişti.

Atatürk’ün, Ankara’daki fakülteye, Dil ve Tarih - Coğrafya adını vermesi, bu üç kelimenin anlamının, ulus anlamına geldiği içindi. Türk tarihi, Türk Dili, Türk coğrafyası, Türk ulusu İstiklal Savaşı ile çağdaş manalarını kazanmışlardır.

Ulusumuzun ve dünya uluslarının Atatürk’ün 100. yıldönümünü kutladıkları bu yılda ve Nisan’ın 15 nci gününde Türk Tarih Kurumu’muzun kurulmuş olması bizim için gerçekten bir kıvançtır. Bu kutlama toplantımızı sizlerin yüksek huzurunuzda yapmamız da Kurumumuzun önümüzdeki çalışmalarını için en büyük destek olacaktır. Çok teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Afet İnan’ın Konuşması

Sayın Misafirlerimiz,

Gençliğimin heyecanını yaşadım bugün. Evet, 50 yıl, yarım asır. Tarih Kurumu’nda çalışma ile geçen bu günlerimin güzel bir armağanı olarak verilen bu siltten hakikaten çok duyulandım, teşekkür ederim.

Müsaade ederseniz bir iki anımdan bahsedeceğim.

Türk Tarih Kurumu’nun kuruluşu için güzel fikirler ileri sürüldü. Atatürk’ün hakikaten tarihe çok meraklı olduğu, onu gayet ciddiyetle etüt ettiği bilinir. Bütün vesikalarda T. B. M. Meclisindeki nutuklarında, tarihten çok faydalandığı ve onunla birçok meseleleri de ispat etmeye çalıştığı görülür. Bu bir hakikat. Fakat bir taraftan da özellikle Türk milleti medeniyet eserleri bakımından ne suretle incelenmelidir? Bunun üzerinde çok durmuştur.

Ben, müsaade ederseniz, kendimden söz etmek istemiyorum ama, bu elli yılın çalışmaları içinde bulundum, Atatürk benim öğrenimim için yardımda bulunmuştur. 1927-29 yıllarında İstanbul Fransız Kız Lisesi’nde yatılı olarak öğrenciydim. Bir ders kitabında öyle bir terim kullanılıyordu ki Türkler hakkında. Türkler barbardır. Bir taraftan da, hiç unutmuyorum, kitabın bir yerinde ikinci derecede bir ırktır, sarı ırka mensuptur deniliyor. Bu benim o zaman çok gücüme gitmişti. Hakikaten tiplerimize baktığımız zaman Avrupalılardan bir farkımız yoktur. Mesela İsviçre’de bulunmuştum daha evvel, lisan öğrenmek için. Onlarla da aramızda

bir fark göremiyordum. Niçin böyle bir deyim kullanılıyor. Öğretmenimize bu hakikate uygun değil, dedim. Ben bunu öğrenmeyeceğim. Hiçbir cevap vermedi. Peki, dedi. Fakat okul kitabı yazıyordu. Tatilde bunu Atatürk'e gösterdim; ama heyecanlı olarak. Baksanıza dedim, biz hem barbarız, hem de ikinci derecede ırk, sarı ırk. Sarı ırk denmesi bir şey değil; ama niçin ikinci derecede bir ırk oluyoruz. O sırada Atatürk de Wels'in tarihini tercüme ettirmiş, onları okuyordu. Bir de İstanbul Üniversitesindeki tarih profesörlerinin ders notları yığınla önünde. Bana al sen de bunları oku, dedi. Bu, böyle olamaz, bunun üzerinde duralım. Ben, hiçbir şey anlayamadım. Duralım, ama ne yapacağız? Kitaptakini mi değiştireceğiz? Ondan sonra bir de baktım, mebuslar arasında olan tarihçileri çağırdı. Onlarla konuşmaya başladı. O zaman Ankara'da üniversite yoktu. Yalnız Hukuk Mektebi bulunuyordu. İstanbul'dan da bazı kimseler bu konuşmalar için çağırılmaya başlandı. Nihayet, Türk Ocağı'nın Kurultayı toplanacaktı. Benim de Musiki Muallim Mektebinde öğretmen olarak ilk senemdi. Oraya Aksaray'dan delege olarak göstermişlerdi. Bu toplantıda isimleri çok tanınmış şahsiyetler vardı. Yalnız içlerinde hanım olarak kimse yoktu.

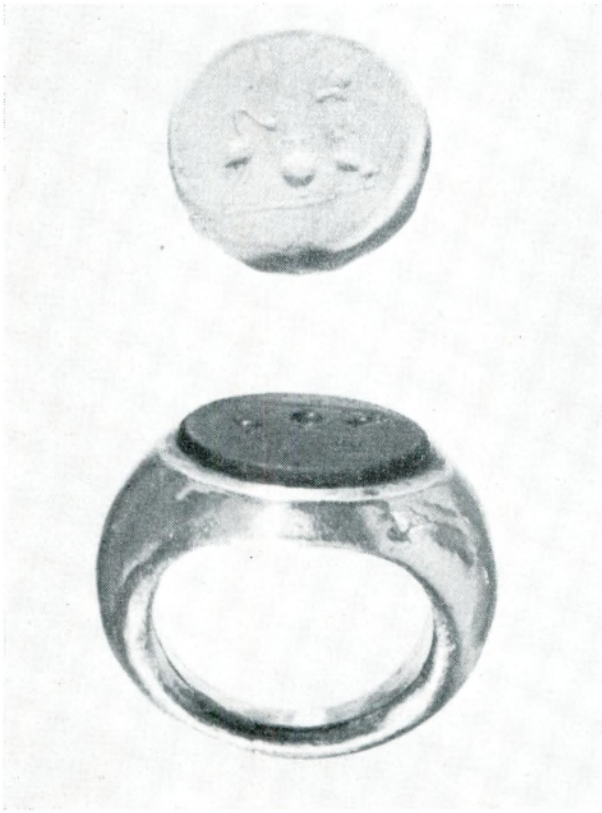
Atatürk, bir gün bana sordu: Kurultayda neler konuşuluyor? diye. Ben de duyduklarımı söyledim. Peki, sen bir şey söylemeyecek misin? dedi. O tarihte Musiki Muallim Mektebi'nde yeni öğretmenliğe başlamıştım. Yurtbilgisi dersinde bir tatbikat yaptırmıştım. Belediye seçimleri için kızlara da, erkeklere de oy verdirdim. Bir öğrencim itiraz etti: "Yürürlükteki kanuna göre yalnız erkekler oy verebilir, halbuki siz kız arkadaşlarımıza da verdirdiniz". İşte o zaman ben, bundan da esinlenerek ve üzerinde durarak kadın hakları üzerinde Atatürk'ün teşvikiyle bir konferans vermişim, Türk Ocağı'nda (3 Nisan 1930). Türk Ocağı'ndaki Kurultay için Atatürk, bir şeyler yap dediği zaman ise orada o kadar saygı duyduğum yaşlı kimseler vardı ki, ben onlara karşı nasıl konuşurdum? Türk Ocaklarının tüzüğünü getirtti. O metinde Türk tarihiyle de uğraşılır deniyordu. Bunun üzerinde durdu ve birkaç kişiyi de çağırarak Kurultaya teklif yapılmasını istedi. Ben de tarih üzerine bir konuşma yaptım. Kurultayda kabul edilen esasa göre bir tarih heyeti teşkil edildi ve çalışmaya başlandı. Fakat Türk Ocakları kapanınca 15 Nisan 1931'de Atatürk'ün emri ve birçok üyelerin teklifi ile bir Cemiyet kurulmuştur. Türk Tarih Cemiyeti'nin de çalışmaları, Türklerin medeniyete hizmetleri konusu üzerinde idi. Bunlar müsveddeler halinde basıldığı zaman, sahifelerin bir kısmı basılmış, bir kısmı da boş bırakılmıştır. Herkes tenkidini yazsın diye.

Ben, Atatürk'ün entelektüel hayatında bu eleştirilerin fevkalade faydalı olduğunu görmüşümdür.

Tarih Kurumu'nda bunlar uzun uzadıya, günlerce okunmuş ve münakaşa edilmiştir.

Tarih Kurumu'na Atatürk'ün ilgisi her zaman devam etti. Mesela bugün dahi bana sorarlar; Tarih Kongrelerinde Atatürk'ün bir nutku yok mudur? diye, yoktur ama daimi olarak bütün yapılan tebliğler, yanında münakaşa edilmiş ve tamamen tasvibinden çıktıktan sonra asıl kongrede okunabilmiştir.

Bir de asıl önemli bir konu, o zamana kadar hiç yapılmamış olan, biraz evvel sildi alan arkadaşımız bunun başında bulunmuştur. Sayın Dr. Hâmit Koşay, arkeo-

Trakya Vize tmlsnde bulunan altın yüzük

lojiye ehemmiyet verilmesidir. Çünkü memleketimizde birçok tarihi zenginlikler vardır. Fakat o zamana kadar hepsinin ecnebi heyetler tarafından arkeolojik kazıları yapıyordu. Tarih Kurumu kurulduktan sonra, tüzüğüne de konmuştur. Türk heyetleri de bu araştırmaları yapabilirler. Buna itiraz edenler de oldu. Bu hususta biz de daha yetişmiş kimseler yok diye. Nitekim 1933'te Ankara yakınında Ahlatlıbel'de arkeolojik çalışmalar başlamış, 1935'te Alacahöyük'te. Burada bir ay zarfında büyük ve değerli eserler meydana çıkarılmıştır. Bu suretle yurdumuzun asıl arkeolojik ve tarihi kaynaklarına da inilmiş ve bunlar bugün değerlendirilmiştir. O tarihten itibaren pek çok değerli arkeologlarımız yetişmiş ve çeşitli yerlerde kazı yapılmakta ve yayınları olmaktadır.

Tarih Kurumu'nun 50 yıllık hayatı içinde bu çalışmalarını, yayınlarını ve müzelerimizin bu bulunan eserlerle zenginleşmelerini görebiliriz.

Ben şimdi müsaade ederseniz Atatürk'ün son olarak, hastalık devrinde gördüğü ve üzerinde hassasiyetle durduğu iki meseleden bahsedeceğim. O da Tarih Kurumu'nun yayınları arasında Sayın Uluğ İğdemir'in idaresinde hiç aksatmadan çıkan Belleten mecmuamızdır. Atatürk hastalığı esnasında birçok şeyler okuyordu. Tarih Kurumu'nun bürosu da zaten saraydaydı. Tarih Kurumu'nun çalışmaları ile daima ilgilenir ve bana sorardı. Kendisinin de son gördüğü kitaplardan biri Belleten olmuştur. "Devam ediniz, bunları mutlaka geliştiriniz", diye de emirler vermiştir.

Bir taraftan da dediğim gibi kazı işleriyle de çok ilgileniyordu. O sırada haber verdiler, Trakya tümülüslerinde kazı yapılmış ve değerli belgeler bulunmuş. Ben, gittim, gördüm. Hakikaten çok hoşuma gitti. O zaman müze Müdürü Aziz Ogan'a sordum, acaba bunları Atatürk'e gösterebilir miyiz? Döndüğümde derhal getiriniz, dedi. Saraya bu eşyalar getirildi. Bunlar pek çoktur. Elimde bir listesi var ama bunların hepsini size okuyacak değilim. Yalnız enteresan olan Atatürk'ün doğrudan doğruya ilgilenmesi ve bunun devam ettirilmesi için teşvikidir.

Bunlardan bir tanesi altın yüzüktür. M.Ö. ki devreye aittir. Üzerinde ortada bir vazö ve iki yanında leylek ve tilki. Bunlar son gördüğü arkeolojik eserlerdir ve bugün İstanbul müzesindedirler. Yani Lafontain'in hikâyesi bizim eserlerimizde ta eski devirlerden itibaren bulunmuştur. O bakımdan önemlidir.

Genel Müdürümüz Uluğ İğdemir yıldönümlerinin hesaplanmasında çok hassastır. Atatürk'ün 100. doğum yıldönümünü konuşurken, (73'te Cumhuriyetin ilanının 50) yılı idi, o zaman bir de hesapladık ki, Tarih Kurumu'nun da aynı yıl 50. yılı oluyor. Onun için iki yıldönümün bir araya gelmesi bizim için de bir mutluluktur. Çünkü bu vesile ile sizlere Tarih Kurumu'nun neler yapabildiğini daha da neler yapmak istediğini bildirmek, göstermek emelindeyiz. Şuna da inanıyorum ki, o hatıramı yeniden canlandırdım, okul kitabında okuduğumdan bugüne, hakikaten çok ileriye gitmiş durumdayız. Türk medeniyetine ait, ben şahsen sadece kendimi buna verdim, tabii zor oluyor birçok vesikaları bulmak; fakat bulunduğu zaman da hem kendimiz iftihar ediyoruz hem de dış âleme Türk medeniyetini tanıtmış oluyoruz. Bu durumda Atatürk'ün direktifi yapılmış oluyor.

Teşekkür ederim, beni dinlediğiniz için.

Genel Müdür Uluğ İğdemir'in Konuşması

Bugün Atatürk'ün büyük eseri Türk Tarih Kurumu'nun 50. kuruluş yıldönümünü kutluyoruz. Bu tarih benim de Türk Tarih Kurumu'ndaki 50. hizmet yılıdır. Bu nedenle o günlerin heyecan dolu anılarını anlatmama ve Kurum'un 50 yılda neler yaptığının bir özeti sunmama izin vermenizi dileyeceğim.

Atatürk gençliğinden beri tarihe karşı ilgi duymuş bir kişidir. Doğu cephesinde Kolordu Komutanı bulunduğu sırada tuttuğu küçük anı defterinde okuduğu felsefe, edebiyat kitapları arasında tarihlerden de söz eder. 10 Aralık 1916 günkü anılarının bir bölümünde şöyle der: "Arıburnu raporunu okuttum. Sonra Neşet Bey Çapakçur cephesine ait muharebe takririni okudu. Badehu yeni gelmiş olan istihkâm yüzbaşısı Fuat Efendi'ye hayvamlarımı gösterdim. Sonra tekrar ikametgâhıma geldim. Kemal Bey'in Tarih-i Osmanî'sini takibe başladım. Yemekten evvel Emin Bey'in şiirleriyle Fikret'in Rübab-ı Şikeste'sinden aynı zeminde bazı parçalarını okuyarak bir mukayese yapmak istedim. İki de başka başka güzel. Ancak Türkçe olanda da diğerinde de aynı derecede Arapça, Farsça kelimat var. Fark biri parmak hesabı, diğeri değil."

Prof. Dr. Afet İnan Atatürk'ün sürekli olarak tarih çalışmalarına başladığı tarihi şöyle saptar:

"1928 yılında Fransızca coğrafya kitaplarının birinde Türk ırkının sarı ırka mensup olduğu ve Avrupa zihniyetine göre ikinci (secondaire) nevi bir insan tipi olduğu yazılı idi. Kendisine gösterdim ve bu böyle midir? dedim.

— "Hayır, olmaz bunun üzerinde meşgul olalım, sen de çalış" dediler."

Atatürk bundan sonra Türk tarihi üzerinde yoğun bir çalışmaya başlar.

23 Nisan 1930 da Ankara'da toplanan Türkocakları Kurultay'ında Atatürk'ün isteği ile Kurultay'ın Aksaray delegesi ve Ankara Müzik Öğretmen Okulu Tarih Öğretmeni Bayan Afet, Atatürk'ün de bulunduğu Kurultay'ın 28 Nisan toplantısına kırk imzalı bir önerge verir. Bu önergede "Türk tarih ve medeniyetini ilmi surette tetkik etmek için hususi ve daimi bir heyetin teşkiline karar verilmesini teklif ederiz" denmektedir. Önergeyi inceleyen Yasa Encümeni Türkocakları yasasına "Merkez heyeti Türk tarih ve medeniyetini ilmi bir surette tetkik ve tettebbü etmek vazifesiyile mükellef olmak üzere bir Türk tarih heyeti teşkil eder" maddesini ekler.

Kurultay'ın oybirliği ile kabul ettiği bu madde üzerine Merkez Heyeti 16 üyeden oluşan "Türkocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti"ni kurdu. Bu heyet bir yıl çalışarak 606 sayfalık "Türk Tarihinin Ana Hatları" adlı bir eser hazırladı. Bu eserden yalnız 100 nüsha basılarak bilim adamlarının eleştirisine sunuldu. Bu eserle bizim tarih tezi dediğimiz tez ortaya konmuş oluyordu.

10 Nisan 1931 de toplanan Türkocakları olağanüstü Kurultay'ı Türkocaklarının kapanmasına karar verince "Türkocakları Türk Tarihi Tetkik Heyeti"nin türesel bir niteliği kalmamış olduğundan, 12 Nisan 1931 de 16 kişilik heyet "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti"ni kurarak bir Yönetim Kurulu seçti. Bu kurul aynı tarihte İçişleri Bakanlığına başvurdu ve Dernekler Kanunu'na göre Cemiyet'in onaylanmasını istedi. Bu dilekçenin altında başkan olarak Cumhurbaşkanlığı Genelsekreteri

Büyükelçi Tefvik (Bıyıkhoğlu), başkan vekili Çanakkale Milletvekili Samih Rifat, başkan vekili İstanbul Milletvekili Yusuf Akçura, Genelsekreter Aydın Milletvekili Dr. Reşit Galip, veznedar Bolu Milletvekili Hasan Cemil (Çambel)'in imzaları vardır. İçişleri Bakanlığı bu dilekçe üzerine: "Ünvan ve maksadı tesisi yukarıda yazılı olan "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti"nin nizamnamesi tevdi edilmiş olduğundan, Cemiyetler Kanunu'na tevfikan işbu ilm-ü haber verildi." kaydıyla 15 Nisan 1931 de Cemiyet'i yasalastırdı. 1935 de Cemiyet'in adı "Türk Tarih Kurumu"na çevrildi. 12 maddeden oluşan Kurum'un ilk tüzüğünün birinci maddesi şöyledir:

Madde 1 — Türkiye Cumhuriyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal hazretlerinin yüksek himayeleri altında ve Ankara şehrinde "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" adlı ilmi bir cemiyet kurulmuştur."

Atatürk, Kurum'a kısa bir süre içinde liseler için tarih kitapları hazırlanması buyruğunu verdi. 19 Temmuz 1931 de Türkocağı binasının doğu salonunda Atatürk'ün başkanlığında yapılan toplantıda Başkan Tefvik Bıyıkhoğlu Atatürk'e liseler için hazırlanan tarihin birinci cildinin müsveddelerini sundu. Atatürk bu müsveddeleri toplantıda bulunan Milli Eğitim Bakanı Esat Bey'e vererek hemen basılmasını ve öğretim yılına kadar yetiştirilmesini istedi.

Temmuz sonuna doğru Türk Tarih Kurumu benimle bir daktilodan oluşan kadrosu ve dosyalarıyla Atatürk'le birlikte İstanbul'a taşınarak Dolmabahçe Sarayı'nda ayrılan özel dairesinde tarihin öteki ciltlerini hazırlamaya başladı. Türkocağında yapılan toplantıda rahmetli Yusuf Akçura, Kurum üyelerinden rahmetli Zakir Kadiri Ugan'a hazırlattığı İslam tarihi müsveddelerini vermişti. Atatürk bu müsveddeleri yanına alarak Yalova'da incelemişti. Atatürk İslam tarihini çok iyi bilirdi. Halifeliğin kaldırılışı sırasında Hilâfet hakkında yaptığı geniş açıklama bunu gösterir. Atatürk Zakir Kadiri Ugan'ın hazırladığı İslam tarihini hiç beğenmemişti. Bunun üzerine 16 ve 23 Ağustos 1931 tarihlerinde Kurum Başkanı Tefvik Bıyıkhoğlu'na yazdığı mektuplarda, geçerliliğini bugün dahi yitirmeyen, direktifler vardır. Bu direktifler Atatürk'ün tarih araştırmalarında ne kadar objektif ve bilimsel bir tutum içinde olduğunu açıkça gösterir. Bu mektuptan bazı parçaları aktarmaya izin vermenizi dileyeceğim.

Atatürk mektubunda şöyle diyor:

"Zakir Kadiri Bey'e hazırlattığınız İslam tarihi notlarının Muhammed devrine ait olan ilk sayfasından sonraki parçalar, teessüfle söylemeye mecburum ki, hiç de bir mütehassısın kafasından, kaleminden ve tertibinden çıkmışa benzemiyor. Zakir Kadiri yazılarını olduğu gibi büyük itina ile hazırlanmakta olan mektep kitaplarına koymakta hiç isabet olmayacağı fikrindeyim". Bundan sonra Atatürk Kurum'a şu öğütlerde bulunuyordu:

"Her işin esas hedefine kısa ve kestirme yoldan varmak şayanı arzu olmakla beraber, yolun makul, mantıki ve bilhassa ilmi olması şarttır."

"Biz daima hakikat arayan ve onu buldukça ve bulduğumuza kani oldukça ifadeye cür'et gösteren adamlar olmalıyız."

"Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat, insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır."

Atatürk birinci mektubunu şöyle bitirmektedir:

“Türkiye’de âli riyasetinizde ilk teşekkül eden tarih cemiyetinin büyük dikkat intibahını kullanarak şimdiye kadar bütün dünya milletleri içinde teşekkül etmiş emsaline fâik bir vaziyet alacağına emin olarak size selam ve hürmetlerimi gönderirim.”

Atatürk Zakir Kadiri Bey’in yazdığı İslam tarihini beğenmeyerek bunun bir bölümünü yeniden yazmıştır. Bu münasebetle Kurum’a gönderdiği mektubunda: “Size verdiğim ilk notlarımla beraber şimdi gönderdiğim Hulefai Râşidîn devri notları da yüksek cemiyetinizin behemhal tenkit nazarından geçmelidir.” demektedir ve İslam tarihinin öteki bölümlerini yazan Şemseddin Günaltay’ın müsveddelerini okuduktan sonra 23 Ağustos tarihli mektubunda da şöyle söylemektedir:

“Şemsettin Bey’in hazırladığı notlardan okuduğum kısımlarını fevkalade enteresan ve kıymetli buldum. Bunlardan mülhem olarak yeniden size verdiğim notlara ufak bir ilave yaptım.”

1931 yazı Türk Tarih Kurumu için yoğun bir çalışma yılı olmuştur. Kısa bir sürede liseler için ilk önce 3 cilt sonra da bir cilt olmak üzere dört ciltlik tarih kitapları hazırlanmıştır. Birkaç ay içinde bu eserlerin hazırlanmasının Atatürk’ün çalışma yöntemleriyle mümkün olabileceği unutulmamalıdır.

Atatürk yeni tarih görüşünün ve tarih öğretiminde tutulacak yolun öğretmenlere anlatılması için 1932 Temmuz’unda tarih öğretmenleri için bir kurs düzenlenmesi buyruğunu verdi. Milli Eğitim Bakanlığı ile birlikte 2-11 Temmuz 1932 tarihleri arasında düzenlenen bu kursa birinci Türk Tarih Kongresi adı verildi ve tutanakları Milli Eğitim Bakanlığınca yayımlandı.

Atatürk yurt gezileri sırasında mutlaka okulları ziyaret eder ve özellikle tarih derslerine girerek öğrencilere sorular sorardı. Eskişehir’de yaptığı böyle bir ziyarette gördüklerinden memnun kalarak Kurum hakkındaki övgülerini Bayan Afet İnan vasıtasıyla Kurum’a iletmış, buna Kurum’un o zamanki başkanı Yusuf Akçura bir telgrafla teşekkür etmişti. Atatürk bu telgrafa Balıkesir’den 21.1.1933 de şu yanıtı vermiştir:

Akçura Yusuf Bey
Türk Tarih Cemiyeti Reisi
Ankara

Yalnız Eskişehir’de değil, gezdiğim diğer yerlerde de feyizli mesainizin semerelerini sevinçle görmekteyim. Cemiyetinizin bu yolda millete ifa etmekte olduğu ve edeceği hizmet ölçülemeyecek kadar büyüktür. Azanın gözlerinden operim efendim.

Reisicumhur
GAZİ M. KEMAL

İşte Türk Tarih Kurumu’nun kuruluşu ile ilk yıllarının öyküsü kısaca budur. Şimdi Kurum’un 50 yılda yaptığı işleri ana hatlarıyla belirtmeye izin vermenizi dileyeceğim. Bunları şu ana bölümlerde toplamak mümkündür:

- 1 — Genel Çalışmalar
- 2 — Yayınlar

- 3 — Kitaplık
- 4 — Kongreler
- 5 — Kazılar
- 6 — Basımevi
- 7 — Dünya bilim kurumlarıyla ilişki
- 8 — Konferanslar
- 9 — Atatürk'ün 100. doğum yılı çalışmaları
- 10 — Binamız.

Kurum üyeleri uzman oldukları alanlarda özel çalışmalarını yürütürlerken Kurum'un amacına uygun olarak şu çalışmalar yapılmaktadır:

1 — Türk tarihi kaynaklarının araştırılması ve yayımlanması: Yayınlarımızın çeşitli dizilerinde bu araştırmalardan bugüne kadar 65 yapıt çıkmıştır.

2 — Türkiye tarihinin araştırılması: Yaptığımız kazılardan elde edilen sonuçlar ve bunların raporları bu bölümdeki çalışmalarımıza yansır.

3 — Çeşitli monografiler: Üyelerimizin ve üyelerimiz dışında tarih uzmanlarının amaçlarımıza uygun yapıtları VII. dizi içinde yayımlanmaktadır. Bunların sayısı 83 tür.

4 — Türk ve Türkiye tarihine dair kaynak ve incelemelerin dilimize çevrilmesi: Bunlardan 9 tanesi basılmıştır. 151 tanesi yazmalar halinde araştırmacıların yararlanmasına sunulmaktadır.

5 — Türk - İslam devri yazıtlarının derlenmesi: Tarihi anıtlarımızın yoğun olduğu illerimizde 1065 anıt incelenmiş, bunlara ait 235 vakfiye, 1217 yazıt, 602 mezar yazıtı kopya edilmiş, 1474 fotoğraf çekilmiş, 63 plan yapılmıştır. Ayrıca İstanbul'da 206 mezarlık ve hazire incelenerek 13.456 mezar yazıtı derlenmiştir. Kurum bugün çeşitli illerdeki Türk - İslam yazıtlarının bir estampaj koleksiyonuna sahiptir. Bunların sayısı 1121 dir.

6 — Atatürk ve Türk Devrimi Araştırma Merkezi'mizin çalışmaları sonunda 67.276 kupür, 679 tefrika, 76.247 makale ve haber fişi derlenmiş bulunmaktadır.

7 — Türk tarihinin büyük olaylarının ve Türk büyüklerinin anılması:

a) 21 Haziran 1937 de büyük Türk bilgini ve filozofu İbn-i Sina'nın 900. ölüm yıldönümü için 900 sayfalık anma kitabı çıkarılmış, bu yıl da 1000. doğum yılı için bir anma kitabının hazırlanmasına başlanmıştır.

b) Doğumunun 500. yılı dolayısıyla büyük Türk şairi ve dilcisi Ali Şir Nevâî için 9 Şubat 1941 de Ankara'da bir tören düzenlenmiş ve bir broşür yayımlanmıştır.

c) 1947 de Kurumumuzun rahmetli üyesi Hail Ethem Eldem için 2 ciltlik bir anma kitabı çıkarılmıştır.

ç) 29 Aralık 1950 de büyük Türk bilgini ve filozofu Farabî 1000. ölüm yıldönümünde anılmış, Boşluk (Halâ) üzerine yazdığı bir makalesi Türkçe ve İngilizce olarak yayımlanmış, Belleten'in bir sayısı Farabî'ye ait araştırmalara ayrılmıştır.

d) İstanbul'un Türkler tarafından alınmasının 500. yıldönümü nedeni ile yayınlarımız arasında bir dizi açılmış ve 8 eser yayımlanmıştır.

e) 20 Aralık 1957 de Kâtip Çelebi'nin 300. ölüm yıldönümü dolayısıyla bir tören düzenlenmiş, yaşamı ve eserleri hakkında 225 sayfalık bir eser yayımlanmıştır.

f) Edirne'nin Türkler tarafından alınmasının 600. yıldönümü dolayısıyla 9-12 Eylül 1963 tarihleri arasında Edirne'de bir seminer düzenlenmiş, burada verilen 12 konferansla 22 araştırma 350 sayfalık resimli bir kitap olarak basılmıştır.

g) 3 Kasım 1964 de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Tanzimat'ın 125 inci yıldönümü dolayısıyla bir seminer düzenlenmiştir.

h) Kanuni Sultan Süleyman'ın 400. ölüm yıldönümü dolayısıyla 7 Eylül 1966 da İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde üç gün süren bir seminer düzenlenerek 15 bildiri okunmuş, bunlarla birlikte yapılan araştırmalar "Kanuni Armağanı" adı altında ve 396 sayfalık bir kitap halinde yayımlanmıştır.

i) Doğu bilimlerinin büyük bilgini Necati Lugal için 1968 de 67 makaleden oluşan 797 sayfalık bir anma kitabı çıkarılmıştır.

j) Anadolu'nun yeniden ve kesin olarak Türkleşmesini sağlayan 1071 Malazgirt Savaşı'nın 900. yıldönümünde 26 Ağustos 1971 de Malazgirt'te bir tören, 12-14 Ekim 1971 tarihleri arasında da Ankara'da "Selçuklu Tarih ve Uygarlığı" konusunda 21 bildiriden oluşan bir seminer düzenlenmiş, bunlar zengin resimlerle 466 sayfalık bir eser halinde "Malazgirt Armağanı" adı altında basılmıştır.

k) 25 Kasım 1972 de Malazgirt kahramanı ve büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın 900. ölüm yıldönümü dolayısıyla bir anma töreni düzenlenmiştir.

l) Cumhuriyet'in 50. yıldönümü dolayısıyla 23-26 Ekim 1973 tarihleri arasında bir seminer düzenlenmiş ve başta İnönü olmak üzere Kurum üyeleri 8 bildiri ile katılmıştır. Bu bildiriler 170 sayfalık bir kitap halinde basılmıştır.

m) 1973 de üyelerimizden rahmetli Prof. Arif Müfid Mansel için 3 ciltlik "Arif Müfid Mansel Armağanı" adlı bir kitap yayımlanmıştır.

n) Büyük Türk bilgini Beyruni'nin 1000. doğum yılı dolayısıyla 23 Kasım 1973 de anma töreni düzenlenmiş ve 301 sayfalık "Beyruni'ye Armağan" kitabı çıkarılmıştır.

o) Rahmetli üyemiz Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı için 1976 da 30 makaleden oluşan bol resimli 494 sayfalık "İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan" kitabı yayımlanmıştır.

p) Atatürk'ün Büyük Söylev'ini Cumhuriyet Halk Partisi'nin 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında toplanan İkinci Kurultayında okumasının 50. yıldönümü nedeni ile İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü ile birlikte 17-19 Ekim 1977 de Ankara'da bir seminer düzenlenmiş ve bu seminere sunulan 11 bildiri 286 sayfalık bir kitap halinde yayımlanmıştır.

r) Türk Harf Devrimi'nin 50. yılı dolayısıyla Türk Tarih Kurumu Atatürk ve Türk Devrimi Araştırma Merkezi 3-4 Kasım 1978 tarihlerinde bir sempozyum düzenlemiştir. Bu sempozyuma 17 bildiri sunulmuştur. Bildiriler kitap halinde basılmaktadır.

Yayımlarımız :

Yayımlarımıza gelince: XXIII dizi içinde 1980 yılı sonuna kadar yayımladığımız yapıtların sayısı 390 cildi bulmuştur. Basılmakta olanların sayısı ise 20 dir.

Adını Atatürk'ün koyduğu Belleten'imiz 1937 den beri yılda 4 sayı olarak hiç aksamadan çıkmakta, kırk dördüncü cildini tamamlamış bulunmaktadır. Belleten'in 1981 yılına ait birinci sayısı ise müstakil bir cilt olarak Atatürk'ün kutsal anısına ayrılmış ve yayınlanmıştır. Bundan başka yılda iki defa çıkardığımız ve arşiv belgelerini yayımlayan "Belgeler" adlı dergimizin onüçüncü cildi çıkmış bulunmaktadır.

Belleten'imizle yayınlarımızı dünyanın çeşitli akademi, üniversite ve bilim kurumlarından 327 si ile değiştirmekteyiz. Bu yoldan kitaplığımıza her yıl ortalama 1500 civarında kitap ve dergi gelmektedir.

Kitaplığımız :

Tarih ve arkeoloji alanında yurdumuzun en büyük kitaplığı olan kitaplığımızın 1980 sonundaki varlığı kitap, dergi ve yazma olarak 148.604 tür. Henüz tasnifi yapılmamış olan Prof. Tanci ve Prof. Hikmet Bayur'un kitapları buna dahil değildir. Bunlar da 8000 civarındadır. Kitaplığımız bundan başka çeşitli bağışlarla elde edilmiş zengin bir arşiv ve fotoğraf koleksiyonuna sahip bulunmaktadır. Bunlar arasında Namık Kemal, Ziya Gökalp, Kâzım Orbay, Halil Ethem Eldem, Osman Ferit Sağlam, Süheyl Ünver, Cemal Paşa, Zeki Oral, Ali Galip Bekel, Haluk Cemil Tanju, Tevfik Bıyıklıoğlu, Rahmi Katoğlu, Enver Paşa, İnönü, Hikmet Bayur, Uluğ İğdemir arşivleri sayılabilir.

Kongrelerimiz :

Gerek üyelerimizin, gerekse yerli ve yabancı bilim adamlarının yeni buluşlarını bilim dünyasına sunmak amacıyla 1932 den beri her beş yılda bir düzenlediğimiz Türk Tarih Kongrelerinin dokuzuncusu bu yıl 21-25 Eylül 1981 tarihleri arasında yapılacak, bu kongrede Atatürk ve Cumhuriyet seksiyonuna ağırlık verilecektir.

Kazılar :

Tüzüğümüzün amaç maddesinde Kurum "Türk ve Türkiye tarihini aydınlatmaya yarayacak belge ve malzemeyi elde etmek için gereken yerlere inceleme, kazı ve bunlarla ilgili araştırma yapmak üzere gereken kişileri tek veya heyet halinde gönderir" denilmektedir. Kurumumuz bu hükme uyarak ilk defa kendi olanaklarıyla 1935 de Alacahöyük'te kazılara başlamıştır. 1933 de Ahlatlıbel'de Kurum'un o zamanki Genel Sekreteri ve Milli Eğitim Bakanı rahmetli Dr. Reşit Galip'in bakanlık bütçesinden sağladığı para ile üyelerimizden Dr. Hâmit Koşay'ın başkanlığındaki bir heyetin yaptığı kazı da Kurum'un ilk kazısı sayılabilir. Atatürk'ün emir ve arzusu ile başlayan bu kazılara Kurum bugüne kadar hiç aksatmadan devam etmiştir. 1935 den bu yana yurdun çeşitli yerlerinde yaptığımız kazı ve arkeolojik araştırmaların sayısı ellidördü bulmuştur. Bunlardan on yerde kazılar hâlâ sürdürülmektedir. Kazılardan elde ettiğimiz sonuçların raporlarını yayınlamamızın beşinci dizisi içinde çıkarmaktayız. Türkçe ve bir yabancı dilde çıkan kazı raporlarımızın sayısı 1980 sonuna kadar 38 i bulmuştur, bir rapor basılmaktadır. Başta Ankara olmak üzere İstanbul, Kayseri ve Konya müzelerinin en değerli eserleri kazılarımızdan çıkan eserlerden oluşmaktadır.

Basımevimiz :

Kurumumuzun kurulduğu ilk yıllarda kitaplarımızı Milli Eğitim Bakanlığı'nın İstanbul'daki Basımevinde bastırmakta idik. İkinci Dünya Savaşı sırasında çeşitli nedenlerle çıkan zorluklar üzerine o zaman Kurum'un içinde çalıştığı Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nin bodrum katında elle yapılan bir dizgi atölyesiyle kullanılmış bir baskı makinesi ve bir cilt atölyesinden ibaret günde bir forma kapasiteli küçük Basımevimizi kurmuştuk. 1951 de şimdiki Basımevimizin binasını yaparak Basımevimizi buraya taşıdık. Bugün Basımevimiz 250-300 işçisi, en son sistem dizgi, baskı ve cilt makineleriyle Türkiye'nin en güçlü basımevi olduğu gibi, dünyada da sistem bakımından telefon rehberi basan sekizinci basımevi düzeyine yükselmiştir. Basımevi Kurumumuzun arkasındaki binadan başka Siteler'de iki büyük binayı işgal etmektedir. Basımevimiz, Sincanköy'deki organize sanayi alanında aldığımız 20 bin metrekaare arsa üzerine yapacağımız bina bittikten sonra daha verimli duruma gelecektir.

Dünya Bilim Kurumları ile ilişki :

Kurumumuz kurulduğu günden beri dünya bilim kurumlarıyla devamlı ilişki kurmuş ve bu ilişkileri başarılı olarak sürdürmüştür. Bugün uluslararası 4 bilim kurumunun üyesi bulunmaktayız. 1932 den bu yana uluslararası 118 kongre, sempozyum ve kolokyuma Kurumumuz adına üyelerimiz katılmış ve orijinal bildiriler sunmuşlardır.

Konferanslar :

Yıllardan beri her yıl düzenlediğimiz Atatürk Yıllık Konferanslarının on-dokuzuncu dizisi, bu yıl 100. doğum yılı nedeni ile Atatürk'ün anısına adanmıştır. 5 Aralık 1980 de başlayan bu konferanslar 15 günde bir verilmektedir. Konferanslar 5 Haziran'da sona erecektir. Atatürk Konferansları ayrı bir dizi içinde yayınlanmaktadır, şimdiye kadar 7 cilt çıkmıştır.

Atatürk'ün 100. doğum yılı çalışmaları :

Atatürk'ün 100. doğum yılını kutlama çalışmalarına Kurumumuz önderlik etmiştir. 1973 yılında Kurumumuzun yapacağı işlere ait düşünülen çalışma planı 1974 Genel Kurulumuzca onaylanmış, 1976 da XIII. Kongremizde bu planın açıklanması üzerine o zamanki Cumhurbaşkanı Sayın Fahri Korutürk bununla ilgilenerek hükümetin yapacağı çalışmalar hakkında bizden bir plan istemiştir. Hazırlanan 6 maddelik program 17.11.1977 tarihinde Cumhurbaşkanı'na sunulmuştur.

Kurumumuzun kendi çalışmaları için hazırladığı plan şunları kapsamakta idi:

a) Çeşitli Yayınlar: 13 eserin basımı planlanmış, bunlardan 3 tanesi çıkmış, üç tanesi de Basımevine verilmiş bulunmaktadır. Atatürk'ün Büyük Söylev'inin esas ve bugünkü dile çevrilmiş metinleri karşılıklı ve ayrıca metinlerde geçen özel adlarla olayların açıklanması suretiyle yeni bir baskısının ilerlemekte olduğunu anımsatmak isterim.

b) Kongre, konferans ve seminerler: 1 — IX. Türk Tarih Kongresi Atatürk ve Cumhuriyet dönemine ağırlık verilmek suretiyle 21-25 Eylül 1981 tarihleri arasında toplanacaktır. 2 — 21 Mayıs'ta Atatürk ve laiklik, Atatürk ve tarih konularını içeren bir sempozyum düzenlenecektir. 3 — Atatürk Konferanslarının XIX. dizisi konuları tümü ile Atatürk ve devrimlerine ayrılmış 14 konferansla 5 Aralık 1980 de başlamıştır.

c) Atatürk ve devrimlerini en iyi yorumlayan üç esere ellışer bin lira ödül verilecektir. Bu yarışmaya 5 yapıt katılmıştır. Yapıtlar Seçici Kurulca incelenmektedir. Kazanan yapıtların ödülleri Mayıs ayı içinde düzenlenecek bir törenle verilecektir.

Binamız :

Yapımına 1963 yılında başlanan binamıza 1967 yılında taşındık. Binamız 1980 de Ağahan Mimari Ödülünü kazanmıştır. 200 projenin katıldığı yarışmada 15 proje ödüllendirmeye layık görülmüştür, bunlardan birisi bizim binamızdır. Dünyanın en ünlü mimar ve şehircilerinden oluşan büyük jüri "Tarihsel içerikle uyum araştırması" başlığı altındaki kararında binamızı şöyle değerlendirmiştir:

"Çağdaş yapı teknolojisini geleneksel fikir ve ilkelerle birleştiren bir mimari anlatım biçimine giden yolda bir aşama oluşturan Türk Tarih Kurumu binasına "Tarihsel içerikle uyum araştırması" ödülünün verilmesi kararlaştırılmıştır. Binada bellibaşlı işlevsel hacimlerin bir merkezi avlu çevresinde toplanması, Osmanlı yapılarının içe dönük kişiliğini yansıtırken, İslami mimarinin bütünlüğü ilkesi de parçaların bütüne olan ilişkisini belirtmekte bir düzenleme aracı olarak kullanılmıştır. 1930 lardan bu yana Ankara'da yapılan binaların belirgin ortak özelliği olan uluslararası üsluba bir tepki olan bu bina, geleneklerden neler öğrenilebileceğinin bir örneği ve daha geçerli bir mimari diline işaret eden bir ölçüdür."

19 Eylül 1980 de Kerim Ağahan'ın imzasıyla Genel Müdürümüze gelen bir yazıda "Büyük jürinin ödüllendirmeye değer bulduğu 15 proje arasında Türk Tarih Kurumu'nun da yer aldığını size bildirmekten şeref duyarım." denmekte ve 23 Ekim 1980 de Lahor'da yapılacak ödül verme törenine binamızın mimarı ile Genel Müdürümüz çağrılmakta idi. Tören ünlü Türk hükümdarı Cihangir tarafından inşa edilen Şalamar Parkında düzenlenmiş ve bronz plaket ile berat Pakistan Devlet Başkanı ile Kerim Ağahan tarafından mimarımıza ve Genel Müdürümüze verilmiştir.

Bu uzun açıklamalarımı sabırla dinlemek lütfunda bulunduğunuz için hepinize candan teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

TÜRK TARİH KURUMU'NUN GENEL KURUL TOPLANTISI

Türk Tarih Kurumu'nun 1981 yılı Olağan Genel Kurul toplantısı 16.IV.1981 Perşembe günü saat 10 da Kurum merkezinde yapıldı.

Kurum üyeleri saat 9,30 da Kurum'un kurucusu Atatürk'ün Anıtkabirini ziyaret ederek saygı duruşunda bulundular, bir çelenk koydular ve şeref defterini imzaladılar.

Saat onda Kurum merkezine dönen üyeler Genel Kurul toplantısına katıldılar. Yoklama sonunda 24 üyenin hazır bulunduğu anlaşıldı. Çoğunluk olduğu için Başkan Ord. Prof. Enver Ziya Karal küçük bir söyleyle oturumu açtı. Hastalıkları dolayısıyla bu toplantıya katılamayan Kurum üyelerinden Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu, Prof. Tayyib Gökbilgin ve Prof. Dr. Bahadır Alkım ve Bayan Fakihe Öymen'e birer geçmiş olsun telgrafı çekilmesine karar verildi.

Gündemin dördüncü maddesine geçilerek geçen yıl muhabir üyeliğe seçilen Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Müdürü Prof. Dr. Wolfgang Müller-Wiener'i bir sunuş konuşmasıyla Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal Genel Kurul'a takdim etti. Kendisine üyelik beratı verildi. Prof. Müller-Wiener kısa bir konuşma ile teşekkür etti.

Gündemin beşinci maddesine geçildi ve Genel Kurul toplantısını idare etmek üzere başkanlığa Prof. Dr. Coşkun Üçok, ikinci başkanlığa Prof. Dr. Neşet Çağatay, yazmanlıklara da Prof. Dr. Tahsin Yazıcı ve Prof. Dr. Şerafettin Turan seçildiler.

Prof. Dr. Coşkun Üçok ve yazmanlar yerlerini aldıktan sonra gündemin altıncı maddesine geçildi ve seçim yönetmeliğinde yapılan iki küçük değişiklik hakkında Yönetim Kurulu kararı okundu.

Prof. Dr. Adnan Erzi yeni Yönetim Kurulu seçilmeden bu önerenin görüşülmesinin usule ve yasalara aykırı olduğunu söyledi.

Ord. Prof. Dr. Sedat Alp görüşülmesini önerdi. Ord. Prof. Enver Ziya Karal bu önerinin Yönetim Kurulu seçimiyle bir ilgisi bulunmadığını söyledi.

Prof. Dr. Yaşar Yücel, usule aykırı olduğunu, yönetmelikte bu düzeltme yapılsa bile, yeni üye seçilemeyeceğini ileri sürdü.

Prof. Dr. Adnan Erzi bu madde düzeltilse bile bu yıl uygulanamayacağını, Eylül'de olağanüstü Genel Kurul'un toplanarak bu işlemi yapmış olması gerektiğini söyledi.

Ord. Prof. Enver Ziya Karal parasal nedenlerle Eylül'de toplantı yapılmadığını, yönetmeliğin bir iç organ olduğunu, değiştirildiği andan itibaren yürürlüğe girebileceğini, beş dakika ara verilerek Dernekler Kanunu'nun incelenmesini önerdi.

Prof. Dr. Adnan Erzi üye seçimi için bazı esasların mevcut olduğunu, buna göre önceden adayların bildirilmesi gerektiğini belirtti.

Prof. Dr. Afet İnan, Prof. Adnan Erzi'nin Yönetim Kurulu toplantılarına niçin katılmadığını, bundan dolayı Yönetim Kurulundan çekilmiş sayılıp sayılmadığını sordu.

Prof. Dr. Şerafettin Turan gündem maddelerinin kendisi için bir sürpriz olduğunu, üye önerilerinin kendilerine haber verilmediğini, yasalar elverse bile, yeni esasların aynı gün uygulanamayacağını ileri sürdü.

Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal yeni üyelerin bir sene sonraki toplantıya katılacağını, onun için şimdi seçim yapmanın bir sakıncası olmadığını, yönetmelik değişikliğinin gündemde bulunduğunu söyledi.

Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı bu maddenin sonra görüşülmesini önerdi. Bu öneri oya sunuldu ve altıncı maddenin 13 üncü maddeden sonra görüşülmesi kabul edildi.

Gündemin yedinci maddesi uyarınca Genel Müdür, Yönetim, Basımevi Yönetim ve Denetleme Kurulları raporlarını okudu.

Prof. Dr. Şerafettin Turan, Tevarih-i Al-i Osmanı Genel Müdürlüğe teslim ettiği halde yayınlanacak yapıtlar arasına konmamış olduğunu söyledi.

Genel Müdür Uluğ İğdemir rapor basıldıktan sonra yapıtların Basımevine verildiğini söyledi.

Rapor hakkında başka söz isteyen olmadığı için oya kondu ve oybirliği ile kabul edilerek Yönetim Kurulları 1980 işlemlerinden ötürü aklandılar.

Gündemin sekizinci maddesine geçilerek 1981 bütçesini incelemek üzere Ord. Prof. Reşat Kaynar, Prof. Dr. Yaşar Yücel ve Prof. Dr. Ali Sevim Bütçe Yarkuruluna seçildiler.

Gündemin dokuzuncu maddesi uyarınca Yönetim Kurulu seçimine geçildi. Oyların tasnifine Prof. Dr. Münir Aktepe, Prof. Dr. Neşet Çağatay ve Prof. Dr. Ali Sevim memur edildi. Yönetim Kurulu seçimine 23 üye katıldı. Gizli yapılan seçim sonunda 19 oyla Ord. Prof. Enver Ziya Karal, 17 oyla Prof. Dr. Tahsin Özgüç, 15 er oyla Ord. Prof. Dr. Sedat Alp ve Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal, 14 oyla Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, 12 oyla Prof. Dr. Adnan Erzi ve 11 oyla Prof. Dr. Semavi Eyice Yönetim Kurulu üyeliğine seçildiler. Yedek üyeliklere de 7 oyla Prof. Dr. Mebrure Tosun ve altışar oyla Prof. Dr. Münir Aktepe ve Prof. Dr. Yaşar Yücel'in seçildiği anlaşıldı.

Gündemin 10 uncu maddesine geçilerek açık oyla yapılan seçim sonunda Denetleme Kurulu asıl üyeliklerine Prof. Dr. Yaşar Yücel, Prof. Dr. Münir Aktepe ve Prof. Dr. Şerafettin Turan, yedek üyeliklere de Prof. Dr. Şehabettin Tekindağ, Prof. Dr. Nimet Özgüç ve Prof. Dr. Ali Sevim seçildi.

Gündemin 11 inci maddesine geçildi. Onur Kurulu asıl üyeliklerine Prof. Tayyib Gökbilgin, Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu, Dr. Hâmit Koşay, Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver, Prof. Dr. Tahsin Yazıcı, yedek üyeliğe de Prof. Dr. Jale İnan seçildi.

Gündemin 12 nci maddesine geçildi ve Basımevi Yönetim Kurulu'nun gizli oyla seçilmesi önerilerek kabul edildi. Seçim sonunda asıl üyeliklere aldıkları oy sırasıyla Ord. Prof. Reşat Kaynar, Prof. Dr. Adnan Erzi, Prof. Dr. Yaşar Yücel,

Prof. Dr. Tahsin Yazıcı ve Prof. Dr. Coşkun Üçok, yedek üyeliklere de Prof. Dr. Afif Erzen, Prof. Dr. Şehabettin Tekindağ, Dr. Hâmit Koşay seçildiler.

Gündemin 13 üncü maddesi uyarınca Kitaplık Komisyonuna her koldan bir kişi olmak üzere Dr. Hâmit Koşay, Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, Prof. Dr. Adnan Erzi, yedek üyeliklere de Prof. Dr. Nimet Özgüç, Prof. Dr. Neşet Çağatay, Prof. Dr. Afif Erzen getirildiler.

Vakit geçmiş olduğundan, saat 15,30 da toplanılmak üzere saat 12,30 da oturuma ara verildi.

Öğleden sonra saat 15,30 da oturum ikinci başkan Prof. Dr. Neşet Çağatay'ın başkanlığında açıldı. Toplantıya 23 üye katıldı.

Bütçenin öncelikle görüşülmesi oya sunuldu ve kabul edildi.

Genel Müdür Bütçe Yarkurulunca kabul edilen 1981 bütçesiyle Kurul raporunu okudu.

Prof. Dr. Yaşar Yücel söz alarak, personelden aylıklarının artırılması için dilekçe aldıklarını, Basımevi işçilerinin Kurum personelinden daha fazla ücret aldıklarını, mümkün olduğu takdirde personel aylıklarının % 50 oranında artırılmasını önerdi.

Prof. Dr. Münir Aktepe Kurum personelinin Sosyal Sigortalar haklarından yararlanıp yararlanmadığını, asgari ücret yükseltilmiş olduğuna göre bunun Kurum memurlarına yansıyor yansımadığını sordu.

Genel Müdür Uluğ İğdemir, Basımevi'nin toplu sözleşmeye bağlı olduğunu, kâr sağlanınca işçilerine zam yapabildiğini, Kurum'un ise, İş Bankası'ndan gelecek paraya bağlı olduğunu, ayrıca emekli olacakların kıdem tanzimatlarını ödeyebilmek için yedek fona da para ayrılması gerektiğini, Kurum'daki ücretler asgari ücretin üzerinde olduğundan, son artırımın Kurum'u etkilemediğini, personel ücretlerinin gider bütçesinin % 50 sinden yukarı çıkarılıp çıkarılamayacağına Genel Kurul'un karar verebileceğini söyledi.

Prof. Dr. Münir Aktepe bu konuyu Yönetim Kurulu'nun ele almasını istedi.

Prof. Dr. Şerafettin Turan verilecek ödeneğin Genel Kurulca saptanması gerektiğini söyledi.

Ord. Prof. Dr. Sedat Alp görevlilerin aylıklarının artırılmasını arzu ettiklerini, ancak kıdem tazminatlarının nasıl verileceğini sordu.

Genel Müdür kat sayısı 23'e çıkarılırsa, önemli bir zam yapılmış olacağını söyledi. Bu öneri oya konuldu ve kat sayısının 23'e çıkarılması kabul edildi.

Prof. Dr. Semavi Eyice, bu bütçe ile yurt dışındaki kongrelere katılma olanağının bulunup bulunmadığını sordu.

Genel Müdür Uluğ İğdemir, bu yıl IX. Türk Tarih Kongresi toplanacağı için bütçeye 2,5 milyon lira ödenek konduğunu, dışardan geleceklere en az onarbin lira vermek gerektiğini, para artarsa, dış kongrelere de katılma olanağı bulunacağını söyledi.

Prof. Dr. Yaşar Yücel, her yerde kongre aidatı alındığını, Tarih Kurumu'nun niçin aidat almadığını sordu. 100 dolar aidat alınmasını önerdi.

Konu görüldü. Türk Tarih Kongreleri milli bir kongre olduğundan aidat istenirse, kimsenin katılmayacağı nedeni ile aidat istenmesi uygun görülmedi. Sonunda Kongre ödeneğine bir milyon lira daha eklenmesine, telif haklarının da % 100 artırılmasına karar verildi. Bu artırımlarla birlikte bütçe tasarısı oya konu ve bütçe Yarkurulundan gelen biçimde gelir ve gider denk olmak üzere 53.000.000 lira üzerinden oybirliği ile kabul edildi.

Bundan sonra Seçim Yönetmeliğinde yapılacak değişiklik konusunun görüşülmesine geçildi. Değiştirilmesi önerilen 1 inci maddenin e ve f fıkralarının eski biçimi ile değiştirilen biçim okundu.

Prof. Dr. Mebrure Tosun söz alarak seçilecek üyelere iki nitelik aranması gerektiğini, biri Atatürk ilkelerine bağlılık, diğeri akademik yeterlik olduğunu, bir yıl önce reddedilen bir adayın bir yıl sonra nasıl kabul edileceğini, hiç olmazsa sunulan raporlarda bir değişiklik yapılmasını istedi.

Konu uzun uzadıya tartışıldıktan sonra Seçim Yönetmeliğinin birinci maddenin e ve f bendleri şu biçimde kabul edildi:

e) Genel Kurul'da bir üyenin seçilebilmesi için Kurum'a kayıtlı üye sayısının yarısından bir fazlasının oyunu alması gereklidir.

f) Her ne yolda olursa olsun, bir defadan fazla oylama yapılamaz.

Bu değişiklik kabul edildikten sonra Yönetim Kurulu'nca asıl ve muhabir üyeliklere önerilen kişilerin adları üyelere dağıtıldı. Yeni önerilen üyeler hakkında ise Yönetim Kurulu'nun bir karar alması için oturuma 5 dakika ara verildi. Yönetim Kurulu'nun kararına bağlanan yeni adaylar da üyelere bildirildi.

Oy ayırma kurulunun Prof. Dr. Münir Aktepe, Prof. Dr. Yaşar Yücel ve Prof. Dr. Ali Sevim'den oluşması kabul edildi. Oylamaya 23 üye katıldı ve yalnız Askeri Yargıtay Başkanlığından emekli Amiral Fahri Çoker 19 oyla asıl üyeliğe seçildi. Muhabir üyelik için yeterli oy alan olmadı.

Gündemin 16 ncı maddesine geçilerek Yönetim Kurulu'ndan, Denetleme Kurulu'ndan ve Kollar'dan gelen öneriler görüşülerek şunlara karar verildi:

a) Kurum yayınlarından Üniversitelerin Edebiyat Fakültelerine gönderilmesine devam edilmesine, resmi kuruluşlara % 40 indirimle verilmesine, şahıslardan kimlere verileceğinin Yönetim Kurulu'nca saptanmasına,

b) Türk - Polonya Bilimsel Kültür Mübadele anlaşması gereğince bu yıl Polonya'ya gidecek heyetin Ord. Prof. Enver Ziya Karal, Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Prof. Dr. Afet İnan ve Prof. Dr. Yaşar Yücel'den oluşmasına,

c) Kollar'dan gelen önerilerin, Yönetim Kurulu'na verilerek bütçe olanakları içinde uygulanmasına,

ç) Denetleme Kurulu'nun Basımevi sermayesini 100.000.000 liradan 200.000.000 liraya çıkarılması hakkındaki önerisi oybirliği ile kabul edildi.

Gündemin 17 nci maddesine geçildi ve üyelere Ord. Prof. Reşat Kaynar, Prof. Dr. Tahsin Yazıcı ve Prof. Dr. Adnan Erzi'nin imzalarını taşıyan önerge okundu. Bu önergede otel ve yiyecek masrafları çok artmış olduğundan yol masrafları dışında gündeliklerin 4000 liraya çıkarılması önerilmekte idi. Bu öneri oya konu ve kabul edildi.

Kurumumuzun koruyucu başkanlığını kabul etmiş olan Devlet Başkanı Or-general Kenan Evren'e bir teşekkür mektubu yazılmasına karar verildi.

Prof. Dr. Nimet Özgüç'ün önerisi üzerine Kurum yayımlarına Kurum'un bir Atatürk vakfı olduğunun yazılması uygun görüldü.

Gündemde görülecek başka bir konu olmadığından, saat 18 de oturuma son verildi.

TÜRK TARİH KURUMU YÖNETİM KURULU'NUN 1980 ÇALIŞMA YILI RAPORU

Genel Kurul'un Sayın Üyeleri,

Yönetim Kurulumuzun 1980 çalışma yılı raporunu sunuyoruz:

BÜTÇE DURUMU

A. GELİRLER

Bölüm	Gelirin Çeşidi	Bütçeye Konan		Sağlanan	
		Lira	Krş.	Lira	Krş.
I	Kurum artırımından	6.000.000,—		5.164.395,—	
II	Atatürk vasiyeti geliri	23.500.000,—		24.500.000,—	
III	Üye ödentileri	3.000,—		2.040,—	
IV	Yayın gelirleri	3.500.000,—		4.205.265,—	
V	Basımevi geliri	4.000.000,—		2.027.180,65	
VI	Türlü gelirler	600.000,—		937.996,57	
TOPLAM		37.603.000,—		36.836.877,22	

B. GİDERLER

Bölüm	Gelirin Çeşidi	Bütçeye Konan		Harcanan	
		Lira	Krş.	Lira	Krş.
I	Görevli giderleri	17.637.504,—		17.418.894,63	
II	Yönetim giderleri	2.062.000,—		3.289.842,72	
III	Bilimsel giderler	15.903.496,—		14.365.328,12	
IV	Yatırımlar ve yatırımlarla ilgili giderler	2.000.000,—		945.931,03	
TOPLAM		37.603.000,—		36.019.996,05	

Bu tablolarda görüldüğü gibi, Kurumumuzun 1980 yılı gelirleri bütçe ile tasarlanan gelirlere 766.122 lira 78 kuruş eksik olmuştur. Bu eksikliğe Kurum artırımından alınması gereken 6.000.000 liranın alınmayarak, bunun yerine Cumhuriyet Halk Partisi'nin geçen yıllar Atatürk gelirlerinden kestiği, ancak mahkeme kararıyla bu yıl geri aldığımız 5.164.395 liranın bu bölüme gelir yazılması ve Basımevi gelirinin tasarladığımız düzeye ulaşmaması neden olmuştur. Buna kar-

şılık yayın gelirlerimizde 705.265 lira, türlü gelirlerde de 337.996 lira 57 kuruş fazla gelir elde edilmiştir.

Giderlerimiz ise bütçede öngörülen giderlerden 1.583.003 lira 95 kuruş eksiktir. Gerçek giderlerimizle gerçek gelirlerimiz arasındaki 816.881 lira 17 kuruş Kurum artırımına alınmıştır.

YAYIN İŞLERİ

Bu yıl içinde şu eserlerin basımı bitmiş ve yayınlanmıştır:

- 1 — *Menakib-ül Ârifin II. cilt 2. baskı* (Hazırlayan: PROF. DR. TAHSİN YAZICI).
- 2 — ÇAĞATAY ULUÇAY: *Padişahların Kadınları ve Kızları*.
- 3 — PROF. DR. YAŞAR YÜCEL: *XIII. - XIV. Yüzyıllarda Kuzey - Batı Anadolu Tarihi. Çoban - Oğulları, Candar - Oğulları Beylikleri*.
- 4 — Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. yılı semineri.
- 5 — FERİDUN CEMAL ERKİN: *Dışişlerinde 34 yıl. Anı, Yorumlar I. Cilt*.
- 6 — *Atatürk Konferansları VII. cilt*.
- 7 — FİRDEVSİ-İ RUMİ: *Kutb - Nâme*: (Hazırlayan: İBRAHİM OLGUN ve İSMET PARMAKSIZOĞLU).
- 8 — MUSTAFA NURİ PAŞA: *Netayic-ül-Vukuat III - IV. ciltler* (Sadeleştiren ve açıklamaları ekleyen: PROF. DR. NEŞET ÇAĞATAY).
- 9 — PROF. DR. SUAT SİNANOĞLU: *Türk Humanizmi*.
- 10 — ULUĞ İĞDEMİR: *Atatürk'ün Yaşamı I. cilt 1881-1918*.
- 11 — *Bellelen*: 173-176.
- 12 — *Belgeler*: IX. cilt, sayı: 13.

Şu eserlerin basımı bitmek üzeredir:

- 1 — PROF. DR. MEVRURE TOSUN ve PROF. DR. KADRIYE YALVAÇ: *Sumer Dili ve Grameri*.
- 2 — J. LEFORT: *Topkapı Sarayı Müzelerinin Yunanca Belgeleri*.
- 3 — *VIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye sunulan bildiriler II. cilt*.
- 4 — G. OSTROGORSKY: *Bizans Devleti Tarihi* (Çeviren: PROF. DR. FİKRET İŞILTAN).
- 5 — B. MC GOWAN: *Sirem Sancağı Mufassal Tahrir Defteri*.
- 6 — KINALIZADE HASAN ÇELEBİ: *Tezkiretü's Şuara II. cilt*.
- 7 — BİLÂL N. ŞİMŞİR: *Atatürk Devriminin Dış Basındaki Yankıları*.

Bu yıl içinde şu eserlerin basımına başlanmıştır:

- 1 — PROF. DR. BAHADIR ALKİM: *İkiztepe* (1974-1975).
- 2 — ORD. PROF. DR. SEDAT ALP: *Beiträge zur Erforschung des hethitischen Tempels*.
- 3 — VASFİ ŞENSÜZEN: *Osmanoğullarının Varlıkları ve İkinci Abdülhamid'in Emlâki*.
- 4 — *Atatürk Konferansları VIII. cilt*.

**TÜRKİYE DIŞINDA KATILDIĞIMIZ ULUSLARARASI KONGRE,
SEMPOZYUM, KOLOKYUM VE BENZERİ TOPLANTILAR**

Genel Kurulumuzla Yönetim Kurulu'nun aldıkları kararlar uyarınca bu yıl katıldığımız uluslararası kongre, sempozyum, kolokyum ve benzeri toplantılar şunlardır:

§ 24-29 Mart 1980 tarihleri arasında Batı Berlin'de toplanan Uluslararası XXI. Alman Oryantalistler Kongresine üyelerimizden Prof. Dr. Ali Sevim "Selçuklular Zamanında Filistin" konulu bir bildiri ile katıldı. Arkadaşımızın bize verdiği rapora göre Kongre, 1 — Mısır Araştırmaları, 2 — Eski Şark, 3 — Tevrat ve Yahudilik, 4 — Hıristiyan Şark ve Bizans, 5 — İslamî Şark, 6 — Semitistik, 7 — Hindoloji, 8 — İranistik, 9 — Türk ve Orta Asya Dil ve Kültür Bilimleri, 10 — Doğu Asya Bilimleri, 11 — Afrika Bilimleri, 12 — Endonezya ve Pasifik Dilleri, 13 — Şark Sanat ve Arkeolojisi, 14 — Modern Önasya olmak üzere 14 seksiyon halinde çalışmalarını yürütmüştür. Arkadaşımız 5. seksiyonda yukarıda adı geçen bildirisini sunmuştur. Bildiride Selçuklu İmparatorluğuna bağlı olarak Filistin'de kurulan ilk Türkmen Beyliğinin siyasal faaliyetleri yanında özellikle verimli Balka bölgesindeki zirai çalışmalar ve Remle kenti yöresinde ihmale uğramış olan zeytin ürününün geliştirilmesi üzerinde şimdiye kadar pek az bilinen kaynaklara dayanılarak durulmuş, Kudüs Valisi Eksükoğlu Artuk Bey'in buradaki çalışmaları anlatılmıştır.

§ 1-5 Temmuz 1980 tarihleri arasında Fransa'nın Strasbourg kentinde toplanan II. Uluslararası "Türkiye'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi" Kongresi'ne üyelerimizden Prof. Dr. Şerafettin Turan katılmıştır. Arkadaşımızın bize verdiği rapora göre Kongre'nin programı iki ayrı seksiyon halinde dört gün üzerinden yapılmıştır. Birinci seksiyona "Türkiye'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi" ikinci seksiyona da "XVIII. Yüzyıl Sonlarından XX. Yüzyıl Başlarına kadar Osmanlı İmparatorluğunda Ekonomi ve Toplum" adı verilmiştir. Kongre'nin açılış törenine Paris Büyükelçimiz Hamit Batu ile Strasbourg Başkonsolosumuz katılmış ve geçen yıl yitirdiğimiz üyemiz Ömer Lütfi Barkan, Türkiye ekonomi tarihinin ilk büyük araştırmacısı olarak övgü ve saygı ile anılmıştır. Ayrıca törenin yapıldığı amfi ile bildirilerin okunduğu salonlara Barkan'ın birer fotoğrafı asılarak Kongre onun anısına adanmıştır. Başkanımız Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Kongre'nin onur başkanı olarak katılamaması üzerine açılış törenindeki ilk bildiriye onun yerine üyelerimizden Prof. Dr. Halil İnalçık okumuştur.

Kongre'ye 17'si Türk olmak üzere çeşitli ülkelerden 60 bilim adamı katılmıştır. Kongre süresince üç ayrı fotoğraf sergisi düzenlenmiştir. Bunlar şunlardır:

- 1 — 1913-1922 Türkiye'sini yansıtan Albert Kahn'ın koleksiyonundan seçmeler.
- 2 — Tanınmış fotoğrafçılarımızdan Sami Güner'in renkli fotoğraflarla Türkiye'si.
- 3 — Fransız Paul Veysseyre'in 1974-1977 yıllarında çektiği İstanbul manzaraları.

Strasbourg kongresinin devamı sırasında üyesi bulunduğumuz Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Dönemi Çalışmaları Komitesi'nin de toplantıları yapılmıştır. Komite'nin kuruluşundan ölümüne kadar başkanlığını yapan Prof. Barkan'ın ve ikinci başkanlarından Prof. A. Bombaci'nin ölümü ve Prof. Claud Cahen'in rahatsızlığı nedeni ile komiteden ayrılması, komite durumunun yeniden ele alınmasını zorunlu kılmış, yapılan görüşmeler sonunda 11 olan üye sayısı 21'e çıkarılarak komitenin onur başkanlığına Başkanımız Enver Ziya Karal, başkanlığa Robert Mantran, asbaşkanlığa Bernard Lewis ve Şerafettin Turan, genelsekreterliğe J. Melikoff, saymanlığa B. Flemming seçilmişlerdir. "Türkiye'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi" kongresinin III. sù Princeton Üniversitesinin isteği üzerine 1984'te Amerika'da toplanacaktır. Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Dönemi Araştırmaları Komitesi'nin de III. toplantısı 1981 Ağustos'unda Madrid'te yapılacaktır.

§ Üyesi bulunduğumuz Uluslararası Tarihsel Bilimler Kurumu'nun 10-17 Ağustos 1980'de Bükreş'te yapılan XV. kongresine Kurum'un Türkiye Milli Komitesi Başkanı üyelerimizden Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal ile üyelerimizden Prof. Dr. Neşet Çağatay katıldılar.

Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal'dan aldığımız raporda, kongrenin Romanya Devlet Başkanı Çavuşesku'nun bir mesajıyla açıldığı, Devlet Başkanının mesajında dünyanın bugünkü durumunda tarihçilere büyük görev düştüğü, insanlığın kültür, barış ve ilerlemesinde tarihin asil misyonunun son derece önem kazandığının vurgulandığı, arkadaşımız Prof. Dr. Neşet Çağatay'ın bildirisinin ilgi ile karşılandığı, Kıbrıslı bir Rum'un kongre bildirileri arasında basılan ve Osmanlı İmparatorluğu hakkında son derece ilkel bazı iddiaları içeren bildirisine cevap vermek için bildirin okunacağı saatte ilgili sekiyona gitmişlerse de konferansı gelmediği için bildirin okunmadığı belirtilmektedir.

Arkadaşımız Prof. Dr. Neşet Çağatay'dan aldığımız raporda ise, UNESCO'nun parasal yardımıyla kongre bildirilerinin daha önce üç cilt halinde basılarak üyelere dağıtıldığı, 714 sayfa tutan birinci ciltte ana konularla metodolojinin yer aldığı 59 bildirin bulunduğu, 806 sayfa tutan ikinci ciltte kronolojik sekiyon başlığı altında toplanan bildiriler 1 — Eskiçağ: a) Doğu - Batı ilişkileri, b) Uygarlık ve toplum, 2 — Ortaçağ: a) Ekonomik ve sosyal değişmeler, b) Doğu - Batı ilişkileri, 3 — Yeniçağ: a) Halklar ve ülkelerarası ilişkiler, b) Fikirler ve toplumlar, c) Ekonomi, 4 — Yakınçağlar: a) Uluslararası ilişkiler, b) İç politika ve ekonomi, c) Cemiyetler, d) XX. yüzyıl endüstrisinde yöntem ve çalışma. 407 sayfa tutan üçüncü ciltte ise Uluslararası Kuruluşlar başlığı altında 1 — Uluslararası Bizans Araştırmaları Kurumu, 2 — Pan Amerikan Tarih ve Coğrafya Enstitüsü, 3 — Uluslararası Rönesans Enstitüleri Federasyonu, 4 — Uluslararası Ekonomik Tarih Cemiyeti, 5 — Uluslararası Hukuk ve Müesseseler Kurumu gibi bildirilerin yer aldığı, bu cildin ikinci bölümünde de İç Komisyonlar başlığı altında 1 — Uluslararası Mukayeseli Kilise Tarihi Komisyonu, 2 — Uluslararası Tarihi Demografi Komisyonu, 3 — Uluslararası Üniversiteler Tarihi Komisyonu, 4 — Uluslararası Diplomatik Komisyonu, 5 — Uluslararası Fransız İhtilâli Tarihi Komisyonunun yer aldığı belirtilmektedir. Arkadaşımız "Dokuzuncu Yüzyılda Orta Doğu'da Akılcı Düşünce Akımları" adını taşıyan ve bildiriler kitabının III. cildinde yer alan bildirisini 13 Ağustos'ta okumuştur. Kongreye 2000 civarında delege katılmıştır.

KONFERANSLAR

Atatürk yıllık konferanslarının bu yılki XIX. dizisinin konuları Atatürk'ün doğumunun 100. yılı nedeni ile Atatürk ve devrimlerine ayrılmıştır. 15 Aralık 1980 de başlayan ve 14 konferanstan oluşan konferanslar 5 Haziran 1981'de sona erecektir. Konferansların konuları ve tarihleri şöyledir:

- 5 Aralık 1980 Cuma: Prof. Dr. Afet İnan: *Atatürk'ün I Kısmı Meclis Söylevleri.*
- 19 Aralık 1980 Cuma: Prof. Dr. Şerafettin Turan: *Atatürk ve Ulusal Dil.*
- 2 Ocak 1981 Cuma: Em. Tümg. Muzaffer Erendil: *Evrensel Yönüyle Atatürk.*
- 16 Ocak 1981 Cuma: M. Rauf İnan: *Atatürk'ün Devrimci Maarif Vekili Mustafa Necati.*
- 30 Ocak 1981 Cuma: Prof. Dr. Nejat Göyünç: *Sevres'den Lausanne'a.*
- 6 Şubat 1981 Cuma: Prof. Dr. Hamza Eroğlu: *Atatürk ve Devletçilik.*
- 20 Şubat 1981 Cuma: Ord. Prof. Reşat Kaynar: *Atatürkcülükte Çağdaşlaşmanın Temelleri.*
- 6 Mart 1981 Cuma: Cihat Akçakayalıoğlu: *Atatürk'ün Büyük Söylev'i Üzerinde Bir İnceleme.*
- 20 Mart 1981 Cuma: İffet Aslan: *Atatürk'ü Anlamak.*
- 3 Nisan 1981 Cuma: Prof. Dr. Coşkun Üçok: *Ulusal İlk Türk Devletinin Kuruluşu.*
- 17 Nisan 1981 Cuma: Fevziye A. Tansel: *Atatürk Hakkında Şiirler, Bunların Tarih ve Edebiyat Bakımından Değerlendirilmesi.*
- 8 Mayıs 1981 Cuma: İsmet Parmaksızoğlu: *Atatürkcülükte Vicdan Özgürlüğü ve XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Bağnaz Akımlar.*
- 22 Mayıs 1981 Cuma: Prof. Dr. Neşet Çağatay: *Atatürk'ün Düşlediği Türk Gençliği.*
- 5 Haziran 1981 Cuma: Prof. Dr. Yahya Akyüz: *Türk Kurtuluş Savaşı ve Öğretmenler.*

BİLİMSEL ARAŞTIRMALARA YARDIM

§ İngiltere kitaplıklarında araştırmalar yapmak üzere üyelerimizden Prof. Dr. Yaşar Yücel'e 46.840 liralık bir yardım yapılmıştır.

§ 1972 yılından beri Silifke ve dolaylarında topraküstü arkeoloji araştırmaları yapan üyelerimizden Prof. Dr. Semavi Eyice'ye bu yıl da aynı amaçla 30.000 liralık bir yardım yapılmıştır.

§ Kurumumuz adına yayımlamayı tasarladığı "Azimî Tarihi'nin tek nüsha halinde İstanbul'da Kara Mustafa Paşa Kitaplığında bulunan yazmasındaki Selçuklularla ilgili kayıtları, ayrıca Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan İbn-i Hamdu'nun "Havadisü's - sinin" adlı eseriyle Sıbt b. el - Cevzi'nin "Mir'atü'z - zeman"

adlı eserini incelemek üzere İstanbul'a giden üyelerimizden Prof. Dr. Ali Sevim'e 15.000 lira yardım yapılmıştır.

§ Kurumumuz adına hazırlamakta olduğu "Türkiye Kazılar Tarihi" için Anadolu kazı yerlerinde gerekli incelemeleri yapmak üzere üyelerimizden Dr. Hâmit Koşay'a 15.000 lira yardım yapılmıştır.

YENİ ÜYELER

19 Nisan 1980'de toplanan Genel Kurulumuz Arjantin'in eski Ankara Büyükelçisi J. G. Blanco Villalta ile Chicago Üniversitesi Hititoloji Profesörü Hans Gustave Güterbock'u şeref üyeliğine; Romanya Bilimler Akademisinden Prof. Dr. Mihail Guboğlu, Macar Bilimler Akademisinden Prof. Dr. Georg Hazai, Amerika'nın Colombia Üniversitesi profesörlerinden T. Halasi Kun ve Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi Müdürü Prof. Dr. W. Müller - Wiener'i muhabir üyeliklere seçmiştir.

ATATÜRK'ÜN 100. DOĞUM YILI ÇALIŞMALARI

Kurumumuzun Atatürk'ün 100. doğum yılı çalışmaları, daha önce çizdiğimiz program çerçevesi içinde sürmektedir. Yayınlarımız arasında açtığımız "Atatürk'ün 100. Doğum Yılı Yayınları" adlı XXIII. dizide bu yıl Uluğ İğdemir'in "Atatürk'ün Yaşamı I. cilt 1918-1981" adlı yapıtı ile üyelerimizden Prof. Dr. Suat Sinanoğlu'nun "Türk Humanizmi" adlı yapıtı yayınlanmıştır. Atatürk Konferanslarının 5 Aralık 1980'de başlayan XIX. dizisinin konuları tümü ile Atatürk ve devrimlerine ayrılmıştır. Ayrıca 19 Mayıs 1981'de Atatürk ve devrimlerini konu alan bir sempozyum düzenlenecektir. Belleten'in 1 Ocak 1981 sayısı Atatürk'ün anısına ayrılmış ve basımı bitmiştir.

Atatürk ve devrimleriyle ilgili üç yapıta elliser bin lira ödül verilmesi kabul edilerek yarışma şartları gazetelerle duyurulmuştu. Bu yarışmaya 5 yapıt katılmış ve yapıtlar Seçici Kurul'a verilmiştir. Ödüle layık görülen yapıtların ödülleri Mayıs 1981 iğinde bir törenle verilecektir.

KONFERANS SALONUMUZDAN YARARLANAN KURUMLARIN YAPTIKLARI TOPLANTI, SEMPOZYUM VE KONFERANSLAR

§ 11-15 Şubat 1980 tarihleri arasında Kültür Bakanlığı'nın düzenlediği "Kazı Sonuçları Sempozyumu" Kurumumuzda yapılmıştır. Türkiye'de 1979 yılında yerli ve yabancı kazı kurullarının yaptığı kazıların sonuçları bu sempozyumda açıklanmış ve tartışılmıştır. 1979 yılında Kurumumuzca yapılan kazılar hakkında da bilgi verilen toplantıları Kültür Bakanı açmış ve 5 gün sürmüştür.

§ 19 Mart 1980'de Türkiye Kadınlar Konseyi'nin düzenlediği "XVIII. Yüzyılda Kadınlarla İlgili Enteresan Olaylar" konulu konferansa salonumuz ayırdık. Bu konferansı üyelerimizden Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver verdi.

§ 5 Nisan 1980'de Çankaya Soroptimist Kulübü'nün düzenlediği "Sakat Çocukların Toplumumuzdaki Yeri Nedir ve Ne Olmalıdır?" konulu açık oturum konferansı.

§ 6 ve 8 Mayıs 1980 tarihlerinde Milli Savunma Bakanlığı Harita Genel Müdürlüğü'nün düzenlediği Türkiye Ulusal Jeodezi Jeofizik Birliği XI. Genel Kurul toplantısı.

§ 29 Mayıs 1980'de Milli Savunma Bakanlığı Harita Genel Müdürlüğü'nün düzenlediği "Türkiye Ulusal Fotogrametri Birliği" VII. Kongresi.

§ 9 Ekim 1980'de Ankara Üniversitesi'yle İtalyan Kültür Heyeti'nin düzenlediği "Türk - İtalyan İlişkilerinin İlmî Gelişmesi için Araştırma ve Etütler" konulu konferans.

§ 10 Kasım 1980'de Türk Silahlı Kuvvetleri Emekli Subayları Derneği'nin düzenlediği Atatürk'ü Anma Sempozyumu.

§ 17 Kasım 1980'de Fransız Kültür Heyeti'nin düzenlediği "Çağdaş Fransız Şiiri" adlı konferans.

§ 24-26 Kasım 1980 tarihleri arasında UNESCO Türkiye Milli Komisyonu'nun düzenlediği Güney - Doğu Avrupa'da Araştırma ve Eğitim Yeniliği Sempozyumu.

IX. TÜRK TARİH KONGRESİ

IX. Türk Tarih Kongresi Atatürk'ün 100. doğum yılına adanarak 21-25 Eylül 1981 tarihleri arasında toplanacaktır. Bu kongrede Atatürk ve devrimleri konusu ile ilgili bildirimlere ağırlık verilecektir.

ÜYELİKLERİNDEN AYRILDIĞIMIZ ULUSLARARASI KURUMLAR

Yıllık ödentilerinin çok yüksek olması nedeni ile Uluslararası Akademik Birlik'ten üyeliğimizin bir süre ertelenmesini Genel Kurulumuzun kararı gereğince istedik. Fransa Hükümeti Başbakanlığına bağlı olarak kurulan II. Dünya Savaşı Komitesi şekil değiştirdiğinden, Genel Kurul kararı ile bu komite üyeliğinden de çekilmiş bulunuyoruz.

İBN-i SINA'NIN 1000. DOĞUM YILI ANMA KİTABI

Büyük Türk bilgini İbn-i Sina'nın 1000. doğum yılı nedeni ile üyelerimizden Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın sorumluluğu altında bir anma kitabının çıkarılmasına karar verilmiştir. Kitap 1981 yılında yayımlanmış olacaktır.

ORD. PROF. HİKMET BAYUR ANMA KİTABI

19 Nisan 1980'de toplanan Genel Kurulumuz üyelerinden Prof. Dr. Adnan Erzi'nin sorumluluğu altında rahmetli üyemiz Ord. Prof. Hikmet Bayur için bir anma kitabı çıkarılmasına karar vermiştir.

BİNAMIZ AĞAHAN MİMARİ ÖDÜLÜNÜ KAZANDI

İsmailiye mezhebinin başkanı Kerim Ağahan "Ağahan Mimari Ödülü" adı altında uluslararası bir ödül vakfı kurmuştur. İlk yarışma bu yıl yapılmıştır. Yarışmaya katılan 200 projeden 15 tanesi ödüle değer görülmüştür; bunlardan biri de Kurumumuzun binasıdır. İçlerinde dünyanın en büyük mimar ve şehir-cilerinin bulunduğu büyük jürinin "Tarihsel İçerikle Uyum Araştırması" başlığı altındaki kararı şöyledir: "Çağdaş yapı teknolojisini geleneksel fikir ve ilkelerle

birleştiren bir mimari anlatım biçimine giden yolda olumlu bir aşama oluşturan Ankara'daki Türk Tarih Kurumu binasına verilmesi kararlaştırılmıştır. Binada bellibaşlı işlevsel hacimlerin bir merkezi avlu çevresinde toplanması, Osmanlı yapılarının içe dönük kişiliğini yansıtırken, İslami mimarinin bütünlüğü ilkesi de parçaların bütüne olan ilişkisini belirtmekte bir düzenleme aracı olarak kullanılmıştır. 1930 lardan bu yana Ankara'da yapılan binaların belirgin ortak özelliği olan uluslararası üsluba bir tepki olan bu bina, geleneklerden neler öğrenilebileceğinin bir örneği ve daha geçerli bir mimari diline işaret eden bir ölçüdür".

19 Eylül 1980'de Ağahan'ın imzasıyla Genel Müdürümüz Uluğ İğdemir'e gelen yazıda: "Büyük jürinin ödüllendirmeğe değer bulduğu on beş proje arasında Türk Tarih Kurumu'nun da yer aldığını size bildirmekten şeref duyuyorum. Büyük jüri, her projede bireysel, ya da ortak çabalarıyla başarıya katkıda bulunan kişileri de belirtmiş bulunmaktadır. Bu kişilerden biri olmanız dolayısıyla sizi, Lahor'da yapılacak ödül töreninde Türk Tarih Kurumunu temsilen hazır bulunmaya davet ediyorum". deniliyordu. Gidiş - dönüş uçak ücretiyle, Pakistan'daki oturma giderleri de Ağahan Vakfı'nca karşılandığından Genel Müdürümüz Uluğ İğdemir ve binamızın mimarı Doçent Dr. Turgut Cansever 20 Ekim 1980 Pazartesi günü Ankara'dan İstanbul'a oradan da Pakistan'ın Karachi şehrine hareket etmişlerdir.

Ödül töreni 23 Ekim 1980 günü saat 19,30'da Lahor'un ünlü Şalamar Parkında yapılmıştır. Bu park büyük bir alanda ünlü Türk hükümdarı Cihangir tarafından inşa ettirilmiştir. Törende Pakistan Devlet Başkanı Ziya ül-Hak ile Kerim Ağahan, UNESCO Genel Müdürü ve Tokyo'daki Birleşmiş Milletler Teşkilatı Üniversitesi Rektörü bulunmuştur.

Kurumumuzun binası için verilen bronz plaket ile berat Genel Müdürümüzle binamızın mimarına Pakistan Devlet Başkanı ve Kerim Ağahan tarafından verilmiştir. Ödül alan 15 projeden üçü Türklere aittir. Turgut Cansever Kurumumuzun binasından başka, Bodrum'da onardığı Ahmet Ertegün konağından dolayı da ödül almıştır. Edirne'deki Rüstempaşa Kervansarayının onarımından ötürü de Vakıflar Genel Müdürlüğüne ödül verilmiştir. Turgut Cansever'e ayrıca iki ödül için 24.000 dolar nakdi ödül verilmiştir. Turgut Cansever iki ödül almış tek mimardır.

ATATÜRK VE TÜRK DEVRİMİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ'NİN 1980 YILI ÇALIŞMALARI

- 1 — Yıl sonuna kadar işlemi tamamlanarak sınıflandırılan ve dosyalarına giren 2634 kupür ile kupür sayısı 67.276 olmuştur.
- 2 — Atatürk ve devrimleriyle ilgili 37 tefrika derlenmiş, böylece tefrika sayısı 679 olmuştur. Bunların fişleri yazılmış, tasnifi tamamlanmıştır.
- 3 — 438 makale ve haber fişi yazılarak tasnifi yapılmış, fişlerin katoloğa yerleştirilme işi tamamlanmıştır. Fiş toplamı 76.247 olmuştur.
- 4 — T. B. M. M. Zabıt Ceridelerinden Türk devrimi ile ilgili olan kanun metinleri ve görüşmeler tespit edilmiştir. Kitap haline getirilmek üzere tape edilecektir.
- 5 — Enver Paşa Arşivi Kütüphaneden alınarak tasnifine başlanmıştır.
- 6 — Ord. Prof. Hikmet Bayur'dan gelen kupürlerin tasnifine başlanmıştır.
- 7 — Tevfik Paşa albümü yapılmıştır.

KİTAPLIK ÇALIŞMALARI

Aksesyon :

1980 yılında Kitaplığımıza 1046 tanesi armağan 163 tanesi satın alınmak, 223 tanesi değişim ve 338 tanesi T. T. K. kanalı ile olmak üzere toplam 1770 kitap, 1 harita, 2 mikrofilm, 1287 gazete, ayrıca 132 si satın alınmak 782 si armağan ve değişim olmak üzere 914 tane dergi gelmiştir.

Kataloglama :

Yukarıda dökümü yapılan malzemenin kayıt, fişleme v.b işlemleri tamamlanarak yerlerine konulmuştur.

Kitaplık Deposu :

Bu yıl sonunda kitap varlığımız 74.937'ye, dergi varlığımız 72.766'ya, mikro-film 191'e varmıştır. Ayrıca periyodik sayımı yapılmıştır.

Arşiv :

Geçen yıl yapılmış olan fotoğraf arşivimize bu yıl da merhum Tevfik Bıyıklıoğlu ve Sayın Cemal Arif Alagöz ve Sayın Uluğ İğdemir'in başlattığı fotoğraflar da katılarak tasnif edilmiş ve yerlerine konmuştur.

Müracaat :

Yazılı ve sözlü olarak gelen sorular cevaplandırılmıştır.

Okunan kitaplar :

1980 yılı içerisinde Kitaplığımızda 15.331 kitap, 2.731 dergi, 21 gazete okuyucu hizmetine sunulmuştur.

Cilt :

Kitaplık için 129 tane kitap, dergi ve gazete; resim arşivi için 335 tane kutudosa yapılmıştır.

Değişim :

Bu yıl 54 ü özel, 273 ü şahıs ve müessese olmak üzere 327 yerle yayım değişimi yapılmıştır.

Bedelsiz dağıtım :

Kurumumuz tarafından bu yıl yayınlanan 14 kitap, 3 Belleten, 1 Belgeler'in 34 asıl üye, 28 muhabir üye, 11 şeref üyesi ve ayrıca 76 şahıs, 30 makam, 48 kurum, müze ve kitaplığa bedelsiz dağıtımı yapılmıştır.

Kitap yardımı için Kurumumuza başvuran 8 kuruluşa da konuları ile ilgili yayınlarımızla birlikte depo fazlası kitaplarımızdan gönderilmiştir.

Kitaplık Komisyonu :

Her yıl olduğu gibi bu yıl da Komisyonumuz gerek görüldükçe toplanmış, ilgili işleri görüşmüştür.

Sayın Zehra Alagöz ve Prof. Dr. Cemal Arif Alagöz'ün kitaplığımıza armağan ettiği kitap ve dergiler gözden geçirilmiş, gerekli olanlar ayrılarak koleksiyonumuza katılmıştır.

Rahmetli üyemiz Yusuf Hikmet Bayur'un Kurumumuza bağısladığı 128 sandık kitap, resim ve arşiv malzemeleri evinden teslim alınarak Kurumumuza getirilmiş, ayırımına başlanmıştır. Belli günlere ait ve çeşitli konulara dair makaleleri içeren eski gazeteler Atatürk ve Devrimleri Araştırma Merkezimize verilmiştir. Basıma hazırlamakta olduğu yazılar ayrılarak düzene konmakta, notları ve arşiv malzemesi Atatürk ve Devrimleri Araştırma Merkezine verilmek üzere ayrılmaktadır. Rahmetlinin varislerinin ricası ve Süleymaniye Kütüphanesinin de isteği üzerine Kütüphanelerinde eksik olan TTK yayınları ayrılarak üç sandık halinde sorumlu kişilere teslim edilmek üzere hazırlanmıştır. Teslim alınan öteki kitap ve notlar önümüzdeki yıl ele alınacaktır.

KAZILAR

Eskiçağ Kolunca verilen kararlar gereğince bu yıl da Alacahöyük, Perge, Kültepe - Kaniş, Maşat Höyük, Konya Karahöyük, Bayraklı, Erythrai, Çavuştepe, Acemhöyük ve İkiztepe'de kazılara devam edilmiştir. Ayrıca üyelerimizden Prof. Dr. Afif Erzen, Enez'de yeni bir kazıya başlamıştır. Bu yılki kazılarımıza Kültür Bakanlığı para yardımını devam ettirmiştir. Bakanlığa huzurunuzda teşekkürlerimizi sunarız.

Bu yılki kazılar hakkında kazı kurullarından aldığımız raporları olduğu gibi sunuyoruz:

1 — Alacahöyük Kazısı 1980 Çalışmaları :

Türk Tarih Kurumu adına 1980 mevsiminde yapılan Alacahöyük'teki arkeolojik kazı çalışmalarına, Eylül ayının sonu, Ekim ayının tamamı ve Kasım ayının ilk günlerinde devam edilmiştir.

Kazı Heyeti :

Başkan : Dr. Hâmit Zübeyir Koşay, T. T. Kurumu Üyesi
 Başkan Yardımcısı : Mahmut Akok, Arkeolog
 Kültür Bakanlığı Temsilcisi : Osman Ünal, Çorum Müzesi Asistanı
 Hesap İşleri görevlisi : Ahmet Bekçi, Anadolu Medeniyetleri Müzesi hesap uzmanı

kişilerden kurulmuştur.

Kazı Çalışmaları :

Alacahöyük'te 1980 kazı mevsimi çalışmaları, 1979 mevsimi kazılarının bir devamı durumunda sürdürülmüştür.

Genel plânın XXVI - XXVII / 5-8 karelerine rastlayan bölümlerde 200 m. yüzeyli bir alanda, derinliğine kazılar yapılarak, Orta Hitit ve Eski Hitit tabakaları içinde araştırmalarda bulunulmuştur.

Bir taraftan da genel plânın XLII / 22-26 karelerine rastlayan 100 m. lik bir yüzeyde genişleyerek bir kazı daha yapılmıştır. Bu kazı yerinde de, Hitit Büyük İmparatorluk Çağı buluntuları ve geniş bir dolgu toprağı ile karşılaşmıştır.

Kazı çalışmalarının derin tabakaları içinde; kemik, taş ve madenden yapılmış arkeolojik küçük eserler elde ettiğimiz gibi çeşitli çağları temsil eden seramik kap kacaklara da rastlanılmıştır.

Bu mevsim Alacahöyük arkeolojik çalışmalarıyla, Türk müzelerine 62 parça eser kazandırılmıştır.

Bu eserler usulünce temizlenerek, restore edilerek Alacahöyük Müzesi mesul-lerine teslim edilmiştir.

Alacahöyük'ün 1980 yılı çalışmaları arasında, bugüne kadar açığa çıkarılmış eski eser alanlarının tanzim ve kısmen restore ve temizlenme işleri de heyetimizce yapılmıştır. Yerlerinde korunmaları düşünülen mimari kalıntılardaki küçük çöküntüler onarılmış, alanları kaplayan yabancı otlar temizlenmiştir. Höyüğü çevreleyen tel örgülü sınır hattı yeni baştan gözden geçirilerek bozulan ve dağılan bölümler onarılmıştır.

Alacahöyük'te, Orta Anadolu arkeoloji ve tarihine yeni belgeler kazandıracak, bugüne kadar kazılmamış çok geniş alanlar bulunmaktadır. Gelecek mevsimlerde bu yerlerdeki çalışmaların verimli olacağı kabul edilebilir.

Türk Tarih Kurumu'nun örnek ve başarılı bir araştırma yeri olan Alacahöyük, yeni ve modern bir bina olarak kurulan müze binası, tanzim edilmiş geniş kazı alanları ve restore edilerek kalıcı duruma getirilen çeşitli çağlara ait mimari kalıntılarıyla Orta Anadolu'da yaşayan ve yaşatılan bir höyük öreni olmaya namzettir.

Yeni müze ve höyüğün çevresindeki geniş alanlarda, Alacahöyük'ün mimari buluntularından meydana getirilecek açık hava teşhir alanları buranın tarihi önemini, varlığını anlamlı kılacaktır.

Kazı heyetimiz, gelecek senelerin Alacahöyük çalışmalarını, bu ümitlerle ve bu ünlü arkeolojik araştırma yeri varlığına uygun bir hevesle, yürütmeye kararlıdır.

DR. HÂMİT ZÜBEYİR KOŞAY
Alacahöyük Kazı Heyeti Başkanı

Arkeolog MAHMUT AKOK
Alacahöyük Kazı Heyeti
Başkan Yardımcısı

2 — *Perge Kazısı 1980 Çalışmaları :*

Türk Tarih Kurumu, Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi adlarına yürütülen; Uluslararası Side Dostlarının da parasal yönden desteklediği 1980 yılı Perge Kazısı, 1 Eylül'den 8 Ekim'e dek sürmüştür. Kazıda bulunan heykellerin onarımı ve fotoğraf çekme işleri 8 Kasım'da son bulmuştur. Bizlere çalışma olanaklarını sağlayan tüm kuruluşlara teşekkürlerimiz sonsuzdur.

Başkanlığımızdaki kazı ekibi, Başkan yardımcısı Dr. Halük Abbasoğlu, Mimar-Arkeolog Ülkü İzmirligil, Mimar Gülsün Saraçlar, Mimar Nur Altınyıldız, Epigraf Dr. İsmail Kaygusuz, Arkeolog - Fotoğraf Uzmanı Semra Sarıbekiroğlu, Arkeolog-Restoratör Hüseyin Akıllı, Arkeolog - Desinatör Füsün Arman, Arkeolog Neşe Atik, Arkeoloji öğrencilerinden Dilek Yarcan, Secda Saltuk, Kerra Yavısı, Feridun Şahin, Teknik Üniversite Mimarlık öğrencisi Eren Acunsal ve Fotoğraf Uzmanı Selâmet Taşkın'dan oluşmuştur. Kültür Bakanlığı temsilcisi olarak bu çalışmalarımıza Antalya Müzesi Nüvizmatik Uzmanı Güler Kural katılmıştır.

1980 yılı çalışmalarımızı I. Kazılar, II. Düzenleme, III. Tiyatro Kazısı için ön hazırlık, IV. Epigrafik çalışmalar, V. Mozaik çalışmaları, VI. Mimarlık onarım

çalışmaları, VII. Heykel onarımı, VIII. Keramik çalışmaları, IX. Heykeltraşlık yayını hazırlıkları, başlıkları altında toplayabiliriz.

I. Kazılar:

Bu yıl kazı çalışmalarımızı kentün güneybatısındaki görkemli Hamam yapısında (İ) yoğunlaştırmış bulunuyoruz. Hamamın dört ayrı mekânında (III, IV, V, VII) paralel olarak sürdürdüğümüz kazılar mimarlık, heykeltraşlık ve yazıt buluntuları bakımından çok verimli oldu.

III No.lu Mekânın Kazısı:

Geçen yıl mekânın güneyinde bulunan apsisin batı bölümünde yaptığımız sondajda bir havuz saptamıştık. Hypokaust sistemi bulunmayan bu mekânı frigidarium olarak tanımlamıştık. Bu yıl mekânın oldukça önemli bir kısmını kapsayan havuzun sınırları ve kuzey kenarını boylu boyunca izleyen sığ bir kanal meydana çıkarıldı. İçinden daimi su aktığı saptanan kanalın havuza girmeden önce ayakların yıkanmasına yaradığı anlaşıldı.

Kazı sırasında bulunan doğal büyüklükten küçük genç kız heykelleri ve parçaları, Mousa betimleridir. Bunlardan bir tanesi geçen yıl bulunmuştu. Bu yıl iki torso ve üç parça bulundu. Narin vücut yapıları, yukardan kuşaklı giysileri, kıvrım sistemi ve duruş motifleriyle geç hellenistik orijinallerine dayandıklarına kuşku yoktur. Mousa'larla birlikte Apollon'a ithaf edilmiş bir sunak da bulunmuştur. Apollon'un burada Mousagetes olarak ibadet gördüğü anlaşılmaktadır.

IV. No.lu Mekânın Kazısı:

Geçen yıl batı yarısı kazılmış olan mekân, dört tam iki yarım sütunla palaestra'nın güney portığıne açılır. Büyük bir havuzu kapsayan mekânın bu yıl tümü meydana çıkarılmıştır. Havuzun etrafını çeviren sütun mimarlığına ilişkin postament, sütun, sütun başlıkları ve saçaklık parçaları bulundu. Postamentler ve aynı düzeye dek duvarlar ve nişler renkli serpantin levhalarla kaplı olup zengin sütun mimarlığı ile görkemli görünümündedir. Havuz tabanı ve üç ayrı yerden buraya inen merdivenler ile suyu boşaltma drenaj deliği tam durumda meydana çıkarıldı. Batıda apsis'i izleyen bir kapıdan girilen, güney - kuzey doğrultusunda uzanan koridorun içi temizlendi. Bu koridorun güney ucu hamamın dışına, kuzey ucu palaestra'nın güney - batı köşesine açılır.

Zengin mimarlık parçaları yanısıra geçen yıl bulunan heykellere ilişkin ve onları tamamlayıcı önemli parçalarla birlikte Herakles ve Artemis heykelleri bulundu. Parçaların bir kısmı geçen yıl etütlük olarak ayrılan parçaları da değerlendirmemizi sağladı. Böylece, Genius heykelinin sağ bilek ve el parçası ile plinthine ilişkin parçaları birleştirilerek yapıt daha tüm görünüm kazandı. Büyük Nemesis'in uzunluk ölçüsü tutan sol eli ile sağ eline ilişkin parçalar ve yanında duran grifonunun ayağı eklendi. Asklepios'un sol eli ve bu elinde tuttuğu kitap rulusu parçaları birbirleriyle ve heykelle birleşti; son durumu ile figür kuşkusuz çok daha etkileyicidir. Tamamlayıcı parçalar arasında kuşkusuz en önemlisi Rahibe heykelinin başıdır. Mermerden işlenmiş baş, kireçtaşından torsodaki yuvasına oturdu. Ayrıca heykelin yazıtlı plinthine ilişkin parçalar da yerlerine yerleştirilebildi.

V No.lu Mekânın Kazısı:

Palaestra'nın güney doğusunda bulunan ve güney portiğine dört ion sütunu ile açılan bu mekân tümüyle meydana çıkarıldı. Doğusundaki kapı ile Septimius Severus çeşmesinin arkasındaki mekâna ve güneyde bulunan diğer bir kapı ile de dışarı açılır. Doğu ve batı duvarları üçer niş ile uzuvlandırılmıştır. Mekânın ortasında fıskiye tesisatı olan bir havuz vardır. Havuzun kenarını dıştan drenaj deliği bulunan bir kanal izler. Böylece taşan sular etrafa taşmadan akıp gidiyordu.

Kazı sırasında bitmemiş bir kadın başı ile Hadrian devrine ilişkin sakallı bir erkek başı bulundu.

VII No.lu Mekânın Kazısı:

III no.lu mekânın kuzeyinde yer alan VII no.lu mekânın kazısına geçen yıl başlanılmıştı. Bu yıl önemli bir bölümü açıldı. Kuzeyinde yarım daire bir apsisi bulunan mekânın batısında VIII ve IX no.lu mekânlar yer alır. İç tarafta batı duvarının önünde bir basamaklı oturmaya mahsus bir seki uzanır. Bu seki kuzey duvarı önünde, apsisin içinde ve doğu duvarının kuzey bölümünde de devam eder. Mekân doğuda sütunlarla palaestranın batı ve kuzey portiklerine açılır. Kuzeye doğru devam eden sütunlar hem daha küçük hem de aynı ekseninde değildir. Bunlar geç dönem yapılarıyla değişikliğe uğramıştır.

Kazı sırasında mimarlık parçaları, çeşitli renkte serpantinden kaplama levhaları, dam örtüsüne ilişkin bazı damgalı tuğlalar, çok sayıda yazıt ve yazıt parçaları ve ilginç heykel ve heykel parçaları ele geçti.

Üç Kharitler grubuna ilişkin orta figürle solundaki figüre ilişkin parçalar bulundu. Geçen yıl bulunan torso ile grup tamamlanmıştır. Figürlerin kompozisyonu zamanımıza dek korunagelmüş repliklerden farklıdır. İki yan figürün kolları, ortadakinin göğsü üzerinde birbirini keserek onun kendilerine uzak omuzuna uzanmayıp kendilerine yakın omuzlarını tutarlar.

Giyimli kadın heykeli parçası, giysi biçimi ve kıvrım sistemiyle İstanbul Müzesinde bulunan Lindos'tan gelme Mousa heykelini anımsatır.

Geçen yıl bulunan Hermes heykelinin plinthine ilişkin bulunan yazıtlı parçalar yerlerine eklenmiştir.

Kytharados tipi bir Apollon heykeline ilişkin 38 parça ele geçmiştir. Kırık kırığa eklenen parçalar aradaki eksikliklerden dolayı birbirleriyle birleşmeyen üç ayrı parça halinde toparlanabilmiştir. Buna rağmen heykelin Leptis Magna hamamında bulunan Apollon Kytharados tipinde olduğu saptanmıştır. Şimdiye dek tek replikten tanınan tipin ikinci örneğini Perge vermiş oluyor. Plinthin üzerindeki yazıt ve ele geçen parçalardan heykelin Klaudios Peison isminde bir kişi tarafından ithaf edildiği anlaşılıyor.

41 parça halinde ele geçen kaya üzerinde oturan erkek heykelinin belden yukarısı bulunamadı. Plinth üzerindeki yazıttan bu heykelin de aynı kişi tarafından ithaf edildiği anlaşılıyor. VII no.lu mekânın apsise yakın batı duvarındaki nişin önünde bulunan Herakles ve Hermes heykelleri de plinthleri üzerindeki yazıtlardan anlaşıldığı üzere Klaudios Peison tarafından ithaf edilmiştir. Herakles heykelinin elimize geçen kısmından Lysippos'un Herakles Farnese tipindeki yapıtının

bir kopyası olduğunu saptayabiliyor hem de üstün işçiliği hakkında bir fikir edinebiliyoruz. Hermes heykeli Apollon Centocelle tipindedir. Side repliğinden sonra ikinci kez tipin Hermes'i betimlediğini söyleyebiliriz. Ayağında kanatlı sandalları elinde ise Kerykeion'u bulunmaktadır.

Hellenistik bir orijinale dayanan Eros başı oldukça iyi durumda korunagelmştir.

II. Düzenleme Çalışmaları:

Düzenleme çalışmalarımız bu yıl yalnız kazı alanlarımızı kapsamış olup, çok sayıda mimarlık, yazıtlı sunak ve kaide parçalarının eklenmesi kazı süresince devam etti. IV ve V no.lu mekânların kazıları tamamlandığından tam bir düzenleme yapılabilirdi. Kısmen kazı yapılmış VII no.lu mekânda da olabildiği kadar düzenlemeye gidildi.

III. Tiyatro Kazısı İçin Ön Hazırlık:

Kentin batısında kuzey - güney doğrultusunda uzanan Kocabelen'in doğu yamacına yaslanan Tiyatro kentin güneybatısında surların dışındadır.

1965 ve 1966 yıllarında Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından oturma basamaklarının temizlenmesi ve onarılmasına ihale yöntemi ile başlanmıştır. Bu çalışmalar giderek Skene'nin kazısına da sıçramış, ancak bilimsel açıdan sakıncalı görüldüğünden Perge kazısı başkanlığının başvurusu üzerine durdurulmuştur. Başlıbaşına uzun süreli büyük bir çalışmayı gerektiren Perge Tiyatrosunun kazısını kentin Güney Hamamı (1) çalışmalarımızı bitirdikten sonra ele almayı düşünüyoruz. Bu çalışmalara ön hazırlık olarak onarım sırasında meydana çıkarılmış mimarlık ve heykeltraşlık buluntularının saptanmasını planlamış ve skene frizinin incelenmesi ile bu işe başlamış bulunuyoruz.

Friz levhaları üzerinde Dionysos ile ilgili sahneler yer almaktadır. İlk levhada genç nehir tanrısı Kestros ile Perge kentinin personifikasyonu genç diademli kadın figürü yer alır. Dionysos'un, babası Zeus'un baldırından dünyaya gelmesi; Hermes'in, çocuğu bakmaları için Nysa Nympe'lerine vermesi; Dionysos'un banyosu; büyüdükten sonra tanrının muzaffer olarak iki dişi aslanın çektiği arabada Pan ve Eros'ların refakatında gidişi sahneleri gösterilmiştir.

IV. Epigrafik Çalışmalar:

Yeni çıkan yazıtların yanı sıra eskiler de incelenmiş, çevrede yapılan araştırmalarda bazı ilginç mezar yazıtları bulunmuştur.

1974 yılı kazılarında bir çukurda, imha amacıyla parçalanarak atıldıkları anlaşılan 850 adet irili ufaklı yazıt parçası bulunmuştu. Bu yıl bilmece çözer gibi bu parçalar tasnif edilip, birleştirildiklerinde üç ayrı yazıt levhası elde edildi. Bunlardan biri, Bizans İmparatorlarından Anastasius'un (491-518) bir buyruğudur. İkincisi, gene aynı tarihe ait kent kutsal meclisinin bir kararı; üçüncüsü ise 24. kutsal meclisine sunulan memuriyetler ve onlara ayrılan gereksinim listesidir. 5. ve 6. yüzyıl eyalet kentlerinin askeri ve sivil bürokrasisinin tam bir listesini vermesi bakımından yazıtın önemi büyüktür.

V. Mozaik Çalışmaları:

Bu yıl agoranın doğu, kuzey ve güney portiklerindeki taban mozaikleri temizlenip etüt edildikten sonra onarılıp, korunabilmesi için üzerleri 20-25 cm. kalınlığındaki ince kum tabakası ile örtülmüştür. Portiklerin mozaikleri genellikle geometrik desenli panolardan oluşmaktadır. Bazı yerlerde geç dönemde tamir gördükleri saptanmıştır.

VI. Mimarlık Onarım Çalışmaları:

Perge'nin güney - kuzey ve doğu - batı yöneltisinde iki ana caddesinin kesiştikleri ana kavşakta bulunan Demetrios ve Apollonios takı kentin tarih bakımından en önemli anıtlarından biridir. Kazı sonucu taka ait mimarlık parçaların % 80 oranında bulunmuş olması, yapı malzemesinin sağlamlığı ve statik sorunlarının çözümlenebilir olması bu görkemli yapının öncelikle ele alınmasını gerektirmektedir. Takın onarım projesi Mimar - Arkeolog Ülkü İzmirli tarafından, statik projesi Yüksek Mühendis Mimar Prof. Müfid Yorulmaz tarafından yapılmış bulunmaktadır. Malzeme etütleri ise, Maden Fakültesi Mühendislik Jeolojisi ve Kaya Mekaniği Kürsüsü laboratuvarlarında Prof. Dr. Kemal Erguvanlı tarafından yapılmıştır.

Onarıma hazırlık olarak anıtın yakınında yapılan beton taban üzerinde yapılan düzenlemede, her taş sırası belli harflerle gösterilmiş olup, aşağıdan yukarıya doğru (A, B, C...) ve birbirleriyle olan bağlantılarına göre (B₃, Z₁₄ vs.) numaralanmış ve yapı sırasına göre sıralanmıştır. Onarım projesinde her taş parçasının nereye konulacağı belirlenmiş olmasına karşın Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 1979'da, ihale sonunda yaptığı düzenleme çalışması kontrol edildiğinde birçok yanlışlıkların yapılmış olduğu görülmüştür. Bu basit örnek de ihale yönteminin sakıncalarını ortaya koymaktadır. Perge kazısı 1980 yılı çalışmalarımız sırasında bu parçaların düzeltilmesi için bir hayli uğraşıldı. 1/20 ölçekli yapılmış anıtın taş planı üzerinde döşeme taşları numaralanmış ve temel kazısı için kaldırılmaya hazır bulunmaktadır. Onarımda gerekli Pixi aracı da Side Dostları Vakfı tarafından satın alınmıştır.

Perge ören yerinde arkeolojik kazılar ilerledikçe, açılan yerleri koruma gereği duyulmaktadır. Burada, ilerdeki yıllarda tek anıtlardan bütüne giden, anıtın çevresi ile birlikte dengeli bir bütünlük sağlayan onarım ve düzenleme programı tasarlanmaktadır.

VII. Heykel Onarımı:

Bu yıl yeni heykel buluntularının yanı sıra daha önceki yıllarda bulunmuş henüz onarımları yapılmamış yapıtlar da ele alınmıştır.

Bu yıl gerek kazı alanında gerekse Müzede çok sayıda yazıt da onarılmıştır. 850 parça arasından meydana getirilen, yükseklikleri 2 m. yi aşan üç yazıt levhasının onarımı büyük sabır gerektirdi. Üçer bölüm halinde onarılmış levhalar ileride çerçeve içine alınarak teşhir edilebilecek duruma getirilmiştir.

VIII. Keramik Çalışmaları:

1980 Perge kazısı sırasında yapılan keramik çalışmaları iki yönde olmuştur.

1. Perge kazısı sırasında çıkan keramik çalışmaya hazır duruma getirilmiştir.

2. 1972-1979 yılları arasında yapılan Pamphylia Seleukeia'sı kazılarında toplanmış olan keramiğin bir sistem çerçevesinde tasnifi ve istatistiği yapılmıştır.

Kazı sırasında bu aşamaya getirilen çalışma, halen sürdürülmekte olup Seleukeia keramiğinin tipolojisini ortaya çıkarmayı amaç edinmiştir.

IX. Heykeltraşlık Yayını Hazırlıkları:

Perge kazılarında 1953'ten bu yana yüzlerce heykel ve heykel parçaları bulunmuştur. Bunlar, özellikle depodaki parçalar tek tek gözden geçirilerek, birbirleriyle birleştirilebilecek parçaların bulunup bulunmadığı araştırılmıştır. Geçen yıl bulunan genç başının, vücuduna (torsosuna) ait bir parça ile pek ufak bir yerinden tuttuğu saptanarak eklenebilmiştir. Bu keşfimiz heykelin tipini saptamamızı sağlamıştır. Burada, yağlanan genç heykelinin bir repliği ile karşılaştığımızdan kuşku yoktur.

Bu çalışmalarımızın önemli bir sonucu olarak Müzeye kazandırdığımız Tykhe heykelini gösterebiliriz. Önce 1954'te üç parça halinde ele geçmiş olan torsoyu ayağa kaldırdık. Yaptığımız incelemeler sonucu 1953'te bulunmuş, Müzede teşhir edilmekte olan Tykhe başının torso ile ilişkisini saptadık. Baş kaidesinden sökülerek torsoya oturtulduğunda kırık - kırığa uyması vardığımız sonucu kanıtladı.

JALE İNAN

3 — Kültepe - Eski Kaniş Kazıları 1980 Çalışmaları:

1980 kazı mevsiminde Kaniş kazıları, Maşat Höyük kazılarında olduğu gibi, çok sınırlı bir imkân içinde sürdürülebildi. Kazı heyeti benden başka, Prof. Dr. Kutlu Emre, Arkeolog Hamdi Kodan, arkeologlardan Eşref İlder ve Metin Akyurt, Fotoğraf Salâhattin Öztartan ve mustahzır Abdürrahim Çulha'dan oluştu. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünü Arkeolog İsmet Ediz temsil etti. Keşfedilen çivi yazılı tabletler, Ankara Arkeoloji Müzesine, diğerleri Kayseri Müzesine teslim edildi. Kazılar, Anadolu'nun tarih ışığına girmesini sağlayan Kaniş'in aşağı şehrinde, yani Karum alanında yürütüldü. Ödenek yetersizliği tasarlanan programın tamamlanmasına imkân vermemiş olmakla beraber, çağının baş ticaret merkezi, zengin Kaniş yine hem çivi yazılı tabletleri, hem de mimarlık kalıntıları ve küçük eserleri bakımından çok öğretici oldu. II. yapı katı, Kaniş Karumu'nun en parlak ilk dönemi (M. Ö. 1920-1840) şiddetli bir yangınla tahrip edilmiştir. U/20-21 karelerinde bu yangından kurtulamayan bir II. yapı katı evi, arşivi, tam planı ile açığa çıkarıldı. Büyük salona bağlı iki depo odası, bir vestibül ve koridoru ile mutfaktan oluşan evin kalın sıvalı kerpiç duvarları iki metreden fazla yüksekliği korumaktadır. Tabanı sokak seviyesinden daha derin olan bu eve taş basamaklarla inilmektedir. Çok iyi korunmuş olan mutfağında fırın, at nalı şeklindeki ocak ve yüksek tandır kendi yerlerinde kalmıştır. Oda tabanları tazyik edilmiş topraktır. Küçük depo odalarından birine üstten tahta merdivenle inilmiş olmalıdır. Evin, iki seneden beri derlenen tabletlerden, açılmış ve açılmamış zarflardan oluşan arşivi korunmuştur. Kapı kenarlarındaki ağaç söve milleri, temel üstünde ve duvarlardaki yatay ve dikey kalasların kömürleşmiş kalıntıları da yerlerinde kalmıştır. Evin, iki katlı, düz damlı tipik bir Kaniş planına göre inşa edildiği anlaşılmaktadır.

II. kata özgü çanak çömleğin çeşitli tipleri bulundu. Kırmızı, kahverengi, boz ve devetüyü, perdahlı olan bu kaplar, daha sonraki iki safhanın (I a-b) (Ib 1810-1740) seramiğinden ayrılmaktadır.

II. yapı katına ait daha küçük, iki odalı, dikdörtgen planlı evin tabanı, Karum' un bu kesimdeki meyli gereği ilk evin seviyesinden bir metre daha yüksektir. Burada ilginç olan nokta, ev, çevresindeki bütün evleri tahrip eden yangından etkilenmemiş, yani taş temel üstünden yükselen kerpiç duvarları ve bina yanmamıştır. Tabanında, iki kap hariç, küçük esere ve tablete rastlanmamış olması, bu eşyanın ve arşivin yangından kurtarıldığını göstermektedir. Daha önceki kazılarda da, II. yapı katını saran yangından kurtulabilen pek az binaya rastlanmıştır. Bunlar da aynı şekilde boşaltılmıştı. Buna komşu olan eve ise, V/20 karelerinde kuzey-güney yönünde devam eden ve tabanı çakıtaşı, atılmış seramik, moloztaşı ve kemik dolu sokaktan, iki taş basamakla inilmektedir. Sokak, kesif yerleşim bölgesindeki bir mahalleyi (en az 8 evden oluşan) diğer bir mahalleden ayırmaktadır. Ib yapı katında olduğu gibi, II. katta da birbirinden yer yer dar, yer yer genişçe sokaklarla ayrılan mahallelerden oluşan bir 20. yüzyıl şehrinin planını ortaya koyma imkânı bulunmaktadır.

Ia katının temelleri çok iri taşlarla inşa edilmiş büyük bir binası, altındaki Ib ve hatta II. kat evlerini tahrip etmiş, temellerini kesik parçalara dönüştürmüştür. Ia katı evinin bir kesimini eski kazılarda meydana çıkarmış olmakla beraber, henüz tam planını tespit edemedik. Ib katında olduğu gibi Ia'da da çok iri taşlarla inşa edilmiş yapılar vardır. Bu bize açıkça göstermektedir ki Kaniş'te iri taşlarla bina yapımı, Hitit İmparatorluk Çağının özelliği değildir. Yerli kökler derindedir. Yalnız vurgulamak gerekir ki, Hitit İmparatorluk Çağında, Kaniş'ten-Assur Ticaret Kolonileri döneminden kesinlikle ayrılan yeni bir taş işçiliği tekniği ilk kez uygulanmıştır. Bu Hititlerin, Anadolu mimarlık tarihine yaptıkları önemli katkılardan biridir.

Ia katı enkazı içinde gagası geçen yıl keşfedilen ve akıtacağı büyük bir boğa başı şeklinde olan iri küpün gövdesi tamamlandı. Anadolu'da M. Ö. II. binde pişmiş topraktan, madenden yapılan boğa başlarının en büyüğü olan bu baş, çağının üslubunu temsil etmektedir. Kalın - kısa boynu, belirgin gerdanı, yuvarlak ağız ve burun delikleri ile belki boynuzlarının kırılmış olması nedeniyle sakin bir görünümde şekillendirilmiştir. Kabın şekli, çağının alıştığımız küp şekillerinden farklıdır. Dip kısmı hamurunun renginde bırakılmış olmasına karşın, yukarı kısmı astarlı ve perdahlıdır. Göğsü, bu şekle giren diğer testilerde de olduğu gibi, "kiral işaretini" denilen bir motifle süslüdür. Bu çok sevilen motifi gösteren iri damga mühürlerin asıldığını aynı yapı katında bulduk. Akıtacakları boğa ve koç başı biçiminde olan kapları daha önceleri de keşfetmiş olmamıza rağmen, bu kadar irisine ilk kez raslanmaktadır. Bu ilginç küp ve bağlı bulunduğu evin büyüklüğü, hem evin, hem de küpün özel bir evden, özel bir ev eşyasından farklı bir fonksiyonu olduğunu göstermektedir.

Bu yıl keşfedilen ve insan biçimli bir içki kabının başını oluşturan veya daha önceki örneklerde olduğu gibi, bir kaba bağlı, içi boş, siyah astarlı, parlak perdahlı insan başı, çağının üslubunu temsil eden ender heykelciklerden biridir. Şişkince yanakları, iri - sivrice burnu, badem gözleri, dolgun çenesi, küçük ağız ve hafifçe

gülümseyen durumu ile Anadolu'da Hitit üslubunun başlangıç dönemini temsil eden eserler arasında yerini almaktadır. Kaniş kazıları, üstün örnekli mühürleri dışında, diğer eser türleri ile de Hitit üslubunun doğuşunu canlı örneklerle belgelendirmeyi sürdürmektedir.

Karum'un dış surunun hemen yanında (ona bağlı olup olmadığı, henüz, kazılarda tespit edilemedi) bir kısmı şimdiki büyük sulama kanalının suyu içinde, ölçüleri birbirinden farklı çok ilginç dört oda açığa çıkarıldı. Bu yapı, iri ve iyi işlenmiş dört köşe taşlarla muntazam bir şekilde örülmüş ve içleri kalın bir sıva ile sıvanmıştır. Odaların boyları 2.70 × 7.60; 6.60 × 3.30; 6.20 × 3.40 ve 4 × 2.70 m.dir. Kesme taşlarla örülen duvarlar bazı kesimlerde, 3.63 m. yüksekliğini korumaktadır. Doğu yönündeki odaya yukardan aşağıya geniş, taş basamaklarla inilmektedir. Bu kısımda ve taban üstünde in-situ durumda Ib küpleri ve odalarda da irili ufaklı 1. kat seramik parçaları bulundu. İnce uzun odayı, diğerlerine bağlayan kapılar ve üzerlerindeki sağlam lentoları korunmuştur. Yapının yangın geçirdiğine, taban üstündeki kömürleşmiş kalas parçaları tanıklık etmektedir. Odalar duvarlardan düşen kesme taşlarla dolmuştu. Bu çağda, Anadolu'da bu tip bir yapıya ilk kez rastlanmaktadır. Duvarlar dik olarak yükselmiştir; sahte kemer, sahte kubbe söz konusu değildir. Yapının büyük bir mezar anıtı olabileceğini düşünmüyoruz; buna ait küçük bir ize rastlanmadı. Şehir surunun hemen yanında oluşu, ve kuvvetli yapısı nedeniyle askeri anlamda bir kule, bir sığınak olabileceği ihtimali üstünde duruyoruz.

Bu kez, Ib katında işleniş tekniği İmparatorluk Çağı örneklerinden farklı fakat iri taşlarla inşa edilmiş yeni bir yapı tipiyle karşı karşıya bulunmaktayız. Anıtsal yapıları, kırali belgeleri ile müstahkem, Kaniş sitadelini taçlandıran sarayların karşısında, geniş Karum'u çeviren surların yanında, bu orjinal görünümle yapı büyük bir önem kazanmaktadır.

TAHSİN ÖZGÜÇ

4 — Maşat Höyük / Eski Tapigga Kazıları 1980 Çalışmaları :

1980 kazı mevsiminde Maşat Höyük / Eski Tapigga kazılarına, Kültepe/ Eski Kaniş kazılarında olduğu gibi, çok sınırlı bir imkân içinde devam etmek zorunda kaldık. Kazı heyeti, benden başka, Prof. Dr. Kutlu Emre, Arkeolog Hamdi Kodan, arkeologlardan Metin Akyurt, Eşref İlter, Fotoğraf Salâhattin Öztartan ve mustahzır Abdürrahim Çulha'dan oluştu. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünü Arkeolog İsmet Ediz temsil etti. Meydana çıkarılan yazılı eserler Ankara Arkeoloji Müzesine, diğerleri Tokat Müzesine teslim edildi. Söze başlamadan önce, ifade edelim ki şu anda Tokat'ta kaynağını Maşat Höyük'ten sağlayan bir Arkeoloji Müzesi doğmaktadır. Hem Tapigga'da, hem de Kaniş'te ödenek yetersizliği tasarlanan programın uygulanmasına imkân vermemiş olmakla beraber, bu iki büyük şehirde de tarihi büyük merkezlerin özelliği, onlara özgü gerçek tekrar etmektedir.

Maşat Höyük'te sitadel kazılarını tamamladık; ve üç terastan oluşan aşağı şchirin sitadele en yakın olan ve ona bağlanan yukarı terasın kazısına başladık. II. Tudhaliya (M. Ö. 1410-1380) ile çağdaş saray, Hititlere / Boğazköy'e özgü suni teraslarla genişletilmiş olan bir alana, ve Hitit tekniğine / Hitit mimarlık üslubuna göre, yani, düz bir hat üzerinde olmaktan çok, ileri - geri, girintili - çıkın-

tılı olarak inşa edilmiştir. Sarayın ve avlusunun güney ve batı cepheleri, esas girişi sonraki büyük yapılar tarafından tahrip edilmiştir. Ayrıca I. Şuppiluliuma (M. Ö. 1380-1335) döneminin büyük yapıları, erozyon, Friglerin ve köylünün hazır taş olan ihtiyacı bu tahribatı büyük ölçüde artırmıştır. Bu plandaki bir sarayın iki yönünün ve girişinin olmayacağı düşünülemez. Geç safha yapılarının kaldırılmasına karar verilirse, sarayın bu yönlerdeki izlerine rastlanabilir; ama henüz izi, büyük yapılara tercihe karar vermedik. Sarayın bu iki yönü, Boğazköy mabetlerinde de olduğu gibi, arazinin durumu gereği, revaksız olmalıdır. Merkezi geniş avluya, ancak, dikdörtgen planlı odalar, dik olarak bağlanmış olmalıdır. Bilindiği gibi, Boğazköy'de / Büyükkale ile Aşağı ve yukarı şehirlerdeki anıtsal yapılar, (Büyük Mabet 1275-1250; diğerleri: 1250-1200) yani mabet ve saraylar (Büyükkale sarayları: 1250-1200) M. Ö. 13. yüzyıla aittir. Büyükkale'de 14. yüzyıl sarayı, ancak, çok az kalıntısı ile izlenebilmektedir. 15. yüzyılın sonuna 14. nün başlarına ait olan Tapigga sarayı, tipik bir Hitit şekli olan bu anıtsal mimarının ilk kez nerede ve ne zaman doğduğunun cevabını vermiş bulunmaktadır. Saray, bundan sonra bu mimarlık türünün ilk sağlam örneği olarak tetkik edilecektir. Saray dışında, enkazda bulunan çivi yazılı Hitit tabletinin eskiden keşfettiğimiz saray arşivine ait olduğu, bu tabletleri yayına hazırlamakta olan meslektaşım Profesör Sedat Alp tarafından tespit edilmiştir.

Sitadelin ve saray avlusunun batı, güney ve doğu yönlerinin önemli bir bölümüne I. Şuppiluliuma zamanına ait II. yapı katının büyük binaları inşa edilmiş ve bu yönlerde saray, büyük ölçüde, tahribe uğramıştır. Bunlardan batıda aa-D/3-7 karelerine inşa edilmiş olan "Sunaklı bina", tam planı ile, açığa çıkarıldı. Anakaya üstüne kurulan bu bina, kayanın şekline, suni terasa, Hititlere özgü bir mimarlık mahareti ile uydurulmuştur. Aşağı yukarı "L" planında inşa edilmiş olan bu bina, saray avlusunun bir kesimini kendi avlusu olarak kullanmıştır. İki, hatta, kalın temellerine göre üç katlı olması muhtemel görülen bu binanın bodrum katı 17 odalıdır. Avlunun doğu ve güney yörelerindeki büyük yapılar da göz önünde tutulursa, Hitit çağında mimarlık tarihi bakımından var olan bir boşluk, yani, Boğazköy'de çok az mimarlık kalıntısı ile temsil edilen I. Şuppiluliuma dönemindeki boşluk doldurulabilmektedir. Sarayın avlusu, II. ve daha sonraki Hitit katları zamanında bir iskân alanı olarak seçilmemiş ve eski geleneğe uyularak daima ortak bir meydanlık olarak kalmıştır. Bunun aksine, Frig çağında bu avlu kesif bir yerleşim alanı haline getirilmiş, yani gelenek tamamen silinmiştir.

Yukarı terasta L-P/6-11 karelerinde yapılan kazılarda sitatelde ve höyüğün batı sırtında tespit edilen yapı katlarının paralelleri açığa çıkarıldı. Bu alanda tetkik edilen 5 Hitit yapı katının tâli safhaları olduğu, binaların ufak değişikliklerle uzunca bir süre kullanıldığı anlaşılmaktadır. Hitit çağının 13., 14. ve 15. yüzyıllarına ait dönemini ikişer safhalı I - III. yapı katları temsil etmektedir. Bunlardan 15. yüzyılın sonlarına tarihlenen, yani, sarayla çağdaş ve iki katlı olması gereken ve şimdilik 10 odası açığa çıkarılan kalın taş temelli büyük bina, sitateldeki parlak Tapigga döneminin, aşağı şehirde de, aynı şekilde sürdürüldüğünü göstermektedir. Bu binanın ikinci safhasında, daha sonraki çağda da kullanılan tabanı taş döşeli büyük avlu inşa edilmiştir. İleriki kazılar, daha şimdiden uzunluğu 35 m.yi geçen bu avlunun diğer yönlerinde de büyük Hitit yapılarının varlığını gösterecektir.

Bu bina da sarayla birlikte yanmış, I. Şuppiluliuma zamanında tamir edilerek yeniden kullanılmıştır. Bazı ipuçlarına rağmen, binanın 15. yüzyılın hangi döneminde inşa edilmiş olduğu henüz, kesinlikle tespit edilemedi. Binanın ikinci safhası, bu bakımdan, saray avlusunu çeviren II. Hitit katı binalarının paralelidir. Avlunun kuzeydoğu yönünde tabanı taş döşeli, geniş bir sokağa bağlandığı görülmektedir. Boğazköy'de, Alaca Höyük'te, Kültepe'de olduğu gibi, Maşat Höyük'te de büyük binalar, Hititlere özgü, tabanları taş döşeli üstleri açık, geniş avlulara açılmaktadır. Avlunun iki kesiminde (N-0/9 ve 0/7 karelerinde) daha doğuda birleşmeleri muhtemel iki kanal meydana çıkarıldı. Yapıların kullanılmış sularını taşıyan bu kanallar, sitadeldeki saray kanallarından daha küçük olmalarına rağmen, bütün Hititli örgü tekniğinin özelliklerine sahiptir. Büyük binaların temelleri tarafından çok tahribe uğratılan ve 16. yüzyıla kadar yükselen IV. yapı katının altında, Kaniş ve Acemhöyük yangınlarına benzeyen, şiddetli bir yangınla tahrip edilmiş olan V. yapı katının kerpiç binaları görülmektedir. Biz bu yapı katının hem mimarlık özelliği, hem de zengin kalıntıları bakımından L-M/13-16 ve Batı çukurunda açığa çıkarılan binalarla çağdaşlığını kesinlikle tespit etmiş bulunuyoruz. Yangın çok şiddetlidir. Ev sahipleri, ancak canlarını kurtarabilmişler; bütün ev eşyası yerinde kalmıştır. Maşat Höyük'ün tarihinde ilk kez bu safhada mimarlıkta esaslı bir değişiklik olmuş ve taş temel yerini kalın kalasalara bırakmıştır. Maşat Höyük yapılarında ağaç giriş, kalas çok önemli bir yer tutmuş olmasına rağmen, binalar daima taş temelli idi. V. katta yapıların daha çok ormanlık bölge özelliğine uyduğu her evde görülebilmektedir. Bu inşa tarzında taş temel yoktur; onun yerini tabana uzunluğuna ve travers şeklinde yatırılan kalın kalaslar almıştır. Kerpiç örgü, bu kalas temel üstünden yükselmektedir. Bunların yanında, yalnız kalın kalaslarla inşa edilmiş evlerin varlığını belgelendiren örnekler vardır. V. katın bütün aşağı şehire yayıldığı ve çağdaşlarında olduğu gibi, zamanının büyük şehirleri arasında yerini aldığı görülmektedir. Kerpiç duvarların genişliği 50 cm. den fazla değildir; oda tabanları taziyek edilmiş topraktır. Oda boyları, genellikle 4×5 ; 3×5 m. ölçüsünde olmalıdır. Evlerle beraber yanmış iri küpler, yerlerinde kalmış; küçük kaplar, yangın ve çöküntü nedeniyle odaların her yönüne dağılmış; ocak tabanları yer yer korunmuştur. Parlak astarlı, perdahlı (kırmızı, kahverengi, devetüyü, boz renkli) fincanlar; kırmızı, kahverengi ve devetüyü rengine astarlı veya boya banyolu, düz veya halka dipli, kısa - uzun dik gagalı, tek ve üç kulplu, iri, orta ve ufak boylu gaga ağızlı testiler; kulpsuz meyvelikler; yuvarlak ve yumurta gövdeli, düz dipli, bazıları kalın kırmızı şeritlerle nakışlı çift kulplu çömlekler; basık gövdeli, kısa kalın emzikli, çoğu düz, azı halka dipli çaydanlıklar; dört kulplu, halka dipli iri çanaklar; kalın cidarlı, kaba hamurlu tek gözlü maltızlı tencere, Kaniş Karumu'nda Ib katı kaplarının tam paralelidir. İri küplerin silindirik şeklindeki dik kulpları yerel özellikler göstermektedir. $18.1 \times 6.4 \times 4.6$ cm. ölçüsündeki taş balta kalıbı, Kültepe ve Acemhöyük Ib tipi baltalarının en güzeli en ince - uzun olanıdır. Kalın zıhlı bu balta, diğerlerinden daha gelişmiştir. Bu bölgenin madencilikte Eski Tunç Çağında eriştiği seviye düşünülürse gelişmenin anlamı ve yerli geleneğin gücü, ustalık kolay anlaşılır.

Bu kata ait eski ve yeni buluntuların hepsi (damga mühürler, tasvirli taş kalıplar, ritonlar) Assur Ticaret Kolonileri çağında gelişen ve Karum'da Ib katı ile

(Büyük Hammurabi çağı) temsil edilen Hitit medeniyetinin Kaniş - Alişar - Sorgun (Köhne) - Karamağara - Kadışehri üstünden Tapigga bölgesine, değişiklik göstermeksizin, yayıldığı, burada da güney bölgeleri ölçüsünde "Büyük şehir medeniyeti" halinde temsil edildiğini göstermektedir. Bu şehri Kaniş Karumu'ndan (İb den) ayıran tek unsur, burada Assur Ticaret Kolonileri çağına ait çivi yazılı tabletlerin, silindirik mühürün bulunmamış olmasıdır. Assur Ticaret Kolonileri çağının geç safhası, birbirinden bu kadar uzak merkezlerde aynı üslubu temsil etmekle kalmamış aynı zamanda büyük bir yangınla sona erdirilmiştir. Amacı maden ticareti olan Assur Ticaret Kolonileri çağında, madenin ve madencilik için kaynağı olan Karadeniz bölgesini bir yana bırakmak ve erişilmesi kolay Doğu Karadeniz bölgesinin iç kısımlarını, Kaniş'te karargâh kurmuş tüccarların ticaret alanları dışında bırakmalarına olanak yoktur.

Tapigga ve Zile (Anziliya) bölgesi Güney Kapadokya, Kuzey Kapadokya ve İç Karadeniz bölgeleri arasında en uygun bir geçiş / ara bölgesi durumundadır. Ben, bu çağdaki kervan yolunun Orta Çağlarda Devceci dağlarının dar ve yer yer tehlikeli, fakat kısa kervan yolundan farklı olacağını düşünemiyorum. Heyetimiz yaptığı araştırmalarda, Maşat Höyük'le çağdaş Hitit şehirlerinin bu yol boyundaki dizilişini (Kadışehrine kadar) tespit etmiştir. Zile - Tokat arasındaki Mabein Hatun Han'dan başka Boztepe ile Kadışehri arasında iki Selçuklu kervansarayının harabeleri de bu araştırmalar sırasında bulundu.

V. yapı katının altında, yangınla sona erdirilmiş olan VI. yapı katının kalıntıları vardır. Bu yangın katı, Orta ve Kuzey Anadolu'nun her yerleşim yerinde görülen ve E. T. Ç. sonunu O. T. Çağı başından ayıran yangındır. Bu enkazda Alişar - Kültepe bölgesinden ithal edilmiş boya ile nakışı III. Alişar grubuna giren parçalar ve çift kulplu bardaklar, E. T. Çağının en son safhasını tarihlendirmeye yardımcıdır. Bunlar arasında, madeni örnekleri taklit eden omfalos'lu çanaklar ve gaga ağızlı testiler, fincan ve vazolar en çok kullanılan kap tipleridir.

İmparatorluk çağının anıtsal yapılarına öncülük eden Tapigga sarayı arşivi, Hitit Çağının karanlık bir dönemini aydınlatma yolundadır. Böylesine büyük merkezler, sonuna kadar araştırılmalı, anıtsal yapıları restore edilmelidir.

İlk kez bu kazıya başlama kararını alan ve bunu bilinçli olarak sürdüren Türk Tarih Kurumu'na, daha sonraları çok mütevası ölçüler içinde bu kazıya yardım eden Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne teşekkür ederim. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültemizin katkısı hiçbir zaman unutulmayacaktır.

TAHSİN ÖZGÜÇ

5 — Konya Karahöyük Kazısı 1980 Çalışmaları :

Türk Tarih Kurumu, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi ve Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına yürütülmekte olan Konya Karahöyük kazısına 1980 yılında 12 Haziran tarihinde başlanmış ve kazı çalışmaları 10 Temmuz'a kadar sürdürülmüştür.

Başkanlığım altındaki kazı heyetinde Arkeolog Neriman Tezcan, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Hititoloji Asistanı Dr. Burhan Balcıoğlu, Türk Tarih Kurumu'ndan Hititolog Sedat Erkut, Japon uyruklu araştırmacı

Sachihiro Ohmura, yine Japon uyruklu araştırma öğrencisi Masako Tanji ile Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi öğrencilerinden Nuri Alptekin, Yalçın Gönültaş, Servet Şahin ve Murat Anıl çalışmışlardır.

Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünü 1980 kazı mevsiminde Konya Müzesinden Arkeolog Mehmet Turgut temsil etmiştir.

1980 yılında Karahöyük'te T çukurunun kuzey kesiminde II. katta çalışılmıştır. 1975 yılında I. katta saptadığımız at nalı biçimindeki büyük altarin bulunduğu sahanın altında II. kata inilmiştir. Bu alanda I. kat altarinın bulunduğu sahanın hemen altında duvar önünde yine at nalı biçiminde ve diğer örneklerde olduğu gibi konsantrik dairelerle bezenmiş ve önünde sunak kısmı bulunan, oldukça iyi korunmuş, daha küçük ölçülerde bir altar bulunmuştur. Altarin üzerindeki isler eserin ya ocak olarak kullanıldığı ya da ateş kültü ile ilgili olduğunu göstermektedir. Altarin doğu kısmında hemen altara bitişik durumda duvara yaslanmış bir maltız ocak in situ durumda meydana çıkarılmıştır.

Bu alanın doğusunda kazılan kısım herhalde III. kata ait olacaktır.

Altarin bulunduğu mahallin güney kısmında, evvelce bulunan I. kat yolunun altında, yine seramik parçaları ile döşenmiş II. kata ait bir yol ile III. kata ait bir yolun kalıntıları açığa çıkarılmıştır.

Kazdığımız alanın kuzey kısmında meydana çıkarılan duvar kalıntıları alçak olmakla birlikte temiz bir plan vermektedirler.

1980 kazı yılında elde edilen buluntular arasında iyi korunmuş durumda bir koluklu bronz balta anılmaya değer. Tahsisat yetersizliğinden az işçi çalıştırılabilmiş ve bu durum kazı sonuçlarını etkilemiştir.

ORD. PROF. DR. SEDAT ALP

6 — *Erythrai Kazıları 1980 Çalışmaları:*

1980 yılında Temmuz ve Ağustos ayları boyunca aşağıdaki çalışmalar yapılmıştır:

Tiyatro Çalışmaları : Prof. Dr. Cevdet Bayburtluoğlu'nun idaresinde Temmuz ayı içerisinde sahne bölümünün kazılmasına devam edilmiş, ve batı yan kapısı ile orkestranın theatron ile olan sınır duvarı ortaya çıkarılmış, ayrıca tiyatroya ait öküz başı girlandlarla süslü kitabeli sunak bulunmuştur.

Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu Ağustos ayı içinde theatron bölümünün restorasyon çalışmalarını sürdürmüştür. Eldeki para yeterli olmadığından, theatron bölümünün plana alınması işi ile yetinilmek zorunda kalınmıştır. En eski Anadolu tiyatroları içinde önemli bir yeri olan Erythrai tiyatrosunda bugüne değin yapılmış çalışmalar hakkında Şubat ayı sempozyumunda bir rapor sunulacaktır.

Akropolis Çalışmaları: Akropolis'te Athena tapınağı ile ilgili çalışmalara Ege Üniversitesi asistanlarından Dr. Ömer Özyiğit'in idaresinde Temmuz ayı süresince devam edilmiştir. Bu yıl Athena temenosunda yapılan sondajlarla naosun Geç Geometrik döneme giren kuzey ve doğu podium duvarlarının kalıntıları ile, doğu, kuzey ve güney stylobat duvarlarının artıkları saptanmıştır. Böylece stylo-batın orijinal uzunluğunun 29.30 m., orijinal genişliğinin ise 14.15 m. olduğu

anlaşılmıştır. Ayrıca, 1978'de 29.60 m. olarak saptanan podium uzunluğuna ek olarak bu yıl batı podiumunun mevcut uzunluğunun 22.90 m. olduğu belirlenmiştir.

Athena tapınağı konusundaki kesin sonuçlar 1981 yılında yapılacak çalışmalarla elde edilecektir.

Cennettepe Villası Çalışmaları: Ağustos ayı içinde Asistan Dr. Ömer Özyiğit'in idaresinde çalışılmış ve peristyl planlı M. S. 2. yüzyıl Roma villasının M. S. 5. ve 6. yüzyıllardaki tadilatı sırasında yapılmış mozaiklerden, eskiden bulduklarımıza ek olarak, yenileri gün ışığına çıkarılmıştır. Güzel korunmuş olan mozaikler Ephesos kazıları uzmanları olan Scherer ve Willi tarafından restore edilmiştir. Cennettepe Villasındaki kazı ve restorasyon işlerine 1981 yılında devam edilecektir.

Ödeneklerin azlığı nedeniyle bu yıl Bayraklı'da kazı yapılmamış, buna karşın buluntular incelenerek yayına hazırlık işleri yürütülmüştür.

ORD. PROF. DR. EKREM AKURGAL

7 — *Çavuştepe Kazısı 1980 Çalışmaları:*

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi "Van Bölgesi Tarih ve Arkeoloji Araştırmaları Merkezi", Türk Tarih Kurumu ve Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına yapılmakta olan Çavuştepe kazısına 21 Ağustos - 4 Eylül 1980 tarihleri arasında devam edilmiştir.

Bu yılki kazılar, başkanlığım altındaki Doç. Dr. Mehmet Özsait, Doç. Dr. Veli Sevin, Asistan Dr. Oktay Belli, Mimar Serpil Özügürlü, Foto Uzmanı Selâmet Taşkın, Arkeolog Fikriye Erzen, Eskiçağ Tarihi Kürsüsü öğrencilerinden Yavuz Özgüldür, Serdar Duruel, Hasan Bahar, Şevket Oğuz, Klâsik Arkeoloji Kürsüsü öğrencilerinden Oğuz Tekin'den kurulu bir bilim kurulunca yürütülmüştür. Kazılarımıza Kültür Bakanlığı temsilcisi olarak Mersin Müzesi asistanlarından Hakkı Alhan katılmıştır.

1980 yılı Çavuştepe kazılarında şu noktalarda çalışılmıştır: 1 — Yukarı Kale Kaya Platformu'nun açılması, 2 — Yukarı Kale kuzey sur duvarlarının kazılması, 3 — Yukarı Kale Temenos duvarının kuzey kısmının kazılması, 4 — Yukarı Kale Tapınağı'nın kuzeybatı sahasının kazılması, 5 — Aşağı Kale'de Uçkale güney kısmındaki yıkıntı tabakasının kaldırılması ve zeminin meydana çıkarılmasıdır.

1 — Yukarı Kale Kaya Plâtfomu'nun açılması.

Yukarı Kale'deki Kaya Platformu'nun açılmasına, Çavuştepe kazılarının ilk yılında başlanmış; ancak o zamanki şartların ve mali durumun yetersizliği dolayısı ile kazıya devam edilememiştir. 1976 yılından beri Yukarı Kale kazılarına hız verilmesi ile Platformun açılması da ele alınmış ve bu yılki çalışmalarla son kısmı da kazılarak, bu geniş çaptaki anıtsal Kaya Platformu tamamen meydana çıkarılmıştır. Bu Platformun her ne kadar Van Kalesi (Tuşpa)'ndeki "Analı Kız" Platformu gibi, dini fonksiyonu olduğu henüz tespit edilemiyorsa da, Aşağı Kale'ye çıkan rampaları ve güney ve kuzey ovalarından geçen yolların gözetleme yeri olması bakımından stratejik bir önem taşımış olmalıdır. Ayrıca şimdiye kadar bilinen

Urartu kalelerinden hiçbirinde bu çapta ve bu tipte bir kaya platformuna rastlanmamış olması da dikkat çekicidir.

2 — Yukarı Kale kuzey sur duvarlarının kazılması.

Daha önceki yıllarda Kaya Platformundan kuzeye devam eden sur ile kuzey sur duvarının keşiştiği noktadan itibaren, kuzey surları kazılmaya başlanmış, doğuya doğru 15 m. uzunluğunda bir kısım Anakaya'ya kadar kazılmış ve bir Bastion'a varılmıştır. Burada Anakaya'dan mevcut üst seviyeye kadar olan yükseklik 3 m. olup, 4 taş sırası meydana çıkarılmıştır. Küçük buluntu olarak bol miktarda Ortaçağ ve az miktarda Urartu seramik parçaları ile paslanmış bronz parçaları ve demir cürufuna da rastlanılmıştır. Duvar tekniği ve stili M. Ö. 8. yüzyıl Urartu özelliğini göstermektedir.

3 — Yukarı Kale Temenos duvarının kuzey kısmının kazılması.

Doğu Temenos duvarının kuzey-doğu köşesinde bir sondaj yapılmış ve üst düzeyden 0.30 m. derinlikte, kuzey Temenos duvarını oluşturan 0.75×0.95 m; 0.75×0.85 m. ve 0.75×0.85 m. boyutlarında 3 taş blok meydana çıkarılmıştır. Kazıya devam edildikçe Temenos bloklarından 0.45 m. uzaklıkta, düzgün işlenmemiş taşlardan oluşan bir duvar sırasına ve yine bloklardan 1.10 m. yukarıda (güney tarafta), bir mıcır zemine rastlanılmıştır. Bundan sonra doğu Temenos duvarının kuzey-doğu yönünde, önceki yıllarda açılmış bulunan X çukurunda çalışılmıştır. Burada ortaya çıkarılan taş temelli yapı, gerek yapı tekniği, gerekse gösterdiği plan itibariyle daha erken bir döneme ait olduğu intibasını verdiğinden, bu duvarın devamını ve yapının esas şeklini tespit için X açmasının 1 m. batısında 1.30×2.65 m. boyutunda yeni bir sondaj yapılmıştır. Yeni açmada 0.10 m. derinlikte, X açmasından uzanan duvar tespit edildiği gibi, 0.25 m. derinlikte, 1. duvarın altında 2. bir duvar, yani erken devir evinin esas duvarı bulunmuş oldu. Duvarın yönünü takip edebilmek için sondaj yerinden 1 m. daha batıya doğru, yine 1.30×2.65 m. boyutunda 2. bir sondaj yapılmış, burada da 0.35 m. de taş temele yine rastlanmış ve kazıya devam edildikçe taş temelin bir köşe yaptığı görülmüştür. 0.50 m. derinliğe ulaşıldığında da üstü çamur kaplı döşeme toprağı ile karşılaşmıştır. Çamur zeminle taş temelin birleşme şeklinin aynen Kaya Platformunda olduğu gibi kavisli oluşunun tespit edilmiş olması, yapının erken döneme ait olması ihtimalini kuvvetlendirmiştir. Yapının tam şeklini tespit edebilmek için temizlik çalışmaları yapılırken, 0.75 m. derinlikte çamur ve kerpiç bir zemine rastlanmış ve bazı yerlerinin yumuşaklığı dolayısıyla kademe şeklinde yapılan kazı sonunda, birbiri üstünde 5 zemin tespit edilmiştir ki, bu durum yapının uzun müddet ve birçok defa iskân edilmiş olduğunu açıklamaktadır.

4 — Yukarı Kale Tapınağının kuzey-batı sahasının kazılması.

Bu kısımda 12×8 m. boyutundaki bir tranşede çalışmalara başlanılmıştır. 0.25 m. den itibaren Ortaçağ sırlı ve sırsız keramik parçaları ve kerpiç malzeme çıkmaya başlamıştır. Tranşenin güney-batı kesiminde 0.70 m. derinlikte bir çukur ve içinde yanmış tahıl bulunmuştur. Bunun bir zahire çukuru olduğu anlaşılmıştır. Tranşenin tapınağa yakın olan doğu tarafından 0.15 m. derinlikte üçgenimsi bir yapı meydana çıkarılmıştır. Tranşenin güney-batı köşesinde, 1.05 m. derinlikte yanmış kerpiç zemine rastlanılmıştır (3×2.50 m.), bunun doğusunda mavi fresko

tabakası (0.8 × 0.12 m. boyutunda) bulunmuştur. Kerpiç zemin üzerinde bol miktarda okside olmuş amorf bronz ve demir parçalarının ele geçmesi, burada bir madenci atölyesinin bulunduğu ihtimalini vermektedir. Fakat madenci potaları henüz bulunamamıştır.

Tranşenin ortalarında bulunan, su ile ilgili bir tesisin olduğunu zannettiğimiz yerde, bir saban demiri meydana çıkarılmıştır ki, bunun sonradan başka bir maksatla da, belki de su tesisatında kullanılmış olması mümkündür. Güney-Doğu köşede, maden parçalarının bulunduğu ve tandır çukurunun meydana çıkarıldığı yerde, kerpiç zemine rastlanılmış olup, mevcut yüksekliği 0.20 m. olan kerpiç bir duvarla batı ve kuzeyde sınırlandırılmıştır. Burası da tranşenin güney-batı köşesinde ortaya çıkarılan mekânla bir benzerlik göstermektedir. Bu birbirine benzer iki mekânda çok miktarda maden parçalarına rastlanması, ateşin yandığını gösteren bir tabakanın bulunması, mekânların madenci fırını olabileceği düşüncesine bizi sevk ediyor. Bununla beraber, maden parçalarını ihtiva eden bu mekânların başka sebeple de şiddetli bir yangın geçirmiş olmaları da ihtimal dahilindedir.

5 — Aşağı Kale'de Uçkale güney kısmındaki yıkıntı tabakasının kaldırılması ve zeminin meydana çıkarılması.

Bütün kazı boyunca, özellikle öğleden sonraları şiddetli rüzgâr dolayısıyla Yukarı Kale'de çalışılmadığından, Aşağı Kale'de Uçkale'nin güneyinde kazı sürdürülmüştür. Buradaki çalışmalarda Uçkale güney surlarının ön kısımları kazılarla Anakaya veya Urartu zeminine kadar inilmiş, bazı önemli mimari tespitler yapılmış, sur duvarlarının yüksekliği bütünü ile meydana çıkarılmıştır. Ayrıca sur duvarlarına eklenen mekânlardan bazıları boşaltılmıştır. Bundan başka sur duvarının en alttaki, Anakaya'ya oturtulmuş ilk blok ile Anakaya arasındaki kısma Urartu harcı konduğu tespit edilmiştir. Bununla sur duvarının su ve nem alması önlenmiş olmalıdır.

PROF. DR. AFİF ERZEN
Çavuştepe Kazı Heyeti Başkanı

8 — *Acemhöyük Kazısı 1980 Çalışmaları :*

Bu yıl kazılar Türk Tarih Kurumu adına Haziran ve Temmuz aylarında yapıldı. Başkanlığımdaki heyet Dr. Aykut Çınaroğlu, Dr. Aliye Özten, Fotoğraf Salahaddin Öztartan ve Cengiz Erol'dan kurulu idi. Kültür Bakanlığını Niğde Müzesi Müdür Yardımcısı Erol Faydalı temsil etti.

Geçen yıl ileri bir duruma getirilen, iki sarayın çanak çömlek envanterinin tespiti üzerindeki çalışmalara devam edildi. Ayrıca sarayın güneyinde XI. kata inilen BC/50-51 ocağında bulunan etütlük malzemenin katlara göre tasnifi tamamlandı, yayına hazır duruma getirildi.

Kazılar höyüğün batı tarafındaki alanda yürütüldü. Bilindiği gibi Acemhöyük'ün en önemli topografik özelliği ortasının alçak ve düz bir platform halinde olması, etrafında değişik yüksekliklerde dört tepenin bulunmasıdır. Güneye düşen en yüksek kısımda Sarıkaya-sarayı, kuzeyinde Hatipler-sarayı ortaya çıkarılmıştır. Üçüncü yükseklik batı tarafındadır. Burada ilk araştırma 1971 yılında yapılmış, yanmış bir binanın kömürleşmiş ağaç kalıntıları ele geçirilmiştir. Binanın tabanında keş-

fedilmiş olan, seramik, madenler ve Sarıkaya-sarayında eşleri bulunan mühür baskıları bu yapının da M. Ö. 18. yüzyıla ait olduğunu bize öğretmişti. 1979'da bu ocağın kuzeyinde kazılara başlanmış, duvar kalıntılarında rastlanmakla beraber, taş temellerin Hellenistik devir insanları tarafından, kendi evlerini yapmak üzere söküldüğü, ancak küçük adacıkların korunabildiği görülmüş, taban üstünde bol miktarda yanmış ağaç kalıntılarında raslanmıştır. Bu yıl VY/56; TV/55 ve TV/54 te yani, 1979 ocağının kuzeyi, batısı ve güneyinde kazı alanı genişletildi ve ilk olarak Hellenistik devrin, M. Ö. 18. yüzyıl binasının kuzey kısmının temellerinden derlenmiş, çok defa kırılarak, bazen de eski büyüklüğünde bırakılarak derlenen taşlardan yapılmış evlerinin duvarlarına rastlandı. Güney ve batıda doğrudan doğruya yanmış binanın çok harap enkazı ile karşılaşıldı. Kerpiç duvarların bir yere yığıldığı ve taş temellerin büyük kısmının burada da söküldüğü anlaşıldı. Oldukça iyi korunan binanın güneyde, kalın direkleri ve hatılları yanmış olarak yatay ve dikey bir biçimde düşmüştü. Bunlardan çok budaklı olan bir direğin dört metre uzunluktaki kısmı ölçülebildi. Ahşap kalıntılar arasında, az yanmış, oldukça iri bir parça Eski Çağ mimarlığı için önemli bir kalıntıdır. Niğde Müzesine naklettiğimiz bu direk parçasının yanları dilimler halinde yontulmuştur.

Yalnız dipleri korunmuş bina tabanına gömülü küpler bu binada da erzak depolarının varlığını belirtmiştir.

Seramik ve ağırsaklardan başka, çok sağlam durumda bulunmuş olan bir orak, aynı çağa ait benzerleri arasında önemli bir yere sahip olacaktır.

Sarıkaya sarayında fildişi eserler arasında işlenmemiş örnekler bolca ele geçirilmiş ve bunların Acemhöyük'te fildişi işi atölyelerinin varlığına işaret ettiğini, heykelcilik ve kabartmalı plakların Hitit üslubunda oluşumunun anlamını ortaya çıkardığını belirttik. Bu yıl batı binasının tabanı üstünde keşfedilen dışın kök tarafının yarı büyüklüğündeki iri parça, Anadolu'lu fildişi eserlerin burada imal edildiğine dair çok kuvvetli bir belgedir. Dış yangından çatlamış ve kireçleşmiştir.

NİMET ÖZGÜÇ

9 — İkiztepe Kazısı 1980 Çalışmaları ;

Türk Tarih Kurumu adına, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün, İstanbul Üniversitesi'nin ve Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun katılmaları ile yapılmakta olan İkiztepe kazısının 1980 dönemi çalışmaları 17 Haziran - 29 Ağustos tarihleri arasında geliştirildi.

Üyelerimizden Prof. Dr. U. Bahadır Alkım'ın başkanlığı altındaki Kazı Kurulu Doçent Dr. Önder Bilgi, Handan Alkım (Koordinatör Arkeolog), Yüksek Mimar-Arkeolog Dr. Günhan Danışman, Yüksek Mimar Lâmi Alp Çetinsü, Arkeolog Zeynep Sevim Sarı, Arkeolog Gülsün Umurtak, Foto Uzmanı Mehmet Ali Döğenci ve staj gören beş üniversite öğrencisinden oluşmakta idi. Samsun Müzesi Asistanlarından Arkeolog Ömer Özden, Kültür Bakanlığı temsilcisi olarak görev aldı. Fizik Doçenti Dr. Yeter Göksu Ögelman, Jeofizik Doçenti Dr. Muzaffer Sanver, Paleozoolog Mr. Sebastian Payne ile Mr. Michael Grant ve Paleobotanist Mr. H. Woldring seçkin uzman konuklarımız olarak bir süre İkiztepe'de bulundular.

Kazılar, dört yükseltiden (I, II, III, IV) oluşan ve jeofizik verilere göre eskiden hem Karadeniz'in hem de Kızılırmak'ın kıyısında olduğu anlaşılan İkiztepe Höyüğü'nün yalnız bir yükseltisinde (= İkiztepe I'de) sürdürüldü.

Amaçlar :

1 — Eski Tunç III ile Eski Hitit başlangıcı arasında yer aldığı anlaşılan ve "Er - Hitit" ya da "Geçiş - Çağı" olarak tanımlanan ve bundan önceki dönemlerde altı evreli olduğu saptanan Kat I'i daha geniş bir alanda açmak ve onun altındaki Eski Tunç Çağı (= Kat II) yerleşmesinin çeşitli evrelerini açmak.

2 — Nekropol kesimindeki araştırmalara devam etmek.

Bunun için, İkiztepe I'in kuzey, güney ve batı yönlerinde 5 × 5 m. boyutunda olan 32 grid - karede toplam 800 m²'lik bir alanda derinleşildi. Faaliyetimizi stratigrafik sonuçlar, mimari özellikler, nekropol ve arkeometrik çalışmalar başlıkları altında özetleyebiliriz.

I. Stratigrafik sonuçlar:

Bu dönemde de, *Kat I'in* (= "Geçiş Çağının") İkiztepe I'de altı evresinin varlığı saptandı.

Kat I'in altında yer yer 0.50-1.00 m. kalınlığında, yanarak kömürleşmiş ahşap hatıl parçacıklarından, şiddetli yangın sonucu âdeta tuğlalaşmış *pisé* parçalarından ve kültür kalıntılarından oluşan ve tarafımızca "*Karışık Tabaka*" olarak adlandırılan bir moloz birikintisi mevcuttur.

Bu "Karışık Tabakanın" kısmen içinde kısmen de onun altında büyük bir *mezarlık kesimi (Nekropol)* yer almaktadır.

Daha derinde *Eski Tunç Çağı yerleşmesi* (= *Kat II*) başlar. 1980 döneminde kazılan alanların verilerine göre, Kat II, İkiztepe'de birbirinden farklı iki yükselti oluşturmaktadır. Bunlardan biri, Höyüğü'nün merkezinde ve güney - kuzey doğrultusunda eğilim gösterir. İkincisinin eğilimi ise Höyüğü'nün merkezine doğru batı-doğu yönündedir. Çağdaş oldukları belirlenen bu iki yükseltide saptanan ve dört evresi olan bu yerleşmeyi *Kat IIa* olarak tanımladık.

Kuzey-güney doğrultusunda açtığımız derin çukurda ise (= H Sondajı), Kat IIa'nın altında yer alan, altı evresi olan ve yine Eski Tunç karakteri gösteren yapı kalıntıları belirdi. Daha eski olduğu anlaşılan bu yerleşmeyi de *Kat IIb* olarak tanımladık. Böylece, İkiztepe I'in formasyonunu açıklayıcı stratigrafik sonuçlar bu dönemde elde edilmiş oldu.

II. Mimari özellikler:

İkiztepe'de Kalkolitik Çağ'dan başlayarak bütün devirler boyunca ahşap mimarinin uygulandığını daha önceki dönemlerde açıklamıştık. 1980'de ise, İkiztepe I "Er - Hitit" (= Geçiş Çağı) ile Eski Tunç devrinin ahşap mimarlık tekniğinde farklılıklar saptayabildik, şöyle ki: Eski Tunç Çağı yapıları, düzeltilmiş bir zemine temelsiz olarak çatılan bir ahşap kasnak üzerinde yükselir, duvarlar yatay vaziyette üst üste konarak bağlanan tomruklardan oluşmaktadır. Tomrukların arasında hasıl olan boşluklar çamurla doldurulmakta ve bu ahşap konstrüksiyon içte ve dışta kalın bir çamur sıva ile (= *pisé*) kaplanmaktadır. Çatının eğik

dam türünde olduğu ve sazla örtüldüğü anlaşılmaktadır. Eski Tunç Çağı evlerine ait yatay ahşap hatılların kömürleşmiş kalın izleri kazı alanının dikey kesitlerinde kolayca farkedilir.

“Geçiş Çağı” yapılarına gelince: Söz konusu devirde özellikle maden teknolojisi için, dilinmiş tahtalar ya da ince latalar ev yapımında kullanılmıştır. Bir-birine sıkıca geçirilerek yükseltilen ahşap duvarlarda artık kalın sıvaya gereksinme duyulmamıştır. Bu tür evler yanıp yıkıldığı vakit sadece bastırılmış toprak sıvalı tabanları kalabilmektedir.

İkiztepe'nin Kalkolitik ve Eski Tunç Çağı ahşap mimarlığı Anadolu'da bugüne kadar açığa çıkarılan ahşap mimarlıktan ayrıcalık gösterir; bazı farkları olmasına rağmen en yakın benzerine Karataş - Semayük'ün Eski Tunç devri yapı kalıntılarında rastlanır. Buna karşın İkiztepe'nin ahşap mimarlık tekniği Balkanlarda ve Doğu Avrupa'da aynı çağlarda uygulanmakta olan ahşap mimarlık tekniğine dolaylı olarak ilişki gösterir.

III. Nekropol:

Bu dönemde kazı alanımızın 15 grid - karesi içinde 79 mezar açığa çıkarıldı. Bunlar genellikle yön birliği olmayan basit toprağa gömü türündedirler. İskeletler sırtüstü yatmakta, kollar gövdenin iki yanında bulunmakta, bacaklar da yan yana uzatılmış olup, yüz göğe bakmaktadır.

İkiztepe P'in batı yönünde 1975'te 21 gömüsü olan bir mezarlık kesimi (Nekropol I) bulmuştuk. 1978 ve 1979'da yine İkiztepe P'in orta ve kuzey kesiminde derinleşirken 34 mezar meydana çıkarılmış ve aradaki 2-2.5 m.'lik kot farkı göz önünde tutularak burası “Nekropol II” olarak adlandırılmıştı. 1980 dönemi çalışmaları bu iki mezarlık arasında geliştirildi ve İkiztepe P'in yukarıda açıkladığımız eğik formasyonu nedeni ile Höyük üzerinde yine eğik olarak yer almış olan büyük bir tek Nekropolün varlığı saptandı. Bugünkü durumu ile Nekropol 5 × 5 m. boyutunda 42 grid - kareyi içermektedir. Birkaç nesil boyunca kullanıldığı anlaşılan bu mezarlığın, İkiztepe P'in henüz kazılmayan bitişik ve yakın grid - karelerine de yayıldığını ve dolayısıyla daha geniş bir sahayı kapladığını varsaymaktayız.

Bu dönemde İkiztepe Nekropolünde çok sayıda gömü hediyeleri meydana çıkarıldı. Sayıları altmışa yaklaşan bu hediyelerin hemen hepsi bronzdan yapılmışlardır; çeşitli silâhlar, süs eşyaları v.s.; bunların arasında pişmiş topraktan yapılmış üç de kâse vardır. Bu kısa raporda, ölü hediyelerinin ancak birkaçını zikredebileceğiz.

a) *Kâseler*: Dipleri düzdür, yukarıya doğru düz olarak genişleyen bedenlidirler. Dudaksız ağızlarında karşılıklı olarak üçgenimsi biçimde dışa doğru dörder organik çıkıntı mevcuttur.

b) *Süs eşyaları* arasında yüzükleri, bilezikleri ve küpeleri sayabiliriz.

c) Gömü hediyeleri içinde, ikişer ikişer sırt sırta ve simetrik durumda dört spiralden oluşan bir eser türü ilginçtir; bundan üç tane bulundu (Uzunlukları 6.5, 7.8, 11.5 cm., kalınlık 5, 6 ve 4 mm.). 1975'te yine İkiztepe P'in Nekropol kesiminde bunun benzeri meydana çıkarılmıştı (Uzunluk 9.5 cm., kalınlık 6 mm.). Bu eserin bronzdan yapılmış en yakın benzeri, bugünkü bilgimize göre, Aslantepe

(Malatya) kazısında bulunmuştur. Gerek Yakın - Doğu'da ve Anadolu'da gerekse Ege Bölgesinde Eski Tunç III'den itibaren örnekler vermeye başlayan bu motif hemen daima kıymetli madenden (altın, gümüş) çok ufak boyda (9-10 mm.) yapılmış olup süs eşyası (gerdanlık tanesi) olarak kullanılmıştır. Örneğin Alacahöyük Kral mezarlarında, Troya II'de, Tel Brak'ta, Kaniş - Karumu'nda II. Kat bir çocuk mezarında, Mari'de, Girit'te ve Miken'de olduğu gibi. İkiztepe'nin dört spiralden oluşan bu mezar hediyelerinin ise birer süs eşyası olmalarından ziyade birer simge ya da kült eşyası olarak tanımlanabileceklerini varsaymaktayız.

d) Gömü hediyesi olarak bırakılan silâhlar arasında dokuz mızrak ucu ve bir kama bulundu.

Mızrak uçlarından sekizinin söğüt yaprağı biçiminde bedenleri vardır; yamuk kesitlidirler, yassı sırtlı, uzun ve kıvrık saplıdır. Bedenlerinde delik yoktur. Bunlardan biri normalin üstünde büyüktür.

Mızrak uçlarından biri ise ötekilerden daha kısa ve daha kalın bedenlidir; uç bitimi sivri olmayıp, yarım ay şeklinde yassıdır. Kare kesitli olan kıvrık bir sapı vardır; sap mızrağa bir perçin ile tutturulmuştur. Mızrak bedeninin her iki yüzünde iç içe iki daireden oluşan kabartma halinde birer güneş kursu ve onların altında yine kabartma halinde cephede tasvir edilmiş şematik birer insan figürü yer almaktadır. Figürlerin her ikisinin de kolları yana açılmış vaziyettedir; yuvarlak yüzlü ve kabarık burunludur; göz bebekleri kakmadır. Kabartmalardan birindeki belirgin göğüsler ve eteklik bunun dişi olduğunu belirler. Öteki ise erkeklik uzvu belirtilmiş bir erkek tasviridir. Bunların bir tanrı çifti olduklarını varsaymaktayız.

1975 döneminde yine aynı Nekropolde bu mızrak ucunun tıpkı bir benzerini bulmuştuk. Bunların birer tören mızrak ucu oldukları aşikârdır.

İkiztepe'nin bu iki tören mızrak ucu Anadolu'nun din tarihi için önemli belge niteliğini taşıyan birer ünik eserdir. Böyle bir kabartmalı mızrak ucunun, bugünkü bilgimize göre, tam benzeri yoktur. Teknik ve şekil bakımından değişik olmalarına rağmen, Alacahöyük ve Ahlatlıbel'deki soyut ve şematik idollerini andırmaktadır. Mızrak ucumuzun üstündeki güneş kursları da yine Alacahöyük'tekilere benzer. Böylece, bu iki tören mızrak ucu, içerdikleri konu bakımından İç Anadolu'nun Eski Tunç Çağı sonlarında gözlenebilen dini geleneğin İkiztepe'de de varlığını yansıtmaktadır.

İkiztepe Nekropolünün tarihlendirilmesine gelince: Mezar hediyesi olarak konan çanak - çömlek ve madeni eserler, özellikle mızrak uçları, bu Nekropolün Eski Tunç III Çağına ait olduğunu belirlemektedir.

IV. Arkeometrik çalışmalar:

a) *C 14 yöntemi ile yaş tayini* için İkiztepe'nin çeşitli kültür katlarından örneklerden yedisi Hacettepe Üniversitesi Kimya Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Mehmet Ergin tarafından değerlendirildi.

b) *Termoluminesans yöntemi ile yaş tayini* ile ilgili olarak radyasyon profilini sağlamak amacıyla İkiztepe II'nin Kalkolitik ve İkiztepe I'in de Eski Tunç III ve "Geçiş Çağı" katlarına dozimetreler (Calcium sulfate, dysprosium oxyde ve Hafnium'dan oluşan tabletlere) Çukurova Üniversitesi Fizik Bölümü öğretim üyelerinden

Doçent Dr. Yeter Göksu Ögelman tarafından yerleştirildi. Geçen sene aynı amaçla konan dozimetrelere de yerlerinden çıkarıldı. Bunların laboratuvar çalışmaları geliştirildi ve İkiztepe'nin radyasyon profilini açıklayan sonuçlara ulaşıldı. Halen keramik örneklerinin tarihlendirilmelerine ilişkin çalışmalar yürütülmektedir.

c) İkiztepe çanak - çömleğin kimyasal analizinin yapılması için hem İkiztepe'nin çeşitli kültür katlarından, hem de İkiztepe'nin yakın çevresindeki kil yataklarından alınmış olan örnekler Orta Doğu Teknik Üniversitesi Temel Bilimler Fakültesi öğretim üyelerinden Doçent Dr. Olcay Birgül tarafından ilgili laboratuvarında değerlendirildi.

d) Madeni eserlerimizin kantitatif spektral analizleri Boğaziçi Üniversitesinden Doçent Dr. Hâdi Özbal ve Çukurova Üniversitesinden Dr. Şeref Kuş tarafından yapılmaktadır.

e) *Paleozoolojik incelemeler*: 1980 döneminde İkiztepe I'de Kat I ve Kat II'de bulunan hayvan kemikleri Paleozoolog Mr. Sebastian Payne tarafından değerlendirildi. Ayrıca yüzdürme ve eleme tekniği ile balık ve kuş kemiği kalıntıları elde edildi.

f) *Paleobotanik araştırmalar*: Yine bu dönemde yüzdürme ve eleme yöntemi ile İkiztepe I'nin çeşitli kültür katlarından yangın sonucu kömürleşmiş tahıl, tohum ve bitki kalıntıları toplandı. Bundan başka polen örnekleri de alındı. Malzeme, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün müsaadesi ile Groningen Üniversitesi Biyoloji - Arkeoloji Laboratuvarına gönderildi. Orada tanınmış Paleobotanist Prof. Dr. W. van Zeist tarafından incelenecek ve araştırma kazı raporumuzda yayımlanacaktır.

İkiztepe kazısının 1980 dönemi çalışmalarının en önemli sonucu, Karadeniz'in bu orta kesiminde Eski Tunç III'e ait büyük bir Nekropolün varlığının saptanması ve gömü hediyeleri arasında bulunan çok sayıdaki madeni eserlerin söz konusu çağda Anadolu'nun maden endüstrisine olan katkılarının belirlenmesidir.

U. BAHADIR ALKIM

10 — Enez Kazısı 1980 Çalışmaları:

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi "Güney - Doğu Avrupa Araştırmaları Enstitüsü", Türk Tarih Kurumu ve Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun da desteği ile yapılmakta olan Enez kazısına 30 Haziran - 19 Temmuz 1980 tarihleri arasında devam edilmiştir. Bu seneki kazı, başkanlığım altındaki Doç. Dr. Mehmet Özsait, Doç. Dr. Veli Sevin, Asistan Dr. Oktay Belli, Dr. Filolog İsmail Kaygusuz, Uzman Restoratör Sait Başaran, Topograf Adnan Şakar, Doktora öğrencisi Arkeolog Yıldırım Özkan, Arkeolog Fikriye Erzen, Foto Uzmanı Selâmet Taşkın; Eskiçağ Tarihi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Kursülerinden 10 öğrenciden kurulu bir bilim kuruluna yürütülmüştür. Kazımıza Kültür Bakanlığı temsilcisi olarak Edirne Arkeoloji Müzesi asistanlarından Arkeolog Ülkü Çakan katılmıştır.

1980 yılında Enez kazısına yine Kale içindeki eski kazı yerinde başlanmış ve saha 12 × 12 m. çapında genişletilerek, önceki yıllarda meydana çıkarılmış bulu-

nan Anakaya'nın işlenmesiyle vücuda getirilen yapının etrafının açılması ve böylece esas hüviyetinin tespitiyle, yine geçen yıl bulunan Anakaya'ya oyulmuş mahzen'in geniş çapta araştırılması hedef tutulmuştur.

Ayrıca bu yılki çalışmalarda 12 × 12 m.lik sahanın güney - batı kesiminde, 2 × 2 m.lik bir sondaj yapılmış ve kazı 4.25 m. derinlikteki Anakaya'ya kadar sürdürülerek her 0.25 m.de ele geçen keramik buluntuları sayı ve kültür devri bakımından incelenmek suretiyle, Osmanlı devrinden Grek devrine kadar stratigrafik bilgiler elde edilmiştir.

Bir taraftan Enez Kalesinin ve liman sahasının topografik planı çıkarılırken, diğer taraftan esas kazı alanında çalışmalara devam edilerek, Grek devrinde, Anakaya'nın işlenmesiyle meydana getirilen binanın etrafı açılmış, temizlenmiş ve böylece planı meydana çıkmıştır. Bundan sonra, merkezi Anakaya binasının bağlantısı olan mahzen araştırılmıştır. Anakaya'ya oyulmak suretiyle meydana getirilmiş olan mahzenin giriş kapısı ve merdivenler kazılmış ve çok ilgi çekici bir şekilde mahzenin güneye ve batıya doğru iki yönde devam ettiği tespit olunmuştur.

Bu seneki buluntuların büyük çoğunluğu mahzenin giriş yerinde ve mahzenin muhtelif yerlerindeki dolgu malzemesi içinde ele geçmiştir. Genel olarak, sayı bakımından bol miktarda buluntu elde ettiğimiz gibi, tarih bakımından da çok değerli belgeler bulmuş oluyoruz. Osmanlı ve Bizans keramiğinden başka kazı sahasının batısında, kuzey-batı ve güney-doğu yönünde uzanan duvar içinde, Anakaya'ya oyulan binanın duvarlarından 3.20 m. yükseklikte bir Bizans altın sikkesi ele geçmiştir. Roma, Hellenistik ve Klasik devre kadar çıkan tam ve kırık amforalar, Hellenistik devre ait heykelcikler, Hellenistik ve Klasik devir vazoları ve keramik parçaları, muhtelif şekil ve boyuttaki ağırşaklar buluntular arasındadır. Pek çeşitli şekil gösteren çok sayıdaki amfora tiplerinden başka, en önemli buluntu Taşos adası ile Enez arasındaki ticari ilişkileri belgeleyen yazıtlı amfora kulplarıdır. Harf şekillerinden dolayı M. Ö. 5. yüzyıl sonlarına kadar tarihlenebilen bu yazıtlardan ve markalardan, hangi Taşos'lu şarap firmalarının ve ihracatçılarının Enez'e ihracatta bulduklarını açık bir şekilde öğrenmekteyiz. Ele geçen 20'den fazla amfora kulpları üzerindeki mühür damgalarındaki yazıtlar M. Ö. 5. yüzyıl sonundan M. Ö. 3. yüzyıl sonlarına kadar uzanan 200 yıllık bir ticari hayatı belgelemekte ve bazı ayrıntıları açıklamaktadır. Bunlardan birisi E. 7.80 ve B. 35.80 envanter no.lu Hellenistik çağa ait kulplarda, Aristofanes adı geçmekte ise de, bir kulpta "Bereket boynuzu", ötekisinde "Boğa başı" simgesi bulunduğundan, imalatçı - ihracatçıların ayrı kişiler olduğunu açıklamaktadır. Yazılı Eskiçağ tarihi kaynaklarında geçmeyen bu hususlar, arkeolojik kazıların ticaret tarihi için de değerli belgeler verebileceğini göstermektedir.

PROF. DR. AFİF ERZEN
Enez Kazısı Başkanı

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ'NİN 1980 ÇALIŞMA RAPORU

1980 yılının ilk yarısı 1979 daki gibi Aksu üretimi kâğıdın teminindeki sıkıntılarla geçti. Bu nedenle de Web Ofset ünitemizin çalışmaması sonucu telefon rehberleri basımı aksamış ve 1980 baskı programı 1981 in 4. ayına kadar sarkmıştır. Programın 4 ay aksaması okul kitapları sezonu olan Haziran - Ekim aylarında okul kitapları ile telefon rehberlerinin çakışmasına sebep olmuş, dolayısıyla da okul kitabı baskı miktarı eski yılların 6-8 milyon adedine mukabil 700.000 aded olarak gerçekleştirilebilmiştir. Hatta bu miktarın 150.000'i 1981 yılına sarkmıştır.

Bu üretim kayıplarının yanında personel giderleri 1979'a nazaran % 133,28, işletme giderleri de % 96,08 artış göstermiştir.

Bütün bu olumsuz etmenlere karşın Basimevi geliri 1979 a oranla % 116,33 artış göstermiş ve bir yıl evvelkinden 9.658.230,20 fazlasıyla 17.913.876,94 TL. kâr sağlamıştır.

1979 la 1980'in mukayeseli gelir gider durumunun rakamlarla ifadesi şöyledir:

Gider	1979	1980	Artan Miktar	Artış Oranı
Amortisman ve ilktesis giderleri	4.080.471,99	4.189.110,28	108.638,29	% 2,66
Personel giderleri	50.415.425,73	117.609.988,47	67.194.562,74	% 133,28
İşletme giderleri	19.552.955,30	38.339.666,94	18.786.711,64	% 96,08
Kâr	8.255.646,74	17.913.876,94	9.658.230,20	% 116,98
Toplam	82.304.499,76	178.052.642,63	95.748.142,87	% 116,33

Gelir	1979	1980	Artan Miktar
Baskı işleri geliri	76.353.958,03	140.878.113,76	64.524.155,73
Repro - Klişe geliri	2.131.100,45	8.499.968,05	6.368.867,60
Kırpıntı kâğıt geliri	3.364.182,32	9.295.047,00	5.930.864,68
Sair gelirler	455.258,96	19.379.513,82	18.924.254,86
Toplam	82.304.499,76	178.052.642,63	95.748.142,87

Ana gider bölümlerinin aralarındaki dağılım şöyledir:

Gelir	1979	Dağılım Oranı	1980	Dağılım Oranı
Amortisman ve ilktesis giderleri	4.080.471,99	% 5,51	4.189.110,28	% 2,62
Personel giderleri	50.415.425,73	% 68,08	117.609.988,47	% 73,44
İşletme giderleri	19.552.955,30	% 26,41	38.339.666,94	% 23,94
Toplam	74.048.853,02	% 100,00	160.138.765,69	% 100,00

1980 yılında kârın bütüt gelire oranı ise:

$$\frac{17.913.876,94 \text{ TL.}}{178.056.422,63 \text{ TL.}} \%10.06 \text{ dır.}$$

Bu oran 1979 oranının aynıdır. Ancak 1980 yılında ülkenin içinde bulunduğu koşullar göz önüne alındığında bir başarı olarak nitelendirilebilir.

1981 yılına büyük umutla girmekte ve Basimevi cirosunun 500.000.000 liraya yaklaşacağını kuvvetle tahmin etmekteyiz. 1981 yılının ilk ekonomik belirtileri bizde bu canıyı kuvvetlendirmektedir.

1981 in yeni bir atılım yılı olması dileğımızdir.

TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ YÖNETİM KURULU

DENETLEME KURULU RAPORU

TÜRK TARİH KURUMU GENEL KURULU'NA

Genel Kurul'un bizlere verdiği denetleme görevimizi 16 Mart 1981 Pazartesi günü Türk Tarih Kurumu ile Basımevimizde bilançoları, defterleri ve belgeleri incelemek suretiyle yerine getirmiş bulunuyoruz.

1979 bilançolarında yazılı değerlerin 1980 yılı hesaplarına olduğu gibi geçirildiğini, 1980 yılı içinde yapılan harcamaların yönetmeliklere ve Yönetim Kurullarının kararlarına uygun olarak yapıldığını gördük.

Gerek Kurum'un, gerekse Basımevi'nin defter ve kayıtları ile harcama belgelerinin düzgün ve yasalara uygun tutulduğunu ve özenle saklandığını, Yüksek Kurulunuzun onayına sunulan kesin hesap çizelgeleri ile bilançoların bu kayıtlara uygun olarak düzenlendiğini saptadık. Bu nedenle kesin hesap, bilanço ve kâr-zarar hesaplarının onaylanarak Yönetim Kurullarının aklanmalarını onayınıza sunarız.

Bazı eserlerin baskıları, yazarlarının zamanında provaları okuyarak basıla vermedikleri için gecikmekte, bağlanan kurşun nedeni ile öteki işleri aksatmakta, verilen avansların mahsubu yapılamamaktadır. Bu konunun Genel Kurulca ve Yönetim Kurullarınca önemle izlenmesini dileriz.

Basımevi'nin iş hacmi büyümüş, alınan makinelerin değeri birkaç misli artarak varlığı 500 milyonu aşmış olduğundan, kredi sağlanmasında daha etkin olması için sermayesinin 100.000.000 liradan 200.000.000 liraya çıkarılmasını öneririz.

Basımevi'nin 1980 yılı kârı, ödenen yüksek faizler nedeni ile bu yıl tatmin edici olmamakla birlikte 1981 yılında yüklendiği işler dolayısıyla kârının iyi bir düzeyde olacağı, yeni getirilen makinelerle iş hacminin artacağı ve kalitenin yükseleceği umulmaktadır.

Saygılarımızla.

Denetleme Kurulu

FAKİHE ÖYMEN
(Bulunamadı)

ORD. PROF. REŞAT KAYNAR

PROF. DR. YAŞAR YÜCEL

T Ü R K T A R İ H K U R U M U ' N U N 1 9 8 0 Y I L I
B İ L A N Ç O S U

A K T İ F

a — PARAYA İLİŞKİN DEĞERLER	
KASA	409.555,16
BORÇLU BANKALAR	436.326,70
İş Bank. 6635 Hes.	435.741,85
Merkez B. 350902010 Hes.	584,85
b — KISA VADEDE PARAYA ÇEVİRİLEBİLİR DEĞERLER	
BANKA HİSSE SENETLERİ	350.000,—
BASİMEVİ CARİ HESABI	21.504.393,04
c — UZUN VADEDE PARAYA ÇEVİRİLEBİLİR DEĞERLER	
KİTAP ANBARI	67.107.400,—
BELLE TEN ANBARI	31.143.500,—
BORÇLULAR	3.186.701,43
Muhtelif	863.676,88
Telif Çeviri Avansları	851.296,33
Kredili Satış	39.281,65
İlmi Araş. ve Konf.	13.168,46
Basılacak Olan Yayınlar	3.653,—
Peşin Ödeme	134.157,10
Dış Kitapçılar	92.600,—
İç Kitapçılar	90.104,06
Kazı Avansları	28.163,95
Mensuplar Avansı	1.070.600,—
YAYIN GEREÇLERİ	11.731.537,92
BASİMEVİ SERMAYESİ	100.000.000,—
d — TAŞINMAZ VE TAŞINIR DEĞERLER	
BİNA	8.779.417,79
DEMİRBAŞLAR	10.167.276,79
Kurum	2.047.890,14
Kazı	1.150.578,01
Kütüphane	6.968.808,64
e — EMANETLER	
	444.820,—

255 260 928,83

P A S İ F

a — ÖZ KAYNAKLAR:	
SATILACAK KURUM YAYINLARI	98.250.900,—
DİĞER VARLIKLAR	80.674.690,50
b — İHTİYATLAR	
İHTİYAT FONU	7.842,50
c — YABANCI KAYNAKLAR	
ALACAKLI BANKALAR	18.995.151,30
İş Bank 60600,20184 Hes.	
d — KANUNİ KESİNTİLER	
Gelir Vergisi	992.493,—
Mali Denge Vergisi	67.754,—
Damga Resmi	13.020,—
Sosyal Sigorta Primleri	270.275,79
e — BELLE TEN ABONELERİ	
	2.500,—
f — ALACAKLILAR	
	986.301,66
Muhtelif	705.762,28
Kitap Siparişi	27.046,95
Telif Tercüme Hakları	232.000,50
Dış Kitapçılar	21.491,93
g — BASİMEVİ SERMAYE	
TAAHHÜT HESABI	55.000.000,—

255 260 928,83

31. 12. 1980

Genel Müdür
ULUÇ İĞDEMİR

Hesap İşleri Müdürü
METİN ÇELEBİ

TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ
1980 YILI BİLANÇOSU

A K T İ F	P A S İ F
SERMAYE TAAHHÜT HESABI	SERMAYE 100.000.000,—
HESABI 55.000.000,—	Ödenmiş Sermaye 45.000.000,—
SABİT KIYMETLER 52.456.305,31	Ödenmemiş Sermaye 55.000.000,—
Bina 2.792.351,54	İHTİYATLAR ve FONLAR 27.162.791,42
Demirbaşlar 49.663.953,77	Fevkalade İhtiyatlar 7.782.554,86
BAĞLANMIŞ KIYMETLER 5.177.638,82	Kıdem Tazminat F. — 11.094.242,08
Depozitolar 476.172,—	Yetiştirme fonu 1.815.392,80
Akreditifler 2.544.442,29	Birikmiş Amortis. 28.659.085,84
Gelecek Yıla Sari Gd. 1.650.682,80	UZUN VADELİ BORÇLAR 21.504.393,04
IBM Tesis Giderleri 506.341,73	T. Tarih Kurumu
GEÇİCİ ARACI HESAPLAR 629.559,56	KISA VADELİ BORÇLAR 57.447.510,38
İŞLETME KIYMETLERİ 38.960.723,29	Alacaklılar 17.179.518,28
Kâğıt Ambarı 13.640.093,52	Kanunî Kesintiler 5.373.360,65
Mürekkep Ambarı 5.388.300,—	Bankalar 28.381.486,32
Klişe Ambarı 3.467.240,46	Emanetler 863.145,13
Ofset Ambarı 6.525.534,90	Senetler 5.650.000,—
Cilt Ambarı 8.627.167,77	NÂZİM HESAPLAR 675.257,—
Plastik Ambarı 472.749,06	Teminat Mektupları
Yedek Parça Ambarı 62.427,97	
Sair Mlz. Ambarı 777.209,61	
KISA VADEDE PARAYA ÇEVİRİLEBİLEN KIYMET. 69.276.172,72	1980 YILI KÂRI 17.913.876,94
Müşteriler 22.829.669,40	
Borçlular 45.841.919,32	
Senetler 604.584,—	
EMRE AMADE KIYMETLER 2.528.172,08	
Kasa 29.898,87	
Bankalar 2.498.273,21	
Töbank 1.270.332,91	
İş Bankası 840.068,89	
Türkbank 351.751,41	
Pamukbank 36.120,—	
NÂZİM HESAPLAR 675.257,—	
Teminat Mektupları	
224.703.828,78	224.703.828,78

Muhasebeci
MUSTAFA TORUNBALCI

Md. Yrd. (İdari)
SONER ZERENLER

TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ
1980 YILI KÂR ve ZARAR TABLOSU

GİDERLER

GELİRLER

AMORTİSMANLAR 4.020.329,71

IBM TESİS GİDERLERİ 168.780,57

PERSONEL GİDERLERİ 117.609.988.47

Ücretler 66.516.312,59

Fazla Mesailer 1.027.624,56

Yan Ödentiler 943.117,95

İkramiyeler 28.946.908,47

Sosyal Yardımlar 11.639.246,77

Sos. Sig. İşve. His. 8.536.778,13

İŞLETME GİDERLERİ 38.339.666,94

Işık 371.600,83

Kuvvet 1.438.437,32

Su 466.319,—

Isıtma 1.588.067,85

Sigorta 263.680,87

Verdiğimiz Faiz
ve Kom. 17.293.558,59

İşletme Malzeme 5.013.295,83

Tamir Revizyon 2.544.099,36

Gayrimenkul Kira 5.051.000,—

IBM Mak. Kirası 998.810,82

Sair Giderler 3.310.796,47

1980 YILI KÂRI 17.913.876,94

MATBAACILIK GELİRLERİ 140.878.113,76

Baskı İş Gelirleri 124.455.834,16

Envanter Yarı
Mamul İşçiliği 16.422.279,60

KLİŞE GELİRLERİ 8.499.968,00

KIRPINTI KÂĞIT SATIŞLA. 9.295.047,—

SAİR GELİRLER 19.379.513,80

178.052.642,63

178.052.642,63

Muhasebeci
MUSTAFA TORUNBALCI

Md. Yrd. (İdari)
SONER ZERENLER

1980 YILININ İKİNCİ YARISINDA KİTAPLIĞIMIZA GELEN KİTAP VE DERGİLER

A. KİTAPLAR

- ADAMS, RICHARD E. W: *The Ceramics of Altar de sacrificios*. Cambridge 1971 President and Fellows of Harvard College. X+177 s. 65 pl. 10 lev. = Papers of the Peabody Museum of Arch. and Eth. Harvard Univ. Vol. 63, No. 1. 4° (B/8450).
- AHMED REŞİT: *Haritalı ve Resimli Mükemmel Tarihi Osmani*. İstanbul 1328 Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası. 398 s. 8° (A. IV/4336).
- AHUNDOV, I. A: *Sovremennaya Turtsiya: Bor'ba protiv imperializma*. Baku 1977 İzd-vo "Elm". 200 s. 8° (A. IV/4915).
- Akademik Hristo Ahrstov. Izsledovaniya po sluçay 60 godini ot rejdenietomu*. Sofia 1976 İzd - vo na Bilgarskata. Akademiya na Naukite. 489 s. 8° (A. IV/4595).
- AKDOĞAN, DR. ABDURRAHMAN: *Vergi incelemesi*. Ankara 1979 Kalite Matbaası. XV + 144 s. = A. İ. T. İ. A. Maliye ve Vergi Hukuku Enstitüsü Yay.: 8. 8° (A. IV/4236).
- AKŞİT, İLHAN: *Batı Anadolu Mitolojisi ve Troya Efsanesi*. İstanbul 1979 Fatih Yayınevi Matbaası. 142 s. 8° (A. IV/4975).
- Aktuel'nie problemi stran Blijnego i Srednego Vostoka*. Moskva 1970 İzd - vo "Nauka". 181 s. 8° (A. IV/4968).
- Albania*. Milano 1940 Guida d'Italia della Consociazione Turistica Italiana. 221 s. 6 pl. 2 lev. 8° (A. IV/3579).
- ALBERTI, ARNOLDO: *La Romania*. Milano 1976 Edizioni del Calendario. 328 s. 4° (B/8551).
- ALİ, REŞAT: *Kurun-u Cedide Tarihi. 2 Cilt*. İstanbul 1332/33 Matbaa-i Amire. 8° (A. IV/4337).
- ALIA, RAMİZ: *Stalin and his work - A banner of struggle for all Revolutionaries*. Triana 1979 "8 Nentori" Publishing House, 59 s. 8° (A. IV/4953).
- ANGELOV, DIMITER: *Formation of the Bulgarian Nation, Its Development in the Middle Ages (9th - 14th C.)* Sofia 1978 Sofia - Press. 64 s. 8° (A. IV/4613).
- ANGI, HACI: *Çocuk gözüyle Atatürk*. Ankara 1976 Ulucanlar Matbaası. VIII + 127 s. 1 res. = Angı Yay. 2. 8° (A. IV/4977).
- ANGI, HACI: *Marşlarda - Türkülerde Atatürk. 3. bs*. Ankara 1979 Güven Matbaası. 64 s. = Angı Yayınları: 3. 8° (A. IV/4976).
- ANTAL, ENDRE: *Das Wirtschaftslenkungssystem des ungarischen Sozialismus*. München 1976 R. Oldenbourg Verlag. 179 s. = Untersuchungen zur Gegenwartskunde Südosteuropas 10. 8° (A. IV/4844).
- Arhitekturata na narodna republika Bılgariya*. Sofiya 1975 İzd - vo na Bilgarskata akademiya na Naukite. 577 s. 8° (A. IV/5010).

- ARSEVEN, CELÂL ESAD: *Eski Galata ve Binaları*. İstanbul 1329 Ahmed İhsan ve Şürekâsı. 120 s. 1 plân. 8° (A. IV/4335).
- ARTUK, CEVRIYE: *Nişan-ı Alt İmtiyaz*. Fifth International Congress of Turkish Art'dan ayrı bs. S. 71-77. 8° (A. IV/4032).
- ARTUK, İBRAHİM: *Yavuz Sultan Selim'in Güney-Doğu Anadolu'nun fethi ile ilgili sikkeleri*. Fifth International Congress of Turkish Art'dan ayrı bs. S. 79-90. 8° (A. IV/4031).
- ASTRÖM, PAUL: *Arkeologiskt Detektivarbete*. Göteborg 1980. 119 s. 16 pl. = Studies in Mediterranean Arch. Pocket - book 11. 8° (A. IV/4801).
- Atatürk Haftası Armağanı. 10 Kasım 1979*. Ankara 1979 Ankara Genelkurmay Basım-evi. 119 s. 50 s. fotokopi 4 res. = Genkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Bşk. Resmi Yay. Atatürk Dizisi Sayı: 8. 8° (A. III/8880).
- ATSIZ, BEDRİYE - HANS - JOACHIM KISSLING: *Sammlung Türkischer Redensarten*. Wiesbaden 1974 Otto Harrassowitz. VI + 186 s. 8° (A. IV/4767).
- AYGEN, DR. MEHMET SAADETTİN: *Afyonkarahisar Kaplıcaları ve Madensuları*. Afyon 1979 Türkeli Matbaası. 264 s. = Türkeli Yayınları: 2. 4° (B/8521).
- BABEUF, GRACCHUS: *Devrim Yazıları. Çev.: Sabahattin Eyuboğlu - Vedat Günyol*. İstanbul 1964 Gün Basımevi 27 s. *Ek: Vedat Günyol: Babeuf Olayı*. 32 gazete kupürü. 8° (A. IV/4922).
- BACH, UWE: *Bildungspolitik in Jugoslawien von 1945 bis 1974 Darstellung und Dokumentation*. Wiesbaden 1977 Otto Harrossowitz. XVI + 471 s. = Osteuropa Inst. a.d. Freien Univ. Berlin Erziehungswissenschaftliche Veröffentlichungen Band 10. 8° (A. IV/4864).
- BACHMAN ELFRIEDE: *Ivo Kozarcanin - Leben und Werk. Ein Beitrag zur kroatischen Zwischenkriegsliteratur*. München 1974 Verlag Otto Sagner. 250 s. = Slavistische Beiträge Bd.: 73. 8° (A. IV/4879).
- BACQUÉ - GRAMMONT, JEAN - LOUIS: *Deux lettres de David X du Kartlı (Etudes Turco-Safavides, IX)*. Tarih Dergisi XXII (1979)'dan ayrı bs. S. 137-156 2 pl. 8° (A. IV/4956).
- BACQUÉ - GRAMMONT, JEAN - LOUIS - L. DUPONT: *Une Lettre de Ferdinand d'Autriche a Soliman le Magnifique*. Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes 70, (1978)'den ayrı bs. S. 65-77 1 pl. 8° (A. IV/4034).
- BADER, TIBERIU: *Epoca Bronzului in Nord - Vestul Transilvaniei*. Cultura Pretracică și Tracică. București 1978 Editura Științifică și Enciclopedică. 246 s. 2 levha. 4° (B/8552).
- BAKHASH, SHAUL: *Iran: Monarchy, Bureaucracy and Reform under the Qajars: 1858-1896*. London 1978 Ithaca Press. XII + 444 s. = St. Antony's Middle East Monographs No. 8. 8° (A. IV/4300).
- BALAREVA, A: *Kompozitorit Georgi Dimitrov*. Sofiya 1976 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 157 s. 8° (A. IV/4586).
- BALTACIOĞLU, SAMİME: *Doğduğum Yer*. Ankara 1978 Kalite Matbaası. 70 s. 8° (A. IV/4742).
- BANGO, JENÖ F: *Besonderheiten der Agrarverfassung im ungarischen Alföld, Eine agrarsoziologische Analyse*. Berlin 1977 Duncker und Humblot. 72 s. = Osteuro-

- pastudien d. Hochschulen d. Landes Hessen Reihe I, Giessener Abh. z. Agrar-u. Wirtschaftsforschung d. Europäischen Ostens Band 85. 8° (A. IV/4806).
- BARZU, LIGIA: *Continuitatea creatiei materiale și spirituale a poporului roman pe teritoriul fostei Dacii*. București 1979 Editura Academiei Republicii Socialiste Romania. 110 s. = Biblioteca de Arheologie XXXVII. 8° (A. IV/4947).
- BARZU, LIGIA: *La continuité de la création matérielle et spirituelle de peuple roumain sur le territoire de l'ancienne Dacie*. București 1980 Editura Academiei Republicii Socialiste Romania. 111 s. 8° (A. IV/4948).
- BASKAKOV, N. A.: *Russkie familii Tyurkskogo proishojdeniya*. Moskva 1979 Izd - vo "Nauka". 278 s. 8° (A. IV/4916).
- Başlıca personel yönetmelikleri. Der.: Erol Özgürel*. Ankara 1980 Başbakanlık Basımevi. 118 s. = Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yay.: 1979/217. 8° (A. IV/4965).
- BAUD, MARCELLE: *Le Caractère du Dessin en Égypte Ancienne*. Paris 1978 Adrien-Maisonneuve. 94 s. XXIV + 95 pl. 8° (A. IV/4372).
- BECK, HANS - GEORG: *Theorie und Praxis im Aufbau der byzantinischen Zentralverwaltung*. München 1974 C. H. Beck Verlagsbuchhandlung, 33 s. 8° (A. IV/4885).
- Beiträge zur Geschichte des Deutschen Archäologischen Instituts von 1929 bis 1979. 1. Ks.* Mainz 1979 Philipp von Zabern. IV + 167 s. 16 pl. = DAI Geschichte und Dokumente. Bd.: 3. 4° (B/8530).
- Belgelerle Tanzimat: Osmanlı Sadrazamlarından Ali ve Fuad Paşaların siyasi vasiyetnameleri. Haz.: Engin Deniz Akarlı*. İstanbul 1978 Boğaziçi Üniversitesi Matbaası. XV + 48 s. = Boğaziçi Üniversitesi Yay. Temel Bilimler Fakültesi Beşeri Bilimler Böl. 78-10/01. 8° (A. IV/4483).
- BELLIENI, STEFANO: *Notes on the History of the Left - Wing Movement in Meiji Japan*. Suppl. n. 21 agli Annali 39, 4 (1979) III + 68 s. 8° (A. IV/4911).
- BEROV, L.: *Dvijenieto na Tsenite na Balkanite prez XVI-XIX v. i evropeyskata revolyutsiya na Tsenite*. Sofiya 1976 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 323 s. 8° (A. IV/4539).
- BETTS, JOHN H.: *Die Schweizer Sammlungen. Corpus der Minoischen und Mykenischen Siegel, Band X*. Berlin 1980 Gebr. Mann Verlag. 293 s. 4° (B/6373-10).
- Bilgarska rukopisna kniga X-XVIII v.* Sofiya 1976 Izlojba. 122 s. 92 pl. 8° (A. IV/4516).
- Bilgarsko - Germanski otnoşeniya i vrazki. 2. Cilt: Izledovaniya i material.* Sofiya 1979 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 370 s. 8° (A. IV/4599).
- Bilgarsko sotsialistiçesko izkustvo ot tridesette do sedemesette godini.* Sofiya 1978 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 477 s. 8° (A. IV/4527).
- BİLA, HİKMET: *CHP Tarihi 1919-1979*. Ankara 1979 Doruk Matbaacılık Sanayii. XXIII + 784 s. 8° (A. IV/3916).
- BİLGEÇİL, M. KAYA: *Żiyâ Paşa üzerinde bir araştırma. I. Cilt*. Ankara 1979. Sevinç Matbaası. VII + 497 s. = Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay.: 93. 8° (A. IV/3857).
- BINDER, LUDWIG: *Grundlagen und Formen der Toleranz in Siebenbürgen bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts*. Köln 1976 Böhlau Verlag. XV + 179 s. = Siebenbürgisches Archiv, Bd.: 11. 8° (A. IV/4940).

- Biographisches Lexikon. Žur Geschichte Südosteuropas. 2 Cilt.* München 1974 R. Oldenbourg Verlag. = Südosteuropäische Arbeiten 75, I-II. 8° (A. IV/4791).
- BLAGOEV, B: *Monografski materijali za ragan 'eto: razvitokot na industrijata vo Makedonija.* Skopje 1979 Makedonya Akademiya na Naukite i Umetnostite. 139 s. 8° (A. IV/4368).
- BLANCH, LESLEY: *Cennetin Kılıçları. Çev.: Prof. Dr. İzzet Kantemir.* İstanbul 1978 Özal Matbaası. 431 s. 8° (A. IV/4898).
- BLANCK, HORST: *Die Bibliothek des Deutschen Archäologischen Instituts in Rom.* Mainz 1979 Philipp von Zabern. 49 s. 8 pl. = DAI, Geschichte und Documente Bd. 7. 4° (B/8533).
- BODURGİL, ABRAHAM: *Turkey - Politics and Government. A Bibliography 1938-1975.* Washington 1978 Library of Congress. VII + 156 s. 4° (B/8481).
- BOJIC, VERA: *Jacob Grimm und Vuk Karadzic. Ein Vergleich ihrer Sprachauffassungen und ihre Zusammenarbeit auf dem Gebiet der serbischen Grammatik.* München 1977 Verlag Otto Sagner. 257 s. = Slavistische Beiträge Bd.: 106. 8° (A. IV/4882).
- BOJILOV, I: *Anonimit na haze Bulgariya i Vizantiya na dolni dunav v kraya na X vek.* Sofiya 1979 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 220 s. 8° (A. IV/4541).
- BOJKOV, A: *Bilgarskata istoričeska jivopis. 2. Ks.: ot vizrajdano do 1944 godina.* Sofiya 1978 Izd - vo Bilgarski Hudojnik. 371 s. 4° (B/8583).
- Bolgarskaya rukopisnaya kniga X-XVIII vv.* Moskva 1978 Sovetskiy hudojnik. 116 s. 4° (B/8579).
- Borbata na Bilgarskiya narod za zaščita i špasyavane na evreite v Bulgariya prez vtorata svetovna voina.* Sofiya 1978 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 350 s. 8° (A. IV/4542).
- BOYANIÇ, - LUKAÇ D: *Vidin i Vidinskiyat Sandjak prez 15-16 vek.* Sofiya 1975 Nauka i izkustvo. 220 s. 185 pl. 8° (A. IV/4540).
- BOYTHA, GYÖRGY: *Das Urheberrecht der Ungarischen Volksrepublik.* Berlin 1974 J. Schweitzer Verlag. VIII + 128 s. = Schriftenreihe der UFITA Heft 49. 8° (A. IV/4838)
- BRYC, JAMES: *Amerikan Siyasi Rejimi. Çev.: Dr. Türkkaya Ataöv - Doç. Dr. Arif Payaslıoğlu.* İstanbul 1962 Yenilik Basımevi. 203 s. = Türk Siyasi İlimler Derneği Yay. Siyasi İlimler Serisi: 5. 8° (A. IV/4962).
- Bund der Asien - Kämpfer, Vereinigung der Asienkämpfer, Balkankämpfer und Orientfreunde.* Bad Oeynhausen. 1931 Wilhelm Meyersche Buchdruckerei. 31 s. 8° (A. IV/3658).
- BUR - MARKOVSKA, M: *Balkanite i ungarskiyat pazar prez XVIII vek.* Sofiya 1977 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 207 s. 8° (A. IV/4526).
- BURN, A. R: *The Pelican History of Greece.* 1979 Penguin Books. 415 s. 6 hr. 1 lev. 8° (A. IV/4908).
- CAMPUS, ELIZA: *The Little entente and the Balkan Alliance.* Bucureşti 1978 Editura Academiei Republicii Socialiste Romania = Bibliotheca Historica Romaniae 59. 8° (A. IV/4074).

- CANDEA, VIRGIL: *Dimitrie Cantemir 1673-1723. 300 de ani de la Naștere*. București Editura Enciclopedica Română. 24 s. 8° (A. IV/4454).
- CEMALEDDİN EFENDİ: *Şeyhülislâm Merhum Cemaleddin Efendi Hazretlerinin Hatırat-ı Siyasiyesi*. 1330 senesinde Mısır'da tahrir eylemişlerdir. İstanbul 1336 M. Huvagimian Matbaası. 71 s. 8° (A. IV/4344).
- CERNOVODEANU, D. - I. N. MANESCU: *Noile steme ale judetelor și municipiilor din Republica Socialista Romania*. București 1974 Directia Generala a Arhivelor Statului. 12 pl. 8° (A. IV/4280).
- CHARLIER, VICTOR: *Die Inseln Madagaskar, Bourbon und Mauritius*. Çev: C. A. Mebold. Welt-Gemälde - Gallerie oder Geschichte und Beschreibung aller Länder und Völker. S. 1-65 7 res. 8° (A. IV/3606).
- CHÉHAB, MAURICE H: *Tyr, A L'Epoque des Croisades. 2 Cilt 3 cilt birliği içinde*. Paris 1975/1979 Adrien Maisonneuve. = vol. 2 - Bulletin du Musée de Beyrouth XXXI, XXXII. 4° (B/8525).
- CHROPOVSKY, BOHUSLAV: *Krasa Slovienskeho Sperku*. Pallas 1978. 124 s. = Dávno-veké Umenie Slovenska Ars Slovaca Antiqua. 8° (A. IV/4260).
- CİLLOV, HALUK: *Ekonomika Turtsii. Haluk Cillov'un "Türkiye Ekonomisi" İstanbul 1965, kitabının kısaltılarak yapılmış Rusça çevirisi*. Red.: P. P. Moiseev. Moskva 1971 Izd - vo "Nauka". 340 s. 8° (A. IV/4971).
- CLARK, GRAHAME: *World Prehistory and Natural Science*. Kobenhavn 1980 Munksgaard. 40 s. 8° (A. IV/4921).
- Clase Operaia e unita d'azione in Romania. Sesiune Scientifa organizata in Ocasione del trentesimo anniversario della fondazione del Fronte unico operaio in Romania*. Bucarest 25-27 Aprile 1974. Roma 1976 Editori Riuniti. 271 s. 8° (A. IV/4418).
- COHEN, GETZEL M: *The Seleucid colonies, Studies in founding, administration and organization*. Wiesbaden 1978 Franz Steiner Verlag. XIV + 95 s. 1 hr. = Historia Einzelschriften Heft 30. 8° (A. IV/3966).
- COJA MARIA - P. DUPONT: *Histria V: Ateliers Ceramiques*, Paris 1979 Diffusion de Bocard. 168 s. 16 pl. 16 lev. 4° (B/6788).
- Complete Catalogue of Scientific and Scholarly Books and Periodicals in languages other than Hungarian published since 1950. 150 years in publishing (1928-1978)*. Budapest 1978 Akademiai Kiado. 301 s. 8° (A. IV/4458).
- CONSTANTINESCU, RADU - KLAUS - HENNING SCHROEDER: *Die Rumänische Version der "Historia Destructionis Troiae" des Guido delle Colonne*. Tübingen 1977 TBL Verlag Gunter Narr. 427 s. 8° (A. IV/4834).
- COŞKUN, DR. YAŞAR: *Boğazköy metinlerinde geçen bazı seçme kap isimleri*. Ankara 1979 Ankara Üniversitesi Basımevi. XIII + 97 s. = A. Ü. D. T. C. Fak. Yay.: 285. 8° (A. IV/4739).
- Cronica Participării Armatei Romane la Razboiul Pentru Independenta 1877-1878*. București 1977 Editura Militara. XXV + 437 s. 8° (A. IV/4451).
- Culture et art en Bulgarie médiévale (VIIIe-XIVe S.)* Sofia 1979 Academie Bulgare des Sciences. 142 s. 1 pl. = Bulletin de l'Institut d'Archeologie: XXXV. 4° (B/8437).

- ÇABUK, VAHİT: *Tiryaki Hasan Paşa'nın gazaları ve Kanije Savunması*. İstanbul 1978 Kervan Matbaası 200 s. = Tercüman 1001 Temel Eser 129. 8° (A. IV/3912).
- ÇALDAĞ, YURDAKUL: *Sigorta işletmeleri ve muhasebesinin incelenmesi*. Ankara 1979 Kalite Matbaası. VIII + 190 s. = A.İ.T.İ.A. Yay.: 125. 8° (A. IV/4235).
- ÇERNİH, E. N: *Gornoe delo i metallurgiya v drevneyşey Bolgarii*. Sofiya 1978 Izd - vo Bolgarskoy Akademii Nauk. 387 s. 1 lev. 4° (B/8568).
- DAMYANOV, S: *Frenskata politika na Balkanite 1829-1853*. Sofiya 1977 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 323 s. 1 hr. 8° (A. IV/4522).
- Danıştay *Yedinci Daire Kararları Birinci Kitap "1965-1976"*. Ankara 1977 Güneş Matbaacılık T.A.Ş. XXIX + 672 s. = Danıştay Tasnif ve Yayın Bürosu Yay. No: 24. 8° (A. IV/4279).
- DANILOV, V. I: *Srednie sloi v političeskoj žizni sovremennoy Turtsii*. Moskva 1968 Izd-vo "Nauka". 149 s. 8° (A. IV/4969).
- DARGA, A. MUHİBBE: *Boğazköy - Hattusa kral kapısındaki Tanrı'nın adı ve tanlanması hakkında bir deneme*. Anadolu Araştırmaları VI, (1978)'den ayrı bs. S. 145-163 6 lev. 8° (A. IV/4241).
- DÁVID, GÉZA: *The age of unmarried male children in the Tahrir - Deflers (Notes on the Coefficient)*. Acta Orient. Hung. XXXI, 3 (1977)'den ayrı bs. S. 347-357. 8° (A. IV/3997).
- DAVISON, RODERIC H: *The 'Dosografa' Church in the Treaty of Küçük Kaynarca*. Bulletin of the School of Oriental and African Studies XLII, 1 (1979)'dan ayrı bs. S. 46-52. 8° (A. IV/4943).
- DAVISON, RODERIC H: *"Russian Skill and Turkish Imbecility": The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsidered*. Slavic Review 35, 3 (1976)'dan ayrı bs. S. 463-483. 8° (A. IV/4944).
- DAVISON, RODERIC H: *The Question of Ali Paşa's Political Testament*. Int. J. Middle East Studies II (1980)'dan ayrı bs. S. 209-225. 8° (A. IV/4945).
- DEAC, AUGUSTIN - ION TOACA: *Lufta poporului Roman împotriva Cotrapitorilor 1916-1918*. Bucureşti 1978 Editura Militara. XXXIV + 358 s. 12 pl. = Institutul d. Studii Istorice ş. Social - Politica d. Pe Linga C. C. al P. C. R. 8° (A. IV/4450).
- DECEI, AUREL: *Relatii Romano - Orientale, Culegere de Studii*. Bucureşti 1978 Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică. 245 s. 8° (A. IV/4429).
- DEÉR, JOSEF: *Byzanz und das Abendländische Herrschertum. Ausgewählte Aufsätze, Haz.: Peter Classen*. Sigmaringen 1977 Jan Thorbecke Verlag 519 s. 64 pl. = Vorträge und Forschungen Band.: XXI. 8° (A. IV/4769).
- DEMİRKAN, UÇAR: *Vergicilik el Kitabı*. Ankara 1979 Damga Matbaası. 152 s. = Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yay.: 1979-193. 8° (A. IV/4359).
- DER NERSESSIAN, SIRARPIE: *Armenian Art*. Paris 1978 Thames and Hudson. 272 s. 2° (C/561).
- DESVERGERS, NOEL: *Abyssinien. Çev.: C. A. Mebold. Welt - Gemälde - Gallerie oder Geschichte und Beschreibung aller Länder und Völker*. S. 1-56 12 res. 8° (A. IV/3606).

- Deutsch - Rumänisches Colloquium. Junger Historiker, Kulturhistoriker und Zeitgeschichtler. 1. Teil: Juni 1972 in der BR Deutschland. 2. Teil: Dezember 1973 in der SR Rumänien.* München 1974 Eigenverlag der Südosteuropa - Gesellschaft. 150 s. 8° (A. IV/4942).
- Deveti septemvri i Balkanite.* Sofiya 1974 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 279 s. 8° (A. IV/4530).
- DIEHL, CHARLES: *Les grands problèmes de l'Histoire Byzantine.* Paris 1947 Librairie Armand Colin. 192 s. 8° (A. IV/4318).
- The 'Disciplina Clericalis' of Petrus Alfonsi.* Çev. Yay: Eberhard Hermes. İngilizce'ye çev.: P. R. Quarrie. Los Angeles 1977 University of California Press. X + 203 s. 8° (A. IV/4902)
- Dobromirova Evangelie. Bilgarski pametnik ot načaloto na XII vek. Haz.: B. Belçeva.* Sofiya 1975 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 470 s. 8° (A. IV/5009).
- Dobrudja.* Sofiya 1974 Izd - vo Bilgarskata Akademiya na Naukite. 493 s. 4° (B/8575).
- Documente privind Istoria Militara a Poporului Roman 23-31 August 1944. 4 Cilt.* Bucureşti 1977/1979 Editura Militara = Centrul de Studii şi Cercetari de Istorie şi Teorio Militara. 8° (A. IV/4427).
- Dokumenti za istoriyata na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 3. Cilt: 1911-1944.* Sofiya 1974 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 357 s. 8° (A. IV/5014).
- DOTHAN, TRUDE - AMNON BEN - TOR: *Excavations at Athienou 1971-1972.* Jerusalem 1974 Goldman - Schwartz Hall. 16 s. 12 pl. 8° (A. IV/4002).
- DOYNOV, D: *Kresnensko - razlojkoto vstanie 1878-1879.* Sofiya 1979 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 333 s. 8° (A. IV/4566).
- DOYNOV, S: *Bilgarskoto natsionalno - osvoboditelno dvijenie 1800-1812.* Sofiya 1979 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 217 s. 8° (A. IV/4562).
- Dördüncü beş yıllık kalkınma planı 1979-1983.* Ankara 1979 Başbakanlık Matbaası. XIV + 692 s. = T. C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yayın No.: 1664. 8° (A. IV/4258).
- DRUMEV, D: *Žlatarsko izkustvo.* Sofiya 1976 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 647 s. 6 pl. 4° (B/8565).
- DUDEVSKI, H: *Swetskata literatura v Bilgariya.* Sofiya 1977 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 197 s. 8° (A. IV/4549).
- DURIDNAOV, IVAN: *Die Hydronymie des Vardarsystems als Geschichtsquelle.* Köln 1975 Böhlau Verlag. 417 s. 1 hr. = Slavistische Forschungen 17. 8° (A. IV/4836).
- Dutch Students Tell About Turkey. Fairy Tale.* Ankara 1976 Pan Matbaacılık. 50 s. 8° (A. IV/4051).
- Dünya çevre günü. 5 Haziran 1979 Dünya çevre günü dolayısıyla TPAO Konferans salonunda yapılan kutlama gününe ilişkin konuşmalar.* Ankara 1979 Başbakanlık Basımevi. 77 s. = Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı Yayınları Özel Günler Dizisi: 1. 8° (A. IV/4950).
- EGGELING, WILLI J: *Türkei. Land, Volk, Wirtschaft in Stichworten.* Wien 1978 Verlag Ferdinand Hirt. 163 s. 8° (A. IV/4786).

- The Elder Pliny's chapters on the History of art.* Çev.: K. Jex - Blake, Giriş: E. Sellers, Yay. Bibl.: R. V. Schoder, S. J. Chicago 1976 Ares Publishers Inc. C + 252 s. 8° (A. IV/3959).
- ERDEN, FERİT: *Uygulamalı Gravite*. Ankara 1979 M. T. A. Enstitüsü Matbaası. 148 s. 35 lev. = MTA Ens. Yay. Eğitim Serisi: 21. 8° (A. IV/4356).
- ERGINSOY, CEMALETTİN: *Sovyetler Birliği'nin askeri doktrini, stratejik ve taktik alandaki gelişmeleri*. Ankara 1979 Genelkurmay Basımevi. VI + 78 s. 5 kroki 1 çizelge 1 kuruluş. = T. C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları. 8° (A. IV/4951).
- ERPENBECK, DIRK - GERD: *Serbien 1941 Deutsche Militärverwaltung und Serbischer Widerstand*. Osnabrück 1976 Biblio Verl. X + 189 s. = Studien zur Militärgeschichte, Militärwissenschaft und Konfliktforschung Bd. 10. 8° (A. IV/4874).
- EYÜBOĞLU, BİLÂL: *Dünden bugüne Beyşehir*. Beyşehir 1979 Kuşak Ofset. 168 s. 8° (A. IV/4115).
- EYÜBOĞLU, SABAHATTİN: *Köy Enstitüleri üzerine*. İstanbul 1979 Bahar Matbaası. 166 s. 8° (A. IV 3907).
- Ezero rannobronzovoto selişçe*. Sofiya 1979 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 547 s. 4° (B/8574).
- Faits et chiffres Israël*. Jerusalem 1975 Département de l'information ministère d. Affaires étrangères. 211 s. 18 pl. 1 hr. 8° (A. IV/4753).
- Familie, Jugend und Bildungs - system*. Yay: Bâlint Balla. Stuttgart 1974 Ferdinand Enke Verlag. V + 186 s. = Soziologie und Gesellschaft in Ungarn 3. 8° (A. IV/4813).
- FAMİN, CAESAR: *Caucasien*. Çev.: C. A. Mebold. Welt Gemälde - Galerie oder Geschichte und Beschreibung aller Länder und Völker. S. 1-54 11 res. 8° (A. IV/3606)
- FAMİN, CAESAR: *Die Krim*. Çev.: C. A. Mebold. Welt - Gemaelde - Galerie oder Geschichte und Beschreibung aller Länder und Völker. 36 s. 8 pl. 8° (A. IV/3606).
- FAMİN, CAESAR: *Die Vereinigten Provinzen des Rio de la Plata*. Çev.: C. A. Mebold. Welt Gemälde - Galerie oder Geschichte und Beschreibung aller Länder und Völker. S. 1-76 15 res. 8° (A. IV/3606).
- FARUKI, SÜREYYA: *The Life story of an Urban Saint in the Ottoman Empire: Piri Baba of Merzifon*. Tarih Dergisi XXXII, (1979) Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı hatıra sayısı'ndan ayrı bs. S. 653-678 + 1009 - 1018. 8° (A. IV/3999).
- FARUKI, SÜREYYA: *Notes on the Production of cotton and cotton cloth in XVIth and XVIIth Century Anatolia*. The Journal of European Economic History 8,2 (1979)'dan ayrı bs. S. 405-417 8° (A. IV/4000).
- FARUKI, SÜREYYA: *16. Yüzyılda batı ve güney sancaklarında belirli aralıklarla kurulan pazarlar (İçel, Hamid, Karahisar-i Sahip, Kütahya, Aydın ve Menteşe)*. Çev.: Melek Eğilmez. Türkiye İktisat Tarihi üzerine araştırmalar Gelişme Dergisi: 1978 özel sayısından ayrı bs. S. 39-85 8° (A. IV/3998).

- FAUQ, PROF. DR. HANİF: *Atatürk (Urduca Yayınlarında)*. Ankara 1979 Ankara Üniversitesi Basımevi. XIV + 118 s. = A. Ü. D. T. C. F. Doğu Dilleri ve Edebiyatları Araştırmaları Yayınları.: 3. 8° (A. IV/4741).
- FISS, DIETRICH: *Siedlungsmundart - Heimatmundart*. Tübingen 1975 Max Niemayer Verlag. 123 s. 3 lev. = *Idiomatica* Veröff. d. Tübingen Arabistsstelle "Sprache in Südwestdeutschland" Band 4. 8° (A. IV/4826).
- FİRDEVSI: *Şehname-i Firdevsi. Kitaphane-i Saltanat-ı Nıgehdar-ı Yeşved*. Tahran 1350 (1971) Offset Press. 690 s. 2° (C/563).
- Five Tracts of Hasan al-Banna (1906-1949). A selection from the Majmu'at Rasa'il al-Imam al-Shahid, Hasan al-Banna. Çev. Notlar: Charles Wendell*. Los Angeles 1978 University of California Press. 180 s. = UCP Near Eastern Studies Vol. 20. 4° (B/8447).
- FLORESCU, RADU - I. MICLEA: *Tezaure Transilvane. La Kunsthistorisches Museum din Viena*. Bucureşti 1979 Editura Meridiane. 104 s. 4° (B/8523).
- Fontes Minores. 2 Cilt. Haz.: Dieter Simon*. Frankfurt am Main 1976/1977 Vittorio Klosterman = *Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte*, Band, 1, 3. 8° (A. IV/4789).
- Formi feodal'noy zemel'noy sobstvennosti i vladeniya na Blijnem i Srednem Vostoke*. Moskva 1979 Izd - vo "Nauka" 227 s. 8° (A. IV/4917).
- FRANK, GERD: *Die Herrscher der Osmanen, Aufstieg und Untergang eines Weltreiches*. Wien 1977 Econ Verlag. 348 s. 8° (A. IV/4735).
- FRASHERI, KRISTO: *Tre Vellezer Pıshtare. Abdyl Frasheri - Naim Frasheri - Sami Frasheri*. Tiranë 1978 Shtëpia Botuese "8 Nentori". 95 s. 4° (B/8558).
- FRENZKE, DIETRICH: *Rumänien, der Sowjetblock und die Europäische Sicherheit. Die völkerrechtlichen Grundlagen der rumänischen Aussenpolitik*. Berlin 1975 Berlin Verlag. 249 s. 8° (A. IV/4817).
- FRITSCHÉ, MICHAEL: *Semantische Struktur und Sozialstruktur am Beispiel der Verwandtschafts-terminologien der Balkansprachen*. Bamberg 1977 M. Schadel. 323 s. 8° (A. IV/4819).
- FURMÁNEK, VÁCLAY: *Svedectvo Bronzoveho veku*. Tatran 1979. 156 s. = *Davnovské Umenie Slovenska, Ars Slovaca Antiqua*. 8° (A. IV/4262).
- GABAIN, ANNEMARIE V: *Alt - Türkische Texte in sogdischer Schrift*. Hungaro - Turcica, Studies in Honour of Julius Nemeth'den ayrı bs. S. 69-77 8° (A. IV/4305).
- GABAIN, ANNEMARIE V: *Ein Führung in die Zentralasienkunde*. Darmstadt 1979 Wissenschaftliche Buchgesellschaft X + 187 s. 4 pl. 2 hr. 8° (A. IV/4185).
- GABAIN, ANNEMARIE V: *Frühe Zeugen der Scherengitter - Jurte*. *Studia Turcica* (1971)'den ayrı bs. S. 169-173 4 pl. 8° (A. IV/4307).
- GABAIN, ANNEMARIE V: *Iranische Elemente im Zentral- und Ostasiatischen Volksglauben*. *Studia Orientalia* 47, (1977)'den ayrı bs. S. 57-70 8° (A. IV/4306).
- GABAIN, ANNEMARIE V: *Turkologie in der Sowjetunion*. *Mitteilungen der Societas Uralo - Altaica I: Westturkestan Referate zur Turkologischen Exkursion* (1966)'dan ayrı bs. S. 195-211. 8° (A. IV/4303).

- GABAIN, ANNEMARIE V: *Wort und Bild, Gedanken zur Erzählend-Illustrativen Kunst von Turfan*. Beiträge zur Indieforschung 4, (1977)'den ayrı bs. S. 105-118 8° (A. IV/4304).
- GABANYI, ANNELI UTE: *Partei und Literatur in Rumänien seit 1945*. München 1975 R. Oldenbourg Verlag 209 s. = Untersuchungen zur Gegenwartskunde Südosteuropas 9. 8° (A. IV/4843).
- GALTIER-BOISIERE, DR: *Dictionnaire illustre de Medecine Usuelle*. Paris Librarie Larousse. 591 s. 8° (A. IV/4754).
- GANS-RUEDIN, E: *Antique Oriental Carpets*. Fribourg 1975 Office du Livre. 481 s. 8° (A. IV/8594).
- GANS-RUEDIN, E: *Tapis d'Orient*. Paris 1976 Société Française du Livre. 42 s. 8° (A. IV/4620).
- GARCIA, F. L: *Bir banka raporu nasıl tahlil edilir. Çev.: Yüksel Koç*. Ankara 1968 Ayyıldız Matbaası. XII + 284 s. 8° (A. IV/4748).
- Das Gastarbeiterproblem. Rotation? Integration? Arbeitsplatzverlagerung? Jugoslawien-Griechenland-Türkei Ergebnisse einer Fachtagung*. München 1975 Eigenverlag der Südosteuropa-Gesellschaft. 167 s. = Südosteuropa-Studien 23. 8° (A. IV/4876).
- GAVRIN, MIRA: *Kroatische Übersetzungen und Nachdichtungen deutscher Gedichte zur Zeit des Illyrismus*. München 1973 Verlag Otto Sagner. 226 s. = Slavistische Beiträge Bd.: 62. 8° (A. IV/4878).
- GAXOTTE, PIERRE: *La Révolution Française*. Paris 1928 Arthème Fayard. 503 s. 8° (A. IV/4313).
- GELLHORN, WALTER: *Amerikan hakları, Anayasanın uygulanması. Çev.: Ünsal Oskay*. Ankara 1965 Ayyıldız Matbaası. VIII + 219 s. = Türk Siyasi İlimler Derneği Yay. Siyasi İlimler serisi: 9. 8° (A. IV/4963).
- GENGE, HEINZ: *Nordsyrisch-südanatolische Reliefs. Eine archäologisch-historische Untersuchung Datierung und Bestimmung. 2 Cilt*. Kobenhavn 1979 Munksgaard. = Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab Hist.-filos. Meddelelser 49: 1, 2. 8° (A. IV/3986).
- GENOV, TS: *Osvoboditelnata voina 1877-1878*. Sofiya 1978 Izd - vo Nauka i izkustvo. 328 s. 51 res. 8° (A. IV/4597).
- GEORGESCU, VALENTIN AL. - PETRE STRIHAN: *Judecata Domneasca in Tara Româneasca și Moldova (1611-1831). Partea I. Organizarea Judecatoreasca Vol. I (1611-1740)*. București 1979 Editura Academiei Republicii Socialiste Romania. 218 s. 8° (A. IV/4433).
- GEORGIEV, E: *Literaturata na Vtorata Bulgarska dirjava. 1. Ks. ; Literaturata na XIII vek*. Sofiya 1977 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 293 s. 8° (A. IV/4557)
- GEORGIEV, V. I: *Trakite i tehniyat ezik*. Sofiya 1977 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 348 s. 8° (A. IV/4545).
- GODART, LOUIS - ANNA SACCONTI: *Les Tablettes en Linéaire B de Thèbes*. Roma 1978 Edizioni Dell' Ateneo Bizzarri. 112 s. = Incunabula Graeca vol. LXXI. 4° (B/8526).

- GOETHE: *İtalya Seyahati. Çev. : Seniha Bedri Göknil. 3 Cilt.* İstanbul 1953 Milli Eğitim Basımevi = Dünya Edebiyatından Tercüme Alınan Klasikleri 96. 8° (A. IV/4920).
- GOLDIŞ, VASILE: *Valogotott İrasok.* Bukarest 1978 Kriterion Könyvkiado. 238 s. 8° (A. IV/4419).
- GOODALL, BLAKE: *The Homilies of St. John Chrysostom on the Letters of St. Paul to Titus and Philemon.* Prolegomena to an edition. U. C. P. Classical Studies 20'den ayrı bs. S. 57-102 4 pl. 4° (B/8548).
- Gotse Delçev. *Spomeni, dokumenti, materiali.* Sofia 1978 Nauka i izkustvo 420 s. 4° (B/8580).
- GÖRÜN, DR. FİKRET: *Türkiye'de Üniversitelerde okutulan iktisat üzerine.* Ankara 1972 Başnur Matbaası XI + 145 s. = ODTÜ. İdarî İlimler Fak. Yay. No: 20. 8° (A. IV/123).
- GRIGOROVİÇ, V: *Oçerk za pteşestvie po Evropeyska Turtsiya.* Sofiya 1978 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukita. 181 s. 1 hr. 8° (A. IV/4563).
- Der Grosse Weltbrand des 20. Jahrhunderts. Der Zweite Weltkrieg.* Bukarest 1975 Politischer Verlag. 749 s. 8° (A. IV/4423).
- GRULICH, RUDOLF: *Die unierte Kirche in Mazedonien (1856-1919).* Würzburg 1977 Augustinus - Verlag. XX + 135 s. = Das Östliche Christentum. Neue Folge, Band.: 29. 8° (A. IV/4820).
- GUBOĞLU, MIHAIL: *Crestomatie Turca. Izvoare narative privind Istoria Europei Orientale și Centrale (1263-1683).* București 1978 Universitatea din Bucuresti. 900 s. 8° (A. IV/4407).
- GUENTCHEV, NIKOLAI: *La Renaissance Bulgare.* Sofia 1977 Sofia - Presse. 181 s. 24 res. 8° (A. IV/4607).
- GÜRKAN, AYDIN: *Ekonomik gelişme ve sorunları. I. Cilt.* Ankara 1979 Kalite Matbaası. XV + 264 s. = A. İ. T. İ. A. Yay.: 129. 8° (A. IV/4234).
- GÜRSOY, PROF. DR. CEVAT R. - DR. MESUT ELİBÜYÜK: *Yeni Türkiye Atlası hakkında düşünceler.* Ankara 1979 Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Basımevi. 40 s. = A. Ü. D. T. C. Fak. Yay.: 290. 8° (A. IV/4738).
- HABERL, OTHMAR: *Die Abwanderung von Arbeitskräften aus Jugoslawien. Zur Problematik ihrer Auslandsbeschäftigung und Rückführung.* München 1978 R. Oldenbourg Verlag. 337 s. = Untersuchungen zur Gegenwartskunde Südosteuropas 13. 8° (A. IV/4846).
- HABERL, OTHMAR : *Die Emanzipation der KP Jugoslawiens von der Kontrolle der Kominintern/KPdSU 1941-1945.* München 1974 R. Oldenbourg Verlag. 86 s. = Untersuchungen zur Gegenwartskunde Südosteuropas 8. 8° (A. IV/4842).
- HABERLING: *Bibliografya. Meyerhof Max; Von Alexandrien nach Bagdad.* Mitteilungen der Geschichte für Medizin' den fotokopi. S. 116-117 4° (B/8578).
- HACKER, WERNER: *Auswanderungen aus dem nördlichen Bodenseeraum, im 17. und. 18. Jahrhundert - archivalisch dokumentiert.* Singen 1975 Hegau - Geschichtsverein Verlag. XVI + 400 s. = Hegau - Bibliothek - Band: 29. 8° (A. IV/4823).

- HAGEMANN, MICHAEL – ALENKA KLEMENCIC: *Die sozialistische Marktwirtschaft Jugoslawiens*. Stuttgart 1974 Gustav Fischer Verlag. XI + 303 s. = Schriften zum Vergleich von Wirtschaftsordnungen Heft: 22. 8° (A. IV/4869).
- HAKOV, DJ: *İkonomiçeski i sotsial no - Politicçeski aspekti na reaktsianniya rejim na Bayar-Menderes (1950-1960)*. Izvestiya na bilgarskoto istoricçesko drujestvo, XXX. (1977)'den ayrı bs. S. 221-245 8° (A. IV/4025).
- HAKOV, DJ: *Politika pravitel 'stva A. Menderesa i sozdanie voenno - politicçeskogo bloka na Blijnem Vostoke posle vtoroy mirovoy voyni |1950-1955 gg|* Etudes Balkaniques 2, (1969)'dan ayrı bs. S. 51-68 8° (A. IV/4026).
- HAMARNEH, SAMİ: *The Physician therapist and surgeon. Ibn Al - Quff. (1233-1286)*. Cairo 1974 Atlas Press. VIII + 201 + 27 s. 8° (A. IV/4125).
- HAMUROĞLU, İLAY: *Atatürk İzmir'de ve Atatürk Müzesi*. Ankara 1979 Nüve Matbaası. 40 s. 8 pl. 8° (A. IV/4974).
- HANAK, TIBOR: *Die Marxistische Philosophie und Soziologie in Ungarn*. Stuttgart 1976 Ferdinand Enke Verlag. VII + 231 s. 8° (A. IV/4810).
- HARRISON, M. MARTIN: *Nouvelles découvertes Romaines Tardives et Paléobyzantines en Lycie*. Academie des Inscriptions et Belles - Lettres (1979)'dan ayrı bs. S. 222-239 8° (A. IV/4222).
- HARTL, HANS: *Der "einige" und "unabhängige" Balkan. Zur Geschichte einer politischen Vision*. München 1977 R. Oldenbourg Verlag. 134 s. = Untersuchungen zur Gegenwartskunde Südosteuropas 11. 8° (A. IV/4845).
- HEDIN, SVEN: *Auf Grosser Fahrt. Meine Expedition mit Schweden, Deutschen und chinesen durch die Würste Gobi 1927-28. 13. bs.* Leipzig 1942 F. A. Brockhaus. 347 s. 35 pl. 1 hr. 8° (A. IV/3489).
- HETZER, ARMIN: *Aspekte der Subjektivität in der Albanischen Kulturpolitik (1965-1975)*. Bremen 1979 Übersee - Museum Verlag. XIII + 163 s. = Veröffentlichung aus dem Übersee - Museum Bremen Reihe D. Band 5. 8° (A. IV/4784).
- HINK, HELMA: *Bismarcks Pressepolitik in der bulgarischen Krise und der Zusammenbruch seiner Regierungspresse (1885-1890)*. Frankfurt am Main 1977 Peter Lang Verlag. 241 s. = Europäische Hochschulschriften Reihe III. Bd. 70. 8° (A. IV/4939).
- Historische Entwicklung und sozialer Wandel. Yay: Bálint Balla*. Stuttgart 1974 Ferdinand Enke Verlag. VI + 160 s. = Soziologie und Gesellschaft in Ungarn Bd.: I, 8° (A. IV/4811).
- HİTOVA, M. TAÇEVA: *Drevnyaya frakiya i yugo - vostok Evropi*. 1976 Sofiya - press. 70 s. 12 pl. 8° (A. IV/4574).
- HOCHWAECHTER, G. v.: *Türklerle Cephede. Bir Alman subayının Balkan Harbi anları. "Bnb. G. v. Hochwaechter'in savaş günlüğü"*. Çev.: Fahri Çeliker. Ankara 1979 Gnkur Basimevi 75 s. 4 hr. = Askeri Tarih Bülteni Eki Ağustos 1979 Sayı: 8. 8° (A. IV/4955).
- HOEPFNER, WOLFRAM – F. NEUMEYER: *Das Haus Wiegand von Peter Behrens in Berlin-Dahlem*. Mainz 1979 Philipp von Zabern. XI + 211 s. 27 pl. = DAI Geschichte und Dokumente Bd.: 6. 4° (B/8532).

- How the West Thrace Moslem Turks are Annihilated.* Ankara 1979 Altınok. 43 s. 2. s. ck. 8° (A. IV/4278).
- HOXHA, ENVER: *Réflexions sur la Chine I. 1962-1972. Extraits du Journal Politique.* Tirana 1979 Institut des Etudes Marxistes - Leninistes Pres. 833 s. 8° (A. IV/3970).
- HUMMEL, HANS: *Das Mittelmeer, Ein politischer Entscheidungsraum.* Köln 1938 Hermann Scheffstein Verlag. 61 s. 2 hr. 8° (A. IV/3583).
- HUSEYNOV, R. A: *Siriyskie istoçniki o verovaniyah i obiçayah oguzov VII- II vv. Vizantinovedçeskie Etyudi Tb.,* (1978)'den ayrı bs. S. 137-142 8° (A. IV/4367).
- HUSEYNADE, A: *Ob odnom drevnem etnotoponime Azerbaydjana (Bilâsuvar).* Sovetskaya Tyurkologiya 5 (1979)'dan ayrışım. S. 30-35. 8° (A. IV/4918).
- IRMAK, ORD. PROF. DR. SADI: *Alfabetik Sağlık Kılavuzu. 7. bs.* Ankara Okat Yayınevi. 8° (A. IV/4746).
- IRMAK, ORD. PROF. DR. SADI: *Atatürk'ten Anılar, O günlerden bu günlere bir bakış.* Ankara 1978 Güven Matbaası. 44 s. 8° (A. IV/3911).
- İLIEVA, A: *Narodni tantsi ot Srednogoriето.* Sofiya 1978 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 524 s. 4° (B/8577).
- İLTER, FÜGEN: *Anadolu'nun erken devir Türk Köprüleri ile İran köprü mimarlığı ilişkileri.* Atatürk Üniversitesi - Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi Özel Sayı 9 (1978)'den ayrı bs. S. 275-320 8° (A. IV/4141).
- İLTER, FÜGEN: *Güney - Doğu Anadolu erken devir Türk köprülerinin yapısal ve süsleyici öğeler yönünden değerlendirilmesi. A Structural and ornamental evaluation of the Early Turkish period bridges in South - Eastern Anatolia.* Anadolu (Anatolia) XVIII, (1974)'den ayrı bs. S. 31-49 XXI pl. 5 plân. 8° (A. IV/4140).
- İLTER, FÜGEN: *Kayseri - Tomarza gezisi üzerine notlar ve "Mikdat Dede Türbesi".* Notes on the Kayseri - Tomarza survey and the "Mikdat Dede Tomb" Anadolu (Anatolia) XVIII, (1974)'den ayrı bs. S. 51-61 10 Pl. 2 plân. 8° (A. IV/4139).
- İLTER, FÜGEN: *Osmanlılara kadar Anadolu Türk köprüleri.* Ankara 1978 Karayolları Genel Müdürlüğü Matbaası. 289 s. 18 lev. 15 pl. 4° (B/8501).
- İLTER, FÜGEN: *Über einige bedeutende Türkische Bauten in Osmancık und İskilip.* Fifth International Congress of Turkish Art'dan ayrı bs. S. 433-456 8° (A. IV/4138).
- İmad el-Din Muhammed b. Muhammed b. Hamid el-Katib el-İsfahani El-Bark el-Şâmi. 5. Cilt. Yay.: Ramazan Şeşen.* İstanbul 1979. LXVI + 236 s. = İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.: 2582. 8° (A. IV/4391).
- İNAN, JALE: *Der Bronzeteroso im Burdur - Museum aus Bubon und der Bronzekopf im J. Paul - Getty - Museum.* Istanbul Mitteilungen 27/28, (1977/78)'den ayrı bs. S. 267-296 pl. 73-98 4° (B/8498).
- İREÇEK, K: *Istoriya na Bilgarite.* Sofia 1978 Izd - vo Nauka i Izkustvo. 671 s. 8° (A. IV/4600).
- Istoriya na Bilgarskata izobrazitelno izkustvo 1. Cilt.* Sofiya 1976 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 328 s. 2 pl. 4° (B/8581).
- Iz istoriya na Bilgarskata muzikalna kultura XIX i načaloto na XX. v Sbornik statii.* Sofiya 1979 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 187 s. 8° (A. IV/4552).

- Iz istoriyata na tırgoviyata v Bilgarskite zemi prez XV-XIX v.* Sofiya 1978 İzd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 261 s. 1 lev. 8° (A. IV/4509).
- İZDEM, EKMELE: *Tarih Boyunca Türk Kültürü ve Sanatı.* İstanbul 1972 Yüksel Matbaası. XVI + 432 s. 16 pl. 8° (A. IV/4936).
- JAKOBY, WOLFGANG: *Untersuchungen zur Phonologie und Prosodie einer kajkavischen Mundart (Gornja Stubica).* München 1974 Verlag Otto Sagner. X + 256 s. = Slavistische Beiträge Band: 75. 8° (A. IV/4793).
- JARRING, GUNNAR: *Matters of ethnological interest in Swedish missionary reports from southern Sinkiang.* Berlin 1979 CWK Gleerup. 21 s. = Scripta Minora 1979-1980: 4. 8° (A. IV/4221).
- JEFFERSON, THOMAS: *Thomas Jefferson'dan seçme parçalar.* Çev.: Dr. Mete Tunçay. İstanbul 1961 Yenilik Basımevi. XVII + 111 s. = Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları Siyasi İlimler Serisi: 2. 8° (A. IV/4959).
- JIVKOV, TODOR: *Dans la voie du bon voisinage et de la cooperation. Discours prononcé au meeting tenu le 15 Juin 1978 à Blagoevgrad.* Sofia 1978 Sofia Presse. 30 s. 8° (A. IV/4946).
- JOHNSON, JANE: *Maroni de Chypre. Avec un appendice par Edith Porada.* Göteborg 1980 Paul Aströms Förlag. 91 s. 66 pl. = Studies in Mediterranean Archaeology Vol. LIX. 4° (B/8623).
- Jugoslawien. Yay.: Klaus - Detlev Grothusen.* Göttingen 1975 Vandenhoeck und Ruprecht. 566 s. 1 hr. = Südosteuropa - Handbuch Band.: 1. 8° (A. IV/4894).
- Jugoslawien. Aspekte der Gegenwart - Perspektiven der Zukunft. Yay.: Christian Gneuss - Klaus - Detlev Grothusen.* Stuttgart 1979 Klett A - Cotta. 276 s. 8° (A. IV/4831).
- JUST, SAINT: *Devrimle Gelen.* Çev.: Vedat Günyol. İstanbul 1977 Hilal Matbaası. 119 s. = Çan Yayınları 58. 8° (A. IV/4924).
- JYRKÄNKALLIO, PAUL: *A survey of present - day Turkic Peoples.* Çev.: John R. Krueger. 2. bs. Washington 1961 Central Asian Collectanea. 33 s. = Central Asian Collectanea No. 7. 4° (B/8464).
- KALDY - NAGY, GYULA: *A Budai Szandzsak 1959. Evi Osszeirása.* Budapest 1977 Kiadja a pest Megyei Levéltár. 296 s. 3 pl. 1 hr. = Pest Megye Multjabol 3. 8° (A. IV/3994).
- KAMİL, PAŞA: *Kamil Paşa'nın Ayan Reisi Said Paşa'ya Cevabları.* İstanbul 1328 Matbaa-i Ebüzziya. 200 s. 8° (A. IV/4340).
- KANTA, A: *The late minoan III period in Crete a survey of sites, pottery and their distribution.* Göteborg 1980 Paul Aströms Förlag. XX + 383 s. 148 pl. = Studies in Mediterranean Archaeology Vol: LVIII. 4° (B/8605).
- KARABORAN, HİLMİ: *Die Aktionen der Firka-i İslahiye und ihre Bedeutung für einen Strukturwandel der Oberen Çukurova (Türkei) - Die Ausrottung des Nomadentums.* Review of the Geographical Inst. of the Univ. of Istanbul 16, (1977/78)'den ayrı bs. S. 149-162. 8° (A. IV/4293).
- KARADUMAN, MEHMET: *Fransa'da teşvik tedbirleri uygulaması.* Ankara 1979 DSİ Basım ve Foto - Film İşletme Müdürlüğü Matbaası. 100 s. = Maliye Tetkik Kurulu Yay. No.: 1979-207. 8° (A. IV/4949).

- KARAPINAR, İSMAİL: *Die Altersversorgung im Türkischen und Deutschen Sozialrecht*. Würzburg 1976 Kopieren Drucken. XXIII + 164 s. 8° (A. IV/4795).
- KAUP, W. BANG: *Berlin'deki Macar Enstitüsünden Türkoloji mektupları (1925-1934)*. Çev. : Şinasi Tekin. Erzurum 1980 Atatürk Üniversitesi Basımevi. 161 s. = A. Ü. Ed. Fak. Yay. Tercüme Serisi.: 8. 8° (A. IV/4972).
- KEÇİK, MEHMET ŞEFİK: *Briefe und Urkunden aus der Kanzlei Uzun Hasans. Ein Beitrag zur Geschichte Ost - Anatoliens im 15. Jahrhundert*. Freiburg 1976 Klaus Schwarz Verlag. VI + 276 s. 67 Faksimile. = Islamkundliche Untersuchungen Band 29. 8° (A. IV/4759).
- KERAMETLİ, CAN: *Galata Mevlevihanesi, Divan Edebiyatı Müzesi*. İstanbul 1977 Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu. 95 s. 9 pl. 80 (A. IV/4484).
- KESLER, WOLFGANG: *Buchproduktion und Lektüre in Živilkroatien und -slawonien zwischen Aufklärung und "Nationaler Wiedergeburt" (1767-1848)*. Archiv für Geschichte des Buchwesens XVI, 2 (1976)'dan ayrı bs. S. 338-790 4° (B/8609).
- KHALIDI, RESHID ISMAIL: *British Policy towards Syria and Palestine 1906-1914*. London 1980 Ithaca Press. XII + 412 s. 8° (A. IV/4906).
- KILIAN, KLAUS: *Fibeln in Thessalien, von der mykenischen bis zur archaischen Zeit*. München 1975 C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung. VIII + 233 s. 99 pl. = Prähistorische Bronzefunde Abt. XIV, Bd. 2. 4° (B/8612).
- KOCH, GÜNTER: *Strukturen und Geschichte des Heils in der Theologie des Theodoret von Kyros. Eine Dogmen und theologiegeschichtliche Untersuchung*. Frankfurt am Main 1974 Josef Knecht. VII + 269 s. = Frankfurter Theologische Studien Band 17. 8° (A. IV/4840).
- KOÇU, REŞAD EKREM: *Türk giyim kuşam ve süslenme sözlüğü*. Ankara 1967 Başnur Matbaası. 255 s. = Sümerbank Kültür Yayınları.: I. 4° (B/8554).
- KODAMAN, DOÇ. DR. BAYRAM: *Abdülhamid Devri eğitim sistemi*. İstanbul 1980 Yüksel Matbaası. 277 s. = Ötüken Yay. Kültür Serisi: 22. 8° (A. IV/4899).
- KOLNIKOVA, EVA: *Keltské mince na slovensku*. Pallas 1978. 106 s. = Davnovské Umenie Slovenska Ars Slovaca Antiqua. 8° (A. IV/4264).
- KORFMANN, MANFRED: *Demircihüyük. Eine Vorgeschichtliche Festung an der Phrygisch-bithynischen Grenze, Vorbericht über die Ergebnisse der Grabungen von 1976 und 1977*. Istanbuler Mitteilungen 29, (1979)'dan ayrı bs. S. 9-64 8 pl. 4° (B/8542).
- KORN RUMPF, HANS - JÜRGEN: *Die Territorialverwaltung im östlichen Teil der europäischen Türkei, vom Erlass der Vilayetsordnung (1864) bis zum Berliner Kongress (1878) nach amtlichen Osmanischen Veröffentlichungen*. Freiburg 1978 Klaus Schwarz Verlag. XII + 434 s. 2 hr. = Islamkundliche Untersuchungen Band.: 40. 8° (A. IV/4763).
- KOSEV, D: *Rusiya, Frantsiya i Bilgarskoto osvoboditelno dvijenie 1860-1869*. Sofiya 1978 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 231 s. 8° (A. IV/4525).
- KOŞAY, HÂMİR: *Small businessmen's organization "Ahilik" (Friendship) and its Traditions*. Etudes Balkaniques I, (1979)'dan ayrı bs. S. 101-109 8° (A. IV/4220).
- KÖHLER, JOACHIM: *Der Hochschulbereich in Jugoslawien. Daten zu Organisation/Studium/Berufseingliederung*. Frankfurt am Main 1978 Deutsches Institut für Internatio-

- nale Pädagogische Forschung. 112 s. = Hochschulbildung in Sozialistischen Staaten Werkstattbericht 7. 4° (B/8610).
- KÖRÜKÇÜ, MUHTAR: *Köyden Haber*. İstanbul 1950 Kader Basımevi. 136 s. = Varlık Cep Kitapları: 16. 8° (A. IV/4932).
- KRAFT, GISELA: *Fazıl Hüsnü Dağlarca - Weltschöpfung und Tiersymbolik*. Freiburg 1978 Klaus Schwarz Verlag. 331 s. = Islamkundliche Untersuchungen Band 50. 8° (A. IV/4762).
- KREISER, KLAUS: *Edirne im 17. Jahrhundert nach Eviya Çelebi. Ein Beitrag zur Kenntnis der Osmanischen Stadt*. Freiburg 1975 Klaus Schwarz Verlag. XXXIII + 290 s. 43 Faksimile 1 plan = Islamkundliche Untersuchungen Band 33. 8° (A. IV/4760).
- KRETZENBACHER, LEOPOLD: *Südost - Überlieferungen zum apokryphen "Traum Mariens"*. München 1975 Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften 169 s. 8 pl. = Bayerisch d. Wiss. Philos. - Hist. Kl. Sitzungb. Jahg. 1975, Heft 1. 8° (A. IV/4827).
- KRUSTEV, VENELIN: *Bulgarian Music*. Sofia 1978 Sofia Press. 309 s. 8° (A. IV/4610).
- KUMCUOĞLU, ERTUĞRUL: *Dünya ticaretinde ana mallar sorunu ve uluslararası ortak fon*. Ankara 1980 DSI Basım ve Foto - Film İşletme Müdürlüğü Matbaası. 61 s. = Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yay.: 1980/220. 8° (A. IV/4966).
- KUTAY, DR. FEVZİ: *Tarım kesiminde bazı bitkisel ürünler (buğday, arpa ve fiğ) için üretim fonksiyonları*. Ankara 1979 Kalite Matbaası. VIII + 107 s. = A. İ. T. İ. A. Yayınları.: 126. 8° (A. IV/4237).
- KUYUMCU, İBRAHİM: *Bir Avuç toprak için*. Ankara 1963 Kardeş Matbaası. 132 s. 8° (A. IV/4467).
- KUYUMCU, İBRAHİM: *Türkiye'de toprak sorunu süreci*. Ankara 1976 İş Matbaacılık. 156 s. 8° (A. IV/4466).
- LAMMICH, SIEGFRIED: *Grundzüge des sozialistischen Parlamentarismus*. Baden - Baden 1977 Nomos Verlagsgesellschaft. 239 s. 8° (A. IV/4799).
- LANDAU, JACOB M: *Johnson's 1964 Letter to İnönü and Greek Lobbying of the White House*. Jerusalem 1979 Hebrew University. 22 s. 8° (A. IV/4126).
- LANDAU, JACOB M: *Papers in History and Politics*. Middle Eastern Themes (1973)'den ayrı bs. S. 292-303 8° (A. IV/4142).
- LANDAU, JACOB M: *Some Works on the Near and Middle East issued in Romania*. Middle Eastern Studies 14,3 (1978)'den ayrı bs. S. 381-386 8° (A. IV/4308).
- LAQUEUR, HANS - PETER: *Zur Kulturgeschichtlichen Stellung des Türkischen Ringkampfes Einst und Jetzt*. Frankfurt 1979 Peter Lang Verlag. IV + 146 s. = Europäische Hochschulschriften Reihe XXXV, Bd. 2. 8° (A. IV/4291).
- LAZAROV, L: *Opštstveno - političkite organizatsii vo obnovata i izgradbata na nr Makedoniya 1944-1948*. Skopje 1979 Institut za natsionalna istoriya. 214 s. 8° (A. IV/4369).
- LAZAROV, MIHAIL: *Bilgariya na Balkanita 1944-1974 Bibliografiya*. Sofiya 1975 Bilgarska Akademiya na Naukite. 371 s. 8° (A. IV/4579).

- LEIPOLD, HELMUT: *Betriebsdemokratie - ökonomische Systemrationalität. Eine organisationstheoretische Analyse der Jugoslawischen Arbeiterselbstverwaltung*. Stuttgart 1974 Gustav Fischer Verlag. IX + 155 s. = Schriften zum Vergleich von Wirtschaftsordnungen - Heft.: 23. 8° (A. IV/4870).
- LEONHARDT, PETER: *Entstehung und Entwicklung des persönlichen Eigentumsrechts in Rumänien*. Tübingen 1974 Horst Erdmann Verlag. 227 s. = Studien des Instituts für Ostrecht Bd.: 25. 8° (A. IV/4873).
- LEQUENNE, FERNAND: *Galat'lar. Çev.: Suzan Albek*. Ankara 1979 Türk Tarih Kurumu Basımevi. IX + 194 s. 1 pl. = Türk Tarih Kurumu Yayınları X. Dizi-Sa. 8. 8° (A. IV/4485).
- LEWIS, BERNARD: *The Jews of Islam*. Tel Aviv 1978 Israel Press Ltd. 24 s. 8° (A. IV/4905).
- LI, YU. A: *K voprosu o podgotovke tehničeskikh kadrov visşey kvalifikatsii v Turtsii*. Moskva 1970 Izd - vo "Nauka" S. 50-57. 8° (A. IV/4968)
- La Liberazione della Romania dal Fascismo XXX Anniversario*. Roma 1976 Editori Riuniti. 918 s. 8° (A. IV/4400).
- Lidh a Shqiptare e prizrenit ne Dokumentet Osmane 1878-1881*. Yay. Kristaq Prifti. Tirane 1978 Kombinati Poligrafik. 523 s. 8° (A. IV/4472).
- Literaturen protses i hudojestveno tvorcestvo*. Sofiya 1974 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 319 s. 8° (A. IV/4544).
- LONCAREVIC, IVAN: *Die Kooperation zwischen den privaten Landwirtschaftsbetrieben und den gesellschaftlichen Wirtschaftsorganisationen in der Landwirtschaft Jugoslawiens*. Berlin 1974 Duncker und Humblot. 203 s. = Osteuropastudien d. Hochschulen d. Landes Hessen Reihe I, Giessener Abh. z. Agrar - u. Wirtschaftsforschung d. Europäischen Osten Bd. 62. 8° (A. IV/4807).
- LONCAREVIC, IVAN: *Schlachtvieh - und Fleischproduktion in Osteuropa, Jugoslawien*. Berlin 1975 Duncker und Humblot. 116 s. = Osteuropastudien d. Hochschulen des Landes Hessen Reihe I. Giessener Abh. z. Agrar - u. Wirtschaftsforschung d. Europäischen Osten Bd. 70. 8° (A. IV/4808).
- Low - Carolie Solid Resources I. 10th World Mining Congress September, 1979 Istanbul - Turkey*. Ankara 1979 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 270 s. 4° (B/8534).
- Lumea Bizantului*. Bucureşti 1972 Bibliotheca de Istorie. 278 s. = Institutul de Studii Istoricе şi Social - Politice de pe Linga C. C. al P. C. R. 8° (A. IV/4443).
- Les Lumières En Hongrie, En Europe Centrale et en Europe Orientale. Actes du Deuxieme Colloque de Matrafüred 2-5 Octobre 1972*. Yay: Eduard Bene - Ilona Kovacs. Budapest 1975 Akademiai Kiado. 190 s. 8° (A. IV/4403).
- Les Lumières En Hongrie, En Europe Centrale et en Europe Orientale. Actes du Troisième Colloque de Matrafüred 28 Septembre - 2 Octobre 1975*. Budapest 1977 Akademiai Kiado. 356 s. 32 pl. 8° (A. IV/4401).
- The Luxor Museum of Ancient Egyptian Art. Catalogue*. Cairo 1979 American Research Center. XV + 219 s. 4° (B/8465).
- MACREA, MIHAIL: *De la Burebista la Dacia Postromana. Repere pentru o Permanenta Istorică*. Yay. Nollar, Index: Mihai Barbulescu. Cluj - Napoca 1978 Editura Dacia. 250 s. 8° (A. IV/4399).

- MAKAL, MAHMUT: *Kalkınma Masalı*. İstanbul 1960 Ekin Basımevi. 96 s. 2 gazete kupürü = Varlık Büyük Cep Kitapları. 179. 8° (A. IV/4927).
- MAKAL, MAHMUT: *Köye Gidenler*. Ankara 1959 Rüzgarlı Matbaa. 70 s. 8° (A. IV/4931)
- MAKAL, MAHMUT: *Kuru Sevda*. İstanbul 1957 Ekin Basımevi. 78 s. 1 gazete kupürü = Varlık Cep Kitapları. 166. 8° (A. IV/4930).
- MAKAL, MAHMUT: *17 Nisan*. İstanbul 1959 Baha Matbaası. 95 s. = Yeditepe Yay. No: 93. 8° (A. IV/4928).
- MAKAL, MAHMUT: *Yer altında bir Anadolu*. İstanbul 1968 May Matbaası. 220 s. 15 res. = Büyük belgeler dizisi: II. 8° (A. IV/4929).
- MALET, ALBERT: *L'Époque Contemporaine*. Paris 1913 Librairie Hachette. 708 s. 8° (A. IV/4330).
- MANÇEV, K: *Istoriya na Balkanskite narodi. Ot osmanskoto naşeştvie na Balkanite Vtorata svetovna vojna*. Gr. Veliko Tırnovo 1979 Velikotirnovski universitet. 581 s. 8° (A. IV/4602).
- Marxistische Soziologie, Politik und Planung. Yay: Bălint Balla*. Stuttgart 1974 Ferdinand Enke Verlag. 128 s. = Soziologie und Gesellschaft in Ungarn 2. 8° (A. IV/4812).
- MASSON, V. M: *Poselenie Djeytun*. Leningrad 1971 Izd - vo "Nauka". 208 s. = Materiali i issledovaniya po arheologii SSSR No.: 180. 4° (B/8500).
- MATHIOPOULOS, BASIL P: *Soziale Frage und Sozialismus in Griechenland*. Bonn 1974 Verlag Neue Gesellschaft GmbH. 185 s. = Schriftenreihe des Forschungsinstituts der Friedrich - Ebert - Stiftung Bd.: 7. 8° (A. IV/4868).
- MATTHIAE, PAOLO: *Ebla. Un impero ritrovato*. Torino 1977 Giulio Einaudi. XX + 268 + 10 s. 8° (A. IV/3899).
- MATUZ, JOSEF: *Krimitatarische Urkunden im Reichsarchiv zu Kopenhagen. Mit historisch-diplomatischen und sprachlichen Untersuchungen*. Freiburg 1976 Klaus Schwarz Verlag. VI + 348 s. XXX Faksimile. = Islamkundliche Untersuchungen Band: 37. 8° (A. IV/4761).
- MAUROIS, ANDRE: *Histoire d'Angleterre*. Paris 1960 Arthème Fayard. 512 s. 8° (A. IV/4324).
- Mediaeval and Modern Coins in the Athenian Agora*. New Jersey 1978 American School of Classical Studies at Athens Princeton. 32 s. = Excavations of the Athenian Agora Picture Book No. 18. 8° (A. IV/4365).
- Megalitite v Trakiya. I. Cilt: Trakiyski pametnitsi*. Sofiya 1976 Izd - vo Nauka i izkustvo. 219 s. 80 pl. 4° (B/8582).
- Mejdnarodnie otnoşeniya na Blijnemi Srednem Vostoke posle vtoroy mirovoy voyni (40-50-e godi.)* Moskva 1974 Izd - vo "Nauka". 200 s. 8° (A. IV/4183).
- MEŞÇANINOV, I, I: *Annotirovanny slovar' Urartskogo (Biaynskogo) yazıka*. Leningrad 1978 "Nauka". 388 s. 8° (A. IV/4913).
- MEYERHOF, M: *Bibliografya: Flinders Petrie, W. M.; Tools and Weapons*. Mitteilungen der Geschichte für Medizin'den fotokopi. S. 47-48. 4° (B/8578).
- MICLESCU, MARIA: *Beschäftigungsprobleme von Arbeitskräften mit Hochschulabschluss in Rumänien*. Frankfurt am Main 1978 Deutsches Institut für Internationale Pädä-

- gogische Forschung. 84 s. = Hochschulbildung in Sozialistischen Staaten Werkstattbericht 9. 4° (B/8613).
- MICLESCU, MARIA: *Der Polytechnische Unterricht im rumänischen Schulwesen*. Basel 1975 Beltz Verlag. XIII + 152 s. 1 Kuruluş. = Documentationen zum in-und ausländischen Schulwesen Bd. 17. 8° (A. IV/4828).
- MICLESCU, MARIA: *Sekundarabschlüsse mit Hochschulreife im rumänischen Bildungswesen*. Basel 1976 Beltz Verlag. XI + 202 s. = Studien und Documentation zur Vergleichenden Bildungsforschung Bd. 1/3. 8° (A. IV/4829).
- MICU, DUMITRU - NICOLAE MANOLESCU: *Rumänische Literatur der Gegenwart 1944-1966*. München 1968 Max Hueber Verlag. 355 s. = Hueber Hochschulreihe 19. 8° (A. IV/4821).
- MIHALÇEVA, I: *Osnovni idejno - hudojestveni nasoki v Bilgarskata jivopis 1900-1918*. Sofiya 1977 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 222 s. 8° (A. IV/4518).
- MILHOFER, STEFAN A: *Orientteppiche*. Zürich 1971 Silva - Verlag. 124 s. 8° (A. IV/4619).
- MILLER, STELLA G: *Two Groups of Thessalian Gold*. London 1979 University of California Press. XIII + 78 s. 32 pl. = UCP in Classical Studies vol. 18. 4° (B/8544).
- Mineral Economics IV. 10th World Mining Congress, September, 1979. Istanbul - Turkey*. Ankara 1979 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 242 s. 8° (A. IV/8534-4).
- Mining Problems of Small Ore Deposits vol. II. 10th World Mining Congress September, 1979 Istanbul - Turkey*. Ankara 1979 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 246 s. 4° (B/8534-2)
- MINZOVA, L: *Antiçna skulptura v Bulgariya*. Izd - vo "Septemvri" 144 s. 4° (B/8586).
- MITROPOULOU, ELPIS: *Corpus I. Attic votive reliefs of the 6. and 5. Centuries B. C*. Athens 1977 Pyli. 274 s. 4° (B/8546).
- MITROPOULOU, ELPIS: *Horses Heads and Snake in Banquet Reliefs and their Meaning*. Athens 1976 Pyli. 145 s. 8° (A. IV/4382).
- MITROPOULOU, ELPIS: *Kneeling Worshippers in Greek and Oriental Literature and Art*. Athens 1975 Pyli. 94 s. 8° (A. IV/4379).
- MITROPOULOU, ELPIS: *Triple Hekate Mainly on Votive Reliefs Coins Gems and Amulets*. Athens 1978 Pyli. 110 s. 1 res. 8° (A. IV/4383).
- MOISEEV, P. P: *Agrarniy stroy sovremennoy Turtsii*. Moskva 1970 Izd - vo "Nauka". 311 s. 8° (A. IV/4970).
- MORAWITZ, CHARLES: *Türkiye Maliyesi*. Ankara 1979 Damga Matbaası. II + 362 s. = Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yay. no. 1978-188. 8° (A. IV/4238).
- MORGENTHAU, H. J: *Uluslararası Politika Güç ve Barış Mücadelesi. Çev.: Baskın Oran-Ünsal Oskay*. Ankara 1970 Sevinç Matbaası. = Türk Siyasi İlimler Derneği Yay. 8° (A. IV/4964).
- Müntehibat-ı Gülistan. Tertib-i Cedid. İstanbul 1314 Karabet Matbaası. 152 s. 8° (A. IV/4350).*
- NAGATA, YUZO: *Materials on the Bosnian Notables*. Tokyo 1979 Hakuei Printing Co. Ltd. 153 s. 1 plan = Studia Culturae Islamicae No.: 11. 4° (B/8524).

- NEHRING, KARL: *Comitatus Arvensis*. München 1976. 60 s. 1 hr. = Veröffentlichungen des Finnisch - Ugrischen Seminars an der Universität München Serie A Band 5. 8° (A. IV/4796).
- NEHRING, KARL: *Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III. und das Reich. Zum hunyadisch-habsburgischen Gegensatz im Donauraum*. München 1975 R. Oldenbourg Verlag. VI + 244 s. = Südosteuropäische Arbeiten 72. 8° (A. IV/4790).
- The New International Dictionary of the Christian Church*. Yay.: J. D. Douglas - Earle E. Cairns - J. E. Ruark. Michigan 1974 Paternoster Press. XIV + 1074 s. 8° (A. IV/3964).
- NEWEL, EDWARD T: *The Coinage of the western seleucid mints from Seleucus I to Antiochus III. Tekrar bs. ilavelerle yay: Otto Morkholm*. New York 1977 The American Numismatic Society. 450 s. 85 pl. = Numismatic Studies No. 4. 4° (B/8438).
- Notable Acquisitions 1975-1979. Selected by Philippe de Montebello*. New York 1979 The Metropolitan Museum of Art. 96 s. 4° (B/8535).
- OFLAZOĞLU, A. TURAN: *Deli İbrahim. Oyun 3 Bölüm*. İstanbul 1967 Kent Yay. 129 s. = Türk Oyun Yazarları No. 5. 8° (A. IV/4747).
- OGNEVA - MARINOVA, L: *Statuettes en bronze. Du Musée National Archeologique à Sofia. (Statuettes de Culte)*. Sofia 1975 Editions de l'Academie Bulgare des Sciences. 169 s. 4° (B/8573).
- OKÇU, YAHYA - HİLMİ ÜSTÜNŞOY: *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, IV. Cilt I. Kısım: Sina - Filistin Cephesi. Harbin başlangıcından ikinci Gazze Muharebeleri sonuna kadar*. Ankara 1979 Genelkurmay Basımevi. 56 kroki 24 res. 12 kuruluş 5 hr. 4 lev. 8° (A. IV/2990-IV, 1).
- OLIVER, NORBERTO MESADO - OSWALDO ARTEAGA MATUTE: *Vinarragell (Burriana, Castellon)*. II Valencia 1979 S. I. P. 79 s. 16 Pl. 4° (B/8462).
- Opisanie dokumental'nh istočnikov po istorii Russko - Bolgarskih svyazev za 1850e-1870e godi*. Leningrad 1978 Gosudarstvennaya publiçnaya biblioteka im. M. E. Saltikova - Şçedrina SSR. 212 s. 8° (A. IV/4580).
- OSCHLIES, WOLF: *Bulgarien - Land ohne Antisemitismus*. Erlangen 1976 Ner Tamid Verlag. 168 s. 8° (A. IV/4837).
- OSE, FRITZ: *Supinum und Infinitiv im Hethitischen*. Leipzig 1944 J. C. Hinrichs Verlag. VIII + 96 s. (fotokopi) = Mitteilungen der Vorderasiatisch - Aegyptischen Gesellschaft (E. V.) 47. Bd. 1. Heft. 8° (A. IV/4470).
- Osvobodjenje Bolgarii ot turetskogo iga. Dokumenti v treh tomah. 1 Cilt*. Moskva 1961 Izd - vo Akademii nauk SSSR. 714 s. 4° (B/8499).
- Osvobodjenieto na Bulgariya i literaturata*. Sofiya 1978 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 387 s. 8° (A. IV/4529).
- OTT, URSULA: *Transoxanien und Turkestan zu Beginn des 16. Jahrhunderts, Das Mihmān nāme-yi Buhara des Fadlallah b. Ruzbihān Hungi*. Freiburg im Breisgau 1974 Klaus Schwarz Verlag. XI + 362 s. 2 hr. = Islamkundliche Untersuchungen Band 25. 8° (A. IV/4771).
- ÖNDER, MEHMET: *Le Mode de se vêtir et de se parer chez les dames Seldjoukides*. Fifth International Congress of Turkish Art'dan ayrı bs. S. 655-663 8° (A. IV/4033).

- ÖNDER, MEHMET: *Seldschukische Teppiche aus Konya. Museum für Anatolische Kulturen Ankara. Deutsch - Türkische Gesellschaft E. V. Bonn Mitteilungen. 100, (1978)'den ayrı bs. S. 8-11 4° (B/8457).*
- ÖNSOY, DR. RİFAT: *Osmanlı - Alman Ticari Münasebetleri (1871-1914).* Ankara 1979 H. Ü. Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü. 171 S. 4° (B/8543).
- ÖRNEK, PROF. DR. SEDAT VEYİS: *Geleneksel kültürümüzde çocuk.* Ankara 1979 Saim Toraman Matbaası. XVIII + 413 s. = Türkiye İş Bankası Kültür Yay. Folklor Dizisi: 5. 8° (A. IV/4730).
- ÖZDEMİR, BİLTEKİN: *Danimarka Vergi Sisteminin Ana Çizgileri.* Ankara 1980 DSİ Basım ve Foto - Film İşletme Müdürlüğü Matbaası. 62 s. = Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yay.: 1979-205. 8° (A. IV/4358).
- ÖZDEMİR, HASAN: *Die Altosmanischen Chroniken als Quelle zur Türkischen Volkskunde.* Freiburg 1975 Klaus Schwarz Verlag. VIII + 460 s. = Islamskundliche Untersuchungen. Bd. 32. 8° (A. IV/4770).
- ÖZERDİM, SAMİ N: *Ziya Gökalp hakkında yazılmış olan Türkçe kitaplar. "Sosyoloji Konferansları" 17. Kitap'tan ayrı bs. S. 123-137. 8° (A. IV/4464).*
- ÖZGÜNEL, COŞKUN: *Karia Geometrik Seramiği. Carian Geometric Pottery, I.* Ankara 1979 Türk Tarih Kurumu Basımevi. XVIII + 116 s. 29 pl. = Türk Tarih Kurumu Yayınları VI. Dizi-Sa. 20. 4° (B/8522).
- ÖZGÜNEL, COŞKUN: *Spaetgeometrische Keramik in Bayraklı, (Alt-Smyrna). Les Céramiques de la Grèce de l'Est et leur diffusion en Occident, Centre Jean Bérard.* Institut Français de Naples (1976)'dan ayrı bs. S. 17-26 4. pl. 4° (B/8453).
- ÖZSELÇUK, NUSRET: *Ana hatlarıyla Vietnam savaşları ve alınan dersler.* Ankara 1979 Genelkurmay Basımevi. VII + 112 s. 3 hr. 7 kuruluş 10 kroki. 8° (A. IV/4952).
- ÖZTUNA, YILMAZ: *Tarih, Lise III.* İstanbul 1976 Milli Eğitim Basımevi 478 s. 8° (A. IV/4752).
- PASCU, ŞTEFAN: *Die Unabhängigkeit Rumäniens.* Bucureşti 1978 Editura Academiei Republicii Socialiste Romania. 287 s. = Bibliotheca Historica Romaniae Monographien XVIII. 8° (A. IV/4434).
- PETEV, VALENTIN: *Sozialistisches Zivilrecht.* Berlin 1975 Walter de Gruyter. 246 s. = Sammlung Göschen 2851. 8° (A. IV/4816).
- PETROVIC, NIKOLA: *Plovidba i Privreda Srednjeg Podunavlja u Doba Merkantilizma.* Belgrad 1978 Jaroslav Cermi. 484 s. 6 levha. 5 hr. = Historical Institute Monographies Vol. 19. 8° (A. IV/4246).
- PLÖTZ, PETER: *Kooperationserfahrungen der Bundesrepublik Deutschland mit Jugoslawien.* Hamburg 1974 Verlag Weltarchiv GMBH. 262 s. 8° (A. IV/4809).
- PODSKALSKY, GERHAD: *Theologie und Philosophie in Byzanz.* München 1977 C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung. VIII + 268 s. 8° (A. IV/4872).
- POGACNIK, JOZE: *Von der Dekoration zur Narration. Zur Entstehungsgeschichte der slovenischen Literatur.* München 1977 Verlag Otto Sagner. 165 s. = Slavistische Beiträge Bd.: 105. 8° (A. IV/4881).

- POTTHOFF, WILFRIED: *Die Dramen des Juniye Palmotic. Ein Beitrag zur Geschichte des Theaters in Dubrovnik im 17. Jahrhundert.* Wiesbaden 1973 Franz Steiner Verlag. IX + 360 s. = Bausteine Geschichte der Literatur bei den Slaven Bd. 2. 8° (A. IV/4896).
- PRAŠKOV, L: *Tsrkvaata "Rojdestvo Hristovo" v Arbanasi.* Sofiya 1979 Bilgarski Hudojnik. 245 s. 4° (B/8571).
- Probleme de Politica externa a Romaniei 1919-1939 Culegere de Studii.* București 1971 Editura Militara. 473 s. = Institut de Studii Istorice și Social - Politice de pe Linga C. C. Al P.C.R. 8° (A. IV/4447).
- Problemi na Novata Bilgarska Literatura.* Sofiya 1978 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 355 s. 8° (A. IV/4592).
- Problemi na sravnitelno literaturoznanie.* Sofiya 1978 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 322 s. 8° (A. IV/4550).
- Problems of the Transition from Capitalism to Socialism in Bulgaria.* Sofia 1975 Publishing House of Bulgarian Academy of Sciences 365 s. = Bulgarian Academy of Sciences Institute of History. 8° (A. IV/4615).
- Progress in mining methods under difficult conditions III. 10th World mining Congress September, 1979 Istanbul - Turkey.* Ankara 1979 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 608 s. 4° (B/8534-3).
- PUCHNER, WALTER: *Das Neugriechische Schattentheater Karagiozis.* München 1975 Institut für Byzantinistik und Neugriechische Philologie der Universität. 250 s. 9 pl. = Miscellanea Byzantina Monacensia 21. 8° (A. IV/4832).
- PUŞKIN, A: *Erzurum Yolculuğu.* İstanbul İstanbul Matbaası. 109 s. 8° (A. IV/4925).
- RAÇEV, S: *Angliya i sprotivitelno dvijenie na Balkanite (1940-1945).* Sofiya 1978 Izd-vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 334 s. 8° (A. IV/4543).
- RADUNÇEVA, A: *Vinitsa, Eneolitno selişçe i nekropol.* Sofiya 1976 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 145 s. = Razkopki i proučvaniya, VI. 4° (B/8569).
- Radjo Kültür Yayınları.* İstanbul 1968 Emniyet Sandığı. 94 s. 8° (A. IV/4743).
- RAMMELMEYER, MATTHIAS: *Die deutschen Lehnübersetzungen im Serbokroatischen. Beiträge zur Lexikologie und Wortbildung.* Wiesbaden 1975 Franz Steiner Verlag. XIII + 359 s. = Osteuropastudien der Hochschulen des Landes Hessen Reihe III, Frankfurter Abh. 2. Slavistik Bd. 23. 8° (A. IV/4892).
- RAMSAY, S. WILLIAM: *The intermixture of races in Asia Minor: Some of its causes and effects.* Proceedings of the British Academy'den fotokopi. S. 359-422 8° (A. IV/4903).
- Razboieni. Cinci sute de ani de la Campania din 1476.* Monografie și Culegere de Texte. București 1977 Directia Generala a Arhivelor Statului din Republici Socialista Romania. 352 s. 1 hr. 8° (A. IV/4281).
- RECKER, MARIE - LUISE: *England und der Donauraum 1919-1929. Probleme einer europäischen Nachkriegsordnung.* Stuttgart 1976 Ernst Klett Verlag. VI + 324 s. = Veröffentlichungen d. Deutschen Hist. Instituts in London Bd: 3. 8° (A. IV/4794).

- REITER, NORBERT: *Komparative*. Wiesbaden 1979 Otto Harrassowitz. VIII + 245 s. = Osteuropa Inst. a.d. Freien Univ. Berlin, Balkanologische Veröffentlichungen Band I. 8° (A. IV/4862).
- RESTLE, MARCELL: *Reclams Kunst Führer. Istanbul - Bursa - Edirne - İznik*. Stuttgart 1976 Philipp Reclam Jun. 631 s. 8° (A. IV/4888).
- RESTLE, MARCELL: *Studien zur Frühbyzantinischen Architektur Kappodakiens. 2. Cilt*. Wien 1979 Österreichische Akademie der Wissenschaften = Öst. Ak. d. Wiss. Veröff. d. Komm. für die Tabula Imperii Byzantini Bd. 3. 4° (B/8527).
- REŞAD: *Muhtasar Osmanlı Tarihi*. İstanbul 1309 Artin Asaduryan. 116 s. 8° (A. IV/4345).
- REŞAD, İBRAHİM - OSMAN FERİD: *Musavver Nevsal-i Osmani. 1327 Sene-i maliyesine mahsus. 3. sene*. İstanbul 1329-1327 Şems Matbaası. 280 s. 8° (A. IV/4341).
- REY - COQUAIS, JEAN - PAUL: *Inscriptions de la Nécropole. Inscriptions Grecques et Latines Découvertes dans les Fouilles de Tyr (1963 - 1974) I*. Paris 1977 Adrien Maisonneuve. VIII + 184 s. LVI pl. = Bulletin du Musée de Beyrouth Tome XXIX. 4° (B/8547).
- RIECHE, ANITA: *Die Satzungen des Deutschen Archäologischen Instituts 1828-1972*. Mainz 1979 Philipp von Zabern. XI + 235 s. 8 pl. = DAI Geschichte u. Dokumente Bd. 1. 4° (B/8528).
- RIEDINGER, RUDOLF: *Lateinische Übersetzungen griechischer Hätetikertexte des Siebenten Jahrhunderts*. Wien 1979 Akademie der Wissenschaften Verlag. 82 s = Öst. Ak. d. Wiss. Philos. - Hist. Kl. Sitzungsberichte 352. Bd. 8° (A. IV/4247).
- ROBESPIERRE: *Devrimin Bağrından. Çev.: Vedat Günyol*. İstanbul 1975 Hilâl Matbaası. 111 s. = Çan Yayınları 55. 8° (A. IV/4923).
- ROSENTHAL - KAMARINEA, ISIDORA: *Griechenland. 2. Teil: Staatsverfassung und Organisation von Panajotis Kamarineas*. Nürnberg Glock und Lutz. 327 s. 12 pl. = Kultur der Nationen 15. 8° (A. IV/4841).
- ROUILLARD, P: *Investigaciones sobre la muralla Iberica de Sagunto (Valencia)*. Valencia 1979 S. I. P. 77 s. XVIII Pl. 2 plân 4° (B/8463).
- The Royal Readers VI*. London 1918 T. Nelson and Sons Ltd. VIII + 400 s. 8° (A. IV/4329).
- ROZET: *Algier. Çev.: C. A. Mebold. Welt - Gemälde - Galerie oder Geschichte und Beschreibung aller Länder und Völker*. S. 1-36, 6 res. 8° (A. IV/3606).
- Rumänien. Yay.: Klaus - Detlev Grothusen*. Göttingen 1977 Vandenhoeck und Ruprecht 711 s. 1 hr. = Südosteuropa - Handbuch Band.: II. 8° (A. IV/4895).
- Rumania '77*. Bucarest 1977 Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică. 296 s. 1 foto. 8° (A. IV/4424).
- RUTKAY, ALEXANDER: *Stredoveke umelecke remeslo*. Tatran 1979. 135 s. = Dávnoveké Umenie Slovenska Ars Slovaca Antiqua. 8° (A. IV/4261).
- RUTKAY, ALEXANDER: *Umenie Kovane v Zbraniach*. Pallas 1978. 156 s. = Dávnoveké Umenie Slovenska Ars Slovaca Antiqua. 8° (A. IV/4265).
- SAİD PAŞA: *Said Paşa'nın Hatıratı. 2. Cilt 2. Kıs.* İstanbul 1328 Sabah Matbaası. 488 s. 8° (A. IV/4342).

- SAJKO, KRESIMIR: *Die Rechtsstellung des Ausländers in Jugoslawien*. Baden - Baden 1976 Nomos Verlagsgesellschaft. 106 s. = Schriftenreihe z. Rechtsstellung d. Ausländers i. d. Sozialistischen Staaten 4. 8° (A. IV/4798).
- SALİHOĞLU, MEHMET: *Atağ'la Gelen*. Ankara 1968 Ayyıldız Matbaası. 334 s. 8° (A. IV/4745).
- Salname-i Devlet-i Ali-i Osmaniye 1324 Senesine Mahsus, 62. sene*. İstanbul 1322 Matbaa-i Ahmed İhsan 1108 s. 8° (A. IV/4334).
- SANUDO, MARIN: *Şah İsmâ'il I, nei "Diarii" di Marin Sanudo*. Yay.: *Biancamaria Scarcia Amoretti*. Roma 1979 Istituto per L'Oriente 571 s. = Studi e Materiali Sulla Conoscenza dell'oriente in Italia 3. 8° (A. IV/4109).
- SAUL, FRANK P: *The human skeletal remains of Altar de sacrificios. An osteobiographic analysis. Appendix by Donald M. Austin*. Cambridge 1972 The Peabody Museum. X + 123 s. = Papers of the Peabody Museum of Arch. and Ethn. Harvard Univ. Vol. 63, No. 2. 4° (B/8451).
- SCHALLER, HELMUT WILHELM: *Die Balkansprachen. Eine Einführung in die Balkanphilologie*. Heidelberg 1975 Carl Winter Universitätsverlag. V + 207 s. 8° (A. IV/4772).
- SCHALLER, HELMUT WILHELM: *Bibliographie zur Balkanphilologie*. Heidelberg 1977 Carl Winter Universitätsverlag. V + 109 s. 8° (A. IV/4773).
- SCHAEFER, KARL: *Die Rumänischen Bauernaufstände vom Frühjahr 1907*. Frankfurt/M. 1974 Peter Lang. 185 s. 2 hr. = Europäische Hochschulschriften Reihe III, Bd. 32. 8° (A. IV/4938).
- SCHAEFFRAN, H: *Türkisches Tagebuch*. Frankfurt 1976 Orion - Heimreiter - Verlag. 253 s. 8° (A. IV/4733).
- SCHERBER, PETER: *Die slovenische Elegie, Studien zur Geschichte der Gattung 1779-1879*. Wiesbaden 1974 Franz Steiner Verlag. 132 s. = Osteuropastudien d. Hochschulen d. Landes Hessen Reihe III, Frankfurter Abh. z. Slavistik Bd.: 18. 8° (A. IV/4891).
- SCHMIDT, BEATRIX: *Stilelemente der mündlichen Literatur in der vorrealistischen Novellistik der Serben und Kroaten*. München 1974 Verlag Otto Sagner. 311 s. = Slavistische Beiträge Bd.: 74. 8° (A. IV/4880).
- SCHULTE, BARBEL: *Untersuchungen zur poetischen Struktur der Lyrik von Sima Pandurovic*. München 1977 Verlag Otto Sagner. 345 s. = Slavistische Beiträge Bd.: 111. 8° (A. IV/4883).
- SEGL, v. DR. FR.: *Vom Kentrites bis Trapezus. Eine Bestimmung des Weges der Zehntausend durch Armenien*. Erlangen Buchdruckerei Karl Döres. 69 s. 1 hr. (fotokopi) 8° (A. IV/4240).
- SEIGNOBOS, CH: *Histoire Moderne Jusqu'en 1715*. Paris 1908 Librairie Armand Colin. 605 s. 8° (A. IV/4312).
- Selişgnata mogila pri golyamo delçevo*. Sofiya 1975 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite 333 s. = Razkopki i prouçvaniya, V. 4° (B/8570).
- SERTER, DR. VEHBİ ZEKİ: *Tunan emperyalizmi ve Türk Ulusu. (1821-1976)*. 2. bs. Lefkoşa 1976 Halkın Sesi. 76 s. 8° (A. IV/4744).

- SEYRIG, H. – R. AMY – E. WILL: *Le Temple de Bel a Palmyre. 2 cilt.* Paris Geuthner. = Inst. Français d'Arch. d. Beyrouth Bibliothèque Archéologique et Historique-T. LXXXIII. 2° (C/562).
- SHEAR, T. LESLIE JR: *Kallias of Sphettos and the Revolt of Athens in 286 B. C.* Princeton 1978 American School of Classical Studies at Athens. X + 117 s. iv pl. = *Hesperia*: Suppl. XVII. 4° (B/8541).
- SHEHU, MEHMET: *Magnificent Balance of victories in the course of 35 years of Socialist Albania.* Tirana 1979 "8 Nentori" Publishing House. 85 s. 8° (A. IV/4954).
- SHIVKOVA, LJUDMILA: *Das Tetraevangeliar des Zaren Ivan Alexandar.* Recklinghausen 1977 Verlag. Aurel Bongers. 229 s. 4° (B/8592).
- SICHTERMANN, HELLMUT: *Vier Briefe August von Platens an Eduard Gerhard.* Mainz 1979 Philipp von Zabern. VI + 62 s. 12 pl. = DAI Geschichte und Dokumente. Bd. 4. 4° (B/8531).
- Siebenbürgen als Beispiel Europäischen Kulturaustausches. Yay: Paul Philippi.* Köln 1975 Böhlau Verlag. XIV + 222 s. 28 pl. = *Siebenbürgisches Archiv* Bd.: 12. 8° (A. IV/4921).
- The siege of Constantinople 1453; Seven contemporary accounts. Tedaldi, Leonard of Chios, Chalcocondylas, Ducas, Riccherio. Dolfin, Lomellino. Çev.: J. R. Melville Jones.* Amsterdam 1972 A. M. Hakkert. 137 s. 4° (B/8385).
- AS – SİJİSTANI, ABU SULAIMAN: *The Muntakhab Suwan al - Hikmah.* The Hague 1979 Mouton Publishers. XXXII + 198 s. 8° (A. IV/4973).
- SİNAÑOĞLU, PROF. DR. SUAT – DR. C. TÜRKKAN: *Yunanca uygulama kitabı.* Ankara 1979 Türk Tarih Kurumu Basımevi XIV + 333 s. = A.Ü.D.T.C.F. Yay.: 286, Klasik Filoloji Bölümü. 8° (A. IV/4737).
- SINKOVICS, I: *Der Angriff der Osmanen im Donaulal im 16. Jahrhundert und der Ausbau der Abwehr.* Budapest 1975 Akademiai Kiado. 36 s. = *Studia Historica*: 100. 8° (A. IV/4459).
- Slavyanskıe kul'turi i Balkanı. Les cultures slaves et les Balkans. 2 Cilt.* Sofiya 1978 Izd - vo Bolgarskoy Akademii Nauk. 8° (A. IV/4511).
- SLUGLETT, PETER: *Britain in Iraq 1914-1932.* London 1976 Ithaca Press. XIV + 360 s. 8° (A. IV/4298).
- SOERTEL, WOLFGANG: *Arbeiterselbstverwaltung oder Managersozialismus?. Eine empirische Untersuchung in Jugoslawischen Industriebetrieben.* München 1979 R. Oldenbourg Verlag. 487 s. = *Untersuchungen zur Gegenwartskunde Südosteuropas* 14. 8° (A. IV/4847).
- SOKOLOVA B: *Albanski vizrojdenski pečat v Bilgariya.* Sofiya 1979 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 207 s. 8° (A. IV/4573).
- SOMMER, FERDINAND: *Die Ahhijava - Urkunden.* München 1932 Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. XIV + 469 s. (Fotokopi) 9 pl. = *Abh. d. Bayerischen Ak. d. Wiss. Philos. Hist. Abt. Neue Folge.* 6. 1932. 4° (B/8555).
- SOMMER, FERDINAND – ADAM FALKENSTEIN: *Die hethitisch - akkadische Bilingue des Hattusili I. (Labarna II.)* München 1939 Bayerischer Akademie Verlag. XII +

- 288 s. (Fotokopi) 3 pl. = Abh. d. Bayerischen Ak. d. Wiss. Philos. - hist. Abt. Neue Folge. Heft 16, 1938. 4° (B/8603).
- SONYEL, DR. SALAHİ R: *Ermeni Tehciri ve Belgeler. Displacement of the Armenians Documents. Le Deplacement des Populations Armeniennes documents.* Ankara 1978 Baylan Matbaası. 13 + 13 + 11 s. 12 faksimile 8° (A. IV/4750).
- Sozialer Wandel in Jugoslawien. Genossenschaften als Träger sozialistischer Reformpolitik auf dem Lande. Haz.: Franz Ronneberger - B. Radovanovic.* Köln 1974 Verlag Wissenschaft und Politik. 381 s. 8° (A. IV/4824).
- SPECK, PAUL: *Die Kaiserliche Universität von Konstantinopel. Präzisierungen zur Frage des höheren Schulwesens in Byzanz im 9. und 10. Jahrhundert.* München 1974 C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung. XII + 120 s. 8° (A. IV/4871).
- SPIRIDONAKIS, B. G: *Essays on the historical geography of the Greek World in the Balkans during the Turkokratia.* Thessaloniki 1977 Institute for Balkan Studies. 171 s. 8° (A. IV/3988).
- STANCU, HORIA: *Fanar, Historischer Roman.* Bukarest 1978 Kriterion Verlag. 627 s. 8° (A. IV/4393).
- STANESCU, EUGEN: *Studii Istorice Sud - Est Europene. I. Cilt.* București 1974 Editura Academiei Republicii Socialiste Romania. 214 s. 8° (A. IV/4426).
- STANKOV, D: *Çergi i kilimi.* Sofiya 1975 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 531 s. = Bilgarsko hudojestveno nasledstvo. 4° (B/8576).
- STATELOVA, E: *Diplomatsiyata na knyajestvo Bulgariya 1879-1886.* Sofiya 1979 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 251 s. 8° (A. IV/4524).
- STOESSL, FRANZ: *Die Hiketiden des Aischylos als Geistesgeschichtliches und Theatergeschichtliches Phänomen.* Wien 1979 Akademi der Wissenschaften Verlag. 92 s. = Öst. Ak. d. Wiss. Philos. - Hist. Kl. Sitzungsab. 356 Bd. 8° (A. IV/4248).
- STOIN, V: *Narodni pesni ot samokov i samokousko.* Sofiya 1975 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 623 s. 4° (B/8584).
- Storiya del Popolo Romeno. A cura dell' Accademico Andrei Otetea.* București 1970 Editori Riuniti. 499 s. 40 pl. 8° (A. IV/4398).
- STOYKOV, G: *Mayistor Aleks i mayistor Kolyu Fiçeto.* Sofiya 1976 Izd - vo Septemvri. 175 s. 8° (A. IV/4523).
- "Strafprozessordnung 1979" *Almanya Federal Cumhuriyeti Ceza Muhakemesi Kanunu. Önsöz: Prof. Dr. Nurullah Kunter. Çev.: Feridun Yenisey.* Ankara 1979 Yarıaçık Cezaevi Matbaası. 197 s. = Adalet Bakanlığı Yayınları Yeni Seri No: 40. 8° (A. IV/4239).
- STRIKA, VINCENZO: *Dhu 'n-Nun Ayyub un 'Classico' Arabo Contemporaneo.* Suppl. n. 22 agli Annali 40, I (1980) 97 s. 8° (A. IV/4912).
- STRINGBERG, AUGUST: *Hayaletler Sonatı. Çev.: Güngör Dilmen.* Ankara 1979 Meteksan Ltd. Şti. 51 s. = Kültür Bakanlığı Yay. Yazın Dizisi: 12. 8° (A. IV/3949).
- STROUD, RONALD: *The Axones and Kyrbeis of Drakon and Solon.* Los Angeles 1979 University of California Press. 62 s. 3 pl. = U. C. P. Classical Studies vol. 19. 4° (B/8536).

- STÜWE, MAGDELENE: *Türkei Heute*. Wien 1973 Econ Verlag. 351 s. 8 pl. 8° (A. IV/4734).
- Südoeuropaforschung in der Bundesrepublik Deutschland und in Österreich. *Symposium des Südosteuropa - Arbeitskreises der Deutschen Forschungsgemeinschaft Bad Reichenhall 4. und 5. November 1978*. Haz.: Klaus - Detlev Grothusen. Bonn 1979 DFG. 195 s. 8° (A. IV/4825).
- Sünbülistan yahud Kıraat-ı Farisi. Çev.: Ali Nazmi. İstanbul 1325 Kasbar Matbaası. 120 s. 8° (A. IV/4349).
- ŞAPOLYO, ENVER BEHNAN: *Türk Gazeteciliği tarihi, her yönü ile basın*. Ankara 1969 Güven Matbaası. IV + 323 s. 19 pl. 8° (A. IV/4749).
- TAN, DOĞ. DR. E. MİNE: *Kadın. Ekonomik yaşamı ve eğitimi*. Ankara 1979 TİSA Matbaası. VII + 245 s. = Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Sosyal ve Felsefi Eserler Dizisi: 20. 8° (A. IV/5002).
- TANNEY, DOMINIQUE HALBOUT DU: "La Couronne des Chroniques". *Un chef-d'oeuvre de la peinture Ottomane au musée Jacquemart - André*. La revue du Louvre 3-79'dan ayrı bs. S. 1-12 4° (B/8514).
- TANSEL, DR. SELÂHATTİN: *Yavuz Sultan Selim*. Ankara 1969 Millî Eğitim Basımevi. XIII + 266 s. 38 pl. 8° (A. IV/3917).
- TAPKOVA - ZAIMOVA, V: *Dolni Dunav - granična zona na Vizantijskiya zapad*. Sofiya 1976 Izd - vo na Bılgarskata Akademiya na Naukite. 187 s. 8° (A. IV/4568).
- Tarihi Türk Şiveleri. Yay. : Mehmet Akalın*. Ankara 1979 Sevinç Matbaası. VIII + 262 s. = Atatürk Üniversitesi Yay. Edebiyat Fakültesi Ders Kitapları Serisi No.: 7. 8° (A. IV/4226).
- TARLAN, DR. SELİM: *Uluslararası Mali Kuruluşlar*. Ankara 1979 Damga Matbaası. 104 s. 8° (A. IV/4357).
- TARZİ, ZEMARYALAI: *L'Architecture et le décor rupestre des Grottes De Bamiyan. 2 Cilt*. Paris 1977 Imprimerie Nationale. = Bibliothéque du Centre Recherches sur l'Asie Centrale et la Haute - Asie I. 4° (B/8441).
- TCHAVRAKOV, GUEORGUI: *Monasteres Bulgares. Monuments, de l'Histoire, de la Culture, et de l'Art. Foto : Constantine Tantchev. 2. bs*. Sofia 1978 Impr. en Rep. Populaire de Bulgarie. 379 s. 4° (B/8589).
- Tercüme-i Mualâkat-ı Seb'a. Çev. : Mehmed Kamil*. İstanbul 1305 Dersaadet Matbaası - Osmaniye. 160 s. 8° (A. IV/4351).
- THEODORESCU, RAZVAN: *Bizant Balcani, Occident, La inceputurile culturii medievale Româneşti (Secolele X-XIV)*. Bucureşti 1974 Editura Academiei Republicii Socialiste România. 379 s. 14 pl. = Bibliotheca Istorica XLI. 8° (A. IV/4432).
- Thracia. Primus Congressus Studiorum Thracicorum*. Serdicae 1974 In Aedibus Academiae Litterarum Bulgaricae. = Academia Litterarum Bulgarica. 8° (A. IV/4616).
- Tirnovska knijovna škola 1371 - 1971*. Sofiya 1974 Izd - vo na Bılgarskata Akademiya na Naukite. 550 s. 8° (A. IV/4548).
- TIETZE, ANDREAS: *Mustafa Ali's Counsel for Sultans of 1581*. Wien 1979 Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. 188 s. 72 pl. = Öst. Ak. d. Wiss. Philos - Hist. Kl. Denkschr. 137 Bd. 4° (B/8436).

- TOCQUEVILLE, ALEXIS DE: *Amerika'da Demokrasi. Çev.: Taner Timur*. İstanbul 1962 Yenilik Basımevi. VIII + 109 s. = Türk Siyasi İlimler Derneği, Siyasi İlimler Serisi: 4. 8° (A. IV/4961).
- TONTSCH, GÜNTHER: *Die Rechtsstellung des Ausländers in Rumänien*. Baden - Baden 1975 Nomos Verlagsgesellschaft. 242 s. = Schriftenreihe z. Rechtstellung d. Ausländers i. d. Sozialistischen Staaten Bd. 2. 8° (A. IV/4800).
- La Toponomastica cretese nei documenti in Lineare B di cnosso*. Roma 1978 Edizioni Dell'Ateneo and Bizzarri. 135 s. 2 lev. 1 hr. = Incunabula Graeca Vol. LXIX. 4° (B/8449).
- Transportproblem Nahost. Güterströme suchen ihren Weg. Die Verkehrsschwierigkeiten des Handels mit Südosteuropa und dem Vorderen Orient Schiff-Strasse-Schiene*. München 1976 Eigenverlag der Südosteuropa - Gesellschaft. 175 s. = Südosteuropa-Studien 24. 8° (A. IV/4877).
- TRAYKOV, V: *Georii Stoykov Rakovski*. Sofiya 1974 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 408 s. 8° (A. IV/4528).
- Tropaeum Traiani I. Cetatea*. Bucureşti 1979 Editura Academiei Republicii Socialiste Romania. 258 s. 1 pl. = Inst. d. Arheologie - Bucureşti XXXV. 4° (B/8553).
- TRUFEŞEV, N: *Sovremennoe monumental'noe Iskusstvo Bolgarii*. Sofiya Sofiya - Press. 197 s. 4° (B/8587).
- TSALOVA, P: *Potomtsi na buntoven rod*. Sofiya 1978 Izd - vo "Muzika". 110 s. 8° (A. IV/4584).
- Tsarevgrad Turnov. 2. Cilt: Dvoretits na Bilgarskite tsare prez vtorata bulgarska dirjava*. Sofiya 1974 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 417 s. 4° (B/8585).
- TSOŇEVA, M: *Tsirkvata "Sveti Georgi" v Sofiya*. Sofiya 1979 Bilgarski Hudojnik. 272 s. 4° (B/8572).
- TURAN, DOÇ. DR. GÜL GÜNVER: *Uluslararası para sistemi. Dünü ve bugünü*. Ankara 1980 Tisa Matbaası. XV + 263 s. = İş Bankası Kültür Yayınları Ekonomi dizisi.: 15. 8° (A. IV/4728).
- Turkey. Annual Report, 1920*. Constantinople 1921. 47 s. Fotokopi 4° (B/8540).
- Türk Basınında Kim Kimdir. ?. İllerdeki Basın - Yayın organlarına göre. 2 Cilt*. Ankara 1977 Ayyıldız Matbaası. 4° (B/8458).
- Türk Dil Kurultayı. On Altıncı Türk Dil Kurultayı 1978*. Ankara 1979 Ankara Üniversitesi Basımevi. 292 s. 1 lev. = Türk Dil Kurumu Yayınları 455. 8° (A. IV/4388).
- Türk Tarih Kurumunca Düzenlenen Yazı Devriminin 50. Yılı Sergisi*. Ankara 1979 Türk Tarih Kurumu Basımevi 74 s. 8° (A. IV/4283).
- Türkische Kinder in Deutschland Referate und Ergebnisse des Seminars der Südosteuropa-Gesellschaft über Bildungsprobleme und Zukunftserwartungen der Kinder türkischer Gastarbeiter. 15-17 November 1976. Yay.: Franz Ronneberger*. Nürnberg. 321 s. XVII s. ek. = Südosteuropa - Studien Heft.: 26, Nürnberger Forschungsberichte Bd.: 9. 8° (A. IV/4884).
- URAZOVA, E. I: *Turtsiya problemi finansirovaniya ekonomičeskogo razvitiya*. Moskva 1974 Izd - vo "Nauka". 272 s. 8° (A. IV/4967).

- UZER, TAHSİN: *Makedonya eşkiyalık tarihi ve Son Osmanlı yönetimi*. Ankara 1979 Türk Tarih Kurumu Basımevi. VIII + 393 s. 27 pl. = Türk Tarih Kurumu Yay.: Dizi-Sa. 25. 8° (A. IV/4486).
- ÜNSAL, ARTUN - İLNUR ÇEVİK: *Almanac. A Turkish Daily News Publication*. Ankara 1977 The Turkish Daily News. 304 s. 8° (A. IV/4004).
- V çest na Akademik Dimitir Kosev*. Sofiya 1974 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 489 s. 8° (A. IV/4531).
- V pamet na Akademik Mihail Dimitrov*. Sofiya 1974 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 774 s. 1 res. 8° (A. IV/4532).
- VAKARELSKI, H: *Etnografiya na Bulgariya. 2. bs.* Sofiya 1977 Izd - vo Nauka i Izkustvo. 672 s. 8° (A. IV/4567).
- VARKONYI, A. R.: *La Coalition Internationale Contre les Turcs et la Politique Etrangère Hongroise en 1663-1664*. Budapest 1975 Akademiai Kiado. 31 s. = Studia Historica: 102. 8° (A. IV/4460).
- VAUX, B. CARRA DE: *Maçoudi le Livre del' Avertissement*. Paris 1896 l'Imprimerie Nationale. 571 s. Fotokopi. 8° (A. IV/5055).
- VELÇEY, V: *Bilgaro - Ruski literaturni vzaimootnoşeniya prez IX-XX v.* Sofiya 1974 Nauka i Izkustvo. 562 s. 25 Res. 23 lev. 8° (A. IV/4564).
- VELEVA, M. G. - E. I. LEPAVTSOVA: *2. Cilt: Bilgarski narodni nosii*. Sofiya 1974 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 252 s. 4° (B/8590-2).
- VIJAROVA, J. N.: *Slavyani i Prabilgari*. Sofiya 1976 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 447 s. 2 lev. 4° (B/8566).
- Vinşnata politika na Bulgariya. Dokumenti i material. 1. Cilt: 1879-1886*. Sofiya 1978 Nauka i Izkustvo. 857 s. = Ministerstvo na Vinşnite raboti na NPB. 8° (A. IV/4604).
- VIDA, ALEXANDER - A. DIETZ: *Das Ungarische Patentrecht*. Berlin 1976 Carl Heymanns Verlag KG. XXVIII + 247 s. = Schriftenreihe zum Gewerblichen Rechtsschutz Band 39. 8° (A. IV/4839).
- VILLALTA, J. BLANCO: *Atatürk. Ing. Çev.: William Campbell*. Ankara 1979 Türk Tarih Kurumu Basımevi. XVI + 480 s. = Türk Tarih Kurumu Yay.: XVI. Dizi-Sa. 39. 8° (A. IV/4066).
- VITCU, DIMUTRU: *Diplomatii Unirii*. Bucureşti 1979 Editura Academiei Republicii Socialiste Romania. 255 s. = Academia d. Ştiinţe Sociale şi Politice A. Republicii Socialiste Romania Biblioteca Istorica LI. 8° (A. IV/4425).
- VLADAR, JOZEF: *Umenie Dávnovekého Spisa*. Pallas 1978. 126 s. = Dávnoveké Umenie Slovenska Ars Slovaca Antiqua. 8° (A. IV/4263).
- Vom Agrarland zur Industrie - Gesellschaft*. Yay.: Balint Balla. Stuttgart 1974 Ferdinand Enke Verlag. V + 154 s. = Soziologie und Gesellschaft in Ungarn 4. 8° (A. IV/4814).
- Voprosi geografii*. Sbornik Toponimika na slujbe geografii. 110 (1979). S. 128-136. 8° (A. IV/4914).
- WALLACH, JEHUDA L.: *Anatomie einer Militärhilfe. Die preussischdeutschen Militärmis-sionen in der Türkei 1835-1919*. Düsseldorf 1976 Droste Verlag. 284 s. = Schrif-

- tenreihe des Instituts für Deutsche Geschichte Universität Tel Aviv. 8° (A. IV/4731).
- WANKEL, HERMANN: *Die Inschriften von Ephesos. Teil Ia.* Bonn 1979 Rudolf Habelt Verlag. XII + 302 s. 36 pl. 1 plan = Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien Bd. 11: 1. 4° (B/8537).
- Wechselwirkungen in der deutschen und rumänischen Geisteswelt am Beispiel Mihai Eminescu Aus Anlass des 125. Geburtstages des rumänischen Dichters.* Stuttgart 1977 Institut für Auslandsbeziehungen. 237 s. = Materialien zum Internationalen Kultur-austausch Band 2. 8° (A. IV/4833).
- WEIHER, GERHARD: *Militär und Entwicklung in der Türkei 1945-1973. Ein Beitrag zur Untersuchung der Rolle des Militärs in der Entwicklung der Dritten Welt.* Opladen 1978 Leske Verlag. 324 s. 8° (A. IV/4866).
- WENTURIS, NIKOLAUS: *Die soziopolitischen und ökonomischen Strukturen Griechenlands im Hinblick auf seine Integration in die EG.* Bern 1977 Peter Lang 99 s. = Europäische Hochschulschriften Reihe XXXI. 8° (A. IV/4830).
- WICKERT, LOTHAR: *Beiträge zur Geschichte des Deutschen Archäologischen Instituts von 1879 Bis 1929.* Mainz 1979 Philipp von Zabern. IX + 203 s. 16 pl. = DAI Geschichte u. Dokumente Bd. 2. 4° (B/8529).
- WILSON, WOODROW: *Woodrow Wilson, Seçme parçalar Çev.: Doç. Dr. Nermin Abadan.* İstanbul 1961 Yenilik Basımevi. XIX + 103 s. = Türk Siyasi İlimler Derneği Yay. Siyasi İlimler Serisi: 1. 8° (A. IV/4958).
- Die wirtschaftliche Entwicklung in Osteuropa zur Jahreswende 1978/79. Haz.: Klaus Botz.* Hamburg 1979 Verlag Weltarchiv GmbH. 292 s. 8° (A. IV/4867).
- YAĞCIOĞLU, HALİM: *Destan. Türk Mustafa Kemaller tükenmez I.* Ankara Türkiye Kemalist yazarlar ve sanatçılar derneği 100 s. = Türkiye Kemalist Yazarlar ve Sanatçılar Derneği Yayınları: 2. 8° (A. IV/4926).
- YAVUZ, KERİM: *Der Islam in Werken moderner Türkischer Schriftsteller 1923-1950.* Freiburg im Breisgau 1974 Klaus Schwarz Verlag. IX + 559 s. = Islamkundliche Untersuchungen Band 26. 8° (A. IV/4732).
- YURUKOVA, Y: *24 moneti i pečati ot Bulgariya.* Sofiya 1978 Izd - vo Bilgarski Hudojnik. XIII + 47 s. 4° (B/8588).
- YUSUF, SUAD: *Mirat'ul Şuun. 1. cilt.* İstanbul 1317 Asır Matbaası. 536 s. 8° (A. IV/4354)
- ZAHLE, JAN: *Lykische Felsgräber mit Reliefs aus dem 4. Jh. v. Chr. Neue und alte Funde.* Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts 94, (1979)'dan ayrı bs. S. 245-346 4° (B/8454).
- ZAIMOV, Y: *Mestnike imena v panagyursko.* Sofiya 1977 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 200 s. 8° (A. IV/4508).
- Die zeitgenössischen Literaturen Südosteuropas 18. Internationale Hochschulwoche der Südosteuropa - Gesellschaft 3-7 Oktober 1977 in Tutzing.* München 1978 Selbstverlag 220 s. = Südosteuropa - Jahrbuch Bd. 11. 8° (A. IV/4835).
- ZERNACK, KLAUS: *Osteuropa. Eine Einführung in seine Geschichte.* München 1977 Verlag C. H. Beck. 167 s. 2 hr. 8° (A. IV/4818).

- ZIEGLER, SUSANNE: *Das Volkslied in Westmazedonien*. Wiesbaden 1979 Otto Harrasowitz. VIII + 412 s. 1 hr. = Osteuropa Inst. a.d. Freien Universität Berlin Balkanologische Veröffentlichungen Bd. 2. 8° (A. IV/4863).
- ZLATANOVA, RUMJANA: *Die Struktur des zusammengesetzten Nominalprädikats im Altbulgarischen*. München 1976 Verlag Otto Sagner VIII + 220 s. = Slavistische Beiträge Band: 103. 8° (A. IV/4792).
- Zwanzig Jahre Hammer - Purgstall - Gesellschaft 1958-1978*. Graz 1978 Akademische Druck Verlagsanstalt. 35 s. 2 res. = Veröffentlichungen der Hammer - Purgstall - Gesellschaft Nr. VI. 8° (A. IV/4957).

B. DERGİLER*

- Acta Asiatica XXXVIII (1980).
- Acta Historica XXV, 3-4 (1979).
- Acta Orientalia XXXIII, 3 (1979).
- The American Historical Review LXXXV, 2, 3 (1980).
- American Journal of Archaeology LXXXIV, 1, 2 (1980).
- The American West XVII, 3 (1980).
- Les Annales Archéologiques Arabes Syriennes XXVII-XXVIII (1977-1978):
- H. D. CONTENSON, *Le niveau de Ras Shamra Rapport préliminaires des campagnes 1972-1976 dans le sondage SH*. S. 9.
- P. COURBIN, *Rapport sur la sixième campagne de fouilles à Ras Bassit (Syrie)*. S. 29.
- U. MOORTGAT - CORRENS, *Tell Chuera in Nordest - Syrien*. S. 41.
- F. E. PETERS, *Byzantium and the Arabs of Syria*. S. 97.
- H. D. CONTENSEN, *Tell Aswad, Fouilles de 1972*. S. 207.
- Annales Economies Sociétés Civilisations XXXV, 2-4 (1980).
- Annali della Facolta' di Lingue e Letterature Straniere di Ca' Foscari XV, 3 (1976):
- S. MOLINARI, *Puskin orientale: La Fontana di Bachcisaraj*. S. 1.
- G. CURATOLA, *Un'incisione su pietra ad Ahlat*. S. 159.
- Annali Della Scuola Normale Superiore di Pisa X, 1 (1980).
- Annali, Istituto Orientale di Napoli XL, 1 (1980):
- A. H. SALEH, *Les relations entre les Mamluks et les Bedouins d'Egypte*. S. 365.
- D. L. HESKEL, *Early Bronze Age Anatolian Metal Objects: A Comparison of Two Techniques for Utilizing Spectrographic Analysis*. S. 473.
- Annual Report of the Director of the Department of Antiquities for the Year (1979).
- Antike Kunst XXIII, 1 (1980):
- I. R. METZGER, *Bemerkungen zur dionysischen Thematik des Hauses mit den Mosaiken in Eretria*. S. 45.

* Dergilerde yalnız Türkiye ve Türklerin tarihini ilgilendiren makalelerin adları verilmiştir.

Antike Welt XI, 2 (1980):

K. W. WEEBER (WETTER), *Tarquinia - Porträt einer etruskischen Metropole*. S. 15.

Archaeologiai Ertesito LVI, 2 (1979).

Archäologische Bibliographie (1979).

Archäologischer Anzeiger 2 (1980).

Archiv Orientalni XLVII, 4 (1979); XLVIII, 1 (1980):

XLVIII - H. HIRSCH, *Eine Bemerkung zur Syntax des Akkadischen: Über das Alter der indirekten Fragesätze*. S. 60.

Arhaiologiki Efimeris (1978).

Asia Africa Latin America VIII, 1-4, 6 (1980).

Asian and African Studies XVI (1980):

V. P. ZDENKA, *Les capitulations et les villes ottomanes*. S. 21.

K. VOJTECH, *Die osmanische Expansion und die Slowakei (Ergebnisse und Perspektiven)*. S. 35.

C. XENIA, *The Problem of Man's Relation to Society in the Works of Erdal Öz*. S. 161

Z. NADA, *New Soviet Works on the Young Turks' Movement and Revolution*. S. 179.

Askeri Tarih Bülteni 10 (1980):

M. ERENDİL, *1402 Ankara Savaşı*. S. 1.

M. ERENDİL, *Kütahya - Eskişehir Muharebeleri*. S. 15.

H. ERTUNA, *Kıbrıs - Osmanlı idaresinden 1974 Barış Harekâtına Kadar*. S. 33.

B. HÜNOĞLU, *1897 Osmanlı - Yunan Savaşı, Dömeke Zaferi ve Sonuçları*. S. 51.

A. ORHON, *Çanakkale Boğazı Muharebesi (18 Mart 1915)*. S. 59.

O. ÖCAL, *Osmanlıların Yükselme Devrinin İmar Faaliyetleri: Mimar Sinan, Başlıca Eserleri, Kişiliği; Osmanlı Vakıfları*. S. 89.

Athenaeum LXVIII, 1-2 (1980).

Avrupa 52-54 (1980).

Aziya i Afrika Segodnya 6-9 (1980).

Balkan Studies XX, 2 (1979):

M. B. PETROCIVH, *The Croatian Humanists and the Ottoman Peril*. S. 257.

A. L. MACFIE, *The Chanak Affair (September - October 1922)*. S. 309.

Biblica LXI, 2 (1980).

Biblical Archeologist XLIII, 2 (1980).

Bibliotheca Orientalis XXXVI, 1-2 (1979).

The Bodleian Library Record X, 3 (1980).

The British Library Journal I (1975) - VI (1980).

Bulgarian Historical Review 2 (1980).

Bulletin of the American Schools of Oriental Research 234 (1979).

Bulletin of the Ancient Orient Museum I (1979).

Bulletin Archeologique 12-13 (1978).

Bulletin de Correspondance Hellenique CIV, 1 (1980).

Bulletin d'Etudes Orientales XXX (1978):

A. K. S. LAMBTON, *Early Timurid theories of state. Hafız Abru and Nizam al-Din Sami*. S. 1.

- A. MIQUEL, *L'Islam d'Ibn Battuta*. S. 75.
 A. SAMB, *Hommage à M. Henri Laoust*. S. 197.
 B. SPULER, *Der mongolische Nomadismus in einer sesshaften Gesellschaft: die Goldene Horde*. S. 201.
- Bulletin of the Institute of Historical Research LIII, 127 (1980).
 Bulletin of the Metropolitan Museum of Art XXXVII, 4 (1980).
 Bulletin of the National Museum of Ethnology IV, 3, 4 (1979).
 Bulletin of the School of Oriental and African Studies XLIII, 2 (1980):
 G. R. D. KING, *Notes on some mosques in eastern and western Saudi Arabia*. S. 251.
 Bulletin Scientifique XIV, 1-12 (1978); Index XIV, 1-12 (1978).
 Bulletin Signalétique Art et Archeologie XXXIV, 2, 3 (1980).
 Bulletins et Memoires de la Société d'Anthropologie de Paris XIII, 4 (1979).
 Byzantion L (1980):
 M. DIMAIO, *The Antiochene Connection. Zonaras, Ammianus Marcellinus, and John of Antioch on the Reigns of the Emperors Constantius II and Julian*. S. 158.
- Cahiers de Civilisation Medievale XXII, 4 (1979).
 Cahiers de la Delegation Archeologique Française en Iran 10 (1979); 1 (1980):
 1 (1980) - J. FERROT, *Les recherches à Djaffarabad et dans les couches profondes de l'Acropole de Suse*. S. 13.
 G. DOLLFUS, *Les fouilles à Djaffarabad de 1969 à 1971*. S. 17.
 A. L. BRUN, *Recherches stratigraphiques à l'Acropole de Suse (1969-1971)*. S. 163.
 P. AMIET, *La glyptique de l'Acropole (1969-1971). Tablettes lenticulaires de Suse*. S. 217.
 F. VALLAT, *Les documents épigraphiques de l'Acropole (1969-1971)*. S. 235.
- Cahiers du Monde Russe et Sovietique XX, 3-4 (1979); XXI, 1 (1980); Supp. XXI, 1 (1980).
- Central Asiatic Journal XXIV, 1-2 (1980):
 U. BAITCHURA, *The sound structure of the Turkic languages in connection with that of the Fenno-Ugric ones*. S. 1.
 J. A. BOYLE, *Alexander and the Mongols*. S. 18.
 G. W. HOUSTON, *An overview of Nestorians in Inner Asia*. S. 60.
 A. SHARMA, *A note on the word Kr̥ṣṇa in Alberuni's India*. S. 129.
 N. YÜCE, *Einige Bemerkungen über tschuwaschische Sprichwörter*. S. 133.
- Cornell Journal of Social Relations XIII, 1 (1978); XIV, 1, 2 (1979).
 Cultura Antiqua XXXI, 8, 9 (1979); XXXII, 3-8 (1980):
 S. MUTSUO, *Problem Concerning "Origins and the Primary Homeland of the Slavs"*. S. 1.
- Danıştay Dergisi 30-31 (1978); 32-33 (1979).
 Das Deutsche Buch 3, 4 (1980).
 Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi (1961).
 East European Quarterly XIV, 1, 2 (1980):
 D. D. MARKOV, *The Ukrainian Cossacks in the Early Anti-Ottoman Struggle for independence of Moldavia*. S. 241.

- Ekonomik Yaklaşım I, 1 (1980).
 Ekonomika Sovetskoy Ukraini 6 (1980).
 Eskişehir Anma Günleri Dergisi 1, 2, 5 (1979).
 Ethnic and Racial Studies III, 1-3 (1980).
 Ethnologie Française IX, 4 (1979); X, 1, 2 (1980).
 Ethnology XIX, 2 (1980).
 Etudes Balkaniques 1 (1980):
 Quatrième Congrès International des Etudes du Sud - Est Européen. Discours inaugural du Président de l'AIESEE, le Prof. Nikolaj Todorov S. 3.
 Travaux du Congrès. S. 24.
 N. TODOROV, *Les mouvements nationaux et l'évolution politique de l'Europe du Sud-Est.* S. 24.
 V. TAPKOVA - ZAIMOVA, *Le 1300 ième anniversaire de l'Etat bulgare.* S. 32.
 A. PANAYOTOPOULOS, *The Hellenic Contribution on the Ottoman Labour and Socialist Movement after 1908.* S. 38.
- Expedition XXII, 2, 3 (1980).
 Faravid 3 (1979).
 Folia Orientalia XX (1979).
 Forum I, 2-5, 8, 9 (1979); I, 10, 11, 13-16, 18-26 (1980).
 Godisniak XXVII (1979).
 Güçlü Çağ 72, 73 (1980).
 Hakimiyet Sanat 46-50 (1980).
 Hamdard Islamicus III, 2 (1980):
 G. N. ATİYEH, *Al-Kindi's Concept of Man.* S. 35.
 Harvard Journal of Asiatic Studies XL, 1 (1980).
 Hebrew Union College Annual L (1979).
 Hesperia XLIX, 1, 2 (1980).
 Hisar 272-274 (1980).
 Historical Abstracts XXV Part A, B (1979).
 History of Religions XIX, 4 (1980).
 L'Homme XIX, 3-4 (1979).
 Ilgaz 224-227, 228 (1980).
 İlgi 28 (1979):
 N. FIRATLI, *Selçukler.* S. 8.
 B. ÇETİNER, *Bodrum.* S. 12.
 A. S. DURUÇAY, *Rumelihisarı.* S. 22.
 A. ERDENİZ, *Antalya.* S. 24.
- International Journal of Middle East Studies XI, 2, 3 (1980):
 2 - R. H. DAVISON, *The Question of Ali Paşa's Political Testament.* S. 209.
 S. ROSENTAHAL, *Foreigners and Municipal Reform in Istanbul: 1855-1865.* S. 227.
 3 - B. ABU - MANNEH, *The Christians between Ottomanism and Syrian Nationalism: The Ideas of Butrus al-Bustani.* S. 287.

W. D. WRIGLEY, *Germany and the Turco - Italian War 1911-1912*. S. 313.

M. RACCAGNI, *The French Economic Interests in the Ottoman Empire*. S. 339.

W. HALE, *The Role of the Electoral System in Turkish Politics*. S. 401.

Iran XVIII (1980):

E. HAERINCK, *Twinspouted Vessels and their Distribution in the Near East from the Achaemenian to the Sasanian periods*. S. 43.

M. E. MASSON - G. A. PUGACHENKOVA, *Shakhri Syabz pri Timure i Ulug Beke* ("Shahri- Sabz from Timur to Ulugh Beg" translated by J. M. Rogers). S. 121.

Iraq XLII, 1 (1980):

M. J. GELLER, *A Middle Assyrian Tablet of Utukku, Lemnutu, Tablet 12*. S. 23.

S. DALLEY, *Old Babylonian Dowries*. S. 53.

M. BIMSON, *Cosmetic Pigments from the "Royal Cemetery" at Ur*. S. 75.

C. B. WALKER, *Some Mesopotamian Inscribed Vessels*. S. 85.

Der Islam LVII, 1 (1980):

G. M. SMITH, *The Özbek Tekkes of Istanbul*. S. 130.

Islam And the Modern Age XI, 1 (1980):

D. ISFAHANIAN, *Konya. The City of Islamic Gnosticism*. S. 82.

Israel Exploration Journal XXIX 3-4 (1979):

D. USSISHKIN, *The 'Camp of the Assyrians' in Jerusalem*. S. 137.

The Israel Museum 15 (1979):

E. S. JUHASZ, *The Custom of Serving Sweets among the Jews of İzmir*. S. 72.

İTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü 11-12 (1980).

İstanbul Üniversitesi Bülteni 13 (1980).

Istoričeskie zapiski 103, 104.

Istoriya SSSR 3, 4 (1980).

Izvestiya Akademii nauk Turkmenskoy SSR 2, 3 (1980):

G. O. ÇARIEV, *Avitsenna - Aristotel' Vostoka*. S. 3-9.

R. H. ANNAEVA, *Semantičeskie polyo ustoyčivih slovoçoetaniy s nazvaniyami çastey tela v pamyatnikah turkmenskogo yazıka*. S. 70-76.

A. NURMUHAMMEDOV, *O klassifikatsi soglasnin zvukov Turkmenskogo yazıka*. S. 77-86.

Jahrbuch, Akademie der Wissenschaften und der Literatur 1979.

Jahrbuch des Bernischen Historischen Museums 1975-1978.

Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik XXVIII (1979):

N. K. MORAN, *The musical 'Gestaltung' of the Great Entrance Ceremony in the 12th century in accordance with the rité of Hagia Sophia*. S. 167.

V. BESEVLIEV, *Zur historischen Geographie Trakiens*. S. 209.

B. ARAN, *The Church of Saint Theodosia and the Monastery of Christ Euergetes. Notes on the topography of Constantinople*. S. 211.

C. FOSS, *Late Byzantine Fortifications in Lydia*. S. 297.

Jahrbücher für Geschichte Ost Europas XXVII, 2-4 (1979).

Jahresbericht 88 (1979).

Janus LXVI, 4 (1980); LXVII, 1-3 (1980).

Journal of the American Oriental Society XCIX, 3 (1979):

W. HICKMANN, *The Taking of Aydos Castle: Further Considerations on a Chapter from Aşıkpaşazade*. S. 399.

Journal of Archaeological Science VII, 2 (1980).

Journal of Asian and African Studies 18 (1979).

Journal Asiatique CCLXVIII, 1-2 (1980):

F. MALBRAN - LABAT, *Éléments pour une recherche sur le nomadisme en Mésopotamie au premier millénaire av. J. - C. I: "L'image du nomade"*. S. 11.

J. NICOLET - M. TARDIEU, *Pletho Arabicus Identification et contenu du manuscrit arabe d'Istanbul, Topkapı Serai, Ahmet III 1896*. S. 35.

Journal of the Economic and Social History of the Orient XXIII, 1-3 (1980):

M. ÇIZAKÇA, *A Short History of the Bursa Silk Industry (1500-1900)*. S. 142.

L. T. ERDER - S. FAROQHI, *The Development of the Anatolian Urban Network during the Sixteenth Century*. S. 265.

Journal of Human Evolution IX, 1-3 (1980).

Journal of Near Eastern Studies XXXIX, 2 (1980).

Journal of the Pakistan Historical Society XXVIII, 2 (1980).

Journal of the Royal Asiatic Society 1 (1980).

Keleti Szemle - Revue Orientale I-XXI (1900-1932).

Kirche im Osten XXIII (1980).

Kiryat Sefer LV. 1 (1980).

Korea Journal XX, 5-8 (1980).

Korean Scientific Abstracts XII, 1, 3 (1980).

Le Livre Hongrois XXII, 1 (1980).

Madriider Mitteilungen XX (1979).

Makedonika (1979).

Maliye Dergisi 45, 46 (1980).

Man XV, 2 (1980).

Mare Luso - Indicum IV (1980).

Materialia Turcica IV (1978):

G. EMRICH, *Der Threnos über Timur Lenk*. S. 1.

M. ADAMOVIC, *Zu den Quellenbezügen Megisirs*. S. 17.

A. T. HATTO, *The attitude to Nature in the midnineteenth - century Kirghiz epics*. S. 22.

A. NIKIC, *Die kulturellen Verhältnisse in der Hercegovina in den letzten Jahrzehnten der Türken - Herrschaft*. S. 28.

H. HUNGERIGE, *Zur Geschichte der deutschen Post im Osmanischen Reich*. S. 46.

K. HUTTEMANN, *Zum 50. Jahrestag der Schriftreform in der Türkei*. S. 55.

G. HAZAI, *Turkologische Studien in Berlin*. S. 91.

S. TANSUÇ, *The "Horse" in Anatolian Masked Shows*. S. 93.

H. VARY, *Das Studium der Turkologie an den Hochschulen der Bundesrepublik Deutschland*. S. 107.

S. HÜTTEMANN - TÜYSÜZ, *Hochzeitsbräuche im Gebiet von Giresun, dargestellt am Beispiel von Gülef (Kreis Görele)*. S. 131.

Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko 37 (1979).

The Middle East Journal XXXIV, 2 (1980).

Middle East Studies Association Bulletin XIV, 1 (1980).

Milliyet Sanat Dergisi 6-8 (1980):

M. AND, *Eski Türklerde Üç Boyutlu İmgeler*, S. 22.

T. ACAROĞLU, *Dünyada Basılan İlk Türkçe Kitap*, S. 67.

K. M. *Bulgaristan'daki Osmanlı Türk Mimari Anıtlarının Restorasyonunda Sorunlar ve Beklentiler*. S. 56.

Mimarlık Bülteni 5 (1980).

Mitteilungen des Deutschen Archaeologischen Instituts Roemische Abteilung LXXXVII, 1 (1980).

Musiki Mecmuası XXXIII, 369 (1980):

"1000. Doğum Yıldönümünde İbni Sina ve Biz". S. 3

E. R. ÜNGÖR, *1000. Doğum Yıldönümünde Musiki Alimi İbni Sina Hayatı, Eserleri ve Düşünceler*. S. 5.

H. DUMAN, *İbni Sina ve Eserleri*. S. 9.

M. GÖRÜN: *İbni Sina'nın Türklüğü ve Musiki*. S. 20.

Mülkiyeliler Birliği Dergisi 59 (1980).

Nachrichten aus Niedersachsens Urgeschichte XLVII (1978).

Narodü Azii i Afriki 4, 4 (1980):

N. A. AYZENŞTEYN: *Nekotorie aspekti izuçeniya kul'turi sovremennoy Turtsii*. S. 66-74.

National Geographic Magazine CLVIII, 2 (1980).

Novaya i noveşşaya istoriya 3, 4 (1980):

V. N. VINOGRADOV: *Voprosti novoy i noveşşey istorii na IV Mejdunarodnom kongresse po izuçeniyu stran yugo - vostočnoy Evropi*. S. 40-57.

Novita' Bibliografiche Antichita' Greca E Romana 12 (1980).

Orient XX, 3, 4 (1979):

Internationale Konferenz über "Options for Turkey's International Economic and Political Relations 28-30. Juni 1979 in Istanbul. S. 13.

Bericht über die Beschaffungsreise "Graue Literatur" in den Ländern Türkei und Iran, 30. April - 22. Mai 1979. S. 17.

E. ALKIN: *Expectations and Consequences of the association EC Turkey for the Turkish Agriculture*. S. 87.

First conference of Islamic Philosophy on Islam and Civilization Sponsored by Faculty of Education of Ain - Shams - University, 19 to 22 November 1979 in Cairo. S. 13.

H. TOEPFER - V. SUIÇMEZ, *Sektorale und regionale Mobilität von Rückwanderern in die Türkei, Ein Beispiel aus der Provinz Trabzon/The Sectoral and regional mobility of emigrants returning to Turkey, as Illustrated by the province of Trabzon* S. 92.

Orientalia XLVIII, 4 (1979); XLIX, 1 (1980):

E. NEUFELD, *Insects as Warfare Agents in the Ancient Near East*. S. 30.

Orientalistische Literaturzeitung LXXV, 1-3 (1980).

Oriente Moderno LIX, 1-6 (1979).

Österreichische Zeitschrift für Volksunde XXXIV, 2, 3 (1980).

Pakistan Postası XXVIII, 5-6 (1980).

The Philosophical Review LXXXIX, 2 (1980).

Philosophy and History XIII, 2 (1980).

Pirelli 190-194 (1980):

190 - E. ÖZKAN, *Anadolu'daki Şaheserler: Anadolu Odeonları*. S. 6.

191 - E. ÖZKAN: *Anadolu'daki Şaheserler; Lidya'nın İkinci Büyük Şehri: Thyateira*, S. 6.

192 - E. ÖZKAN, *Anadolu'daki Şaheserler: Khalketor*. S. 6.

194 - E. ÖZKAN, *Anadolu'daki Şaheserler: Kayseri Kölük Camii*. S. 6.

Præhistorische Zeitschrift LIV, (1979).

Praktika 1977.

Przeglad Orientalistyczny 1 (113) (114) (1980):

2 - M. POPKO, *L'Ebla pays oublié de la Syrie antique*. S. 155.

R. PIWINSKI, *La conception de l'homme dans la philosophie de Al-Farabi*. S. 164.

The Quarterly Index Islamicus IV, 2, 3 (1980).

Rassegna Storica del Risorgimento LXVII, 2 (1980).

Referativniy Jurnal 3 (1980).

Review, A Journal of the Fernand Braudel Center III, 4 (1980).

Revue des Archéologues et Historiens d'Art de Louvain XII (1979).

Revue des Etudes Byzantines XXXVIII (1980).

Revue des Etudes sud - est Européennes XVII, 2 (1980):

Mélanges offerts au XVe Congrès International des Sciences Historiques Bucarest, Aout 1980.

Revue Historique 534 (1980).

Revue Hittite et Asiatique XXXVI (1978):

Actes de la XXIVe Rencontre Assyriologique Internationale, Paris 1977 Les Hourrites.

Revue Internationale d'Histoire Militaire 46 (1980):

A. KULOĞLU, *The battle of Malazgirt and the Turkish expansion in Anatolia*. S. 1.

A. KULOĞLU, *The Anatolian Seljuk State (1077-1308)*. S. 15.

M. ERENDİL, *Emergence of the Ottoman State; an outline of the period between 1299-1453*. S. 31.

R. BOZKURT, *Sultan Mehmet II and the Conquest of Constantinople*. S. 61.

M. KAN, *Sultan Selim I's Iranian and Egyptian expeditions*. S. 71.

S. BESBELLİ, *Ottoman naval superiority in the Mediterranean, Barbaros Hayreddin and the Prevesa naval victory*. S. 93.

A. ARKAYIN, *The second siege of Vienna (1683) and its consequences*. S. 107.

K. ALASYA, *The Turco - Russian war and the Crimean expedition*. S. 119.

N. ÖKSE, *The Turco - Russian war (1877-1878)*. S. 137.

F. ÇELİKLER, *Turkey in the First World War*. S. 163.

C. ENGİNSOY, *Operations on the Western front during the Turkish war of Independence (1919-1922)*. S. 205.

İ. AKBABA, *The Peace treaty of Lausanne*. S. 233.

M. ERENDİL, *Atatürk and his political philosophy*. S. 239.

N. ÖZSELÇUK, *The Turkish Brigade in the Korean War (1950-1953)*. S. 253.

İ. SOYSAL, *Les alliances de la Turquie d'après-guerre*. S. 273.

Revue de l'Occident Musulman XXIX, 1 (1980).

Revue Roumaine d'Etudes Internationales XIV, 1-2 (1980).

Revue de Synthèse CI, 97-98 (1980).

Ruperto Carola XXXII, 64 (1980).

Saeculum XXXI, 1 (1980).

Schweizerische Zeitschrift für Geschichte XXIX, 3-4 (1979).

Sivil Savunma 79, 80 (1980).

Sovetskaya Arheologiya 3 (1980).

Sovetskaya Etnografiya 3 (1980):

Ş. F. MUHAMMED'YAROV, *N. A. Tomilov. Sovremennie etniçeskie protsessi sredi sibirskih tatar*. S. 168-171.

V. N. KISLYAKOV: *M. N. Serebryakova. Sem'ya i semeynaya obryadnost'v turetskoy drevne*. S. 178-179.

Sovetskaya Tyurkologiya 1 (1980):

D. S. SETAROV, *Tyurkizmi v russkih nazvaniyah životnogo mira*. S. 8-27.

V. E. RAYKOVA, *K probleme fonetiçeskogo oformleniya anlauta starin rusizmov v Hakasskom yazıke*. S. 28-31.

G. F. SATTAROV, *Etnotoponimi Tatarii*. S. 32-49.

V. A. BUŞAKOV, *O pervonaçal'nom nazvanii Askanii - nova - "Çaplı"*. S. 50-52.

L. G. OFROSIMOVA - SEROVA, *Istoçniki etimologiçeskikh slovarey regional nih grupp tyurkskih yazıkov i praktiçeskie voprosi podgotovki materialov etih slovarey*. S. 53-58.

Z. A. ALİZADE, *Sintaktiko - stilistiçeskie osobennosti poslovits i pogovorok v Azerbayd-janskom yazıke*. S. 59-67.

R. M. BIRYUKOVIÇ, *Semantika i formi virajeniya sposobov glagol'nogo deystviya v Çulımsko - Tyurkskom yazıke*. S. 68-77.

M. R. FEDOTOV, *Çametki o perevode s odnogo Tyurkskogo yazıka na drugoy*. S. 78-83.

E. R. TENİŞEV, *T. M. Garipov. Kıpçakskie yazıki uralo - povolj'ya*. S. 84-86.

R. DJ. MAGERRAMOVA - S. G. MEHTIEVA, *H. Nazarova. Osobennosti sintaksi-çeskogo stroya uzbekskogo literaturnogo yazıka kontsa XV-naçala XVI veka*. S. 86-88.

A. K. ALEKPEROV, *M. I. Adilov. Azerbaycan dilinde teglıdi sözler*. S. 89-90.

K. ABDULLAEV - F. DJALİLOV, *G. E. Bagırov Bedii eserlerde danışıg dilinin gram-matik hususiyetleri*. S. 90-92.

S. OMARBEKOV, *"Öreli Öner" (tıl Medeniyeti Turalı)*. S. 92-93.

B. V. LUNIN, *A. P. Bazıyants. V. A. Gordlevskiy*. S. 94-95.

E. K. SKRIBNIK, *"Slojnoe predlojenie v yazıkah raznih sistem*. S. 96-98.

Soviet Union 7 (1980).

Speculum LV, 2, 3 (1980).

Studi Classici e Orientali XXIX (1979).

Studi Etruschi XLVII (Serie III) 1979).

Studi Micenei ed Egeo - Anatolici XX (1979).

Studia Islamica LI (1980).

Studies in Islam XVI, 3 (1979).

Studii și Cercetari de Istorie veche și Arheologie XXXI, 1, 2 (1980):

2 - M. A. EKREM, *O mențiune inedită despre românii din secolul al IX-lea în Oguzname-
cea mai veche cronică turcă*. S. 287.

Studime Historike XXXIV (XVII), 2 (1980).

Sumer XXXIV, 1-2 (1978); XXXV, 1-2 (1979):

XXXV - *Special issue, International symposium for Babylon, Assur and Himrin.*

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 80 (1980).

Suomen Museo 1979.

Südosteuropa Mitteilungen XX, 2 (1980):

F. RONNEBERGER, *Südosteuropa zwischen den Mächten - Seine Position und Rolle
im internationalen politischen System*. S. 3.

R. DOERR, *Die Türkei als Agrarpartner - Ihre landwirtschaftlichen Handelsbeziehungen
zur EG, insbesondere zur Bundesrepublik Deutschland*. S. 12.

H. GROSS, *Wegbereiter, Koordinator, Mittler - Die Rolle der Südosteuropa - Gesell-
schaft in der Südosteuropaforschung*. S. 32.

Szazadok CXIV, 3 (1980).

Tarih ve Edebiyat Mecmuası 2, 4, 7-10 (1980):

2 - F. KÖPRÜLÜ, *Osmanlı Devletinin Doğması ve Büyümesi*. S. 6.

4 - M. Ş. ÜLKÜTAŞIR, *Atatürk'ten bazı anılar*. S. 6.

F. A. BARUTÇU, *İkinci Dünya Harbi sonunda Rus'lar bizden Kars, Ardahan ve Art-
vin'i nasıl istemişlerdi?* S. 10.

B. S. NOYAN, *Sultan Abdülmecit döneminde Türk Bahriyesi*. S. 15.

E. NUTKU, *Çanakkale Savaşında yaşanmış olaylar*. S. 21.

S. BORAK, *Namık Paşa'nın gizli raporu*. S. 23.

H. K. BAYUR, *Kâmil Paşa'nın I. Sadaretinden Azli*. S. 28.

7 - H. R. UNAT, *Atatürk'ün Askerlik'ten istifası*. S. 6.

B. S. NOYAN, *II. Mahmut Devrinde Türk Bahriyesi*. S. 26.

H. İLGAZ, *Osmanlı İmparatorluğunda iç karışıklıklar*. S. 33.

8 - S. FERİZ, *Mohaç Meydan Muharebesi ve sonrası*. S. 45.

9 - Y. K. KARAOŞMANOĞLU, *Kıyafet inkılabı ve Atatürk*. S. 9.

E. Z. KARAL, *1912 ve 1923 yılları arasında Türkiye*. S. 11.

A. REFİK, *Osmanlı Devletinde ocak ağaları*. S. 41.

Tıp Dünyası LIII, 3-8 (1980).

Toyo Bunko Nempo 53.

Toyo Bunko Şoho 11 (1979).

The Toyo Gakuho LXI, 3-4 (1980).

The Toyoshi - Kenkyu XXXVIII 4 (1979); XXXIX, 1 (1980).

Turing 65 (1979):

Ç. GÜLERSOY, *Yıldız Parkı ve Malta Köşkü*. S. 2-23.

A. ÖNER, *Sultan Ahmet I. Türbesi*. S. 24-29.

- Türkmenistan'ın Yadıgerlikleri 1, 27 (1979):
 I. HLOPIN, *Türkmen halıçılık senedinin gözbaşı dogrusında*. S. 7-9.
 S. ÖVEZBERDİEV, *Tekelerin büyük - tahya şayları*. S. 18-21.
 L. A. THURAÇEVA, "Turkmenovedenie" *Jurnalının grafikası*. S. 26-30.
- Türk Dili 344, 345 (1980).
- Türkiye Muharipler Dergisi 7-9 (1980):
 9 - F. ZAPSIZ, *Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul Hükümeti Anadolu'ya ne için göndermişti?* S. 5.
 M. GÜNGÖR, *Atatürk ve Devrimleri*. S. 15.
- Türkiyemiz 31 (1980):
 B. UMAR, *Balçova'daki Agemmon ılcaları*. S. 10.
 Z. MÜRİDOĞLU, *Selçuklularda Heykel*. S. 25.
- Vestnik Drevney Istorii 2, 3 (1980).
- Vestnik Leningradskogo Universiteta 2, 8 (1980):
 2 - V. G. KONDRAT'EV, *Priçini ustoyçivosti grammatičeskogo stroya Tyurkskih yazıkov*. S. 97-101.
- Voprosi Istorii 5-8 (1980):
 5 - V. M. HEVROLINA, *Vostoçnyy krizis 1875-1878 gg. i Russko - Turetskaya vojna v noveyşey sovelskoy literature*. S. 127.
- Wissenschaftliche Zeitschrift, Martin - Luther - Universität Halle - Wittenberg XXIX, 1, 2 (1980).
- The Yale Review LXIX, 3, 4 (1980).
- Yeni Yayınlar XXV, 1-4 (1980).
- Yıllar Boyu Tarih 5-10 (1980):
 10 - S. TARHAN: *Cumhuriyet, Yzb. Mustafa Kemal'in idealiydi*. S. 13.
 E. TÜRKAY, *Türkiye Cumhuriyetinin yedi devlet başkanı*. S. 16.
- Zeitschrift für Assyriologie LXIX, 2 (1980):
 A. ERKANAL - ÖKTÜ, *Ein Rollsiegel aus der Nähe von Gercüs*. S. 234.
 O. A. TAŞYÜREK, *Eine aus Giyimli stammende Weihplatte*. S. 244.
- Zeitschrift für Balkanologie XV (1979):
 D. THEODORIDIS, *Türkeitürkisch piştov*. S. 202.
- Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft CXXX, 2 (1980):
 K. RÖHRBORN - I. SERTKAYA, *Die alttürkische Inschrift am Tor - Stupa von Chüyung - kuan*. S. 304.
- Zeitschrift für Kulturaustausch 30, 2 (1980).
- Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik XXXVIII (1980):
 S. ŞAHİN, *Bemerkungen zu der "Sammlung Turan Beler in Kumbaba bei Şile"*. S. 182.
 E. VARINLIOĞLU, *Inscriptions from Erythrae*. S. 149.
- Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte XXXVI, 1-4 (1979); XXXVII, 1, 2 (1980).
- Zion XLV, 3 (1980).

BELLE TEN

ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR

ABONE VE SATIŞ ŞARTLARI

Sayı : 1000 lira (Yabancı memleketler için 16 dolar)
Yıllık abonesi : 4000 lira (Yabancı memleketler için 64 dolar)

Belleten ve Türk Tarih Kurumu yayınlarının satış işleri için :

Ankara'da : TÜRK TARİH KURUMU'na,
Kızılay, Kocabeyoğlu Pasajı 67/68'de TURHAN KİTABEVİ'ne

İstanbul'da : Ankara caddesinde, İNKİLÂP, ANIL Kitabevlerine,
Bayazıt, Sahaflarda ELİF Kitabevine.

Yazı ve abone işleri için :

Ankara'da TÜRK TARİH KURUMU'na müracaat edilmelidir.

BELLE TEN

PUBLICATION TRIMESTRIELLE

CONDITIONS D'ABONNEMENT ET DE VENTE

Le Numéro : 1000 Livres Turques (pour l'Etranger 16 Dollars)
L' Abonnement annuel : 4000 Livres Turques (pour l'Etranger 64 Dollars)

**Pour l'achat de Belleten et des Publications de la Société d' Histoire
Turque, s'adresser :**

à *Ankara* :
TÜRK TARİH KURUMU,
TURHAN KİTABEVİ : Kızılay, Kocabeyoğlu Pasajı 67/68.

à *İstanbul* :
İNKİLÂP et ANIL Kitabevi, Ankara Caddesi,
ELİF Kitabevi à Sahaflar, Bayazıt,

Pour la correspondance et l'abonnement, au
TÜRK TARİH KURUMU (Société Turque d'Histoire), Ankara.

Propriétaire : LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

Directeur responsable : ULUĞ İÇDEMİR

TABLE DES MATIÈRES

Articles, Etudes:	<u>Page</u>
AKYÜZ, YAHYA: Un Document Original sur Haşim Paşa, Ministre d'Instruction Publique, et Certains Points de Vue Educatifs, Problèmes (en turc)	205
SONYEL, SALÂHİ R.: Les Procès-verbaux Secrets de la Grande Assemblée Nationale de Turquie Passés aux Mains des Anglais Pendant la Guerre de l'Indépendance (en turc)	215
Conférences :	
ASLAN, İFFET: Comprendre Atatürk (en turc)	303
Bibliographie:	
PARMAKSIZOĞLU, İSMET: Richard F. Krentel, <i>Die Autobiographie des Dolmetschers, 'Osman Aga aus Temeschwar</i>	319
ŞAKIROĞLU, MAHMUT H.: <i>Ory, Solange, Archives Max van Berchem conservées à la Bibliothèque Publique et Universitaire de Genève</i>	321
——— : Antonio di Vittorio, <i>Il Commercio tra Levante Ottomano e Napoli nel secolo XVIII—Le Commerce, au XVIIIe siècle, entre l'Empire Ottoman et Naples</i>	327
KARADENİZ, ŞADAN: Informations sur les livres (en turc)	329
Information:	
Le 50 ^e anniversaire de la fondation de la Société Turque d'Histoire (avec 1 fig.)	333
Assemblée Générale de la Société Turque d'Histoire	350
Livres et périodiques reçus à la Bibliothèque de la Société Turque d'Histoire durant la seconde moitié de l'année 1980	391

BELLETTEN

PÉRIODIQUE TRIMESTRIEL

REVUE PUBLIÉE PAR LA
SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

Tome : XLV/2

No. 179

Juillet 1981

ANKARA — IMPRIMERIE DE LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

1 9 8 1